

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ORTADOĞU COĞRAFYASINA YÖNELİK YAPILAN FİLMLERDE
VERİLEN MESAJLARIN DİN ve İNANÇ YÖNÜNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ

HALİT KOZAN
068102041002

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. AHMET ARAS

KONYA - 2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ORTADOĞU COĞRAFYASINA YÖNELİK YAPILAN FİLMLERDE
VERİLEN MESAJLARIN DİN ve İNANÇ YÖNÜNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ

HALİT KOZAN

068102041002

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. AHMET ARAS

KONYA - 2019

**ORTADOĞU COĞRAFYASINA YÖNELİK YAPILAN FİLMERDE VERİLEN
MESAJLARIN İNANÇ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**RELIGIOUS EVALUATION OF THE MESSAGES OF MOVIES FOCUSED ON
THE MIDDLE EAST REGION**

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halit KOZAN		
	Numarası	068102041002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe Ve Din Bilimleri / Dinler Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Ortadoğu Coğrafyasına Yönelik Yapılan Filmlerde Verilen Mesajların Din ve İnanç Yönünden Değerlendirilmesi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Halit KOZAN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halit KOZAN
	Numarası	068102041002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Dinler Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ahmet ARAS
	Tezin Adı	Ortadoğu Coğrafyasına Yönelik Yapılan Filmlerde Verilen Mesajların Din ve İnanç Yönünden Değerlendirilmesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Ortadoğu Coğrafyasına Yönelik Yapılan Filmlerde Verilen Mesajların Din ve İnanç Yönünden Değerlendirilmesi başlıklı bu çalışma 19.11.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Ahmet ARAS	
2	Doç. Dr.	Nermin ÖZTÜRK	
3	Doç. Dr.	Salih AYDEMİR	

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halit KOZAN		
	Numarası	068102041002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Dinler Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ahmet ARAS		
Tezin Adı	Ortadoğu Coğrafyasına Yönelik Yapılan Filmlerde Verilen Mesajların Din ve İnanç Yönünden Değerlendirilmesi			

Ortadoğu üç ilahi din olan İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik için önemli ve kutsal olarak kabul edilmiştir. Özellikle Kudüs gerek stratejik konumu gerekse dini açıdan üç ilahi dinin ilgisini günümüzde dahi çekmektedir. Sinema, diğer teknolojik gelişmelerle birlikte insanların duygu ve düşüncelerini kısmen veya bazen tamamen yönlendirebilen önemli stratejik araçlardan birisi haline geldiği görülmektedir. Sinema ve türevleri ile insanlar kendi duygu, düşünce, ideoloji, fikir inanç gibi daha birçok şeyleri belirli bir kalıba koyarak kitlelere aktarabilmektedir.

Yapılan bu çalışma ile Ortadoğu bölgesine yönelik yapılan ve belirli kriterlere göre seçilen yedi filmde verilen mesajlar incelenmiştir. Sonuç olarak bu çalışma ile uzun metraj senaryoya sahip filmlerde izleyiciye verilen doğrudan veya dolaylı mesajların bazılarının gerçeği yansıtmadığı görülmüş olup, insan bilinci üzerinde kısmi manipülasyonlara sebebiyet verebileceği kanaati oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Dinler tarihi, kutsal mekanlar, mesaj, Ortadoğu.*

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Halit KOZAN		
	Student Number	068102041002		
	Department	Philosophy and Religious Sciences/ History of Religions		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Ahmet ARAS		
Title of the Thesis/Dissertation	Religious Evaluation of The Messages of The Movies Focused On The Middle East Region			

Various regions of The Middle East has been recognized as important and holy region for the three religions as Islam, Christianity and Jewish. Especially in terms of both its strategic location and its holiness situation, Jerusalem still attracts the attention of the three religions. Cinema has become one of the important strategic tools that can directly effect people's feelings and thoughts partially or sometimes completely bu using other technological developments. So, the manipulation of people on the basis of emotions, ideas, ideologies, beliefs and ideas is quite possible by using cinema and other multimedia sources.

In this study, the messages of the seven films selected according to certain criteria focused on the Middle East region were examined. As a result of this study, it has been seen that some of the direct or indirect messages given to the audience in the feature films do not reflect the reality and it is concluded that it may cause partial manipulations on human consciousness.

Keywords: *History of religions, sacred places, message, Middle East.*

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	Vii
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN TEKNİK YÖNLERİ.....	2
A. Çalışmanın Amacı ve Önemi.....	2
B. Çalışmanın Yöntemi ve Yaklaşımları.....	2
C. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırları.....	3
D. Çalışmanın Konusu ve Kaynakları.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	4
ORTADOĞU'NUN DİNLER AÇISINDAN ÖNEMİ	4
A.Ortadoğu	4
1-Kavramı	5
2-Önemi.....	6
B- Ortadoğu'nun Dini Yapısı.....	7
1-Yahudilik	8
2-Hristiyanlık.....	12
3-Müslümanlık	13
İKİNCİ BÖLÜM.....	14
SİNEMALARDA DİNSEL MOTİFLER.....	14
SİNEMANIN/FİLMİN ÖZELLİĞİ, ETKİ VE ALGISI.....	14
A-Sinema.....	14
1-Kavramsal olarak Sinema ve Tarihi Seyri	14
2-Sinemanın Genel Özellikleri ve Etkileri	15
B.Sinemada Dinsel Terimlerin Kullanımı ve İslam Gösterimi	18
C. Bilinçaltına Yönelik Mesajlar (Subliminal Messages) Verme.....	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	24
ORTADOĞU COĞRAFYASI İÇİN KUTSAL KABUL EDİLEN YERLER VE İNCELENEN FİLİMLER	24
A-Kavramsal olarak Kutsal ve Tanımı	24
B- Kutsal Mekân	26
C- Dinlerde Kutsal Mekânlar	28
1-Yahudilikte	28
2-Hristiyanlıkta	31
3-İslamiyet'te	32
D- İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet) Kutsal Kabul Edilen Kudüs	34
1-Kudüs'ün Adı	35
2-Kudüs'ün Coğrafi Konumu	37
3-Kudüs'ün Tarihçesi	37
3.1. Kenaniler.....	38
4-Hristiyanlık ve Kudüs	39
5-İslamın Yayılışı ve Kudüs	40

6-Emeviler Döneminde Kudüs	42
7-Abbassiler Döneminde Kudüs	42
8-Selahaddin el Eyyubi Döneminde Kudüs	43
9-Memlûklar Döneminde Kudüs	44
10-Osmanlı Döneminde Kudüs	44
E- Haçlı Seferleri.....	45
F- Kudüs'ün İlahi Dinlerdeki Yeri ve Önemi.....	47
1-Yahudilikte Kudüs ve Önemi.....	47
2-Hıristiyanlıkta Kudüs Ve Önemi.....	49
2.1. Hıristiyanlık İçin Kutsal Kabul Edilen Yer ve Kiliseler.....	49
2.1.1. Kutsal Mezar Kilisesi	49
2.1.2. Eleona Kilisesi	50
2.1.3. Doğuş Kilisesi.....	50
2.1.4. St. Anne Kilisesi.....	50
2.1.5. Acılar Yolu.....	51
2.1.6. Son Akşam Yemeğini Gerçekleştirdiği Mekân.....	51
2.1.7. Hz. Meryem Kilisesi veya Meryem Ana Kilisesi ve Getsemani Bahçesi	51
2.1.8. Kamame Kilisesi.....	51
3- Müslümanlıkta Kudüs ve Önemi.....	52
G- İncelenen Filmler	58
1-Vaat Edilen Cennet.....	58
1.1.Hany Abu-Assad	59
1.2.Konusu	59
1.3. Olayın Geçtiği Yer	59
1.3.1. Nablus.....	59
1.4. Filmin Özeti	60
1.5. Değerlendirme	65
2. Filistine Veda.....	67
2.1. Film Yönetmeni Seyfullah Dad	67
2.2. Konusu	68
2.2.1. Filistin'de İngiliz Manda Dönemi Ve İsrail Devletinin Kuruluşu	68
2.3. Filmin Özeti	70
2.4. Değerlendirme	75
3. Cennetin Krallığı.....	77
3.1. Film Yönetmeni Ridley Scott	77
3.2. Konusu	78
3.3. Filmin Özeti	78
3.4. Değerlendirme	85
4. Yargısız İnfaz	91
4.1. Film Yönetmeni Gavin Hood	92
4.2. Konusu	92
4.3. Filmin Özeti	92
4.3.1. Eylül Terör Saldırıları.....	96
4.4. Değerlendirme	97
5. Ölümçül Tuzak.....	99
5.1. Konusu	99
5.2. Filmin Özeti	99

5.3. Değerlendirme	102
6. Exodus: Tanrılar ve Kralları	104
6.1. Konusu:	104
6.2. Filmin Özeti	104
6.2.1. Firavun.....	109
6.3. Değerlendirme	111
7- Özgürlüğün Sesi Bilal.....	117
7.1. Filmin Konusu	118
7.2. Filmin Özeti	118
7.2.1. Hz. Bilal-i Habeşi (r.a.)'ın Müslüman Olması.....	122
7.2.2. Hz. Bilal'e Yapılan İşkence ve Hz. Ebubekir'in Kurtarması.....	122
7.2.3. Medine'ye Hicreti.....	124
7.3. Değerlendirme	124
SONUÇ.....	127
BİBLİYOGRAFYA	132
EKLER.....	152

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhi's-Selâm
Ansk.	: Ansiklopedi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: bin, İbn
bas./B.	: Baskı
Bknz./bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
Byy	: Basım Yeri Yok
C	: Cilt
c.c.	: Celle Celalüh
Çev.	: Çeviren
DCR	: Dictionary of Comparative Religion
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİD	: Diyanet İlmi Dergi
Drl.	: Derleyen
EBT	: Encyclopedia of Biblical Theology
ed.	: Editör
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Akademi Dergisi
H./h.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
İFD	: İlahiyat Fakültesi Dergisi
İMDB	: Uluslararası Multimedya Veri Tabanı
İng. trc.	: İngilizce Tercüme

İst.	: İstanbul
Mat.	: Matbaa
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
neşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve-Sellem
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.D.V.Y.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
tic.	: Ticaret
trc.	: Tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ty.	: Baskı tarihi yok
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ü.	: Üniversite
Ünv.	: Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınevi
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Bu çalışmada ortadoğu coğrafyasında İslamiyet, Yahudilik ve Hristiyanlık için önem arz eden ve özellikle Kudüs, Mekke-Medine, Mısır, Irak ve İran coğrafyaları ve bu coğrafyalarda bulunan mekânlara yönelik yapılan filmlerde verilen mesajlar inanç yönünden araştırılarak değerlendirilmiştir. Bahse konu bölge ve mekânlarla ilgili filmlerde verilen mesajlar özellikle İslami yönden değerlendirilmiştir. Bugün hala gündemde bulunan ve ilahi dinler için kutsal olan Kudüs ile ilgili daha geniş bir değerlendirme yapılmıştır. İlahi dinler için önemli olan Ortadoğu bölgeleriyle ilgili birçok film yapılmıştır. Bu filmlerde her dinin kendi öğretileri ön plana çıkarılarak insanlara bir takım mesajlar verilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma genel anlamda betimleme çalışması olup, giriş, üç bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ortadoğunun hem coğrafi hemde dinler açısından önemi ile birlikte sinemanın bu coğrafyada bulunan ve dinler açısından önemli kabul edilen coğrafyalara yönelik etkisi hakkında bilgiler vermeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın amacı ve önemi, yöntemi ve yaklaşımları, kapsamı ve sınırları hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde kavramsal olarak Ortadoğu, tarihi, kaynakları, sosyo- kültürel yapısı ile Ortadoğu'nun dinler için önemi hakkında bilgilendirme yapılmıştır. İkinci bölümde sinema kavramları, sinemanın özelliği, etki ve algısı, sinemada din konuları hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise kutsal mekânlar ile ilgili yapılan filmlerin incelenmesi, değerlendirilmesi, özellikle Kudüs daha geniş ele alınarak Kudüs'ün dünya ve dinler üzerindeki yeri ve önemi gibi başlıklar altında değerlendirme yapılmıştır.

Literatürde Dinler Tarihi üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde bu alanda çok fazla araştırmanın yer almadığı belirlenmiş olup bu çalışmanın Dinler Tarihi alanında bir eksikliği gidereceği düşünülmektedir. Sonuç olarak bu çalışma ile uzun metraj senaryoya sahip filmlerde izleyiciye verilen doğrudan veya dolaylı mesajların bazılarının gerçeği yansıtmadığı görülmüş olup, insan bilinci üzerinde kısmi manipülasyonlara sebebiyet verebileceği kanaati oluşmuştur.

Bu çalışma esnasında bana yardımını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ahmet ARAS'a, her daim beni destekleyen eşim Dilek KOZAN ile oğlum Hasan Sami ve kızım Elif Emine KOZAN'a, özellikle teknik konularda yardımcı olan kardeşim Dr. Hasan İbrahim KOZAN'a, hayatımın her aşamasında beni sürekli motive eden, destekleyen anne ve babam Emine-Sami KOZAN'a, bu zorlu sürecin her aşamasında beni yalnız bırakmayan başta Halil KURTOĞLU ve Yusuf AKKABAK olmak üzere tüm mesai arkadaşlarıma, amirlerime ve müdürlerime, bulmakta zorlandığım bazı kaynak eserlerin temininde yardımcı olan İsmail ve Ümit ÜSTÜN'e, desteğini sürekli hissettiren Hatice ÜSTÜN'e, ayrıca tez

sürecinde yoğun ve meşakkatli zamanlarda dahi ihtiyaç duyduğum anda yanımda olan kardeşim Abdüssamet, abim Mustafa KOZAN ve kız kardeşim Rabia DURMUŞ'a, her an manevi desteğini esirgemeyen değerli büyüğüm Ali Ramazan DİNÇ beyefendiye, bugüne kadar yetişmeme vesile olan değerli büyüklerime ve hocalarımaya teşekkürü bir borç bilirim.

Halit KOZAN

Konya, 2019

GİRİŞ

Çalışmanın başlangıcında Ortadoğu ve bu coğrafyada bulunan ilahi dinlerce önemli kabul edilen yer ve bir takım mekânların dinlerdeki yeri ile ilgili bilgi vererek günümüz teknoloji çağında sinemanın bu coğrafyalardaki dinsel etkisi üzerine bilgi vermenin yerinde olacağı düşünülmüştür.

Ortadoğu; tarihin en köklü medeniyetlerinin birçoğuna ev sahipliği yapmış, en eski yerleşim merkezlerinden biridir. Dünyada jeopolitik açıdan en önemli yerlerden biridir. Asya'nın güneybatısında yer almaktadır. Bölge önemli özelliklere sahiptir. Bölgenin önem kazanmasında coğrafi konumu, üzerinde çıkan, barınan ve ev sahipliği yaptığı dinler ile zengin yeraltı kaynakları yer almaktadır. Kıtalar arasında geçiş güzergâhı olması, en önemli su ve kara yollarını bulundurması, ticari ve kültürel bağlantıların yapıldığı yer olması, zengin enerji kaynakları ve sanayinin bulunması nedeniyle tüm dünya güçlerinin hedefi haline gelmiştir.

Ortadoğu'nun tarihini belirleyen en önemli özelliklerden biri de dinlerdir. Üç büyük ilahi din olan “İslamiyet”, “Yahudilik” ve “Hristiyanlık” bu topraklarda doğmuştur. Kendileri için kutsal kabul edilen topraklar nedeniyle çeşitli mücadeleler vermiştir. Günümüzde de devam eden bu mücadelelerden bir kısmı da sinema üzerinden devam ederek yapmış oldukları sinema ve filmlerde kendi kültür ve dini öğelerini kullanarak insanlara mesaj vermeye çalışmışlardır.

Televizyon ve sinema günümüzde en yoğun olarak kullanılan kitle iletişim araçlarından biridir. Bununla birlikte, teknolojiye meydana gelen son gelişmeler, televizyonun ve sinemanın insanlar üzerindeki etkisini artırmıştır. Televizyon ve sinemanın yaygın kullanımı onu, insanın gündelik hayatının merkezine oturturken, insanların üzerinde etkileycilik gücüne sahip olmasını da sağlamıştır.

Sinemanın çok uzun bir geçmişi olmamasına rağmen hızla gelişen, en yaygın, en etkin, çok tesirli, geniş kitlelere ve coğrafyalara ulaşabilen iletişim araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Tarihî anlatımlardan, fantastik olaylara, bilimkurgudan, dinsel olgu ve figürlere, belgesellere ve daha birçok konularda hemen hemen değinmediği hiçbir akım kalmadığı görülmüştür.

Sinema çıktığı kültürün öğelerini, dinsel ritüelleri yaptığı eser içerisinde kimi zaman açık, kimi zamanda dolaylı bir şekilde vermesi, sinemanın ulaştığı alanlara ve topluluklara etki ve tesir içine alma imkânı oluşturdu. Sinemanın algı oluşumunda etkin bir rol oynadığını

dikkate alırsak günümüzde gerek kültürel gerekse din ve inanç yönünden en etkili yöntemlerden biri olduğu kabul edilebilir.

ÇALIŞMANIN TEKNİK YÖNLERİ

A. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu tez çalışmasının amacı, Ortadoğu Coğrafyasını tarihsel süreç içerisinde incelemek ve bu süreçte İslamiyet, Yahudilik ve Hristiyanlık için kutsal kabul edilen beldeler ve mekânlara yönelik yapılan film/sinemaları araştırarak verilen mesajları inanç yönünden incelemek. Özellikle bu mesajları İslami yönden ele alarak değerlendirip verilen mesajların İslam'a uygun olup olmadığını açıklamaktır. Bu üç ilahi din kendisi için kutsal kabul ettikleri bölge ve mekânlarla ilgili sinema/film yoluyla mesajlar vermeye çalışarak kendi öğretilerinin tüm insanlara ulaştırmak için çaba sarf etmeye çalışmışlardır. Çünkü bu üç ilahi din için önemli olan bazı Ortadoğu beldeleri ve bu beldelerde bulunan bazı mekanların kendilerine ait olduğu ve günümüzde de bu düşüncelere sahip olduklarını bunu da en etkili ve hızlı iletişim araçlarından biri olan film/sinema ile insanlara aktarabileceklerini çok iyi bilmektedirler. Aynı şekilde kendi dini inçlarını yayma maksatlı mesajları ve diğer dinlerin inanç ve kutsal değerlerini basitleştirerek, değiştirerek veya kendi inancı gibi göstererekte bunu yapabilmektedir.

Bu tezin önemli tarafı, dinler tarihi alanının Ortadoğu Coğrafyası alanında özellikle ilahi dinlerce kutsal kabul edilen yer ve mekânlar ile ilgili sinema/film üzerine çalışan insanların referans olabilecek bilgi örüntüsü ortaya çıkarmaktır.

B. Çalışmanın Yöntemi ve Yaklaşımları

Bu tez çalışmasında İlha dinlerin Kutsal Kitapları, asıl kaynaklar, internet kaynakları ve çeşitli bilimsel makale, sempozyum, tezler, kitaplar vd. kaynaklara erişilerek bilgiler aktarılacaktır. Dinlerde kutsal görülen bölge ve mekânlar ile ilgili yapılan film/sinemalar da verilen mesajlar kutsal kaynaklar ışığında yeniden yorumlanarak derlenecektir. Bu mesajların İslam'a göre nasıl anlaşıldığı konusu Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere göre cevaplar bulunmaya çalışılacaktır. Konuyla ilgili olarak çeşitli film/sinemalar izlenilerek verilen mesajlar derlenerek İslam kaynaklarına göre araştırılıp bilgiler bir araya getirilerek özgün bir tez oluşturulacaktır.

Yazma yönteminde bilimsel gerçeklikler referans alınıp ilmi metodolojiye uygun olarak bilgiler aktarılacaktır. Bu sayede bilimsel bir başyapıt ortaya çıkması sağlanarak yeryüzünde insanlığın hizmetine sunulması planlanmaktadır.

C. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırları

Bu tez çalışmasında farklı türden bilgiler yer almaktadır. Bu sebepten, uygulanmasına karar verilen sınırlar çalışmanın olduğu bölümlere göre değişmektedir.

D. Çalışmanın Konusu ve Kaynakları

Bu çalışmanın konusu, dinler için kutsal kabul edilen bölge ve buralarda bulunan mekânlar ile ilgili çevrilen filmlerde verilen mesajlar özellikle İslam kaynaklarına göre incelenerek açıklamak olacaktır. Özellikle bugün hala gündemde olan ve yine bazı devletlerce gerek sömürge gerekse hak iddia etme amaçlı karışıklıklara neden olan özellikle İsrail-Filistin gerginliğinin hat safhasında olan Kudüs/Filistin birazdaha genişçe ele alınacaktır.

Tez çalışması için gerekli kaynaklar dinlerce kutsal kabul edilen kaynaklar ile çeşitli İngilizce, İnternet ve Türkçe kaynaklar referans alınacaktır. Sinema/film konusunda ise İMDB' de belli bir çoğunluğun üzerinde izlenme sayısı bulunan filimler ele alınarak konular anlatılmaya ve kaynaklık teşkil etmesi sağlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'NUN DİNLER AÇISINDAN ÖNEMİ

A.Ortadoğu

Ortadoğu XX. Yüzyılda ve ilk olarak 1902 yılında Amerikalı deniz subayı olan bir kişi tarafından kullanılmış (middle east) ancak II. Dünya Savaşına kadar çok önemsenmemiştir. 1939'da Amerika'da Middle East Supple Center isimli tesis Ortadoğu ismini kullanmış ve bugünden sonra birçok uluslararası kuruluş tarafından kullanılmıştır. Bu kuruluşların kullandığı "Ortadoğu" kavramı Libya'dan Afganistan'a kadar büyük bir yeri içine alıyordu. Bugün ise Ortadoğu daha az bir alanda kullanılmış ve Yunanistan hariç Doğu Akdeniz' e kıyısı olan ülkeler ile bu ülkelere komşu ülkeleri de içine almıştır. Müslüman Araplar, Ortadoğu'nun merkezi olarak genellikle kabul edilmektedir.¹

Ortadoğu konumu gereği çoğu medeniyetlere ev sahipliği yapması nedeniyle bünyesinde oluşan kültürel zenginlik, birçokkez tarihin akışını değiştirmeye neden olmuştur. İnsanların hayatını etkileyen birçok olay, tarihte ilk olarak bu yerde oluştuğu bilinmektedir. Örnek olarak ilk düzenli hayat, ilk ziraat icraatleri, ilkyazı ile ilk yazılı yasalar ve ilk dinler bu coğrafyada oluşmuş ve tüm dünyaya dağılmıştır.²

Ortadoğu tarihin her noktasında politik, stratejik, kültürel, ekonomik ve genel dengeler açısından dünya en önemli bölge olmuş ve insanlığın gelişmesinde büyük rol oynamıştır.³

Tarihte kendi egemenliğini kurmak isteyen birçok devletler ilk olarak bu coğrafyada hâkimiyet gösterme gayretine girmişlerdir. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar, modern çağda İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve Fransa ardından Sovyetler Birliği bu coğrafyada aktif bir rol oynamaya ve hâkimiyet sahalarını genişletmeye çalışmışlardır. Dünya hâkimiyeti bu coğrafyadaki egemenlik ile doğru orantılı olmuştur.⁴

¹Ortadođu" (Middle East; Moyen Orient; Es-Sarku'l-Evsat) mefhumunu ilk olarak 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve strateji uzmanı Alfred Thayer Mahan, National Review'de yayınlanan ve Basra Körfezi'nin ehemmiyetini konu aldığı "The Persian Gulf and International Relations" adlı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki coğrafyayı anlatmak amacıyla kullanmıştır. A.T. Mahan, "Ortadoğu" (Middle East) mefhumu ile Süveyş'ten Singapur'a kadar giden deniz yolunun bir kısmını koruyan ve sınırları belirsiz bir coğrafyayı ifade etmektedir. Bknz; BUHEİRY, Marwan R.; *The Formation and Perception of the Modern Arab World, New Jersey: The Darwin Press, 1989*,s.160-162; ÇETİNSAYA, Gökhan; *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, 2007, s. 403.

²ÇELİK, Hamit; *Ortadoğu'da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s.7.

³ÖZBİLGEÇ, Ali; *Ortadoğu ve Şiiilik: Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007,s. 9.

⁴DURSUN, Davut; *Ortadoğu Neresi*, İnsan Yayınları, Ocak 1995, s.1241.

Ortadoğu'nun stratejik önemini iyi çözümllemek, bu coğrafyanın evrensel bir ruha nasıl kavuştuğunu gösterir. Ortadoğu coğrafyasının önem kazanmasında üç önemli unsur öne çıkmaktadır; coğrafyası (konum itibari ile), dinler ve yeraltı kaynakları bakımından zengin olması. Tüm bu ve benzeri nedenler Ortadoğu'yu tarihin ilk zamanlarından bu güne kadar dünya hükümlranlığı isteyen güçlerin ilk hedefi haline getirmiştir.⁵

1- Kavramı

Ortadoğu, yukarıda da anlatıldığı gibi dünyada önemi artmaya başladığından beri sınırları hususunda net bir açıklık getirilememiş ve bilim adamları farklı farklı görüş ve tezlerle bu coğrafyayı anlatmaya ve belirtmeye çalışmışlardır.

Ortadoğu hakkında Ahmet Davutoğlu; Hindistan'ın batısından başlayarak Kuzey Afrika'da Mısır'ı da kapsayan bir çizgideki toprakları da içine alan yerler için güncel alanda kullanılan bir kelime anlamında tanımlamaktadır.⁶

Yine Ortadoğu, batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Sudan ve Mısır'dan başlayıp, doğuda Körfez Ülkeleri, kuzeyde Türkiye, Kafkasya, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İran, Afganistan ve Pakistan'ın güneyde ise Suudi Arabistan ve Yemen'in de kapsandığı bölge olarak tarif edilmektedir.⁷

“Ortadoğu” kelimesi, batı merkezli ve sübjektif bir kavramlaşma olarak “Şark” (Doğu) ve “Yakındoğu” (Near East) kelimeleri gibi ortaya çıkıp kullanım alanlarına girdiğinden bahsedilmektedir. Bu kavramlaştırmayı oluşturan temel bakış, bilhassa İngiltere ve Fransa'nın Avrupa'yı içinde yaşadığımız evrenin merkezi kabul eden ve Avrupa'nın doğu yönü coğrafalarını bu yerlere olan mesafelerine göre “Yakındoğu”, “Ortadoğu” ve “Uzakdoğu” şeklinde ayıran bakışlarıdır.⁸

Ortadoğu hakkındaki tanım ve açıklamalar bu coğrafyaya hâkim olan güçlere ve onların uyguladığı politikalara göre de farklılık arz etmektedir. ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) kapsamında Ortadoğu; Türkiye ve yirmi iki Arap ülkesi de olmak üzere İsrail, İran, Pakistan ve Afganistan'ı kapsayan ve nüfusun büyük bir kısmını Müslümanların oluşturduğu büyük bir coğrafya diye tarif edilmiştir.⁹

⁵BAĞLAMA, Mehmet Enes (2016). *Ortadoğu'nun Politik ve Stratejik Önemi*, <https://www.stratejikortak.com/2016/06/ortadogunun-onemi.html> (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

⁶DAVUTOĞLU, Ahmet; *Stratejik Derinlik*, Küre Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.119.

⁷ARI, Tayyar; *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa yayınları, İstanbul, 2007, s.25.

⁸DURSUN, Davut; “Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi”, *Stradigma*, S.10, 2003, s.1; SANDER, Oral; *Siyasi Tarih: 1918-1994*, 18. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.73.

⁹CÖHCE, Salim; “Büyük Ortadoğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Ortadoğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler”, *Gazi Akademik Bakış*, S.2, 2000, s.67.

Zamanla coğrafi tanımlamalarda dil unsuruna birde din unsuru eklenmiş, Müslümanların yoğun olduğu ve Arapça konuşulan Kuzey Afrika'dan Afganistan'ı içine alan birçok ülke Ortadoğu'ya dâhil edilmiştir.¹⁰

2- Önemi

Ortadoğu'nun dünya politikasındaki yeri, Asya, Avrupa ve Afrika ana parçaları arasında ekonomik ve kültürel bir konum olması nedeniyledir. Komşuları olan üç büyük kıta burada da egemenlik kurmaya çalışmış, bölge sırasıyla Pers, Yunan, Roma, Arap, Moğol, Tatar ve Türk İmparatorluklarının alanı içinde olmuştur.¹¹

İnsanlığın ilk yerleşik hayata başladıkları Ortadoğu, büyük su kaynaklarına yakın olan havzalardan Mezopotamya ve Nil havzaları burada yer almaktadır.¹²

Petrolün 19. yy'da dünyada öneminin artmasıyla Ortadoğu medeniyet için tekrar önemli bir yer haline gelmiş ve büyük devletlerin dünya hâkimiyet politikaları, bu coğrafyadaki egemenliğiyle aynı oranda olmuştur.¹³

Dünyada en mühim dokuz deniz güzergâhlarından beş'i bu coğrafyada bulunmaktadır. Gerek Hava jeopolitiği bakımından¹⁴ gerekse kara jeopolitiği açısından kilit bir bölgedir.¹⁵

Ortadoğu'yu stratejik açıdan önemli gören diğer unsurlardan biride jeokültürel özelliklerdir. Tüm insanları beşerleri etkileyen din ve kültürlerin doğuşu Ortadoğu'da çıkmış, bölge tarihin ilk günlerinden itibaren medeniyetlerin ve dinlerin merkezi olduğu gibi başka bölgelerdeki çıkan din ve kültürlerinde yayılmaları açısından geçiş güzergâh konumunda olmuştur.

Mısır, Sümer, Asur ve Babil gibi birçok medeniyetler buralarda çıkmış, dinlerde burada doğmuştur.¹⁶ Müslümanlar ve Yahudilerin atası ve peygamberi olan Hz. İbrahim (a.s.) Ortadoğuludur. Yine Hz. Musa (a.s.), Hz. Yakup (a.s.) ve Hz. Yusuf (a.s.)' da bu

¹⁰KEDDİE, N. R.; "Is There A Middle East ?"(Ortadoğu Var mı?), International Journal Middle East Studies, 1973, s. 255-277.

¹¹İDRİSOĞLU, Railya Elif; *Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.15.

¹²AKMAN, Halil; "ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikalarına etkileri (1952-1964)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013.s. 16.

¹³ ÖZBİLGEÇ, 2007, a.g.e., s. 9.

¹⁴DAVUTOĞLU, a.g.e., 2004, s. 323-327.

¹⁵DAVUTOĞLU Ahmet, *Stratejik Derinlik*, 87. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s.324-327.

¹⁶PERETZ, Don; *The Middle East Today*, Greenwood Publishing Group, 1994, s.1.

coğrafyadandır. Aynı şekilde Hz. İsa (a.s.) Kudüs'ün güneyinde Beytüllehim'de ve Hz. Muhammed (s.a.v.)' de bu bölge de dünyaya gelmiş ve buralarda yaşamışlardır.¹⁷

Tarihimizdeki en eski ve büyük medeniyetlerinde buralarda doğduğunu görebilmekteyiz. Ortadoğu da Hititler, Mısırlılar, Asurlular, Sümerler, Persler, Romalılar, Makedonyalılar, Emeviler, Bizanslılar, Selçuklular, Abbasiler ve Osmanlılar gibi birçok mühim devletler kurulmuş ve yok olmuştur.¹⁸

Ortadoğu'nun kuzeyinde ve güneyinde Asurlular, Babiller, Sümerler ve Akadlar olmak üzere başka değişik lehçeleri konuşan topluluklar da yaşamıştır. Bu bölge "Mezopotamya" olarak adlandırılır. Mezopotamya'da birçok uygarlık var olmuştur. Bunlardan Sümerler bu topraklara şehir kültürünü getirmiş, yazıyı keşfetmiş ve böylelikle tarihi devirlerin başlamasında önemli bir etken olmuştur.¹⁹

B- Ortadoğu'nun Dini Yapısı

Dinler, Ortadoğu'nun tüm tarihini başlangıcından bu yana etkileyen nedenlerden en büyüğü olmuştur.

Neredeyse ilk tarihlerden bu güne sarsıntılı bir durumu olan Ortadoğu'da yaşayan insanların yaptığı fetih ve göçler neticesinde etkili kuvveti olan Helen kültürü, Roma yönetimi yardımıyla yeni inanışlara neden olmuştur.²⁰ Bu zamanda Ortadoğu Putperestlik, Zerdüşlük, Mecusilik ve Helenizm gibi görüşler ile birlikte Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi tek tanrı anlayışına sahip dinlerin yaşandığı bir bölge olmuştur.²¹

Uluslararası sistemde Ortadoğu'nun bu kadar önem arz etmesini sadece zengin yer altı kaynakları ve stratejik konumu ile açıklamanın yetersizliği ortadadır. İnsanlığın büyük kısmının sahip olduğu inanç sistemi olan üç semavi dinin Ortadoğu menşeyli olması bölgeye ayrı bir değer katmaktadır. Örneğin Kudüs hem Müslümanlar, hem Hıristiyanlar, hem de Yahudiler için kutsal mekânlardan birisidir. Hıristiyanlar Kudüs'te Hac yapmaktadır; Yahudiler'in meshur Ağlama Duvarı Kudüs'tedir. Müslümanlar'ın da ilk kiblesidir Kudüs. Bu gibi nedenlerden dolayı Ortadoğu her üç dinin mensupları için müstesna bir bölgedir. Özellikle Kudüs gibi üç din tarafından kutsal kabul edilen bir yerin Ortadoğu'da olması

¹⁷ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 4. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008, s.26.

¹⁸KIRAC, Ziya Kıvanç; *Büyük Ortadoğu Projesi ve Bu Bağlamda Su Olgusu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008, s. 7.

¹⁹ÖZBİLGEÇ, 2007, a.g.e., s. 4.

²⁰LEWIS, Bernard, *Ortadoğu, İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, Çeviren Selen Y.Kölay, Arkadaş Yayınevi, 2000 Ankara, s.28.

²¹ LEWIS, (2000), a.g.e., s.284.

bölgeye ayrı bir mistik boyut katmaktadır. Bundan dolayı özellikle Kudüs bölgesi sırf dinsel amaçlardan kaynaklanan birçok mücadeleye sahne olmuştur. Bölgede egemen olan dinler Yahudilik, İslamiyet ve Hıristiyanlıktır.²² Tarihte Hristiyan dünyası bu kutsal toprakların kontrolünü ele geçirmek için birçok hacı seferi düzenlemiştir.²³

Bu coğrafyayı etkilenen en büyük din ise İslamiyet olmuştur. İslamiyet Mekke’de çıkmış ve çok hızlı bir şekilde gelişerek güçlenerek devlet olmuş ve imparatorluk kurmuştur.²⁴

1- Yahudilik

İsrailoğulları tarihi ile ilgili bilgilerin önemli bir kısmı Kitab-ı Mukaddes’e dayandığından, İsrailoğulları’nın tarihi ile dininin zaman içerisinde birbiriyle özdeşleştiğini söylemek mümkündür.²⁵

İsrailoğulları dini (Yahudilik), yaşayan ilahi kaynaklı dinlerin en eskisi ve mensubu en az olanıdır.²⁶ Yahudiliğin en önemli özelliklerinden birisi İsrailoğulları ile Allah(c.c) arasındaki ahde kutsal kitaplarında çok geniş yer ayırmasıdır. Dolayısıyla bu din bir ahit dini, İsrail halkı da “ahit cemaati” olarak bilinmektedir.²⁷ İsrailoğulları’nın başlarına gelen bütün sıkıntıların onların bu ahde uymamaları ve verdikleri sözü yerine getirmemelerinden kaynaklandığı hem kendi kutsal kitaplarında hem de Kur’ân-ı Kerîm’de belirtilmektedir.²⁸

Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat’tır. İbranice bir kelime olan Tevrat, lügatte “şeriat ve namus” manalarına gelir.²⁹ Tevrat, Yahudi geleneğinde Eski Ahit olarak bilinen, içerisinde diğer peygamberlerin hikâyelerinin ve daha başka olayları anlatan bölümlerin de bulunduğu çok şümüllü kutsal kitabın ilk bölümüdür. Dolayısıyla Yahudi geleneğinde, yaygın olarak bilinenin aksine, kutsal kitap denildiğinde, Tevrat’tan başka daha birçok bölümü ihtiva eden geniş bir kutsal kitap anlayışı akla gelmektedir ve bunlara topyekûn Eski Ahit denilmektedir. Eski Ahit olarak isimlendirilen, Tevrat’ın da içinde bulunduğu kutsal

²²TURAN, Ömer, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, Yeni Safak Gazetesi Yayını, İstanbul, 2003, s.18-19

²³ÖZYÜREK, Şeyda, *Arap Baharı Bağlamında Türkiye’nin Orta Doğu Ülkeleriyle İlişkileri*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016, s.19.

²⁴Bknz. ARI, (2007) a.g.e., s. 33-67; Ayrıca İslam’daki mezhepsel tarihi ile ilgili bknz. HOURANI, Albert; *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, İletişim Yay., 1997.

²⁵BAŞ, Mustafa, *Yahudilik ve Hıristiyanlık*, Rüya Matbaa, Ankara, 2001, s. 25.

²⁶SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Dinler Tarihi*, Fakülte Yay., 5. Baskı, Isparta 2004, s. 243.

²⁷EISENBERG, Josy-Kaufmann, Francine, “Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik” (makale), çev. Mehmet Aydın, *A.Ü.İ.F Dergisi*, A.Ü. Basımevi, Ankara 1987, 29/272.

²⁸TÜMER, Günay – Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2002, s. 204; Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/77; Levililer, 26: 14 - 46.

²⁹EŞ-ŞEYBE, Abdülkadir, *Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri*, çev. Osman Cilacı, Umut Mat., İstanbul 1995, s. 31.

kitap (Tanah), Hıristiyanlara göre 39 kitaptan oluşmaktadır. Yahudiler ise Tanah'ı, bazı kitapları birleştirerek 24 kitap olarak kabul ederler. Yahudilerin tasnifi; Tevrat (Tora) 5 kitap, Peygamberler (Nebîim) 8 kitap, Kitaplar (Ketuvim) 11 kitap şeklindedir.³⁰

Yahudiliği Yahudilik yapan unsurlardan bir tanesi ve belki de en önemlisi, İsrailoğullarının, Allah'ın seçilmiş halkı olduklarına inanmalarıdır.³¹ İsrailoğullarının seçilmiş halk anlayışı, Yahudiliği sadece İsrailoğullarına gönderilen bir din olarak algılamalarını beraberinde getirmiştir. Tevrat'ta yazılanlar, Yahudiliğin sadece Yahudilere ait bir din, Rabb'in de yine onlara ait bir tanrı olduğu fikrini teyit etmektedir.³²

Yahudilik dünya siyasetinde neredeyse günümüze yakın bir zamana kadar çeşitli evrelerden (sürgün, esaret vb. gibi) geçmiştir. Devamlı olarak bir yer edinme amacıyla göç eden bir kavim halindeydiler. Kudüs, Yahudiler için en kutsal, en değerli bir mekân olmuş aynı zamanda tüm amaçlarının ve inançlarının beşiğindeki bir yer haline gelmiştir. Bugün İsrail olarak bilinen yer bu inancın sonucunda oluşturulmuştur. Buda inaçları gereği ve vaat edilen topraklar³³ diye isimlendirdikleri bu bölgelerde hâkimiyet kurma amaçlarıyla buralarda Müslüman ve Yahudi çatışmalarının çıkmasına neden olmuştur.³⁴

Yahudiliği Yahudilik yapan unsurlardan bir diğeri de 'kutsal toprak' ve 'mabed' anlayışıdır. Vaad edilen toprakların Yahudi inanç sistemimdeki önemi, Tevrat'ın emirlerinin büyük bir kısmının vaad edilen topraklarla ilişkilendirilmiş olmasındandır.³⁵ Vaad edilen toprakların çok önemli olmasının altında yatan sebeplerden bir tanesi ve en önemlisi, yerini Tanrı'nın belirlediği ve Hz. Süleyman tarafından yaptırılan mabedin burada bulunmasıdır. Onlara göre "aron ha-kodeş" denilen ve mabedin içerisinde bulunan bölümde Tanrı her

³⁰ TÜMER - KÜÇÜK, 2002, a.g.e., s. 221.

³¹ AYDIN, Fuat, *Yahudilik*, İnsan Yay., İstanbul, 2004, s. 20.

³² ŞELEBİ, Ahmed, *Mukârenetu'l-Edyân el-Yahudiyye*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, Mısır 1966, s. 163; Cevad, Ali, *Tarihu'l-Arab Kable'l-İslam*, Matbûatu'l-Cemu'l-İlmiyyu'l-Irakî, Bağdat 1956, VI/346. Ayrıca Bkz. Çıkış, 10:3; II. Krallar, 5:15.

³³ İnançlarına göre Yahudiler Allah'ın seçilmiş erkek çocuklarıdır. Öteki insanlar ise, Allah'ın kullarıdır ve Allah'ın erkek çocuklarının ihtiyaçlarını gidereceklerdir. "Ben dedim, siz ilahlarsınız. Ve hepimiz Yüce olanın oğullarısınız." (Mezmurlar - Asafın Mezmurudur - 82/6) "Çünkü bize bir çocuk doğdu, bize bir oğul verildi ve reislik onun omuzları üzerinde olacak." (İşaya, Bap 9/6). Görüldüğü üzere Yahudiler kuzeyde Harran, doğuda Musul, batıda Akdeniz sahilleri, güneyde Sina yarımadası arasında kalan büyük bir coğrafyayı; Yehova tarafından vaa'd edilmiş ve bir zaman kesinlikle kendilerinin olacaklarının düşündükleri bölge olarak görürler. Güneş batıp gece olduğunda, dumanlı bir mangalla ateşli bir meşale görüldü ve kesilen hayvan parçalarının arasından geçti. O gün Rab Avram'la sözleşme yaparak ona şöyle dedi; "Mısır Irmağı'ndan büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan bu toprakları -Ken, Kenz, Kadmon, Hitit, Periz, Refa, Amor, Kenan, Girgaş ve Yevus topraklarını- senin soyuna vereceğim." (Tekvin 15/17-21)

³⁴ TAŞ, Gün; 2013. <http://politikakademi.org/2013/04/ortadogunun-temelini-olusturan-arguman/> (Erişim Tarihi: 12.11.2018.)

³⁵ AYDIN, 2004, a.g.e., s. 23.

zaman hazır bulunmaktadır. Dolayısıyla Yahudi ibadet sisteminde mabed, son derece önemlidir.³⁶

İsrailoğulları kendi tarihlerini Hz. İbrahim'le başlatırlar. Hz. İbrahim, Keldanilerin Ur şehrinde doğmuş ve oradan ailesiyle birlikte Harran'a gelmiş, sonra da ilahî emir gereği Ken'an (Filistin) diyarına göç etmiştir.³⁷ Hz. İbrahim, eşi Sara ve kardeşinin oğlu Lût'u da yanına alarak Ken'an diyarına varduktan sonra Rabbi O'na, burasını kendisinden gelenlere vereceğini vaad eder.³⁸ Hz. İbrahim'in, ilerlemiş yaşına rağmen mucizevî bir şekilde İsmail ve İshak adında iki çocuğu olur.³⁹ Bunlardan Hz. İsmail'in zürriyeti Arab ırkını teşkil ederken, Hz. İshak'ın zürriyeti de İsrailoğullarını teşkil etmiştir.⁴⁰

Yahudilerin gerçek tarihini Hz. Yakub ile başlatmak gerekir. Onların atası olan ve "İsrâîl" lakabıyla anılan Yakub Peygamber, Hz. İshak'ın iki oğlundan biri, Hz. İbrahim'in de torunudur.⁴¹ Hz. Yakub'un on iki tane oğlu olmuştur.⁴² Bu on iki oğul ve onlardan gelen kuşaklar on iki İsrail kabilesini oluşturmuştur.⁴³

Yahudilik Sami soyundan gelen İbranilerin dinidir. Mezopotomya olarak isimlendirilen bölgede yaşayan halkın inançları, düşünceleri ve onların ürünleri Yahudiliğin temelini oluşturmuştur. Bazı kaynaklarda İsrailoğulları'nın kurtarıcısı ve düzenleyicisi olarak Mısır'da doğan Hz. Musa (a.s.) olarak görülmüştür. Hz. Musa (a.s.) İbranilere, kendisinin tanrıdan emirler aldığını, kendisinin peygamber olarak görevlendirildiğini, bağımsızlık için Firavun'a karşı savaşmaları gerektiğini anlatmıştır. O zamanlar Mısır'da İsrailoğulları aşağılanmakta ve en ağır işlerde çalıştırıldığından Hz. Musa(a.s.) o dönemler bir kurtarıcılık görevindeymiş gibi görünmekteydi.⁴⁴ Yahudilik geleneğinde "Çıkış" diye adlandırılan bu olay, İsrailoğulları tarihinin çok önemli bir dönüm noktasını teşkil eder.⁴⁵ Kur'ân- Kerîm'de de bu mucizevî çıkış olayı anlatılmaktadır.⁴⁶

³⁶ Bkz. AYDIN, 2004, a.g.e., s. 23-26; SARIKÇIOĞLU, 2004, a.g.e., s. 270; TÜMER-KÜÇÜK, 2002, a.g.e., s. 253-256.

³⁷ SAYAR, Süleyman, "Yahudi Karakteri" (makale), *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Furkan Mat., Bursa 2000, IX/315; KESLER, M. Fatih, *Kur'ân'da Yahudilik ve Hıristiyanlık*, s. 18; Ayrıca bkz. Tekvin, 11:31, 12:1-7.

³⁸ Tekvin, 12. ve 13. Bablar.

³⁹ Hûd, 11/69-76.

⁴⁰ EŞ-ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, Litera Yay., İstanbul 2008, s. 189.

⁴¹ SAYAR, 2000, a.g.m., C.IX, s.315.

⁴² ŞELEBÎ, 1966, s. 35.

⁴³ BESALEL, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Gözlem Gazetecilik Basın Yay. Aş., İstanbul 2003, s. 34.

⁴⁴ BAYRAKTAROĞU, Ulaş; *Ortadoğu'da Yeniden Yapılanma Sürecinde Kültür-İktidar İlişkisi*, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 25, 32.

⁴⁵ BAŞ, 2001, a.g.e., s. 28; Ayrıca bkz. Çıkış, 14: 1-31.

⁴⁶ Yûnus, 10/90.

İsrailoğullarının tarihinde peygamberlik ve hükümdarlık ilk defa Hz. Dâvûd'un şahsında bir araya gelmiştir.⁴⁷ Hz. Dâvûd henüz yaşı otuz bile değilken⁴⁸ İsrailoğullarına hükümdar olmuş, yeryüzünde halife kılınmış, saltanatı güçlendirilmiş ve adaletle hükmetmesi emredilmiştir. Bu anlamda Kur'ân'daki; “ *O'nun hükümranlığını kuvvetlendirmiştik. O'na hikmet ve anlaşmazlıkları giderme (yeteneği) vermiştik*”⁴⁹ ayeti ile Hz. Dâvûd'un hükümdarlığının güçlendirildiğine işaret edilmektedir. O'nun döneminde İsrailoğullarının tam anlamıyla yerleşik medeniyete geçip devletlerini güçlendirdikleri, Hz. Dâvûd'un, gerek kendi evini gerekse krallığın idaresini belli bir düzene koyduğu, ibadetleri sistemleştirdiği, sürekli bir ordu kurduğu Kitâb-ı Mukaddes'te ayrıntılı şekilde anlatılmaktadır.⁵⁰

Hz. Dâvûd İsrailoğulları tarihinde bir peygamber değil, kral olarak kabul edilmektedir.⁵¹

Hz. Dâvûd'un Allah'ın vahyine mazhar olduktan sonra kendisine Zebur'un nazil olduğu Kur'ân ayetlerinde bildirilmektedir.⁵² O, İsrailoğullarını Hz. Musa'nın dinine davet etmiş ve aralarında Tevrat'ın hükümleriyle hüküm vermiştir. Çünkü Zebur'da ahkâma dair şeyler bulunmayıp zikir ve tavsiyeler mevcuttur.⁵³ Yahudilerin ve Hıristiyanların bugünkü yaşayışlarına da bakıldığında Zebur'un önemli bir yere sahip olduğu ve özellikle dini ritüeller noktasında Zebur'a (Kitab-ı Mukaddes'teki ismiyle Mezmurlara) çokça başvurulduğu görülmektedir. Örneğin Yahudiler, sinagogdaki evlenme törenlerinde, Şabat Günü'nde evde ve ibadethanelerdeki dini ayinlerde, ölülerin defnedilmesi sırasında Zebur'dan parçalar okumaktadırlar. Aynı zamanda Zebur'un belirli bir melodi halinde söylenmesi de gelenek olmuştur.⁵⁴

Netice olarak İsrailoğulları, uzun tarihi serüvenlerinin çok az bir kısmı haricinde, hep sürgün hayatı yaşamışlar ve zulüm görmüşlerdir. Ancak bu zulüm ve baskıların daha çok kendilerinden kaynaklandığı da yadsınamaz bir gerçektir. Başlarında kendi peygamberleri

⁴⁷ İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail, el-Bidaye ve'n-Nihâye, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türki, Cize, 1998, II/10.

⁴⁸ ES-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali; Kur'ân'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler, çev. Suat Cebeci-Bilal Delice, Dilek Mat., İstanbul t.y., s. 357.

⁴⁹ Sâd, 38/20.

⁵⁰ BESALEL, 2003, a.g.e., s. 43.

⁵¹ TÜMER-KÜÇÜK, 2002, a.g.e., s. 229; SARIKÇIOĞLU, 2004, a.g.e., s. 251.

⁵² Enbiyâ, 21/105; Nisa, 4/163; İsrâ, 17/55; BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul, 1315, Teyemmüm, 6; TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsâ, *Sünen* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), İstanbul 1981, Sevâbu'l-Kur'ân, 1.

⁵³ TABBÂRÂ, Afif Abdülfettah, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, çev. Ali Rıza Temel, Yahya Alkın, Gonca Yay., İstanbul 1982., s. 352; SÂBÛNÎ, a.g.e., s. 357; PAŞA, Ahmet Cevdet, *Kisâs-ı Enbiya*, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul t.y., s. 24.

⁵⁴ TÜMER-KÜÇÜK, 2002, a.g.e., s. 227.

olduğu zamanlarda dahi, çok ihtişamlı bir hayat sürmelerine rağmen, bunun değerini bilmeyerek basit istekler peşinde koşmaları nedeniyle sahip oldukları imkânları kaybetmişlerdir.⁵⁵

Siyasi güç ve bağımsızlıklarını elde edemeyen İsrailoğullarının çoğunluğu, mesailerini fikrî ve iktisadî alanlara yöneltmiş, her türlü entrika ve hile ile büyük bir ekonomik güce ulaşmış ve bu yolla siyasi güç dengelerini bozmaya çalışmışlardır. Bu sebeple İsrailoğulları, diğer milletlerin nefretini kazanmışlar ve bu nefret de onların hor görülmelerine neden olmuştur. Buna karşılık İsrailoğulları, karşı nefret ve ihtirasla, üstün ırk idealiyle ayakta kalmayı başarmışlardır.⁵⁶

2- Hristiyanlık

Günümüz Hristiyanlık düşünce sisteminin temelleride buradan çıkmıştır. Filistin bölgesinden Hz. İsa doğmuş ve Hristiyanlığın yayılması buradan başlamıştır. Vahiy yine burada gelmiştir. Hz İsa, Yahudiler'in kışkırtması nedeniyle burada çarmıha gerilmiştir veya gökyüzüne çekilmiştir. Kendi içinde yaşanan ayrılıklar Hristiyanlığın farklı mezheplere bölünmesine neden olmuştur. Ancak bu durumda olan Hristiyanlığın daha iyi bir hayat yaşaması bölgede ortaya çıkan ve tüm Ortadoğu coğrafyasını eğemenliği altına alan İslamiyet sayesinde olmuştur. Ancak bu durum (barış ortamı) Osmanlı Devletinin yıkılma dönemiyle bereber bozulmasına neden olmuştur.⁵⁷

Ortadoğu'da doğan ve batı medeniyetinin temellerinden birini oluşturan Hristiyanlık için bu coğrafyaya ve kendi inançlarında kutsal kabul ettikleri bu bölgelere sahip çıkma düşünceleri nedeniyle bu bölgenin önemini çok arttırmakta ve tarih boyunca bu düşünce nedeniyle birçok kanlı savaşların çıktığı yer durumuna gelmiştir.⁵⁸

Zamanla içerisinde Hristiyanlık kendi içinde bölünmeye başlamış ve ilk bölünme doğu ve Batı kiliseleri arasındaki anlaşmazlıklardan olmuş ve neticesinde Hristiyanlık, "Katolik" ve "Ortodoks" olarak isimlendirilen iki büyük ayrıma girmiştir.⁵⁹

⁵⁵ Örnek olarak, bkzn.; Bakara, 61.

⁵⁶ SAYAR, 2000, a.g.m., s. 318.

⁵⁷ TURAN, 2003, a.g.e., s.24-26.

⁵⁸ TAŞ, Gün; 2013. <http://politikakademi.org/2013/04/ortadogunun-temelini-olusturan-arguman/> (Erişim Tarihi: 12.11.2018)

⁵⁹ ÖZDEMİR, Çağatay, *Ortadoğu ve Arap Baharı (Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Ortadoğu'da Model Olabilir Mi?)*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2012, s.30.

3- Müslümanlık

İlahi dinlerin en sonuncusu durumundaki İslamiyet, getirdiği kurallarıyla geçmişten bugüne değin Ortadoğu'da siyaset, kültürel ve sosyal hayat, ideoloji, eğitim, hukuk, ekonomi, bilim ve sanat vs. öğelerin üzerinde inkâr edilemeyecek ölçüde tesiri olmuştur.⁶⁰

İslam ve vahyin tamamlayıcısı olan Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) de Ortadoğu'da doğmuş ve yaşamıştır. Aynı şekilde İslam dininin kaderi de Ortadoğuyla kenetlenmiş iç içe geçmiştir. Bu sebeple bu coğrafya İslam'ın her bir evresine tanıklık ve bizzat şahitlik etmiştir. Ortadoğu halen de İslam'ın beşiği ve ana merkezi olma özelliğini korumaktadır. Bundan dolayı bu bölgede yaşanan her sosyal, siyasal ve ekonomik olayın ardında dini bir jeopolitiğin olduğunu bu dini jeopolitiğin en önemli ayağının da İslam'a ait olduğunu görmemek doğru olmayacaktır.⁶¹

⁶⁰TAŞ, Gün, 2013. <http://politikakademi.org/2013/04/ortadogunun-temelini-olusturan-arguman/> (Erişim Tarihi: 12.11.2018)

⁶¹ASLAN, Seyit, *Ortadoğu Coğrafyasında Mezhep Politikaları: Türkiye, İran Ve Suudi Arabistan Örneği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2017, s.12.

İKİNCİ BÖLÜM

SİNEMALARDA DİNSEL MOTİFLER

SİNEMANIN/FİLMİN ÖZELLİĞİ, ETKİ VE ALGISI

A- Sinema

1- Kavramsal olarak Sinema ve Tarihi Seyri

Sinema (cinema) kelimesi, sinematografi (cinematographie) kelimesinden kısaltılmıştır. Lumière Kardeşler icatları olan cihaza sinematograf (cinématographe) ismini vermişlerdi.⁶² Auguste ve Louis Lumière'in kurduğu ve 13 Şubat 1895'te Fransa için kullanma iznini aldıkları Sinematograf görüntüleri kaydedip bunu bir ekranda yansıtmaya yarayan alettir.⁶³

Genel olarak “yedinci sanat”⁶⁴ olarak da ifade edilen “sinema” -cinema-, kavramsal olarak, sinematograf -sinematographie- sözcüğünün kısaltılmış halidir. “Sinema” sözcüğü “sinematograf”ın icat edildiği dönemden itibaren dünya genelinde yaygın bir kullanım alanı kazanmış, adeta evrensel bir kavram olmuştur. Sinema sözcüğünün evrensel bir kullanıma kavuşmasının yanı sıra özellikle Amerika'da “motion picture” ya da kısaca “movie” -sinema ile aynı anlama gelen devinimli/ hareketli resim demektir- terimleri de yaygın olarak kullanılmaktadır. Zira sinemanın en önemli özelliği devinimli olması ve yaşamı olduğu gibi yansıtabilmesi⁶⁵ ya da Maksim Gorki' nin dediği gibi bu (yani sinema filmi, elbette) yaşamın kendisi değil, ama (gerçeğine tıpa tıp benzeyen) göstergesidir.⁶⁶

Kimi sinema tarihçilerine göre Jean Leroy ve Eugene Lauste ikilisinin 5 Şubat 1895'te New York'ta yaptığı gösteri⁶⁷ kimilerine göre ve ağırlıklı görüşe göre de “Lumiere Kardeşler” (Auguste ve Louis Lumiere)'in⁶⁸ yapmış oldukları hem kaydedici hem de

⁶² ÖZÖN, Nijat, *Sinema Sanatına Giriş*, Agora Kitaplığı, 2008, s.3.

⁶³ SİNEMATOGRAF, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sinematograf> , (Erişim T. 05.05.2019); ayrıca bkz; ERKSAN, M., *Sinemanın 100. Yılı, Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, (Dr. S. M. Dinçer), Ankara, Doruk Yayıncılık, 1996, s.166; REFİĞ, Halit. *Türk Sinemasının Yükselişi ve Çöküşü Üzerine Bazı Düşünceler, Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, Doruk Yayınları, 1996, s.177.

⁶⁴ŞENTÜRK, Rıdvan, *Postmodern Kaos ve Sinema*, Avrupa Yakası Yayınları, 2011, s.492; ayrıca bkz; Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*. 2018.

⁶⁵ÖZÖN, N., (2008), a.g.e., s. 3-4.

⁶⁶BÜKER, Sevil, *Sinemada Anlam Yaratma*, Hayalperest Yayınevi, 2. Baskı, 2012, s.13.

⁶⁷ULUTÜRK, Muammer, “*Modern İslam Algısının Göz Ardı Ettiği; Görsel Kültür Unsurları Olarak Fotoğraf ve Sinema*”, Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları Uluslararası Sempozyumu, Samsun, 26-28 Kasım 2010.

⁶⁸ŞENTÜRK, R., (2011), a.g.e., s.202.

yansıtıcı özelliğe sahip olan “sinematograf”la, Paris’te ilk toplu gösterisini yaptıkları 28 Aralık 1895 günü sinemanın doğum tarihi” olarak kabul edilir.⁶⁹

Uzakdoğu menşeyli gölge oyunu, bir ışık kaynağı ile hareketin yansıtılmasının en eski ve en geniş örneğidir. Uzakdoğu’dan Doğu ülkelerine, oradan Avrupa’ya giden, bu arada yurdumuzda Karagöz ismiyle çok sevilen gölge oyununun temeli, yüzyıllar sonra sinemanın kullanacağı sistemin ilk göstergesidir.⁷⁰

Sinema projektörünün atası olarak kabul gören, resimlerin duvara yansıtıldığı “optik fener” ya da “büyülü fener” 17. Yüzyılda Peder Athanasius Kircher tarafından icat edildiği bilinmektedir. Projeksiyon makinası ve hareketli resimlerin birleştirilmesi, Kircher’in optik fenerine katkıda bulunmuş çok sayıda mucitten biri ve Occulis Artificialis’in (1685 ve 1702) yazarı Johannes Zahn tarafından 17.yüzyıl sonlarında teorik olarak başarılmıştır.⁷¹

Sinema Roland Barthes’ın “fotoğraf etkisi” ismiyle tanımladığı, fotoğrafların gerçeklik olayını yine kendisinin oluşturduğu güzel bir tarza dayanmaktadır. Sinemanın büyüğü yine sinemanın var olmayı var eder gibi göstermesinde yatmaktadır.⁷²

Netice itibariyle 19. yüzyılın sonlarında bir halk eğlencesi olarak ortaya çıkmış olan sinema,⁷³ aynı zamanda yazı kültürünün resim kültürüne dönüşmesinin başka bir ifadeyle çoğunlukla söylemsel olan bir kültürden ağırlıklı olarak figüratif olan bir kültüre geçişin de⁷⁴ yani modern dönemin de ifadesidir.

2- Sinemanın Genel Özellikleri ve Etkileri

Günümüzde “görüntü çağ”özelliği kazandıran görüntü uygarlığının en önemli vasıtası, sinemadır.⁷⁵

Güçhan'ın da anlatımıyla sinemada da dâhil olmak üzere tüm kitle iletişim araçları adeta "resmi olmayan etkili bir eğitim kaynağıdır", bu sebeple de içeriği ne kadar zararsız görünürse görünsün toplumun kendi düşüncelerinden, inanışlarından ve eğilimlerinden uzak değildir.⁷⁶

⁶⁹MONACO, J, *Bir Film Nasıl Okunur* (Çev. E. Yılmaz). İstanbul: Oğlak, 2001,s. 540; KIRAÇ, R, *Sinemanın ABC'si: teknolojik buluştan sanata*, Say Yayınları, 2012. s. 22.

⁷⁰ÇELEN, Pınar, *Toplumsal Etkileşim Mekânı Olarak Sinemalar*, PhD Thesis, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 5.

⁷¹CERAM, C. W., *Sinemanın Arkeolojisi*, İstanbul: Agora Yayınları, 2007, s.18.

⁷²ELLIS, John, *Visible fictions: Cinema: television: video*. New York: Routledge Publications, 1992.

⁷³ADANIR, Oğuz, *Sinemada anlam ve anlatım*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2003,s.14.

⁷⁴ŞENTÜRK, R., (2011), a.g.e., s.492.

⁷⁵ÖZÖN, N., *Sinema: Uygulayımı, Sanatı, Tarihi*, Hil Yayın, 1985, s.11.

⁷⁶GÜÇHAN, G., *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*, Imge Yayınları, Ankara, 1992, s.69.

Sinema toplumu azar azar ama derin bir şekilde etkiler. Sinema eski düzeni değiştirerek yenisini koymaya çalışmaz. Tek filmle insanların değerlerini ve davranışlarını kısaca kültürünü değiştirmeye gücü yetmez. Ancak aynı mesajı farklı filmlerle sürekli işlermeye devam ederse önce toplumu alıştıırır sonra topluma verdiği mesajları yerleştirmeye başlatır “Bir âlim ipek elbise giyse halk hemen onu ayıplar, dedikodusunu yapar. Hâlbuki dedikodu yapmak ipek giymekten daha büyük günahdır.”⁷⁷sözü bu hususu en güzel şekilde açıklamaktadır. İşte sinemanın bu gücü sayesinde toplumun birlik beraberlik, duygu ve düşüncelerinde kısaca tüm değerlerinde bir yıkım yapabilmektedir.⁷⁸

Sinema filmleri insanlara değişik davranış modelleri sunar. Bunlar özellikle çocukların örnek aldığı modellerdir. İnsanların ilişkileri ve ruhsal gelişiminde çok büyük bir öneme sahip örnek alma (taklit etme), filmlerin temel öğretim şekline uygun olmaktadır.⁷⁹

Özellikle başka dinlere ait olan dini olguların (dua, nikâh vb.)⁸⁰ ve başka kültürlere ait olan yaşam şekillerinin (flört, zayıf aile ilişkileri, özgür gençlik vb.) insanlara özendirici bir şekilde gösterilmesi şahsın kendi kültürüne ve dinine yabancılaşmasına neden olabilmektedir.⁸¹

Sinema, tek tek bireylerin algılarından toplumun genelini etkileyen bir sanat olarak, karanlık bir salonda yani sinema salonunda kalabalık bir seyirci kitlesine hitap eder. Bu seyirci kitlesinin yaşamı anlama, anlamlandırma, hayatının içinden değerlere bakma, kadın, erkek, cinsellik gibi yaşamsal konuları algılama biçimini etkileyebilir. Dolayısıyla sinema perdesinde akan görüntüler, onu izleyen topluluk üzerinde belirli bir etkiye sahiptir. Bu etkilerden biri de izleyicinin perdede gördüğü filmin bir parçası olarak verilen değerlerin içinde yaşaması ve o değerlerin yaşanış biçimine bizzat katılmasıdır. Bir bakıma izleyici karanlık bir salondan baktığı öteki yaşamın canlı bir parçası olur. Bu bağlamda sinema bizim hayatımızdan değerler taşıdığı gibi sanatsal okuma biçimine dayalı olarak yeni değerlerin de üreticisi konumundadır. Sinema, aynı zamanda toplumu okuma konusunda sosyal bilimcilere ışık tuttuğu gibi toplumsal sorun ve çelişkileri de yansıtmaya imkânına sahiptir.⁸²

⁷⁷GAZZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *Kimyâ-i Saâdet*, Tercüme. Faruk Meyan. İstanbul: Bedir, 1994.s. 309.

⁷⁸YORULMAZ, Bilal, *Sinema ve Din Eğitimi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010, s.92.

⁷⁹GÖVSA, İ. A., *Çocuk Psikolojisi*, Hayat Yayıncılık, İstanbul 1998.s. 84.

⁸⁰ATAN, U., *Animasyonun Kültür Aktarımındaki Yeri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995, s. 39.

⁸¹KARACOŞKUN, M. D., “Televizyon Yayınlarının Çocuk Ve Gençler Üzerindeki Olumsuz Etkileri”, *Somuncubaba Dergisi*, S. 67, (Mayıs 2006), s. 51.

⁸² KARAKAYA, H., *Türk Sinemasında Din Adamı Tiplemesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2008, s. 15.

Televizyon, verilmek istenen bilgileri görsel sunum yöntemleriyle birleştirilerek çok geniş bir seyirci kitlesine sunabilmesi, aynı zamanda eğlendirirken öğretebilmesi gibi özellikleri açısından, diğer kitle iletişim araçlarına göre daha etkin bir yerdedir⁸³. Televizyon gazete ve radyo gibi okunarak ve dinlenerek anlaşılan iletişim araçlarına göre sinema görüntüyü izleyicinin önüne sermesiyle aktarılmak istenenin daha kolay öğrenilmesini sağlamaktadır⁸⁴. Bir televizyon programı veya sinemada birçok tekniğin kullanılmasıyla, kendi popülaritesini artırırken diğer yandan içerisinde barındırdığı mesajların topluluklara kolayca ulaşabilmesini sağlamaktadır⁸⁵.

Sinema yeni bir din oluşturacak kadar da insanlara tesirli olmuştur. Star Wars filminde kurgulanan Jedi dininin Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde taraftar bulması buna örnektir. Günümüzde İngiltere’de 390 bin, Avustralya’da 70 bin kişi Jedi dinine tabi olduğunu açıklamıştır.⁸⁶ İngilterede Jedi kilisesi bulunmaktadır.⁸⁷

Sinema öyle tesirli bir yer yapar ki insanlar filmin içeriğinin hayal ürünü olduğunu unutup bu etkiye kendilerini kaptırarak karakter ve olaylarla duygusal etkileşim kurarlar. Film yapımcıları ve oynayanlar bu etkiyi kullanarak insanların yaşam tarzına (giyim, kuşam vb.) karışabilir.⁸⁸Filmin etkisine kapılan insanlar çoğu kez film kahramanlarını ve sahnelerdeki olayları gerçek zannedebilirler. Mesela çağrı filmi yüzlerce insanın Müslüman olmasına neden olmuş ve filmin kahramanlarından Hz. Hamza’yı şehit eden Vahşiyi canlandıran Salim Gedara’nın gerçekten işten çıkartılması, işsiz kalması, insanlar tarafından sokakta huzursuzluğa uğratılması da sinemanın bu etkisinin neticesi olabilir.⁸⁹

Netice itibariyle 19. yüzyılın sonlarında (1895) bir halk eğlencesi olarak ortaya çıkan sinema, daha sonraları izleyicilere daha zengin ve daha cazip mesajlar sunmak için

⁸³Din eğitimi araştırmalarında dini hikâyelerin etkinliğinin incelenmesi sonucunda, bu tip hikâyelerin (Kur’an kıssaları, dini kişiliklerin hayat hikâyeleri vs.) kuşaklar arası bir iletişim türü olarak değerlendirilebileceği ve olumlu bir şekilde kullanıldığında dini, ahlaki ve kültürel değerlerin aktarılmasında sadece tüketen değil, aynı zamanda üreten ve okuyan insanlar oluşturmada önemli rolünün olacağı anlaşılmaktadır. BİLGİN, B., “Ahlak Bilgisinde Dini Hikâyeler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Sayı: 1, 1994, s.51-74. FERSAHOĞLU, Yaşar, “Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikâye”, *EKEV Akademi Dergisi*, yıl 7, S. 16, Yaz 2003, s.122.

⁸⁴CERECİ, S., *Büyülü Kutu, Büyülenmiş Toplum*, Şule yayımları, İstanbul 1992.s.33.

⁸⁵BİLGİLİ, F. M., “Çocuğun din eğitimindeki karşılaşılan güçlükler”, Beyan, İstanbul, 2005.s.164.

⁸⁶“Star Wars Filmi Yeni Din Yarattı”, *Hürriyet*, 29.08.2002.

Star Wars Filmi Yeni Din Yarattı, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/star-wars-filmi-yeni-din-yaratti-38408123> (Erişim T.05/05/2019)

⁸⁷ Kendilerini “Jedi” olarak tanımlayanların sayısı artıyor 265 bin 700 kişi jedi olduğunu söylüyor. Jediizm Dini: Güç sizinle olsun, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151215_jediizm_dini_gch (Erişim Tarihi:05/05/2019)

⁸⁸EKREM, İ., “Medya Kısacasında Dil, Din ve Aile”, <http://www.medeniyetvakfi.org/bulten/hayat/medya-kisacinda-dil-din-ve-aile/> (Erişim Tarihi: 22.01.2019)

⁸⁹TURAN, Sefer, 2005, “Mustafa Akad’ın İçinde Kalan İki Film Projesi”, <http://www.haber7.com/kultur/haber/121034-mustafa-akadin-icinde-kalan-2-film-projesi>; (Erişim Tarihi: 22.01.2019)

sinema tekniğinin ilerlemesiyle farklı özelliklerinin keşfedilerek hemen kullanılmasıyla, eskisinden çok farklı yani sadece bir eğlence aracı olmanın ötesinde yeni bir anlam ve işlev görmeye başlamıştır. Sinemanın sınırları, çerçevesi, mesajları onu üreten ideoloji tarafından belirlendiği için her film bir yönüyle ideolojik ve politiktir. Sinema tamamen yapımcı ve yönetmenlerin anlam dünyalarıyla -yani ideolojik bakışlarıyla- örülür.⁹⁰ Dolayısıyla sinemanın insan üzerinde ona yeni bir kültür ve yaşama şekli kazandırma ve toplumları geleneksel yaşamlarından modern yaşam şekilleri yönünde dönüştürme etkisinin olduğunu da⁹¹ unutmamalıyız. Öyle ya da böyle dünyanın her köşesinde insanlar uzun süredir büyük bir merakla film izlemek için sinemaya gidiyorlar. Zira yaşamdakine benzer görüntülerin karanlık bir ortamda, beyaz perde üzerinde belirmesi sanırım herkese cazip geliyor.⁹² Bu karanlık ortam insanları bir şekilde etkisi altına almaya ve onlara hayal/rüya satmaya devam ediyor.⁹³

B.Sinemada Dinsel Terimlerin Kullanımı ve İslam Gösterimi

Sinemada din hususunu ele alması birkaç şekilde olabilmektedir. Bunlar direkt ve dolaylı dini anlatım, seküler yaşantı tarzıyla dini tamamen görmezden gelen ve kötü din algısı oluşturmak veya inancı kabul etmemek türünde de olabilmektedir.⁹⁴

Sinemada din olgusunu işlemeyi esas alan yaklaşımlar temel olarak iki ayrı kanaldan işlerlik sergilemektedir. Biri, doğrudan dinler tarihindeki olayları, anlatımları, menkıbeleri, kıssaları tasvir etme yolunu seçen bir görsellik; diğeri, modern hayatta veya geçmişte yer alan gündelik yaşantı içinde meydana gelen olayları görüntüye dökme sürecinde manevi bazı semboller, rumuzlar, metaforlar, göndermeler, çağrışımlar, dolaylılamalar yoluyla doğrudan olmayan bir görsel söylemi tercih etme biçiminde ortaya çıkar. Dolayısıyla dini anlatımlar, ya bir doğrudanlık çerçevesinde kurularak filmleştirilmekte veya dolaylılık esas alınarak hayatın güncel verileri üzerinden metafizik bazı değinimlerle görsel bir dünya çizilmektedir. Öte yandan, görsel betimlemeler bazen sözel olanla da desteklenebilmekte, kurulan veciz bir ifade, varoluşumuzun metafizik çeperlerine ışık tutmaktadır.⁹⁵

⁹⁰BÜKER, Seçil; Y. Gürhan TOPÇU; *Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri*, Gazi Ü. Yayınları, 2008.s.103-104.

⁹¹ KIREL, Serpil; *Yeşilçam Öykü Sineması*, Babil Kitap, İstanbul, 2005, s.27.

⁹² ABİSEL, Nilgün; *Sessiz Sinema*, 3. Baskı, Ankara, De Ki Yayınları, 2014, s. 1.

⁹³UZDU, H., *Türk Sineması'nda Din ve Modernleşme (1960-1975)*, (Din Sosyoloji Açısından Bir İnceleme), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta, 2016, s.65-80.

⁹⁴ÜNAL, A.; "Uyumlu Bir Dünya İnşası Bağlamında Sinema ve Din İlişkisi:"*Life of Pi*" Örneği", International Journal of Science Culture and Sport, 2015,3.Special Issue 4: 567-583.

⁹⁵KABİL, İhsan, "Sinema Derinliğinde Dini imgeler", VI. Dini Yayınlar Kongresi, -İslam, Sanat ve Estetik-, (29-30 Kasım-Ol Aralık, İstanbul), 2013, s.623.

Dini motiflerin filmlerde kullanılma şekilleri de sinema-din ilişkisi açısından önemlidir. Bunlardan peygamber suretleri ve benzeri görüntülerin sinemada gösterilmesinde farklı dini alışkanlıkların temel yaklaşımlarının etkili olduğu görülmektedir. Hristiyanlıkla İslam geleneğinin karşılaştırılması, bu yaklaşım farklılıklarının görülmesinde farkedeci bir kıyas teşkil etmektedir. Teolojisinde tanrısal varlığın görünüm evrende tekrar bedenleşmesine önem gösteren Hristiyanlık, ilk dönemlerden beri dini figürlerin anlatılmasında görsel malzemenin kullanılmasına önem vermiştir. Resim, heykel ve benzeri meteryaller kullanılmış, kiliseler, şehir meydanları ve evler Hz. İsa'yı, Hz. Meryem'i, Melekler'i ve Azize'lerin simgesi olan resim ve figürlerle doldurulmuştur. Bu metaryellerin kullanılmasında temel görüş, insan ve tanrı anlayışının olmasıdır. Buda bedenleşerek vücut bulan tanrı-insan anlayışının insanların arasında görünür olmasıdır. Bu düşünce Hristiyanlıkta kutsal mesajın daha açık ve net anlamda insanlara anlatılması geleneğinin oluşmasına neden olmuştur. Her ne kadar Protestanlık gibi bazı hareketler resim, heykel ve haç motifi gibi bazı öğelerin kullanılmasına uzak durmuşlarsa da birçok Hristiyan cemaat bu geleneklerine bugün de bağlı gözükmektedirler. Hristiyanlıktaki bu düşünce, tiyatro ve sinema gibi alanlarda da dini motiflerin çokça kullanılmasının kaynağı olmuştur.⁹⁶

Dünya Sinema tarihinde etkin konuma sahip Amerikan Sinema endüstrisinin merkezi Hollywood filmleri araştırıldığında, dini filmlerden ayrı olarak dini simge ve motifleri içerisinde alt metin şeklinde gösteren çokça film olduğu görülmektedir. Genellikle bir Hollywood filminin en az bir sahnesinde kiliseye rastlanması, bir Hristiyan'ın kilise kurumuna gösterdiği önem ve saygıyı göstermektedir. Örneğin, adam öldürmeden önce boyunlarına haç takan kahramanlar, dini imgeyi filmin merkezine koymakta ya da herhangi bir kötü hareket öncesinde İncil okuyan kahraman açık bir şekilde, Tanrı - Tevekkül - Kader olgularıyla kendisini kaderine bırakarak Tanrı'ya tevekkül edebilmektedir. Alt metin olarak dini motifi içinde bulunduran filmlerde Tanrı'dan başka yaratıcı olmayacağı-olmaması gerektiği, baba - oğul - kutsal ruh, kader, kurtuluşun İncil'de olması, yedi ölümcül günah (Oburluk, öfke, hırs, kıskançlık, tembellik, gurur ve şehvet), mistik yaşam gibi hususlara da rastlanmaktadır.⁹⁷

İslam adetlerinde genellikle mesajlar ön plana çıkarken karakterler geride kalmıştır. İslamiyet Hristiyanlığın kabul ettiği yeniden bir bedende vücut inancını kabul etmediğinden,

⁹⁶YENEN, İ., *Toplumsal tezahürleri bağlamında Türk sinemasında din dindarlık ve din adamı olgusu. PhD thesis*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2011, s.27.

⁹⁷ EFTEKHARINASR, F., "Hangisi Afyon?", *Cinemascope Dergisi*, Sayı.21, Ekim, 2008, s. 56-60.

Allah'ın vahdaniyetine ve mutlak aşkınlığına⁹⁸ yaptığı önem doğrultusunda İslam adetlerinde dini motiflerin resim, heykel ve benzeri şeylerle anlatılmasına karşı çıktığı ifade edilebilir. Bu durum, dini konuların insanlara anlatılması hususunda İslam'ın resim, tiyatro ve sinema gibi şeylerikabul etmediği yorumunu beraberinde getirmektedir. Ancak İslami adet ve tutumlar, bu hususta bazı sınırlamalar getirmiştir. Mesela son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) ve dört büyük halifeye saygıdan dolayı bunların hayali şekilde görüntülenmesi veya bazı aktörler tarafından sinema vb. gibi yerlerde gösterilmesini uygun görmemektedir.⁹⁹ Nitekim Ezher Üniversitesinden gerekli dini izin alındıktan sonra çekilen Çağrı (1976) filminde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sureti, gösterilmeden sadece ima edilmektedir. Filmde kısa bir sunumun ardından izleyiciyi şu şekilde bilgilendirmektedir:

“Bu filmin yapımcıları peygamberin canlandırılmasının onun çağrısının tinselliğini çiğneyeceğine dayanan İslami geleneğe hürmet etmektedir. Bu nedenle Hz. Muhammed'in şahsı gösterilmeyecektir.”¹⁰⁰

Konusu İslam olan Hollywood filmlerinde Müslüman bir figür, genellikle Arap milleti olarak temsil edilmiş ve terörizm, savaş, işkence gibi bazı durumlar bu anlamda değerlendirilmektedir. Sonuçta konulardaki Müslümanları, Orta Doğu'da ya da ABD'de terörist eylemler yapan ve gerçekleştiren bir unsur olarak kalmaktadır.¹⁰¹

Sinemada İslam'ı işleyen çok az filmlerden en önemlisi, Mustafa Akkad tarafından yapılan İslam'ın çıkışının konu alındığı 1977 yapımı *The Message (Mesaj/Çağrı)* filmidir. Yine Mustafa Akkad'ın 1981 yapımı *Lion of the Desert (Çöl Aslanı Ömer Muhtar)* filmi, Müslümanlardan önde giden bir şahsiyetin mücadelesini konu aldığı için bu tarafta en önemli filmlerden biri olarak gösterilmektedir.¹⁰²

Ülkemizde sinema tarihinin ilk yıllarında din adamları hep kötü olarak aktarılmış¹⁰³ eğer bir savaştaysa özellikle ülke için önemli bir savaş anlatılıyorsa (kurtuluş savaşı) bir hain veya işbirlikçi olmuş,¹⁰⁴ başka filmlerde ise genellikle işveren konumunda işçisine haksızlık eden onları ezen, ev sahibi olarak kiracısına haksızlık eden, sebepsiz bir bahane ile sokağa atan, köyde ise kendi köylüsüne eziyet veren ağanın yardımcısı olarak

⁹⁸DEMİRCİ, Kürşat, “Kutsiyet” maddesi, DİA, XXVI, Ankara, 2002, s.496.

⁹⁹ GÜNDÜZ, Ş., (2010), *Sinemada Dini Figürlerin Kullanımı*, <http://www.sonpeygamber.info/sinemada-dini-figurlerin-kullanimi> (Erişim Tarihi:22/01/2019)

¹⁰⁰ SHOHAT, E., Kutsal Söz, *Dünyevi Görüntü: Uyarıların Teolojileri; Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler*, 8, Yay. Haz. Deniz Bayraktar, Bağlam Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2009, s.35.

¹⁰¹ GEMİCİ, İ. (2017); <https://www.dunyabizim.com/m/sinema/sinemanin-populer-konusu-musulman-karakterler-h26896.html> (Erişim Tarihi:22/01/2019)

¹⁰² ÜNAL A., a.g.e., s.571.

¹⁰³ MENEKŞE, Ö., *Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı*, II. Uluslar Arası Dinî Yayınlar Kongresi. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005, s.46.

¹⁰⁴ ÖZGÜÇ, A., *Türlerle Türk Sineması: Dönemler, Modalar, Tipler*, Dünya Kitapları, 2005.s.187.

gösterilmiştir.¹⁰⁵Yine Türk sinemasının bazı filmleri hiç dini konu bile etmemiştir. Onu reel hayattan koparmıştır.¹⁰⁶Yakın zamanımızda bu konu hakkında biraz daha ılıman bir sunum sergilenmeye başlanmıştır.

Sinemanın İslamiyet üzerindeki en olumsuz sunumu genellikle inananları terörist olarak göstermesidir. Jack Shaheen'in 2001 yılında yaptığı bir araştırmaya göre o yıllarda yapılan dokuzyüz Hollywood filminde yalnız on ikisi iyi, ellisi iyi-kötü karışımı Müslüman kişilik bulunmakta geri kalan filmlerin hepsinde Müslümanlar terör veya terörist gibi anlatılmaktadırlar.¹⁰⁷ Bu durum da İslamofobinin dünyada yayılmasına sebep olmakta ve Müslümanlara zarar vermektedir.¹⁰⁸

İslamofobi denilen hadise aslında bir medya olayıdır. Çünkü medya çok kolaylıkla insanları kendi bilgileri dışında veya istemedikleri hâlde etkileyerek yeniden kurgulayıp bütün dünyaya bir anda sunma gücüne sahiptir. Avrupa'da yaşayan insanların İslam'a dair hiçbir fikri olmayabilir. Ama medyada yayınlanacak bir karikatürle bile İslam lehine ya da aleyhine büyük bir tepki yaratılabilmektedir. Batı medyası İslam konusunda olumlu, sorumlu ve dürüst bir tavır takınmayarak İslam karşıtı olmanın, İslam karşıtı yayınlar yapmanın, hedef kitle karşısında daha sevimli olacağı kanaatindedir.¹⁰⁹

Bazı durumlarda ise filmler sahne arasında (film içerisinde 1-2 dakikalık bir sürede) menfi mesajlar verebilmekte ya da alt metinlerle menfi mesajı örtmektedir.“Wild At Heart”¹¹⁰ filmi örnek olabilir. Filmin Müslümanlarla ilgisi olmaması ve filmde hiç bir Müslüman oyuncu bulunmamasına rağmen filmin satır aralarında Müslümanlara yönelik menfi ifadeler ve göndermeler bulunmaktadır. Bunlardan birinde bir cinayet şebekesinin lideri adamlarına bir zarf verip zarfın içindekini öldürecekleri kişiyi daha öldürmeden önce göstermelerini istemektedir. Daha sonra bu nesnenin bir yüzük olduğu ve yüzüğün üzerinde Allah lafzının bulunduğu görülmektedir.¹¹¹

¹⁰⁵GÜVEN, Ali Murat, “Türk Sineması'nın Din ve Dindarlıkla 95 Yıllık İmtihanı”, *Din ve Hayat Dergisi*, 2009, Sayı.3, s. 105-106.

¹⁰⁶ERDOĞAN, Yılmaz, “Baticı Kafa Asıl Darbeyi Sanata Vurdu,” *Film Arası Aylık Sinema Dergisi*, Mayıs, 2012.

¹⁰⁷ SHAHEEN, J. G., *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies A People*, Olive Branch Press, Canada 2001, s. 1-37.

¹⁰⁸YORULMAZ, B., “Din Eğitimine Yardımcı Bir Araç Olarak “Tebliğ Filmleri”：“Horton Hears A Who” Örneği,” *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*,44 (2013/1), s.249.

¹⁰⁹ ÇELİK, Pınar, *Medyanın Reklam Ve Tüketim İşlevinin Din İle İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s. 34 (Sambur, 2015.)

¹¹⁰ Anonim, (2019), Wild at Heart, <http://www.imdb.com/title/tt0100935/> (Erişim Tarihi: 22/01/2019)

¹¹¹ ENDERUN, Mehmet Akif, *Beyaz Perdenin Din Algısı*, Işık Yayınları, İstanbul 2011, s. 145.

C. Bilinçaltına Yönelik Mesajlar (Subliminal Messages) Verme

Sinema bilinç düzeyinde etkili olduğu gibi bilinçaltını yönlendirmede de çok etkilidir. Bu bakımdan bir alt metne sahip olan filmler insanların bilinçaltına hitap ederek onları yönlendirebilir, vermek istedikleri mesajları tepki toplamadan kabul ettirebilirler. Bilinçaltına hitap eden filmler propaganda hissi uyandırmadıkları için bilinç düzeyinde bir sorgulamaya tabi tutulmamakta, böylece daha etkili olmaktadır. Örneğin “Horton Hears A Who” (Horton) adlı animasyon filmin metninde materyalizmle ilgili hiçbir eleştiri yokken, alt metni tamamen bir materyalizm eleştirisidir. Bilinçaltına “görülme, duyulmayan ve hissedilmeyen varlıkların var olabileceği” mesajı etkili bir şekilde verilmektedir.¹¹²

Bilinçaltı tanımlanırken: “Bilinç dışı olmakla birlikte, dilendiğinde kapsamındaki bilince çağrılabilirdiği zihin bölgesi, şuurlu, tahteşuur”¹¹³ ibaresi kullanılmış olup içeriği ise eylemlerde yapılan bliñçli algılamanın dışında kalan tüm zihinsel olaylardır.¹¹⁴ Bilinçaltı algılama, “bilinçli tepki uyandırmayacak düzeydeki, belirsiz ve alıcılı uyarıların kişii tarafından fark edilmeden algılanmasıdır.”¹¹⁵ Bilinçaltı saniyede 400 milyar bit bilgiyi işlerken, bilinç bunun sadece 2000 tanesini fark edebilmektedir. Gözümüz sadece 24 kareyi algılayabiliyor. Bu şekilde birçok multimedya içeriğinde bu 24 kareden sonra bir kare daha kullanılarak bir takım mesajlar verilebilmekte.¹¹⁶

Bilinçaltı mesajlar daha çok “bilinçaltı reklam” olarak kendini göstermektedir. Bu yaklaşım ilk önceleri çekinilen, korkulan bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Subliminal mesajlarla ilgili ilk araştırmalar ve deneyler 20. Yüzyılın ilk başlarına kadar gitmektedir. Psikoloji sahasında araştırmalar yapan Otto Pötzl 1917 yılında ilk modern subliminal teknikleri uygulamaya başlamıştır.¹¹⁷ Vicary’nin Fort Lee Sineması’nda gerçekleştirdiği ünlü deneyde tachistoscope cihazı perdeye saniyenin üç binde biri hızla yazılar yansıtmıştır. Film sırasında ekranda kimsenin fark edemeyeceği hızda yazan “Coca-Cola İçin” ve “Acıktın mı? Patlamış mısır ye!” yazıları belirmiştir. Bu ifadelerin kullanılmasından sonra Coca-Cola ve patlamış mısır satışlarının hızlı bir şekilde arttığı söylenmiştir.¹¹⁸

¹¹²YORULMAZ, B., (2010), a.g.e., s.86.

¹¹³Anonim, (2019), Türkçe Sözlük. www.tdk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 24.01.2019)

¹¹⁴ÇELİK, Metin, *Reklamda Tüketicinin Yönlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2000, s.27.

¹¹⁵GULER, Handan, *Algıların Otesi: Bilinçaltı Reklamcılık Bilinçaltı Reklamcılığın Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkileri*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2008, s.70.

¹¹⁶AKTAŞ, Kubilay, “Bilinçaltımıza Öyle Mesajlar Geliyor ki”, *Yenişafak Gazetesi*, 18.01.2009.

¹¹⁷SHRUM, L.J.; (Ed.), *The Psychology Of Entertainment Media*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2004, s.14.

¹¹⁸SUTHERLAND, M.; SYLVESTER, A. K., *Reklam Ve Tüketici Zihni* (Çev. İB Kalınyazgan). Mediatik Kitapları, İstanbul, 2000, s.61.

Bilinçaltına mesaj vermede genellikle üç metod kullanıldığı görülmektedir. Bu üç metotta dikkatleri çekmek için doğum ve ölümle ilgili yazı, sembol ve görüntüler kullanılmaktadır. Çünkü bazı psikologlara göre insan en çok hayatın başlangıcı (doğum) ve hayatın sonuna (ölüm) ilgi duymakta, bunlarla ilgili şeyler daha çok dikkatini çekmektedir.¹¹⁹

Bilinçaltı mesajlar da sinemanın olumsuz tesirleri arasında söylenebilir. 24. Kare, görüntüye resim-yazı gömme ve hızlandırılmış sesler kullanma gibi metodlarla filmlere konulan mesajlar bilincin algılayamayacağı bir tarzda sunulduğu için sadece bilinçaltı tarafından algılanarak insan davranışlarını etkilemektedir.¹²⁰

Örneklerle ifade edilecek olduğunda; İslamofobi, 'Batı'nın gözünde 'Doğu' imajı, terörle bağdaştırılan Müslüman-Araplar, modaaya uygun olup olmama, güzel-çirkin yaklaşımının standartlaştırılması, modernlik-geri kalmışlık algısı, yobazlık algısı, gelişmişlik ve bu doğrultuda iyilik-kötülük algısı, dünyayı bir merkeze indirgeme, 'Batı'nın üstün olduğu vurgusu, güçlü devletlerin filmlerinde daima kendilerini üstün göstermeleri çabası, savaşları meşrulaştırmak, tüketimi körüklemek ve siz buna değersiniz vurgusu oluşturmak, haberlerin sunumu ve aktarımında gerçekliğin çarpıtılması, imgeler ve söylemler üzerinden bir standart söylemler dizisi oluşturmak, içiboş kurumlar oluşturarak dünyadaki adaletsizliğe sessiz kalınmadığı vurgusu yaparak aslında hiçbir şey yapmamak diye sıralandığında o kadar çok şey vardır ki, burada sadece bir kısmı sayılabilmektedir. Küresel ağlar propaganda ve algı operasyonları için oldukça elverişlidir. Reklamlar, çıkar gruplarının insanları kendi taraflarına çekmek için uyguladıkları ve her yerde olan algı operasyonu argümanlarıdır.¹²¹

¹¹⁹ ÇELİK, M., (2000), a.g.e., s. 27.

¹²⁰ YORULMAZ, Bilal, *Sinema ve Din Eğitimi*, Akademi Yayınları, İstanbul 2011, s. 178.

¹²¹ YETER, Kübra, *Uluslararası Politikada Kültürel Emperyalizm ve Probaganda Çerçevesinde ABD Merkezli Sinema Endüstrisinin Rolü*, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2017, s.32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTADOĞU COĞRAFYASI İÇİN KUTSAL KABUL EDİLEN YERLER VE İNCELENEN FİLİMLER

A-Kavramsal olarak Kutsal ve Tanımı

Kutsal kelimesinin kökü olan “kut” Türkçede “talih, bereket, uğur, hayır, mübareklik, mutluluk, saadet, devlet, baht, kutsi, mukaddes¹²²” gibi anlamlara gelir. Kutsal ise “tapınılacak şekilde veya can feda edilecek şekilde sevgi ve saygı duyulan, kudsi, mukaddes, üstüne titrenilen, güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kudsi, mukaddes, Tanrı’ya adanmış olan, tanrısal olan¹²³” anlamlarına gelir.

Sözlük anlamları bakımından yukarıda ele alınan kutsal kelimesinin terim anlamı ise “tamamen farklı bir şeyin, bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçeğin, doğal, dindışı dünyamızın ayrılmaz bir parçası olan nesnelere içinde açığa çıkması,¹²⁴ başlangıçtan beri insan yaşamının bir gerçeği olan kutsal, yaratıcı ile olan ilişkisinden doğan özel bir niteliğe sahip olan veya dini bir amaç için tahsis edilen¹²⁵, varlığın oluştuğu, Baki’nin de fânideki doğrudan tecellisi¹²⁶” şeklindedir.

Kutsal kavramı çeşitli araştırmacı ve din-bilim adamları tarafından ele alınmış ve incelenmiştir. Kutsal, oluştuğu ve ortaya çıktığı yerde ve davranışlarda hissedilebilir. Dini tecrübede kutsal ile kutsal olmayanı birbirinden ayıran çizgi sadece uygulamada kendini gösterir; bu çizgi zaman ve mekâna göre farklılık gösterir ve inananın gündelik hayatını büyük oranda etkiler.¹²⁷ İsveçli teolog Nathan Söderblom, 1913 yılında dinin en önemli kavramının “kutsallık” olduğunu ve kutsal ile profan (dindışı) arasındaki ayrılığın bütün dini yaşamlarda esas olduğunu savunmuştur¹²⁸, Emile Durkheim, toplumsal tecrübenin bir yansıması,¹²⁹ Rudolf Otto’nun (1869-1937) kitabı *Das Heilige* (kutsal) kitabında (“The Idea

¹²²DOĞAN, Mehmet, *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1994, s.623; TIMURTAŞ, Faruk Kadri, *Uydurma Olan Ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Umur Kitapçılık, 1979. s.115.

¹²³Türk Dil Kurumu; *Türkçe Sözlük*. (8. Basım). Ankara, (1988). II/939; SAMİ, Şemsettin; *Kamus-u Türki*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011. s. 1057.

¹²⁴ELIADE, M., *Kutsal ve Dindışı*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları, 1991, s.VIII.

¹²⁵HİNNELS, John R., *A new Dictionary of Religions*, Penguin Books Ltd, Great Britain, 1988, s.151.

¹²⁶NASR, Seyyid Hüseyin, *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*, çev. Şehabeddin Yalçın, İst. İnsan Yay, 1995, s. 8.

¹²⁷YILMAZTÜRK, Fatma Büşra., *Mircea Eliade’nin Kutsal Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2003.

¹²⁸OXTOBY, Willard G.; “*Holy, The Idea of*”, *Encyclopedia of Religions (ER)*, Macmillans Co., New York, 1986. c.6 s.432.

¹²⁹COMSTOCK, Richard W.; *Religion and Man, The Study of Religion and Primitive Religions*, New York 1971, s.9.

of Holy)¹³⁰ dindar kişi “nümen”¹³¹ tecrübesini anlatmaya çalışarak din çalışmalarında büyük bir tesiryapmıştır.¹³² O kutsallık tecrübesini, korkutucu ve hayran bırakıcı sır (mysterium tremendum et fascinas) olarak açıklar. “Otto’ya göre insanlığın çeşitli dinlerinin temelinde, insanlık tarihindeki kutsalın ortaya çıkması, görünmesi bulunur.”¹³³

Dinler tarihi alanındaki çalışmalarıyla dikkat çeken ve konumuzla ilgili çalışmaları bulunan Mircea Eliade’nin (1907-1986) kutsal tanımı ise şu şekildedir:

“Kutsal kendini her zaman doğal gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak gösteren, tamamen farklı bir şeyin, bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçeğin, doğal, dindışı dünyamızın ayrılmaz bir parçası olan nesnelere içinde açığa çıkmasıdır.”¹³⁴

O halde din bilimlerinin genel tanımlarına göre kutsal, politeizmden monoteizme kadar bütün din biçimlerinin özünü oluşturmaktadır.¹³⁵

Kutsallık tüm dini sistemlerin merkezini oluşturmaktadır. İnsanın bir şekilde kutsalla ilişkisi dini duygunun temelini oluşturur. Zaman, mekân, nesnelere ve insanlar kutsal olarak görülme sebebi Kutsalın kendini aniden göstermesi esasına dayanır. “İnsan kutsalın farkına varır, çünkü kutsal kendini kutsal olmayandan (profan, dindışı) değişik bir şekilde gösterir.”¹³⁶

İnsanın kutsalla ve kutsal olan şeylere yönelik tecrübesi dini literatürde önemli yer tutar. Dini metinler kutsala ve kutsiyetle alakalı birçok mefhum içerir ve birçok öğretiye yer verir. Örneğin Kur’an kutsal anlatılırken *mukaddes*, *haram*, *kuds* gibi çeşitli isimler kullanır. Bu terimlere dayalı olarak sadece “kutsal toprak”, “kutsal belde” ve “kutsal ruh” gibi kutsallıkla özel anlamda ilişkilendirilen şeylerden bahsetmekle kalmaz,¹³⁷ en kutsal olan anlamına gelen “*kuddûs*”u Allah’ın isimleri arasında anlatır: “Göklerde ve yerde bulunanların hepsi Melik, Kuddûs, Azîz Ve Hakîm olan Allah’ı tesbih etmektedir”.¹³⁸ Buna göre Allah tüm kutsallıkların tek kaynağıdır ve en yüce kutsaldır. Bu nedenle inançlı insanın tek amacı en yüce olan kutsala yaklaşma çabasıdır.¹³⁹

¹³⁰ OTTO, Rudolf; *The Idea of Holy*, Oxford University Press, New York, 1958.

¹³¹ Numen, Latince’de tanrı, gizemli, korku ve heybet uyandıran muhteşem varlık anlamına gelmektedir. Ayrıca bkz. Otto, 1958.

¹³² ELIADE, 1991, a.g.e., s.VII.

¹³³ RIES, Julien; *Dinler Tarihi, Fenomenoloji ve Hermenötik*, Din ve Fenomenoloji (Yayına Haz.: Constantin Tacou, Türkçeye Çeviren: Havva Köser), İstanbul: İz Yayıncılık, 2000, s.13.

¹³⁴ ELIADE M., (1991), a.g.e.

¹³⁵ DEMIRCI, K.. “Kutsiyet” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, 2002, C.XXVI, s.495.

¹³⁶ ELIADE, M., (1991), a.g.e., s.IX.

¹³⁷ Bakara 87; Maide, 21, 110; Taha, 12; Naziat, 16.

¹³⁸ Cum’a, 1; Haşr, 23.

¹³⁹ GÜNDÜZ, Şinasi, “Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos”, *Milel Ve Nihal: İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1, 2009, s.9-10.

İslam'a göre, bir varlığın kutsal olduğunu Şari'nin bildirmesiyle anlaşılabilir. Başka bir deyişle *kuds* ve *kuddus* kutsallıkla ilgili bir olgu olarak kaynağını dini referanslardan almaktadır. Kitap ve Sünnet olarak gösterilen bu referanslar dinin kaynağı olup, bir şeyin yüceliğini, ululuğunu, mukaddes ve haram olmasını, korunmuşluğunu Şari'nin dilemesi ve seçmesiyle kutsallığını sağlamaktadır.¹⁴⁰

Yapılan tanım ve açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, maddi ve fiziki olgu Kutsal ve profan olarak iki başlıkta anlatılmıştır. Kutsalın sahasına, kutsalın ya kendisi veya onunla ilişkili her şey; kitapları, ma'bedleri, eşyaları, bazı kutsal mekânlar ve zamanlar vs. dâhildir.¹⁴¹ Profan ise, kutsalın tersi olup "ma'bedin dışında kalan ve böylece genelin kullanımına açık olan"¹⁴², "kutsalın sahasının dışındaki" nesne ve olgular demektir.¹⁴³ Bu tanımlara göre kutsalın dini yaşama, profan'ın da dünyevi (seküler) yaşama çok fazla alakası vardır. Çünkü kutsal ve dini hayat, kutsallıktan tamamen arındırılmış profan ve dünyevi hayatın zıddıdır.¹⁴⁴ Böyle kutsal ve kutsal olmayan arasındaki fark hem ilkel, hem de gelişmiş din ve kültürlerde net bir şekilde belirtilmiştir.¹⁴⁵

B- Kutsal Mekân

Kutsal mekânı bilmek için önce kutsal ve mekân mefhumlarını anlatmaya ve açıklamaya ihtiyaç vardır. Yukarıda kutsal kavramına açıklamaya çalıştık.

Mekân kavramı, "olmak" anlamındaki "kevn" masdarından türeyen ismi mekân bir kelime olup "oluşun meydana geldiği yer" anlamına gelmektedir.¹⁴⁶ Bazı ayetlerde yer alan mekân kelimesi¹⁴⁷ gündelik yaşamda nesnelere kapsadığı alan¹⁴⁸ anlamında kullanılmaktadır.¹⁴⁹

Mekân kelimesinin kavramsallaşma konusu Eski Yunan felsefesine kadar dayanmaktadır. Felsefe metinlerinde "yer" kelimesinin karşılığı olarak "*chora, pou* ve

¹⁴⁰ TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l Beyan an Tevili Ayi'l Kur'an*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr, Kahire 2001, XI/445.

¹⁴¹ SMİTH, J. M. Powis; "Sacredness", DRE, 394.

¹⁴² HİNNELS, 1988, a.g.e., s. 151.

¹⁴³ ERİC, J. Sharpe, *50 Key Words (Comparative Religion)*, Great Britain, 1971, s.62.

¹⁴⁴ ELİADE, Mircea; *Patterns in Comparative Religion*, London, 1976, s. 1; Eliade, M., (1991),a.g.e., s.1-4.

¹⁴⁵ BRANDON, S.G. F.; *Dictionary of Comparative Religion (DCR)*, London 1970. s. 334.

¹⁴⁶ Kelimenin kökünün aynı zamanda "saygın bir yere sahip olmak" "mekâne" masdarıyla da alakasının olduğu ifade edilmektedir. KUTLUER, İlhan; "Mekân" Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, XXVIII, 2003, s.550.

¹⁴⁷ Yunus 10/22; Meryem19/22; Hac 22/26; Sebe' 34/51.

¹⁴⁸ Filozofların Mekân kavramına yükledikleri anlam ve kavram hakkında geniş açıklama için bkz: HAKLI, Şaban; "İslam Felsefesinde Mekân ve Boşluk Tasavvurunun Kozmolojiye Tatbiki", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çorum, C. 6, S.12, 2007, s. 41-58.

¹⁴⁹ ÖRENÇ, Aşır, *Hadislerde Kutsal Mekân Algısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (2013), s.39.

topos” terimleri kullanılmıştır.¹⁵⁰ İslam düşüncesinde *mekân* ve *hayyiz* terimleri birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmıştır.¹⁵¹

Dinlerde kutsal görülen yerlerin aslında *mekân* olma konusunda diğer yerlerden pek bir farkı yoktur. Bu yerlerin kutsallaştırılmasının en büyük nedeni kutsalın o yerlerle ilgili tecellisi veya dini bir karakter ile ilişkilendirilmesidir. Bu nedenle bu *mekân*lar başka yerlere göre kutsallaştırılmıştır.¹⁵²

İnsanlar *mekân*la tanrı arasında çeşitli ilişkiler kurmuşlardır. Bu kutsalın tecellisi ve tezahürü ile ilgili bir durumdur. Kutsalın tecellisi (kratofani) ve tezahürü (hiyerofani)¹⁵³ ortaya çıktığı *mekân*ı değiştirir. Kutsal dışı kabul edilen yer bundan sonra kutsallaşır. New Kaledonyalı Kanakaların inancına göre “ kutsal kayalıklardaki, çalılıklardaki sayısız kaya ve delikli taşlar özel anlamlara sahiptir. Yağmur dileniyorsa bu fayda sağlar, bir başkası için totem *mekân*ı özelliği taşır.¹⁵⁴

Mekâna yüklenen kutsallık, insanlık tarihinde ilk inanç düşüncesiyle gelişmeye başlamıştır.¹⁵⁵ Kutsal *mekân* algısı ve bu tür *mekân*ları her zaman tüm dinler tarafından ziyaret edilmiştir. Bu yerleri ziyaretin sebebi, o *mekân*ın kutsiyetinin verebileceği maddî, manevî ve ahlaki faydaları temin etmektir.¹⁵⁶

Mekân, eşya, zaman ya da kişi isimleriyle nitelenen kutsallar, insanların duyu ve deneyimleriyle ulaşabileceği fiziki varlık sahasında bulunmaktadır. Bu varlıkları diğerlerinden ayıran en önemli unsur kendilerinde kutsalın tecelli etmesidir. Bunun neticesinde de sıradan bir varlığın ötesinde soyut bir anlama bürünerek kendisinden öte bir anlam yansıtmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵⁰PETERS, Francis E.; Greek philosophical terms: A historical lexicon. NYU Press, 1967, s. 30, 90, 163, 197.

¹⁵¹ CÜRCANİ, Seyyid Ali b. Muhammed; *Kitabu't-Ta'rifat*, (Beyrut: Mektebetu Lubnan) 1985, s. 99,197.

¹⁵² HARMAN, Ömer Faruk, “*Hac*” maddesi, DİA, XIV, İstanbul, 1996, s. 382.

¹⁵³Hiyerofani ontik bakımdan bizim dünyamıza ait olamayan bir gerçeğin, doğal ve dini bir nesnenin içinde açığa çıkmasıdır. Kutsalın taşın ve ağacın içinde ya da bir Hristiyan için İsa'nın bedeninde tecessüm etmesi buna örnektir. Bir taş, taş olduğu için kutsal değildir, dini hürmetin kendisine odaklanmasından ve kutsalın kendisinde tezahür etmesinden dolayı kutsaldır. Taş veya ağaç başka bir boyuta girmiş ve kutsalı açığa çıkarmışlardır. (ELİADE, M., & Sullivan, L. E.; Hierophany. *the Encyclopedia of religion*, 6, 313-317,1987, ER, VI/3970; ELİADE, M., *Kutsal ve Dindışı*, s.96.)

¹⁵⁴ ELİADE, Mircea, *Dinler Tarihi, İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, trc. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005,s.433; MİRCEA, Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, trc. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003, s.355.

¹⁵⁵KARA, Hatice Fahrünnisa Ensari, “*Şehir ve Kutsallık ve Kutsal Belde Eyüp*”, s. 458, Eyüp Sultan Sempozyumu IX, İstanbul, t.y.

¹⁵⁶ÖRENÇ, A., 2013, a.g.e., s.40.

¹⁵⁷ YAVUZ, Ömer Faruk, “Kur'an'da Kutsal *Mekân*, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri”, *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006, Çorum, s. 396.

C- Dinlerde Kutsal Mekânlar

İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik, ilahi temelli birer din oluşları ve ilâhî temele dayanan veya din ve dini hayatla bağdaştırılan bir takım kutsallara, kutsal zaman mekân ve eşyalara sahiptir.

1- Yahudilikte

Eski Ahit'te kutsal yerine kullanılan kelime “*qadoş*” ve “*qodeş*”tir. “Bir şahsı veya eşyayı tanrısal kullanıma tahsis etme” anlamına gelmektedir. Tahsis edilen nesne veya şahsın durumunu ifade etmek üzere “ayırarak veya koparmak, mahrum etmek¹⁵⁸”, anlamındaki bir kelime kökünden türemiş olabileceği ifade edilmektedir. *Qdş* kelimesi tahsis edilmiş anlamı taşıması yönünden Arapçadaki harama tekabül etmekte, Tanrı'ya ait hakları ifade etmektedir. Onun asıl ve birincil anlamı kutsallık olup Eski Ahit'te tanrıya “*kuddus*” diye nida edilmiştir.¹⁵⁹

Eski Ahid de kutsallık, Tanrı'ya yapılan ibadetle ilişkileri sebebiyle, bir kısım yerlere, bazı eşyaya, mevsimlere, resmen görevli kişilere vs. işaret eder. Bu terimin ilk defa, Tanrının kutsal yapmış olduğu söylenen yedinci gün Sabbat için kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁶⁰ Yine Eski Ahid'e göre kutsallık ibadet yerine veya kutsal mekâna (mabede) ve aynı zamanda mabet içinde, Tanrı'ya ibadette kullanılan eşyalara da atfedilmiştir. Benzer şekilde kutsallık şahıslarla, rahiplerle ve Levililerle; özellikle Tanrı'ya İbadetle resmi olarak görevli kişilerle ilişkili olarak da kullanılmıştır. Bu örneklerde kutsallık, ortak kullanımdan ayırıp kutsal birine tahsis etme (adama) ilişkisine delalet eder. Yani bazı özel yerler, eşyalar, zaman veya şahıslar Tanrı'ya adanmak suretiyle umumi kullanımdan uzaklaştırılmış ve tanrısal alana çekilmiştir.¹⁶¹

Eski Ahid' de kutsal kelime aynı zamanda ilişkiyi gösterir ve Tanrı'nın tüm diğer varlıklarla ilişkisinde kendi pozisyonunu koruma kararlılığını belirtir. Kutsallık, Tanrı'nın kendini tasdiki, kendisinde O'nun kendi Tanrı 'lığının mutlak standardı yaptığı sıfattır. O, sadece tanrısal olanla insani olan arasındaki farkı ortaya çıkarmakla kalmaz,¹⁶² aynı zamanda

¹⁵⁸ MATHEWS, Shailer-Smith, Gerald Birney, A Dictionary of Religion and Ethics (DRE), London 1921,s. 396.

¹⁵⁹Ezekiel 7/24; 14/22; 22/8; MÜİLENBURG, J., “Holiness”,The Interpreters Dictionary of The Bible, Abingdon Press, New York 1962, II/617-619.

¹⁶⁰ Tekvin, 2/3.

¹⁶¹ GÜÇ, A., “Dinlerde Kutsal Ve Kutsallık Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, (Sempozyum: 08-09 Kasım 1996, Ankara), Dinler Tarihi Derneği Yayınları/1, Ankara 1998, s.344.

¹⁶² "Öfkem kızgınlığımı yapmayacağım,' Efraim'i yeniden helak etmeyeceğim; çünkü ben Allah'ım ve insan değilim; senin ortanda olan Kuddüs'üm ve gazapla gelmeyeceğim." (Hoşea, 11/9).

yüce Tanrı ile eşanlamlı hale gelir; özellikle ilahi karakterin korku ile karışık saygı uyandıran yanını (R. Otto, *Mysterium Tremendum*) vurgular."¹⁶³

Yahudilikte kutsallığı ifade eden diğer kelime *berakhah*'tır¹⁶⁴. Bereket kelimesi b-r-k kökünden türemiştir Eski Ahit'te bu kelime "bolluk, çokluk, zürriyet" ve "mübarek kılma" gibi iki temel manayı taşımaktadır.¹⁶⁵ Aynı zamanda "yüceltme, takdir etme, tebrik etme, övme, hamd etme, takdis etme, çoğalma, zürriyet, barış ve mutluluk¹⁶⁶" gibi anlamları da vardır. Yahudiliğin bereket anlayışına göre bu kelime ıstılah olarak Tanrıdan insanlara ve nesnelere inen, onlarda refah, mutluluk ve bolluğa sebep olan, onlar arasında dağıtılan ilahi bir armağanı, manevi bir kazancı ifade etmektedir.¹⁶⁷ Yahudilik inancına göre de bereket tamamen Tanrı Yahve'nin elindedir.¹⁶⁸

Her ne kadar bereketin kaynağı Tanrı olsa da, peygamberler de Tanrı'nın izniyle bereketlendirme özelliğine sahiptir. Başka bir deyişle, Yahudi Kutsal Kitabı'na göre peygamberlerin hem kendileri Tanrı tarafından mübarek kılınmış, hem de başkalarını mübarek kılma gücüne sahip olmuşlardır. Örneğin, Hz. Musa'nın asası ile kayadan su çıkarması ve kavminin bu sudan kana kana içmesi, hem Kur'an'da¹⁶⁹ hem de Tevrat'ta¹⁷⁰ konu edilmektedir.

Diğer taraftan değerli kişilerin mezarları da (Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Ya'kub'un vs. mezarları gibi) kutsal kabul edilip ziyaret edilmektedir.¹⁷¹

Yahudilik'te Süleyman Mabedi kutsal mekânlardandır. Eski Ahid'te "*Oturmak için sana bir ev, ebediyen mesken tutacağın bir yer yaptım*¹⁷²" ve "*Rabbi, yüce ve yüksek bir tahtın üzerinde oturmakta gördüm ve etekleri mabedi dolduruyordu*¹⁷³" ifadeleri buna işaret etmektedir. Yahudilik'te mabed *Yahve'nin Evi*'dir. *Yahv* emabedin yerini bizzat kendisi

¹⁶³GÜÇ, A., (1998), a.g.m., s.344-345; "Senin büyük ve korkunç ismine hamdetsinler, Kuddüs'tur." (Mezmurlar, 99/3).

¹⁶⁴JASTROW, Marcus; *Dictionary of the Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi, and The Midrashic Literature*, Pardes Publishing House, New York, I, 1950, I/194 – 195; SHACHTER, Haim, *The New Universal Hebrew- English Dictionary*, Yahneh Publishing House, Tel Aviv, I/81, 1962. ; *The Dictionary of Torah, Compiled from Torah Light Classes of Bet HaShem Midrash*, Woodburn 2003, s. 45.

¹⁶⁵ Tesniye, 33/19; Tekvin, 28/3, 14.

¹⁶⁶ SCHARBERT, Josef; "*Blessing*", *Encyclopedia of Biblical Theology (EBT)*, ed. Yohannes B. Bauer, Londra, 1970.s. 69.

¹⁶⁷RIES, Julien, *Blessing*, *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade. New York: Macmillan, II-1987, II/250

¹⁶⁸ Levililer 25/21; Yaratılış 12/1-3; Yaratılış 24/35-36; Malaki, 3/10; Yaratılış 30/22; Hagay 2/15-19.

¹⁶⁹ Bakara 2/60; A'râf, 7/160.

¹⁷⁰ Sayılar 20/11; Çıkış 17/5-6.

¹⁷¹ HARMAN, 1996, a.g.m., XIV, s. 383.

¹⁷² I.Kırallar 8 /13.

¹⁷³ İşaya 6/1.

belirlemiştir¹⁷⁴ ve Sion'u kendi evi olarak seçmişti¹⁷⁵. Eski Ahit'teki bu mabet inancı Hristiyanlarca da benimsenmiştir. Mabet Hristiyan ruhundaki tanrı ikametgâhının bir örneği olmuştur.¹⁷⁶ Yeni Ahit'te “ *Bilmezmişiniz ki Allah'ın mabedisiniz ve Allah'ın ruhu sizde durur. Eğer bir kimse Allah'ın mabedini bozarsa, Allah onu bozacaktır. Çünkü Allah'ın mabedi mukaddestir; o mabet sizsiniz*¹⁷⁷” ifadeleri bu inancı ortaya koymaktadır.

Yahudilikte; mutlak kutsal Tanrı Yahve ve O'nunla bağlantı halindeki olgulardır. Bütün nesnelere Tanrı'ya ilintiliğiyle kutsallık kazanmasına en iyi örnek Ahit Sandığıdır. Eski Ahit'te ilk önce Tanrı olmak üzere kâhinler, Sina Dağı, Şabat, Ahit sandığı¹⁷⁸, İsrâiloğulları, çadır, urim, Tumim, belki helal olan hayvanlar, İsrail diyarı, Kudüs, Süleyman Mabedi (İçinde Tanrı'nın daima olduğuna inanılan mukaddes yerlerdir), Mâbeddeki eşyalar ve ibadet eşyaları kutsaldır. Kutsalı ezmenin kabul etmemenin karşılığı kirlenmek ve ölümdür.¹⁷⁹

Yahudiler, Kutsal kitaplarında yer alan ifadelerle dayanarak kendilerini dünya milletleri arasından seçilmiş ulus olarak görmektedir. Tanrı onları kutsamak için Mısır'dan çıkarmış, Firavun'un zulmünden kurtarmış, takdis etmiş ve böylece Yehova'nın kavmi yapmıştır.¹⁸⁰ Eski Ahit'te, “*Bütün İsrail halkının sayısını çoğaltacağım. Ülkenizdeki insan ve hayvan sayısını çoğaltacağım, eskiden olduğu gibi ülkeniz insanlarla dolup taşacak ve daha da bereketli olacak.*¹⁸¹” “*Allah Belam'a dedi: Onlara (İsrail Oğullarına) gitmeyeceksin, o kavme lânet etmeyeceksin, çünkü onlar mübarek kılınmıştır.*¹⁸²”

Yahudiliğin en önemli şahsiyeti ve peygamberi olan Mûsâ, kavmini Mısır esaretinden kurtardıktan sonra çölde bir çadır kurmuştur. Toplanma çadırı veya çadır-mâbed (Ohel Mo'ed) diye bilinen bu çadır İsrâiloğulları'nın çöldeki kutsal mekânıydı. Gerçekte burası Yahve'-nin Mûsâ ile “yüz yüze, ağız ağıza” konuştuğu¹⁸³ ve halkıyla zaman zaman “buluştuğu”¹⁸⁴ yerd. Çadır-mâbedin aynı zamanda “mesken” (İbrânîce mişkan) ve “konut” gibi anlamlara gelmesi buranın kutsal bir yer olduğunu da gösterir.¹⁸⁵ Toplanma çadırına

¹⁷⁴ II. Tarihler 3/1.

¹⁷⁵ Mezmurlar 132/13.

¹⁷⁶ SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s. 71.

¹⁷⁷ I. Korintlulara Mektup 3/16-17

¹⁷⁸ Geniş bilgi için bkz. KAÇAN, Lütfi, *Kitab-ı Mukaddes ve İslam Geleneğinde Ahid Sandığı*, Ataç Yayınları, İstanbul 2004.

¹⁷⁹ DEMİRCİ, K., a.g.m., C. XXVI, s.495.

¹⁸⁰ Çıkış 40/10; Levililer 7/24, 8/10.

¹⁸¹ Hezekiel, 36/10-11.

¹⁸² Sayılar 22/12.

¹⁸³ Çıkış, 33/11; Sayılar, 12/8.

¹⁸⁴ Çıkış, 33/7-11.

¹⁸⁵ Hâkimler, 8/11;II. Samuel, 7/6.

kutsiyet kazandıran en önemli husus sekîne olgusuna, Tanrı'nın orada İsrâil halkı arasında ikamet ettiğine dair olan inançtır. Çadıra kutsiyet kazandıran diğer bir husus da Mûsâ'nın ahid sandığını bu çadırın en kutsal bölümünde muhafaza etmesidir¹⁸⁶. Bu sandık Ahd-i Atîk'te ahid sandığı¹⁸⁷, şehâdet sandığı¹⁸⁸, Tanrı'nın sandığı¹⁸⁹ gibi isimlerle anılmakta ve Kur'an'da "tâbût" şeklinde geçmektedir.¹⁹⁰

2- Hristiyanlıkta

Yeni Ahid'de İsa, hayatında ve ahlaki vafında tanrısal kutsallığın en üstün örneğidir. Onda kutsallık, sadece günahsız olmaktan ibaret değildir. Kutsallık onun, Tanrı'nın istek ve amacına tamamen takdis edilmesidir ve bu sonuca Hz. İsa kendini adanmıştır.¹⁹¹ Böylece İsa'nın kutsallığı hem Hristiyan ahlakının ölçüsü, hem de onun göstergesidir.¹⁹²

Yeni Ahid'in her yerinde, temiz olmamanın her çeşidine karşı kutsallığın ahlaki yönü vurgulanmıştır. Ayrıca kutsallık, Hristiyanların en yüce işi ve onların yaşamalarının amacı olarak gösterilmiştir. Bu anlamda insanlar da dindarlar (dürüstler) ve günahkârlar (kötüler) olarak iki kategoriye ayrılmışlardır.¹⁹³

Kudüsün Hristiyan kutsal kitap külliyatı içindeki vizyonunu en tafsilatlı Yuhanna'nın Vahiy adlı metin betimler. Bu kitapta eskatolojik bir vizyonla çerçevesi çizilen Kudüs, göksel, inciler içinde pırıl pırıl parlayan, manevi hazlarla dolu ve mekânsal unsurlar yerine insanlardan oluşan yeni ve "ilahi" bir şehirdir.¹⁹⁴

Tarihi kutsal olaylara dayalı bir din olan Hristiyanlık, çok eski dönemlerden beri kutsal yerlere derin ve güçlü bir bağlılık getirmiştir. Bunların başlıcaları, diriliş ve göğe yükselme gibi esaslı *mucizeler* ya da kutsal olaylarla bağlantılı olanlardır. Nitekim Hristiyanlar, Kudüs'te Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği, göğe yükseldiği ve mucizeler gösterdiği yerlere büyük bir kutsiyet atfedilmiştir. Bu kutsiyetle birlikte Hristiyanlar şehir ve çevresinde birçok kilise yapmış olup, ziyaret ve tören yerleri kurmuşlardır. Kutsallık atfedilen bütün bu ziyaret ve tören yerlerinin tasarrufu, himaye edilmesi ve tamir edilmesi de Hristiyanlar için çok şerefli ve kutsal bir iş kabul edilmiştir. Ancak zamanla bu işler, Hristiyan mezhepleri arasında Kutsal Yerler üzerinde hâkimiyet mücadelesine dönüşmüştür.

¹⁸⁶ Çıkış, 26/33- 34; 40/21.

¹⁸⁷ Sayılar, 10/33; 14/44.

¹⁸⁸ Çıkış, 26/33-34; 30/26; 40/5, 21.

¹⁸⁹ I. Samuel, 11/11.

¹⁹⁰ el-Bakara 2/248.

¹⁹¹ Yuhanna, 17/19 (zattandır; bu sebepten onları kardeşler diye),(İbranilere, 12/11)

¹⁹² Bkz. İbranilere, 12/11.

¹⁹³ DOUGLAS, J. D., The New Bible Dictionary (NBD), London 1962, s.530-531; WHITEHOUSE, Owen C., "Holiness (Semitic)", ERE, VI, s.743-750.

¹⁹⁴ Vahiy, 18., 19., 20. ve 21.

Doğal olarak da ziyaret hedefi ve arzu gayesi, siyasi manipülasyon aracı haline gelmektedir. Rahipler, kutsal mekânları münhasır mülkleri yapmaya çalışırken, devletler kendilerini övmek ya da siyasi kazançlar elde etmek için bu alanları ve bu alandaki cemaatleri himaye etmişlerdir¹⁹⁵.

İlahi kaynaklı bir din olduğu için Hıristiyanlıkta da mâbet kültürü mevcuttur. Hıristiyanlar için ibadethaneleri olan kiliseler kutsal mekânlardır. Yeni Ahit'e göre de Allah'ın kutsallığının yanında Hz. İsa, Allah'ın Mukaddesi'dir. Yeni Ahit'in aracısı olması sebebiyle Hz. İsa, birçok kutsal görevi yerine getirmiş¹⁹⁶, dolayısıyla Hıristiyanlığın kutsallığı Eski Ahit'ten farklı bir yere getirdiği ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁷

Hıristiyanlıkta kutsallık kavramının gerçek anlamda ilk çıkararı Saint Paul olmuş, Paul ile birlikte kutsallık yalnızca Tanrı ve O'na inananlarla sınırlandırılmıştır. Paul'a göre kutsallığı bahşeden yalnızca Tanrı'dır.¹⁹⁸ Yeni Ahid'de Hz. İsa on iki yaşında iken ebeveyniyle birlikte Kudüs'e mabedi ziyarete gitmiş, Yuhanna İncili'ne göre Hz. İsa'nın hac¹⁹⁹törenlerine düzenli olarak katıldığı anlaşılmaktadır.²⁰⁰ Hıristiyanlıkta en önemli ziyaret yeri Kudüs'tür. Havari ve şehit mezarlarının bulunduğu Roma'da Hz. İsa ve azizlerin kutsal eşyalarının bulunduğu inandır.²⁰¹

3- İslamiyet'te

Kur'an'da da kutsallık en yüce manada Allah'a verilmiştir. Kur'an'da Allah'a verilen kutsallık, her şeyden önce O'nun bütün yaratıklarından farklı bir mahiyete sahip olduğunu ve yüceliğini kabul ettirmeye yöneliktir. Aynı zamanda Allah'a verilen bu kutsallıkla, O'nun diğer varlıklar karşısındaki konumu belirtilmiş ve korunmuştur. Bu husus, "hüve" zamiri ile başlayan ve içinde "Allah", "İlah", "Rabb" vb. isimlerin yer aldığı ve ne olduğu, ne olmadığı noktasında Allah'ı bütün yönleriyle tanıtan ayetlerde açık bir şekilde görülmektedir. Yine Kur'an-ı Kerim'de Yüce, (kutsal) varlık olarak Allah'ı bütün yönleriyle en güzel şekilde tanıtan, O'nun isim ve sıfatlarıdır. Çünkü en güzel isimler O'na ait olduğu gibi,²⁰² Allah'ın zati ve subuti sıfatları da, O'nun diğer varlıklar karşısındaki konumunu en belirgin bir şekilde

¹⁹⁵WARDI, Chaim, *The Question of the Holy Places in Ottoman Times*, Studies on Palestine During the Ottoman Period (Jerusalem: The Magnes Press, 1975), 1975, s. 385.

¹⁹⁶ İbranilere Mektup, 8/6; 9/15.

¹⁹⁷ Markos, 1/24

¹⁹⁸ Pavlus'tan Korintliler'e İkinci Mektup, 1/1-2; Pavlus'tan Romalılara Mektup, 1/7; Pavlus'tan Timoteos'a Birinci Mektup, 2/15.

¹⁹⁹ HARMAN, 1996, a.g.m., XIV, 383.

²⁰⁰ Matta, 21/1-11, 15-17; Markos.

²⁰¹ SARIKÇIOĞLU, E., a.g.e., s. 96-97.

²⁰² A'raf, 180;İsra, 110; Taha, 8; Haşr, 24.

ortaya koymaktadır. Mesela Kıdem, Beka, Vahdaniyet, Muhalefetü'n Lil-Havadis gibi sıfatlar, sadece Allah'ın zatına mahsus olup diğer varlıklara kesinlikle verilmeyen sıfatlardır. Subüti sıfatlar ise, o zat ile kaim olup mükemmellik ifade etmektedirler.²⁰³

Kur'an'da Allah'ı tavsif için kullanılan isim ve sıfatlar arasında özellikle "Rabb" kelimesine dikkat çekmek gerekmektedir. Çünkü gerek Âdemoğullarından onların bellerinden zürriyetleri çıkarılıp, kendilerine şahit tutuldukları zaman onlara: "Ben sizin Rabbiniz değilmiyim?"²⁰⁴Denildiğinde; gerek Allah'ın meleklere hitaben: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım."²⁰⁵Dediğinde beşeriyete Allah mefhumunun sunulmasında ısrarla "Rabb" kelimesinin kullanılmış olması; konumuz açısından da önem arz etmektedir.²⁰⁶Kur'an'da "Rab" ismi en çok "mahlûkatın yegâne haliki, mürabbisi, muslihi, müdebbiri, hadisi olan yüce (Allah)" manasındadır. Kelime bu manada 964 kez geçtiği ancak R-b-b kökünün türevleriyle birlikte 980 kez geçmektedir.²⁰⁷

Kur'an'da Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa, Mukaddes Tuva Vadisi, Arz-ı Mukaddes vs. gibi, bazı özel yerlere kutsallık atfedilmesine rağmen, insana kesinlikle kutsallık verilmemiştir. Tüm bu anlatılanlardanda anlaşıldığı üzere, iki şeye insanlar kutsal olarak bakmışlardır. Bunlardan biri maddi, diğeri de manevidir. Maddi'nin temelinde temiz ve faydalı olmak; manevide ise eksiksiz ve kusursuz olmak aynı zamanda faydalı olmak vardır. Bunlardan maddi olan itina, manevi olana da, saygı gösterilmiştir.²⁰⁸

Kutsal" kelimesi manevi anlamda mükemmelliğin, tam ve yetkin olmanın dini kavramıdır. Manevi alanda ise mükemmellik ve yetkinlik; en üst ve son derecesini Allah'ta bulur. Bunun için en kutsal olan O' dur. O, her türlü eksiklik ve noksanlıktan münezzehtir. Bütün mükemmellikler Allah'ta toplanır ve O'nun kutsallığını pekiştirir (Kuddüs). Bu nedenle herhangi bir varlık veya herhangi bir şey O'na ne kadar yakın olursa O'ndan okadar kusursuzluk ve eksiksizlik alır. Bu sadece O'na yaklaşıma olarak algılanır ancak kendisinin kutsal olduğu veya kutsallaştığı anlamına gelmez.²⁰⁹ İslam'da kutsala çok yakın olan insanları anlatmak için "veli-evliya, müttaki" vb. gibi kavramlar kullanılmıştır. Ancak kutsal insan gibi telaffuzlara hiç yer verilmemiştir. Kutsala en yakın olanlar ilk olarak Peygamberler olmuşlardır. Yine kutsal kişi veya kutsallık Peygamberler için

²⁰³YURDAGÜR, Metin, *Allah'ın Sıfatları: Esmâü'l-hüsnâ*, Marifet, İstanbul, 1984.s. 27-120.

²⁰⁴ A'raf, 172.

²⁰⁵ Bakara, 30.

²⁰⁶ GÜÇ, A., (1998), a.g.m., s.347.

²⁰⁷AYDIN, Halil İbrahim, *Kur'an'da RAB Kavramı*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karaman-2017, s.30-31.

²⁰⁸ GÜÇ, A., (1998), a.g.m., s.348.

²⁰⁹ ATAY, Hüseyin; *Kur'an-ı Kerim ve Kudsiyet*, AÜİFD, , XXVII, Ankara, 1985, s. 1-30.

kullanılmamıştır. Ancak, Kur'an'da belirtildiğine göre Yahudiler Üzeyir (a.s.)'ı Hıristiyanlar da Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak algılamış, bir nevi onlara kutsallık izafe etmişlerdir.²¹⁰ Bu husula alakalı olarak Hz. Peygamber, kendisinin de diğerleri gibi bir beşer olduğunu ancak kendisine onlardan farklı olarak sadece vahiy geldiğini bu nedenle insanlardan farklı olduğunu anlatmıştır.²¹¹

Kutsallık alanları Allah tarafından belirlenir. Allah yarattıklarını bazısını bazısından üstün kılmış, onları seçmiştir. Melekler ve insanlardan Resulleri, kelimadan kendi sözünü, topraktan Beldetu'l-Haram'ı, diğer mukaddes mekânları ve mescitleri, aylardan Ramazanı ve Haram ayları, günlerden Cumayı, gecelerden Kadir gecesini üstün kılmış, seçmiştir. Allah'ın seçtiklerine saygı göstermek ona saygı göstermenin gereğidir.²¹²

D- İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet) Kutsal Kabul Edilen Kudüs

Arkeolojik kazılar sayesinde kudüs ile ilgili tarih öncesi bilgiler elde etmekteyiz. Taş Devri, Neolitik ve Kalkolitik gibidevirlereait buluntular bu yerde çok erken zamanda küçük yerleşim birliklerinin varlığını göstermektedir.²¹³ Ancak diğer şehirler gibi savunma, su ve ulaşım gibi aslen üç temel bina üzerine yapılan bu şehir, Bronz Çağı'nın (m.ö. 3200-1200) ilk başlarına doğru bir Kenan site devleti olarak görmektedir.²¹⁴

Kudüs, kutsal ve temiz manalarına gelmektedir. Tevhid inancının merkezi olan Kudüs, üç tek tanrı inançlı olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam' da önemli bir konuma sahiptir. Kudüs ile ilgili batının bugüne kadar dini anlayışı olan yerde, gökte ve gelecekte Allah adına bir değer olarak tasavvur edilmiştir. Kudüs, yukarıda bahsedilen bütün dinlerde bu hayatın sonu diğer hayat ile ilgili bir şey²¹⁵ olmuştur. Yahudilik ve Hıristiyanlık birçok konuda İslam'a yakın olması nedenleriyle, bu iki din için kutsal olan birçok şey, İslam'da da zaten kutsal olarak görülmüştü. Bu ortak olan kutsalların çoğunun merkezi Kudüs'dür.²¹⁶

²¹⁰ Tevbe, 30.

²¹¹ Kehf, 110.

²¹² TABERİ, 2001, *Camii'l Beyan an Tevili Ayi'l Kur'an*, C. XI, s.445.

²¹³ Kudüs (Tarihî Belge), (Tercüme: Acar Tanlak), Yayımlayan: İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, Ankara, 1988, s. 18; Shimon Gibson-Michael Avi-Yonah, "Jerusalem", *EJd2*, XI, 144.

²¹⁴ KRÄMER, Gudrun, *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel*, İng. trc. Graham Harman - Gudrun Krämer, Princeton: Princeton University Press, 2008. s. 3.

²¹⁵ https://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D02364/2004_1/2004_1_ISIKR.pdf (Erişim Tarihi: 22/05/2019)

²¹⁶ EL-KHATİP Abdullah, "Kur'an'da Kudüs", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çev. Ramazan Işık, IX/1, Elazığ 2004, s.110, 3. Dipnot. (Walid Khalidi, "İslam, the West and Jerusalem" in Judith Tucker (ed), Arab Jerusalem, 1996 Symposium Georgetown: Centre for Contemporary Arab Studies, Georgetown University)

Dante Alighieri'nin söylediği gibi, Kudüs, barış devletidir ve tüm kâinatın merkezidir ve papa VI. Paul'un ifadesiyle, din ve barış için dünyanın merkezidir.²¹⁷

Yahudilerin olmazsa olmazlardan kabul ettiği Süleyman Tapınağı²¹⁸, Yahudiler için Kudüs'ün "Arz-ı Mev'ud" (Allah'ın Hz. İbrahim'e ve onun neslinden gelenlere vermeyi vaad ettiği yer)²¹⁹ veya en azından Arz-ı Mev'ud dâhilinde bulunan bir şehirdir. Hıristiyanlara göre, Hz. İsa'nın doğduğu ve çarmıha gerildikten sonra dirildiği yerdir. Müslümanların ilk kiblegahı ve Hz. Peygamberin Miraca çıktığı Mescid-i Aksa'nın bulunduğu şehirdir. Dolayısıyla üç büyük din mensubu için de çok önemlidir. Bütün bu özellikleri sebebiyle, barış ve huzurun beldesi olması gerekirken, bugün maalesef kontrol edilemeyen karışıklıkların merkezi durumundadır. Zorlama ve karışıklık, hali hazırda devam etmektedir. Ancak, zaman ve şartlar gereği farklı inançlardan insanlar aynı mekânlarda yaşamak durumundadırlar. Bu durumda dileğimiz, insanların birbirlerinin farklılıklarına saygı duyarak barış içinde yaşamalarıdır.²²⁰

1- Kudüs'ün Adı

Tarihte Kudüs ilk kez M.Ö. 19. ve 18. yy.'lara ait Mısır yazılarında anlatılmaktadır. M.Ö. 14. yy.'a ait *Tell-el-Amarna Mektupları*'nda Kudüs'ün adı "Barış Şehri" manasındaki "Uru-salim" olarak görülmektedir. Kenaniler, tarih boyunca Kudüs'e "Roshalm, Roshilem, Orossalem, Shalem, Shalum" gibi "barış" anlamına gelen isimler vermişlerdir. Tevrat'ta Kudüs, "Yebus, Orashalim, Shalim veya Salim" olarak bahsedilmektedir. Yahudi tarihinde önemli bir yeri bulunan Babil sürgününden sonra ise Kudüs'ü kapsayan bölgeye Yahudiler "Yahuda" (*Judah, Judee*) demeye başlamışlardır.²²¹ Şehre ulu ilahlarının ismi Salem,²²² adını

²¹⁷EL-KHATIP, A., a.g.m., s.110, 4. Dipnot (FERHAN, Adnun, el-Kuds fi '1-vathaik el-Vatikaniyye (Beirut: Dar al-Nahar, 1991)

²¹⁸YİĞİTOĞLU, Mustafa, "Hz. Ömer'in Kudüs'ü Fethinden Sonra İzlediği Tapınak Dağı Politikası," *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, ISSN: 2602-3067, C.1, S.2, s.140-141.

²¹⁹KÜÇÜK, A., "Arz-ı Mev'ud", TDV İslam Ansiklopedisi, C., III., İst., 1991, s., 442.

²²⁰AYRANCI, İlhami; "Kudüs'te Paskalya Kutlamaları", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 39- S. 1- Ocak-Şubat-Mart 2003, s.36.

²²¹ÇEVİKLİ FANDAJ, Ezgi; *Uluslararası Alanda Kudüs'ün Siyasi Ve Hukuki Statüsü*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2017, s.20

²²²SVENHEVİN, Von, *Jerusalem*, Leipzig, 1918, s. 68; Kudüs (Tarihî Belge), s. 18.

İslâm eserlerinde Yerusalem ya da Ursalem olarak geçtiği,²²³bu iki ad Şalim (tanrı)'in Şehri, Selamet Mülkü²²⁴, Selamet Mirası²²⁵, Barış Şehri²²⁶ anlamlarına gelmektedir.²²⁷

Kudüs'ün bir zamanlar için Jebus olarak adlandırıldığı da görülmektedir.²²⁸ Ayrıca Ahd-i Atik'de Hakikat Şehri²²⁹, Oholiba²³⁰, Sion ya da Zion²³¹ gibi adlar da geçmektedir. Hz. Davud'un Kudüs'ün fethine kadar Sion adının kullanıldığı ve fetihten sonra da şehre Davud Şehri²³² denildiği ve bu ismin kaynaklarda Ir-Davud olarak da geçtiği bilinmektedir.²³³

Şehre konulan adların ne kadar olursa olsun, bunlardan en çok kullanılanı Urışalim veya Yeruşalim isimleridir.²³⁴ Şehir hemen hemen iki y.y. kadar Ælia (Iliya) isminde kaldı. İmparator Konstantin zamanında Urışalim adı tekrar kullanıldı. Iliya, zamanın şerefli adı manasındaydı ve Müslümanlarca da İslâmın fethine kadar 'Kutsal Şehir' manasında zikredildi.²³⁵

Şehrin ismi ilk İslami dönemde, Ilya, Medinetü Beyti'l Mukaddes ve Tapınak Şehri şeklinde geçmekteydi.²³⁶

Kuran-ı Kerim'de bahsedilen Hz. Muhammed'in Kudüs'ü ziyaret olayı (İsra ve Miraç olayları) sebebiyle Kudüs'e, "Rud-el-Şerif" (Saygı değer Mabet), daha sonra da *El-Kuds* (Kutsal Olan) olarak söylenmiştir.²³⁷ Müslümanlar ayrıca şehre *Beyt-el Makdis* (Kutsal Ev) olarakta söylüyorlardı.²³⁸

²²³EL-HAMEVÎ, Yakut, Mu'cemu'l-Buldân, thk. Ferid Abdulaziz el-Cüdi, Beyrut, 1990. C. I, 1410/1990, s. 402; C. III, s. 315; SAMÎ, Şemseddin, *Kamusu'l Alam*, C.V, Mıhrab Matbaası, İstanbul, 1314, s.3605.

²²⁴M. A. M. , "Jerusalem", The Jewish Encyclopedia, Newyork, Vol. VII s.119.

²²⁵ İbn KESİR, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, C. 6, (Çev: B. Karlığa-B. Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1988. s.2700.

²²⁶Kudüs (Tarihî Belge), s. 18; HLILIG, Matthras R.; *The Story of Jerusalem*, F. A. Owen Publishing Company, 1919. s. 4-5.

²²⁷GÜL, Muammer, "Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler," *Elazığ: Fırat Üniversitesi Bobyal Bilimler Dergisi*, Cilt.11, Sayı. 2, s.307.

²²⁸ YILMAZ, Saim, "İslam Tarihinde Kudüs", *Yedi İklim*, S. 75/76, s. 33; SVENHEVİN, Von, a.g.e., s. 68; Yeşu, 15/8; I.Tarihler, 11/4.

²²⁹Zekerya, 8/3.

²³⁰Hezekiel, 23/1 vd.

²³¹II. Samuel, 5/5 vd. ;

²³²İşaya, 1/27 vd. ;2/3-26; 10/24; II. Samuel, 5/5 vd. ; M.A.M., 'Jerusalem' s. 120.

²³³ M.A.M., a.g.e., s. 120.

²³⁴ STRANGE, Guy Le; *Palestina Under The Moslems*, Beyrut, 1965.s. 84; VASILIEV, Alexander A. *History of the Byzantine Empire, 324-1453*. Univ of Wisconsin Press, 1964 s. 54; MARGOLİOUTH, D. S. Margoliouth, *Caira Jerusalem Damascus*, London-1969, s. 190; MAM. , 'Jerusalem', s. 128; Kudüs (Tarihî Belge), s. 19; F. Buhl, "Kudüs", *İslam Ansiklopedisi (İslam Âlemi Tarihi, Coğrafya, Etnografya ve Bibliografya Lugatı)*, C.6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 953.

²³⁵ MARGOLİOUTH, D. S., a.g.e., s. 191; Kudüs (Tarihî Belge), s. 19.

²³⁶ GİOTEİN, Shelomo Dov, 'Al-Kuds', EI, Leiden, E. J. Brill, 1978.C. V. , s. 322; et-TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir; *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. I, (Çev. Zakir K. Ugan- A. Temir), Maarif Basımevi, Ankara -1954. s. 236.

²³⁷ LARTÉGUY, Jean; *Mourir Pour Jerusalem*, Paris, Editions de Fallois, 1995.s. 245.

²³⁸ ARI, 2004, a.g.e., s. 37-38.

2- Kudüs'ün Coğrafi Konumu

Tarihi açıdan birçok önemli kentin sınırları içinde olduğu Filistin, bugünkü Irak, Suriye ve Lübnan topraklarına kadar uzanan, Mezopotamya ve Doğu Akdeniz'i kapsayan²³⁹ bölgeyi temsil eder. Filistin'in kadim ve meşhur şehri²⁴⁰ Kudüs, üçüncü ve dördüncü iklimler²⁴¹ arasında dünyanın merkezinde kurulmuş bir şehirdir.²⁴²Kudüs, çukurluk yerde bulunan Lut gölünün batısında ve bu yerden fay diklikleriyle ayrılmış olan²⁴³ Ürdün çukurunun yanında yükselen Yahudiye dağlarının yanında; Lut Gölü'nün kuzeyinde, eski İsrail ve Yahuda krallıkları arasında, batıdan doğuya geçişi denetleyen²⁴⁴ Akdeniz kıyısından 55 km. içerde, 745 m. yükseltide²⁴⁵, 31° 46' kuzey enlemi ile 35° 15' doğu boylamında, kuzeye doğru tedricen yükselen ve genişleyen, engebeli ve kireçli bir yaylanın güney kenarında kurulmuştur.²⁴⁶

Eski Şehir²⁴⁷olarak anılan Kudüs, İsa'nın çarmıha gerildiği Golgotha Tepesi üzerinde uzanır; Costantinus zamanından beri birkaç defa yakılıp yeniden yapılan Hz. İsa'nın mezarı bu kesimdedir.²⁴⁸

Kısacası Kudüs, makro planda bir "kıtalararası geçiş" güzergâhı üzerinde bulunmaktadır.²⁴⁹

3- Kudüs'ün Tarihçesi

Kadim bir geçmişe sahip olan Kudüs şehrinin tarih öncesi dönemlerine ait bilgilerimizin çoğu, Eriha²⁵⁰ bölgesinde yapılan kazılar sonucu Taş Devri avcılarının kabile yaşam tarzını terk ettikleri dönemlere denk gelen M.Ö.10.000'lere dayanan bir takım yerleşimlerin keşfedilmesi sonucu elde edilmektedir.²⁵¹ Kudüs de, ilk kez Moria Dağı'nın

²³⁹ HALLOUM, R. (Abu Fıras); Palestine Through Documents, Yazır Matbaacılık, İstanbul 1988, s.17.

²⁴⁰ BUHL, F., a.g.m., s.953

²⁴¹ İbn Haldun, Mukaddime adlı eserinde, hükemanın yerküreyi coğrafi olarak yedi iklim bölgesine Ayırdığını belirtir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn HALDUN, Mukaddime, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yay., 5. Baskı, İstanbul 2007 s. 228.

²⁴² NATHANİEL Crouch, R. B, Two Journeys To Jerusalem The Manner of Travelling Upon Dromedaries, Library of The Michigan of University, London, 1759. s. 6.

²⁴³ HARMAN, Ö. Faruk, "Kudüs" Maddesi, DİA, C.26, TDV Yay., Ankara, 2002, s. 323.

²⁴⁴ LAROUSSE, Büyük; "Kudüs", C. 14, Milliyet Yay., İstanbul 1986. s. 7131.

²⁴⁵ GROLIER İNTERNATİONAL AMERİCANA, "Kudüs", C. 9, Sabah Yayınları, İstanbul 1993, s. 105.

²⁴⁶ Buhl, F., "Kudüs", s. 953.

²⁴⁷ YILMAZ, Ömer Faruk; *Vesika ve Resimlerle Osmanlı Döneminde Kudüs*, Çamlıca Baım Yayın ve Tic. İstanbul, 2009, s. 27.

²⁴⁸ MEYDAN LAROUSSE, "Kudüs", C. 12, Meydan Yay. İstanbul 1969, s. 611.

²⁴⁹ BALCI, Kerim, Aykut İNCE; Kudüs: Kutsallığın Başkenti, Timas Yayınları, İstanbul 2012, s. 17.

²⁵⁰ Eriha (Jeriko), dünyanın en eski kentidir. (Kudüs Tarihi Belge, s. 10.)

²⁵¹ KİNDERSLEY, Dorling, Eyewitness Travel Jerusalem & Holy Land, A Penguin Company, London, 2000, s.41.; HARMAN, 2002, a.g.m., s. 323.

güneydoğu yakasında, Silvan köyüne bakan ve “Tell Ofel” olarak bilinen²⁵² ve birbirine zıt yönde bakan,²⁵³ Zuhur (Duhur) tepeliklerinin üzerine kurulmuştur.²⁵⁴ Tam anlamıyla Kudüs, şehir olarak Bronz Çağı'nın başlangıç devrelerinde ortaya çıkmıştır²⁵⁵ denilebilir. Bu döneme ait arkeolojik kazılarda bulunan çanak-çömlek örnekleri,²⁵⁶ bu durumu kanıtlamaktadır. Filistin halkının profili, Arap Yarımadası'yla çevresinden başlayan ve Filistin ile komşu bölgeye Kenaniler²⁵⁷ ve daha sonra İbrani ve Aramî'leri getiren ana göç hareketleri ile birlikte belirginleşmeye başlamıştır. Arap yarımadası ile aralarında çok sıkı bağlar olmasına rağmen Filistin'in verimli çevresi (münbit hilal), halkı kendisine çeken bir kutup bölgesi haline gelmiş; bunun aksine Arap Yarımadası halkını adeta iten kutup hüviyeti kazanmıştır. Bu göçler “Sami” veya “Arap Göçleri” olarak adlandırılmıştır. Bilhassa Kenani göçü ülkeye damgasını vurmuş ve bu iz M.Ö. 4. binden başlayarak, ülkeye bozulmadan günümüze kadar gelen özelliklerini kazandırmıştır. Bu yüzden Filistin'e, yeniden Suriye ve Lübnan'ın bir bölümü ile birlikte “Kenani Ülkesi” adı verilmiştir. Bu isim ülkenin ilk ismi olarak tarihi kaynaklarda yerini almıştır.²⁵⁸

3.1. Kenaniler

Bereketli Hilal²⁵⁹ olarak tanınan yerin Batı tarafındaki ülkelerin isimleri tarihte genellikle o bölgelerde hakim olan krallıkların veya yaşayan toplulukların isimleriyle bilinmiştir. Eski metinlerde en çok söz edilen bu ülkelerden biri de Kenan'dır. Tevrat'ta ve diğer eski metinlerde sıkça bahsedilen Kenan, Bereketli Hilal'in güneyinde yer alan topraklara konulan isimdir. Bu bölgenin ilk kalanların, buraya MÖ 5.000-3.000 yılları arasında kalan Kenaniler (Kenanlılar, *Canaanians*) olduğu bilinmektedir. *Kitab-ı Mukaddes'te* “Kenaneli”, “Kenan diyarı” diye bahsedilen bu bölge bugün bilinen ismiyle Filistin

²⁵² BASİT, Musa İsmail, Hamza Zib MUSTAFA, Gassan Musa MUHİBİŞ, Said Süleyman KİK; *Kudüs Tarihi*, Nida Yayıncılık, İstanbul 2011.s.15.

²⁵³ BROWN Thomas, *The History: The Destruction of The City And Temple of Jerusalem And The Ruin And Dispersion of The Jewish Nation*, Albany, New York, 1825, s. 10. s.12

²⁵⁴ BASİT, M. İ., - KİK, S. S. Vd., a.g.e., s.15.

²⁵⁵ Kudüs (Tarihi Belge), s.18.

²⁵⁶ MEYERS, Eric M. (ed.). *Galilee through the centuries: confluence of cultures*. Eisenbrauns Press, United States of America, 1999, s. 7.

²⁵⁷ Tarihçiler, Kenanlıların aslı ve isimlendirilmeleri hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları bu ismin “alçak yer” anlamına geldiğini, bazıları ise bunun sonradan Ken'an şekline dönüştürülmüş olan ve Erguvan Ülkesi anlamına gelen (Kunağı) kelimesi olduğu görüşündedirler. Bu da Erguvan ülkesi anlamına gelmektedir. Bkz. BASİT, M. İ., - KİK, S. S. vd., a.g.e., s.25.

²⁵⁸ Kudüs (Tarihi Belge), s. 10.

²⁵⁹ “Bereketli Hilal” ya da Münbit Hilal (İngilizce: Fertile Crescent), Ortadoğu'da, Batı ve Ortadoğu uygarlıklarının doğduğu bölge. Terimi İlk kez Amerikalı doğubilimci ve arkeolog James Henry Breasted kullanmış. Bereketli Hilal, güneyde Arabistan Çölü ile kuzeyde Doğu Anadolu Bölgesi dağlık bölgesi arasında yer alır. Geniş bilgi için bkz: https://www.wikizero.com/tr/Breketli_Hilal (Erişim Tarihi: 22/05/2019)

topraklarını anlatmaktadır. Kenan'ın güney ve kuzeydeki kıyı bölgelerine de, tarihte o yerlerde yaşayan milletin isimleri verilmiştir: Bunlar, Fenike ve *Filistiye*.²⁶⁰

Filistine ilk yerleşen halkının, Arabistan yarımadasından bu yerlere gelen Sâmî ırkından insanlar olduğu söylenir. Filistin'e ise ilk olarak göç edenler Kenânîler olmuştur. Bu sebeple İncil'de Filistin'den Kenân şehri diye bahsedilir.²⁶¹ Filistinde doğduğunu iddia eden Yahudilerin aslında Filistin'in doğdukları topraklar olmadığı gibi Kudüs'ün kuruluşunda çok etkisi olmamıştır. Kudüs, Hz. İbrahim zamanından çok daha önce Kenânîler tarafından kurulmuş bir şehirdir.²⁶²

4- Hıristiyanlık ve Kudüs

Hıristiyanlığın ilk başladığı ve Hıristiyanlar için dünyada en mukaddes kilise görülen Kıyam Kilisesi Kudüs'te, ikinci kutsal kilise sayılan Kutsal Doğu Kilisesi Kudüs'e onbir km uzaklıkta Beytüllahim'de, üçüncü mukaddes kilise olarak görülen Müjde Kilisesi elli beş km mesafede Nasıra'da olduğundan dünya Hıristiyanlarının bakışı genellikle bu bölgede olmuştur.²⁶³ Evvela Kudüs, Hıristiyanlar için Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği, gömüldüğü ve göğe çekildiği ve bir gün tekrar ineceği kutsal yerdir.²⁶⁴

Hz. İsa'nın çarmıh hadisesinden sonra onun üç havarisi Petrus (Peter, Pierre), James (Jacque, Yakup) ve John tarafından ilk Kudüs kilisesi yapıldı.²⁶⁵ Hıristiyanlar, Kudüs'ün Hz. İsa'yı kabul etmediğine ve onu ölüme mahkûm ettiğine, bu nedenle de “günahkâr şehir” (Guilty City) olduğuna inanıyorlardı.²⁶⁶

M.S. 66 senesinde Kudüs'teki Museviler Roma idaresine karşı başkaldırdılar, bu başkaldırma dört yıl sonra bastırıldı ve Roma Generali Titus'un askerleri, Herod'un sarayını ve Musevi Tapınağını yıktılar.²⁶⁷ Titus'un askerleri, Batı Duvarı (bilinen ismiyle Ağlama Duvarı) hariç tüm şehri harap etti.²⁶⁸ Yetmiş yılından itibaren Yahudiler Filistin'den kovularak dünyanın değişik yerlerine göç ettiler ve bugün “diaspora” olarak adlandırılan

²⁶⁰ LEWIS, Bernard, *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, (çev. Selen Y. Kölay), 10.B., Ankara, Arkadaş Yayıncılık, 2014, s. 30- 31

²⁶¹ ARMAOĞLU, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (1994), s. 5-6.

²⁶² AY, Rahim, “*Kudüs Şehri Siyasi Tarihi (Başlangıcından M.S 135' kadar) ve Üç Kutsal Dindeki Önemi*”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (1997), s.13-14.

²⁶³ BİÇKİOĞLU, T., “Kadim şehir Kudüs,” Ankara: *Diyanet İlmî Dergi*, (2015), s.12-17.

²⁶⁴ CEBE, Arzu, “Semavi Dinlerin Oluşturduğu Kültürlerde Kudüs ve Kutsallık Kavramı,” *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 13, Eylül 2017, s.376.

²⁶⁵ ARMSTRONG, L.; *The spatialization of Jerusalem during the early Muslim period* (Doctoral dissertation, University of Colorado at Boulder), 2007, s. 142-147.

²⁶⁶ LARTÉGUY, 1995, a.g.e., ss. 205-207.

²⁶⁷ LEWIS, 2014, a.g.e., s. 40.

²⁶⁸ LARTÉGUY, 1995, a.g.e. s. 200-204.

gurubun merkezini teşkil ettiler.²⁶⁹ 134 yılında Roma İmparatoru Hadrian döneminde Kudüs'e "Aelia Capitolina", ülkeye de unutulmuş olan Filistinlilerin ismi verildi.²⁷⁰

5- İslamın Yayılışı ve Kudüs

Müslümanlar için mübarek üçyer vardır: İlki, Kâbe'nin olduğu Mekke, diğeri Mekke'de kendilerine yapılan eziyetler neticesinde Müslümanları kabul eden Medine ve sonuncusuda, Müslümanların ilk kıblesi ve Hz. Muhammed'in Miraç olayının olduğu yer Kudüs'tü. İslam'a göre Hz. Muhammed Kudüs'ü ziyaret etmişti. 620'li yıllarda Hz. Muhammed, Allah tarafından bir gecede Mekke'den Kudüs'e gönderilmişti.²⁷¹ Kur'an-ı Kerim'de İsrâ suresinin ilk ayetinde; "Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye Hz. Muhammed kulunu Mescid-i Haram'dan, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir..."²⁷² Hz. Muhammed, Cebrail (a.s.) ile beraber kanatları olan bir atın üstünde (Burak Bineği) yolculuk ederek Harem-i Şerif'e gitmişler (el-İsrâ Hadisesi), orada diğer peygamberler tarafından karşılanmışlardı. Hz. Cebrail ve Hz. Muhammed, semaları geçmiş ve son kat semada Hz. Muhammed'e Allah (c.c.) tarafından vahyedilmişti (Miraç Hadisesi).²⁷³

İslam'ın gelmesiyle insanlara İslam'ı tebliğ etme düşüncesiyle birçok fetihler yapılmış oldu. İslam orduları Hz. Peygamber önderliğinde ve daha sonraki dönemlerde çok hızlı bir şekilde neredeyse tüm Arap yarımadasına yayılmış, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer ile bu hedef iyice genişletilmiştir. Özellikle Hz. Ebubekir zamanında başlayan Suriye bölgesinin fethedilmesiyle Kudüs'e giden yollar açılmıştır. Bunun en önemli evresini Müslümanlar ile Bizanslılar arasında yapılan Ecnadeyn Savaşı (634) oluşturmuştur. Kudüs'e giden yolların açılmasında ikinci basamağı ise Yermük Savaşı (636) teşkil etmiştir.²⁷⁴ Bu savaşla Suriye, Mısır ve Mezopotamya'nın tamamında Bizans hâkimiyetine son verilmiştir.²⁷⁵ Amr b. As, Kudüs'e komutan tayin edilmiştir. Henüz ordunun Kudüs'e ulaşmasından önce yeni komutan tarafından, Kudüs Patriğine, İslam'a daveti de içeren, İslam hâkimiyetinin benimsendiğinde gayr-i müslim tebaya yapılan muamelenin kendilerine

²⁶⁹ ARMAOĞLU, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1989, s. 9.

²⁷⁰ LEWIS, 2014, a.g.e. s. 41.

²⁷¹ ARMSTRONG, a.g.e., s. 222-223

²⁷² İsrâ, 17/1.

²⁷³ ARMSTRONG, a.g.e., s. 224.

²⁷⁴ BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya, *Futuhu'l-Buldan*, çev. Mustafa Fayda, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, 1987, s. 163-164, 195.

²⁷⁵ NİCOLLE, David Nicolle, *Yarmuk 636 A.D.: The Muslim Conquest of Syria*, Oxford: Osprey Publishing, 1994, s. 8.

de uygulanacağını belirten bir mektup yazılmıştır.²⁷⁶ Lakin Patrik mektuba herhangi bir yanıt vermek yerine bağlı bulunduğu Bizans yönetiminden yardım istemiştir. Bunun üzerine İslam Orduları Kudüs'ü muhasara altına almıştır.²⁷⁷

Filistin'in çevre şehirleri Amr b. el As komutasındaki İslam ordularınca zapt edilirken; Kudüs'ün idarecileri ve halkı, uzun süren kuşatmanın ardından adil olduğu kendilerince de bilinen Hz. Ömer'in bölgelerine gelmesinin karşılığında anlaşmaya varabileceklerini söylemişlerdir. Feth olunan diğer beldelerdekilere tanınan ayrıcalıkların kendilerine de sağlanması koşuluyla şehri teslim edeceklerdir.²⁷⁸ Gerçi Yermük Savaşı sonuçlandıktan sonra, fetihten dokuz ay öncesi Kudüs'ün Hıristiyan idarecileri şehri terk etmişlerdi.²⁷⁹

Hz. Ömer İlya (Eyle) halkına verdiği emannamede 'onların canlarına, mallarına, kiliselerine, haçlarına, hasta ve tüm bireylerine dokunulmayacağını, kiliselerin mesken yapılmayacağını, içerisindeki kutsal malzemelere el sürülmeyeceğini, kimsenin dininden ötürü dışlanmayacağını ve zorlanmayacağını' açıkça ilan etmiştir.²⁸⁰

Hz. Ömer'in Kudüs'ü almasından sonra Yahudiler, tapınak dağının gösterilmesi ve temizlenmesi hususunda Müslümanlara destek sundukları için ikamet, burada dua etme, bölgeyi temizleme gibi yeni yönetimden birtakım imtiyazlar elde etmişlerdir.²⁸¹ Hz. Ömer, şehri ve tapınak dağını inceledikten sonra oraya kubbeli sade bir bina yapılmasını istemiştir. Bu bilgi, Kudüs'e hac maksadıyla ziyarete gelen Fransız Rahip Arkulf'dan gelmektedir.²⁸² Yahudiler tarafından Hz. Ömer'e şehirde yerleşme talebi iletilmiş, Hıristiyanların karşı duruşuna rağmen Halife'nin zoruyla ilk etapta yetmiş kadar ailenin iskânına müsaade edilmiştir. Bu Yahudi halkını yerleştirme politikası, Hz. Ömer'den sonra gelen Müslüman idarecilerce de peyderpey devam ettirilmiştir.²⁸³

²⁷⁶ HAMİDULLAH, Muhammed, *Vesâiku's-Siyasiyye li'l-Adi'n-Nebeviyye ve'l-Hilafetu'r-Râşide*, Beyrut: 1985, 474, no: 353-ş.

²⁷⁷ BALCI, İsrail, "Hz. Ömer Döneminde Diplomasi", Ondokuz Mayıs Üniv. SBE, Doktora Tezi, 2002, s.305.

²⁷⁸ BELÂZURÎ, 1987, a.g.e., s. 197-198.

²⁷⁹ LOEWENBERG, F.M., "A Synagogue on Har Habayit in the 7th Century: Dream or Historical Fact?", *Hakirah*, the Flatbush Journal of Jewish Law and Thought, 21, (Summer 2016), s. 253-254.

²⁸⁰ TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarih 'ul-Ümem ve'l-Mülûk*, c. III, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut: Daru's Süveydân, tsz. S.609-610.

²⁸¹ MANN, J., *The Jews in Egypt and in Palestine under the Fatimid Caliphate*. Cilt: 2, Ithaca NY: Cornell University Library, 1920, s. 188-189.

²⁸² JOHNS, Jeremy, "Archaeology and The History of Early Islam: The First Seventy Years," *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 46/ 4 (2003), s. 423.

²⁸³ LOEWENBERG, s. 256.

6- Emeviler Döneminde Kudüs

Emeviler hâkimiyetinde Kudüs, Müslümanlar için önemli bir merkez haline geldi. Böyle olmasındaki önemli faktörlerden biri de, halife Abdülmelik bin Mervan'ın, halifelik iddiasında bulunan İbn Zübeyr'in Mekke'ye hakim olmasıyla, hacca gidenlerin ona katılmasından çekindiğinden Kudüs'ü alternatif hac merkezi olarak duyurmuştur. Müslümanlara Mekke yerine Kudüs'te bulunan mukaddes taşı ziyaret etmelerini tavsiye etti. Mervan, bu şehre karşı olan hürmetine müşahhas bir kanıt olsun diye, rivayete göre Peygamber'in ayagı ile basmış olduğu taş üstüne Kubbetü's-Sahra denilen camiyi yaptırdı.²⁸⁴

7- Abbasiler Döneminde Kudüs

Emevilerden sonra Abbasiler yönetime geçtiğinde Filistin Valisi Abdullah b. Ali'ydi. Ürdün ve Suriye de bu bölgeye aitti. Daha sonra Salih bin Ali, Filistin ve Belka Valisi oldu. Burada önemli olan husus, Abbasiler'in Kudüs'ü tekrar eski haline getirmeleri ve düzenlemeleri, özellikle de Mescid-i Aksa'ya çok ehemmiyet vermiş olmalarıdır.²⁸⁵ Ayrıca Harun Reşit zamanında Hıristiyan kiliseleri de yenilenmiştir. Fakat çeşitli kişi ve toplulukların önderliğinde Kudüs'ü almak ve onu işgal etmek maksadıyla başlayan Haçlı seferleri, Kudüs'teki durumları tamamıyla karıştırdı. 1187 Hittin Savaşında Selahattin el Eyyubi'nin Haçlılara karşı büyük bir zafer elde etmesine kadar sürmüştür.²⁸⁶

Abbasiler hâkimiyetinde olduğu yıllarda şehre büyük önem verilmiş, üst üste depremlerden zarar gören Mescid-i Aksa yeniden inşa edilmiş ve Ömer Camii onarılmıştır. Halife Memun Harem-i Şerif'in doğu ve kuzey kapılarını yaptırmış, daha sonra Muktedir Billah'ın annesi Kubbetü's-Sahra'ya dört güzel kapı hediye etmiştir. Abbasiler'in yıkılmasından sonra Tolunoğulları ve onlardan sonra da İhsitler yönetiminde kalan Kudüs, 905'de Şii Fatımî Devleti hâkimiyetine girdi. Bu zamana kadar az çok iyi olan Müslüman Hıristiyan ilişkileri bu dönemde bozuldu. Hz. Ömer ahitnamesine aykırı olarak bu dönemde Merkad-i İsa Kilisesi tahrip edilip yarısı mescide çevrildi. Aralarına Yahudilerin de katıldığı Müslümanlar kilisenin kapısını ateşe verip yağmaladılar. Patriği de yakalayıp öldürdüler.²⁸⁷

²⁸⁴BUHL F., "Kudüs", İslam Ansiklopedisi, c. 6, Ankara 1977, s.957

²⁸⁵EI-ARİF, Arif; *Kudüs Tarihi*, Darul Maarif Yayınları, Mısır 1995.s. 206

²⁸⁶ALMASRİ, Mutasem, XIX. *Yüzyılın İlk Yarısında Kudüs'e Gönderilen Surre-i Hümayun*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Temmuz/2015, s.4.

²⁸⁷F.Buhl, 1977, a.g.e., s. 957

8- Selahaddin el Eyyubi Döneminde Kudüs

Eyyubiler'in Hıttin Savaşı'nda Latin kuvvetlerini bozguna uğratmasıyla 2 Ekim 1187'de şehirdeki Hıristiyanların fidye karşılığı serbest bırakılması şartıyla Haçlılar şehri Selahaddin Eyyubi'ye teslim ettiler. Şehir teslim edildikten sonra, söz verildiği gibi kimsenin kanı dökülmedi. Selahaddin Eyyubi'nin bu iyilik ve merhameti Haçlıların seksen sekiz yıl önceki canilikleri ile tezat teşkil etmiştir. Kudüs fatihi Selahaddin Eyyubi daha sonra Filistin ve Suriye coğrafyasındaki Haçlı şehir ve kalelerini tek tek ele geçirmiştir. Latin Krallığı bir asır daha Suriye'nin, Sur, Trablus, Antakya gibi kıyı şehirlerinde Akka merkez olarak varlığını sürdürdü.²⁸⁸

Selahaddin Eyyubi Kudüs'ü fethettikten sonra şehirdeki halkı affetmekle kalmayıp ahitnamelerle Hıristiyanların kutsal kilise ve mekânlarda serbestçe ibadet edebilmeleri için emanlar vermiştir. Bu ahitnamelerle Hz. Ömer'in, Kudüs'teki Hıristiyan cemaatlere verdiği hakları teyit etmiştir.²⁸⁹ Selâhaddîn Eyyübî fetihten sonra Kudüs'te Hristiyan işgali döneminin izlerini ortadan kaldırmak, şehri yeniden ihya ve inşa etmek için birtakım düzenlemelere gitmiştir.²⁹⁰ Bu çerçevede başta Mescid-i Aksâ ve Kubbetu's-Sahrâ olmak üzere kutsal yerlerin imar edilmesi için talimat vermiştir. Haçlılar tarafından bir bölümü önce saray/ikâmetgâh olarak kullanılan sonra kiliseye dönüştürülen Mescid-i Aksâ'yı camiye çevirerek buraya Nureddin Zengi tarafından yaptırılmış, sanat şaheseri özelliği taşıyan bir minber koydurmuştur. Kubbetu's-Sahrâ mabedi üzerindeki haç indirilerek yerine bir âlem/hilal konulmuştur. Merkad-ı İsâ Kilisesi dâhil tüm kiliselerdeki haçları kaldırarak, çanları kırdırıştır. Kudüs'ün fethinde (15/636) Hz. Ömer (ra)'ın namaz kıldığı yerde yapılan camiyi yeniden inşa ettirmiştir.²⁹¹

Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü fethinden sonra, tüm girişimlerine rağmen şehir bir daha Haçlıların eline geçmeyecektir. 1244 yılında ise Kudüs, Harezmlilerin eline geçti.²⁹² Ardından, 1267 yılında Memlükler döneminde İspanya'dan sürgün edilen Yahudilerin Kudüs'e yerleşmelerine izin verildi. 1317 yılında da Memlük Sultanı el- Nasır Muhammed, Kubbet'üs Sahrâ'nın kubbesini altınla kaplattı.²⁹³

²⁸⁸SESEN, Ramazan, Selahaddin Eyyubi ve Devlet, İstanbul 1987, s. 116; RUNCİMAN, Steven, Haçlı Seferleri Tarihi, çev. Fikret Isiltan, Ankara 1986, c. 2, s. 384-391

²⁸⁹BOA, HH. 772/36206 (29 Zilhicce 1254); DEMİRKENT, Işın, "Kudüs", DİA, c. 26, Ankara 2002, s. 331

²⁹⁰el-ÂRİF, Ârif, *el-Mufasssal fî Târihi'l-Kudüs*, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyyetü li'dirâsâti ve'n-neşr, (2005), s.283-284.

²⁹¹EREN, Halit (ed). (Khaled Zaghari, Najih Baqirat, Cengiz Tomar). *Fotoğraflarla Dünden Bugüne Kudüs*. İstanbul: İRCİCA, Karist Baskı Çözümleri, (2015), s.60, 66,200.

²⁹²MADDEN, Thomas F., *Crusades: The Illustrated History*, The University of Michigan Press, 2004. s. 157.

²⁹³ARMAOĞLU, 1989, a.g.e., s. 11.

9- Memlûklar Döneminde Kudüs

Eyyubiler'den sonra özellikle de Moğollar ve Haçlı kalanlarıyla süren savaflara son vererek Memlûklar dönemi Kudüs'te başlamıştır.²⁹⁴

Baybars başa geçince şehri muntazam olarak hakkaniyetli ve doğrulukçu bir lider oldu. Baybars, 1262 yılında Kubbetus Sahra'yı²⁹⁵ ve Kubbetus Silsile'yi Mescid-i Aksa'ya yapmış olduğu ziyaretlerinden birinde imar ettirdi. Aynı dönem bu imar için 5000 dirhem tutarında çeşitli giderleri karşılamak için bağış yaptı. Bununla beraber yine Mescid'i Aksa'da kullanılmak üzere birçok sebil ve vakıf aynı zamandada bir han yaptırdı. Tekkeler ve medreselerin sayısı çoğaltıldı. Şehir için kadılar atandı. Memlûklar döneminde Kudüs tam anlamıyla bir kültür ve imar merkezi haline geldi.²⁹⁶

10- Osmanlı Döneminde Kudüs

Kudüs uzun yıllar Memlûkların hâkimiyetinde kaldı. Ancak Anadolu'da hızla güçlenen Osmanlı Devleti, İstanbul'un da fethinden sonra İslam dünyasında büyük bir güç haline gelerek Memlûklere rakip oldu. İki devletin başlangıçta iyi olan ilişkileri, Dulkadiroğlu Beyliği, Şehzade Cem, Hicaz suyolları meseleleri ve Memlûkların İran Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti'ne karşı giristigi ittifak sebebiyle bozuldu.²⁹⁷

İki devlet arasındaki huzursuzluk 24 Ağustos 1516 tarihindeki Mercidabık Savaşı ile neticelendi. Savaşı kazanan Yavuz Sultan Selim 22 Ocak 1517 tarihindeki Ridaniye Savaşı'yla Memlûklere son darbeyi vurmak suretiyle bu devleti bitirmiş oldu. Böylece Mısır, Hicaz ve Kudüs'ün de dahil olduğu Suriye toprakları Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına girdi.²⁹⁸

Kanuni Sultan Süleyman babasının ölümünden sonra tahta geldi. Sultan Süleyman kendi zamanında Mescid-i Aksa'ya çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Kendi zamanında şehrin düzenlenmesi ile ilgili olarak, surları geliştirdi, sultan havuzunu, bazı önemli görülen çeşmeler, Kubbetus Sahra'nın imarı ve çinilerinin yenisi ile değiştirilmesi, önemli obir yer olan Haseki tekkesini yaptırmıştır.²⁹⁹

²⁹⁴ALMASRİ, M., a.g.e., s.4.

²⁹⁵EL-TABİKİ, Cemal Eldin, *El Nucûm el Zahire*, Cilt 7 Dâr el kütüp Elilmiye yayımları, b.1, 1999, Sf 149.

²⁹⁶ALMASRİ, M., a.g.e., s.4.

²⁹⁷DEMİRKOL, Erdem "II. Abdulhamid Döneminde Kudüs'te Kilise İmar ve İnşa Faaliyetleri" İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (2007), s.8.

²⁹⁸UZUNÇARŞILI, İ. H., *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, (1995), s. 284-292

²⁹⁹Bu tekke Sultan'n Rus asıllı eşi Roxelana (Hürrem Sultan) tarafından inşa ettirilmiştir. Günümüzde de hala Mescidi Aksa'da faaliyetlerine devam etmektedir.

1542 senesinde Kanuni, ilk etapta Kudüs'ün surlarını tekrar yaptırdı. Yahudilerin önem verdiği Ağlama Duvarını yeniden tamir ettirdi ve yine Kanuni Yahudilerin talepleriyle harem dışında kalan kısmında ibadet etmelerine izin verdi. Kudüs Kalesi'nin çoğunu imar ettirdi. On sekiz çeşme ile Kubbetü's-Sahra'nın yer kaplamasını, Mescid-i Aksa'nın surlarını ve kapılarını yeniden yaptırdı.³⁰⁰

Sultan Abdülhamit Han 5. Murat'ın azledilmesiyle padişah olduğunda Yahudilerle ilgili önemli bir kara olan ve onların Filistin'e gitmelerine izin vermeyen ve yine Yahudilerin Kudüs'ten toprak alınmasını engelleyen bir hükme imza atmıştır. Filistine verdiği önemi şu cümlesiyle anlatmıştır Kanuni:“Filistin'in bir karış toprağından vazgeçmem.”³⁰¹ Padişahın bu fermanı yasaklamasının³⁰²temelindeki etken Yahudi devleti hayalinin Yahudiler tarafından düşünülmesiydi.³⁰³

II. Abdülhamid zaminında çeşitli imar çalışmaları bulunmuştur. Bu faaliyetler; Mescid-i Aksa'nın imarı ile Kudüs'e bir belediye hastanesi, saat kuleleri ve sebiller yaptırmıştır. Sehir kaldırımlarla döşenmiştir.³⁰⁴ 1867 yılında açılışı yapılan Yafa-Kudüs ve 1870 senesinde yine açılan Kudüs-Nablus³⁰⁵ karayollarına ilaveten, 1892 senesinde liman kenti Yafadan Kudüs'e gidecek olan demiryolu kullanıma açıldı.³⁰⁶

Dörtüyz bir yıllık hükümdarlığı olan Osmanlı Devleti bahsedilen çalışmalar ve bunların dışında da birçok hizmetler verilen yine kendisine tazim ve hürmet edilen Kudüs, barış ve huzur içinde yönetildi. Osmanlının yapılan savaşlardaki mağlup olması nedeniyle 9 Aralık 1917 senesinde 401 yıllık barış, huzur ve adaletli olarak yönetimi bitmiş ve bu durum Filistin'de sonun başlangıcı olmuştu. 5200 Mehmetçik Filistin ve Sina cephesi mağlubiyetiyle şehit olmuş, bu durum Osmanlı'yı çok büyük yaralamıştır.³⁰⁷

E- Haçlı Seferleri

X. yüzyıldan itibaren İslam âleminde siyasi istikrarın bozulması, dini çekişmeler (Sünni, Bâtını ve Şii) ve hilafet kavgalar (Abbasi-Fatımi) Doğunun zenginliği ve Hristiyan inanın bölgeye verdiği kutsiyetle birleşince, Batının gözleri bu bölgeye çevrildi.³⁰⁸ Böylece

³⁰⁰ TAYLAN, Nermin, “Müminin Sınav Kâğıdı Kudüs,” *Diyanet Aylık Dergisi*, Ocak 2018, S.385, s.11.

³⁰¹ ALMASRİ, M., a.g.e., s.7.

³⁰² BOA, Y.PRK. AZJ. 40/34 (29 Zilhicce 1317); ARİF, Arif Pasa, Tarihü'l-Kuds, Kahire 1994, s. 119.

³⁰³ BUZPINAR, Tufan, “II. Abdülhamid Döneminde Filistin'e Yahudi Göçü Meselesi (1878-1908)”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, c. 13, Ankara, 2002, s. 79-80

³⁰⁴ ARİF, a.g.e., s. 120

³⁰⁵ ARİF, a.g.e., s. 118

³⁰⁶ BOA, Y.PRK. MYD. 11/92 (6 Rebiulevvel 1310); Arif, a.g.e., s. 120

³⁰⁷ TAYLAN, N., a.g.m., s.12-13.

³⁰⁸ Geniş bilgi için bkz; RUNCİMAN, S., 1986, a.g.e., s.30 vd.

III. asra yakın bir süre devam edecek ve yüz binlerce insanın hayatına mâl olacak Haçlı Seferleri başladı.³⁰⁹

Bizans İmparatoru Alexius I Comnenus, Anadolu'yu ve Kudüs'ü Müslümanlardan geri alma amacıyla 1095 senesinde Papa II. Urban'dan Avrupalı devletlere birlikte savaşmaları için çağırımında bulunmasını söyledi. Bunun üzerine, Papa II. Urban Hıristiyan devletlere Doğu'ya büyük bir savaş yapılmasını ve Kudüs şehrinin alınması amacıyla çağrıda bulundu.³¹⁰Haçlılar bazı Anadolu illerini almış, 1099 senesinde Kudüs'e gitmişlerdir. Fatimiler'in elinde olan Kudüs'ü Haçlılar almışlardır.³¹¹Harem-i Şerif'i bu zamanda Godfrey de Bouillon, "Lord'un Tapınağı"na dönderdi.³¹²

Haçlılar sehri aldıktan sonra büyük bir katliamla herkesi öldürdüler. Bu katliamda Kudüs'te ne kadar Müslüman ve Yahudi varsa hepsi öldürüldü. Yahudiler, Müslümanlara yardım etmekle suçlanarak, sığındıkları bas Sinagog'larında yakılarak öldürüldüler. Erkek, kadın, çocuk ayrılmaksızın şehirdeki Müslüman, Yahudi ve hatta bazen Hıristiyanlar katledildiler. Haçlı ordusu komutanları, katliam bitip öldürecek kimse kalmadığında aralarında bir kral seçmek için 17 Temmuzda bir toplantı yaptılar. Krallığa Godefroy de Bouillon seçildi. Böylece "Kudüs Latin Krallığı" kurulmuş oldu.³¹³

Haçlılar ilk önce Ortodoks rahiplerini aforoz edip kutsal yerlerdeki doğu Hıristiyanlarının ibadet şekillerini kaldırdılar.³¹⁴ Bundan sonra Haçlılar Kamame Kilisesi üzerinde tamirlerde bulundular. Kudüs Latin kralları bu kiliseye gömüldü. Ayrıca Sion ve Havariler Kiliseleri de tamir edildi. Büyük bir hastane ve kilise yapıldı. Bu arada Kudüs'teki bütün camiler kiliseye dönüştürüldü.³¹⁵

I. Baldwin (I. Baudouin), Godfrey 1100 senesinde öldükten sonra, Kudüs'ün ilk kralı olarak taç giydi.³¹⁶Suriyeli Hıristiyanları, şehrin az olan nüfusunu çoğaltmak için 1115 senesinde Latin Kralı Baldwin, Mavera-i Ürdün'den getirip Kudüs'e yerleştirdi. 1120 senesinde kutsal topraklara gelen Hıristiyan hacıları korumak amacıyla bir kısım şövalye kardeşlik sözü ettiler. Şövalyelerin konaklaması için Kral II. Baldwin (Baudouin), Aksa Camii'ni şövalyelerin emrine verdi.³¹⁷Hıristiyanlar 1120'li yıllarda, Müslümanlara karşı

³⁰⁹YAŞAR, Şükran, "Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi Ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar," Celal Bayar Üniversitesi S.B.E, Manisa, *Sosyal Bilgiler*, Yıl:2003 Cilt:1 Sayı:2, s.107

³¹⁰ MADDEN, T. F., 2004, a.g.e., s. 34-37.

³¹¹ MADDEN, T. F., 2004, a.g.e., s. 40-47.

³¹² ARMSTRONG, a.g.e., s. 269-277.

³¹³ RUNCİMAN, S., 1986, a.g.e., s. 220-221

³¹⁴ DEMİRKENT, a.g.m., s.330

³¹⁵ BUHL, a.g.m., s.959

³¹⁶ MADDEN, T. F., 2004, a.g.e., s. 48.

³¹⁷ MADDEN, T. F., 2004, a.g.e., s. 52-53.

Kudüs'ün çevresine suryaptılar.³¹⁸ Kudüs; daha önceleri Kenani, Yahudi, Romalı, Bizanslı ve Müslüman bir vilayet olduktan sonra 12. Yüzyılda Batılı bir şehir olmuştur.³¹⁹

F- Kudüs'ün İlahi Dinlerdeki Yeri ve Önemi

Kudüs dinlerin kutsal gördüğü yer, mekan vs. bir kısım kutsallıkların ortak noktası olmakla birlikte İslam içinde bu kutsal olanların bir kısmı kutsal olarak görülmüştür.

Müslümanlarca Muallak taşının³²⁰ Kudüs'te olması; Yahudilerce kutsal olan Ağlama Duvarı'nın burada bulunması; Hıristiyanlarca kutsal olan ve çarımha gerilen Hz. İsa'nın da, çarımh sonrası yıkanıp, yağlanıp ve sonunda gömüldüğü mezarınında bulunduğu Kıyamet Kilisesi ile son zamanlarda Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne geleceği Zeytin Dağı'nın da Kudüs'te olması; yine İslam'ın ilk kıblesinin Mescidi Aksa'nın da Kudüste olması, Miraç hadisesinin de yine Kudüste gerçekleşmesi, gibi bir takım nedenlerden dolayı ilahi dinler için Kudüs kutsal bir yerdir.³²¹

Kudüs bir çok peygamberin bulunduğu ve kendilerine vahiy geldiği mekan olması, tarihi önemi ve ilahi dinlerinde kutsal kabul ettiği yer olması açısından çok eğerli ve değerli bölgedir. Tüm bu ve buna benzer durumlardan dolayı bölge tarihte değerli olarak görülmüş ve çok rağbet görmüştür.³²²

1- Yahudilikte Kudüs ve Önemi

Kudüs Kral Davut açısından önemlidir. Kudüs'ün zaferi ve alınması O'nun için için hem manevi hem de milli bir eğere sahipti. Yahudi belgelerinde *agada* olarak isimlendirilen efsanelerde anlatıldığı üzere Tanrı'nın Kral Davut'a ülkesine başkent olarak Kudüs'ü belirlemesini söylemiştir. Ayrıca, Moriah olarak bilinen ve Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsak'ı kurban etmeye götürdüğü Yahudi inancında kutsal görülen bu ada burada yer almaktadır. Kral Davut tanrının isteği üzerine Kudüs'ü başkent yapmak üzere Ahit Sandığını, bu dağa getirir, Moriahta bir çadır yapar ve Ahit Sandığını yaptığı çadıra yerleştirir.³²³

³¹⁸ ARMSTRONG, a.g.e., s. 285-287.

³¹⁹ LARTÉGUY, 1995, a.g.e., s. 282-283.

³²⁰ Muallâk Taşı, her üç semavi din açısından önem teşkil etmektedir. Şöyle ki, Muallâk Taşı, Hz. Âdem'in cennetinin bulunduğu, Hz. Davut ve Hz. Süleyman'ın tapınaklarını yapmak istedikleri ve daha sonra miraca yükselirken Hz. Muhammed'in ziyaret ettiği yerdir. Bknz Montefiore, S.S.(2012). *Kudüs, bir şehrin biyografisi* (C.Demirkan, çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları, s.186. Yine Muallâk Kayası öyle bir yerdedir ki, hem Yahudilerin hem de Hıristiyanların cennetlerinin krallığı, inançlarına göre burada kurulacaktır. Bknz. UĞURLUEL, T., "Kudüs'ün üç anahtarı: Hz. Ömer, Selahaddin Eyyubi, II. Abdülhamid Han", Ankara: *Diyanet İlmî Dergi*, (2015), s.42-45:42-45

³²¹BELADA, Ahmet, "Tarihî Seyri İçinde Kudüs Ve Yahudi Devletine Giden Yol," *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2018, Sayı 325, s.15.

³²²BİÇKİOĐLU, Musa, "Kudüs'ü Unutma," *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2018, S. 325, s.18.

³²³ CEBE, 2017, a.g.m., s.373.

Yahudilerin kiblesi ve hac mekânı olan Kudüs, Tevrat “ta sadece bir defa “Şalom” adıyla geçmekte³²⁴, Tanrı tarafından seçilen bir yer olması³²⁵, Sion tepesinde Süleyman Mabedi’nin (Tanrı Evi) bulunması ve Tanrı’nın, Davud’un krallığını sonsuza dek sürdüreceğine dair and içmesi sebebiyle mübarek kabul edilmiştir.³²⁶

Yahudi inancına (*Halakah*) göre bütün ülke kutsaldır, ancak Kudüs şehri “en Kutsal’dır. Yeryüzündeki en kutsal yer olan ve “kutsallar kutsalı” sayılan mekân, Kudüs Mabedi’dir.³²⁷

Anlatılan bu özellikler bağlamında Yahudi adetlerinde Kudüs’ün nasıl yer aldığına bakılacak olursa; buranın dünyanın merkezi, yeryüzünün kavşağı ve onlar arasında iletişim noktası olarak anlatıldığı görülecektir. Burası bir çeşit cennettir, ilk yaratılışın Eden Bahçesi’dir.³²⁸ Tanah’ta yer alan Sion’un Kızı³²⁹, Kudüs’ün Kızı³³⁰ tanımlamaları ile dile getirildiği üzere Yahudiler kutsala bağlı bir kimlik tanımı geliştirmişlerdir. Yahudiler kendilerini Tanrı’nın seçilmiş topluluğu olarak görmekte ve onlara vaat ettiği topraklarla bağları olduğunu kabul etmektedir.³³¹ Yahudilik, Tanrı’nın İsrailoğullarını seçmesi ve onlarla bir anlaşma yapmaesası üzerine kurulmuştur. Bu sözleşme Tanrı’nın İbrahim’e ve onun soyuna birtakım sözlerde bulunmasıyla başlatılmaktadır ki bunların başında da kutsal topraklar gelmektedir. Bu husus Tora’da bahsedilmektedir.³³²

Yahudilik’te Kudüs, kutsal kabul edildiği için diğer şehirlere yapılan kurallardan, bir kısım kurallar buraya uygulanmamaktadır. Kudüs Mabedi, Tanrının Yahudilere özel olarak verdiği bir yer olması sebebiyle³³³bu yer sadece kurbanların sunulduğu bir yer olarak kalmamış, haç görevinde yapıldığı ve senedeüç sefer (Pesah, Şavuot ve Sukkot bayramlarında) her Yahudi erkek kurban sunumu için Kudüs Mabedinde kalmaya mecbur kaldırılmıştır.³³⁴ Yahudiler Hac görevini ifa edebilmek için mabedin olduğu yerdebir süre

³²⁴ Yaratılış 14/18.

³²⁵ Mezmurlar 132/13-15.

³²⁶ II. Krallar 21/4; Nehemya 11/8; Mezmurlar 132/13.

³²⁷ HARMAN, 2002, a.g.m., s.326.

³²⁸ LEPPAKARİ Maria, *Apocalyptic Representations of Jerusalem*, Leiden: Brill, 2006, s. 85.

³²⁹ Mezmurlar, 9: 14.

³³⁰ Tsefanya, 3: 14

³³¹ ADAM Baki, “Kutsal Toprak, Mesih ve Terör”, Dini Araştırmalar, 7, (20), 2000, s. 62.

³³² Tekvin, 1: 1-8 (Abram doksan dokuz yaşında iken Rab Abram’a göründü ve ona dedi ki: Ben kadir Tanrı’yım, benim önümde yürü ve kâmil ol. Ve ahdimi seninle benim aramda edeceğim ve seni ziyadesiyle çoğaltacağım. Ve Abram yüz üstü düştü ve Tanrı onunla söyleyip dedi: Ben ise işte ahdim seninle ve birçok milletlerin babası olacaksın ve artık adın Abram çağrılmayacak, fakat adın İbrahim olacak; çünkü seni birçok milletlerin babası ettim. Ve seni ziyadesiyle semereli kılacağım ve seni milletler yapacağım ve senden krallar çıkacaklar. Ve sana ve senden sonra zürriyetine Tanrı olmak için seninle ve senden sonra zürriyetinle benim aramda ahdimi nesillerince ebedi ahit olarak sabit kılacağım. Ve senin gurbet diyarını sana ve senden sonra zürriyetine ebedi mülk olarak vereceğim. Ve onların Rabbi olacağım.)

³³³ Krallar. 21/ 4; Mezmur, 132/13.

³³⁴ Çıkış, 23/17; Tesniye, 16/16-17.

ikamet etmek mecburiyetinde kalmışlar, bu husus milletin kültür yaşantısı üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Yahudi anlayışına göre tüm ülkeler özellikle Kudüs en kutsal şehirlerdendir. "Kutsallar kutsalı" olarak bilinen ve en kutsal olan yer bu mabettedir.³³⁵

2- Hıristiyanlıkta Kudüs Ve Önemi

Hıristiyanlık, İsa Mesih'in ortaya çıkışına kadar Yahudi tarihini ortak geçmişi olarak kabul etmektedir. Öte yandan Kudüs'ün Hıristiyanlar için tarihi önemi İsa Mesih'in bu şehirde vaaz etmesine, ölümünden hemen önce son akşam yemeğini havarileriyle birlikte bu kutsal mekânda yemesine dayanmaktadır. Ayrıca, İsa Mesih yine bu kutsal şehirde tutuklanmış, mahkemeye çıkarılmış, ölüm cezasına çarptırılmış, çarmıha gerilmiş, hakarete ve işkenceye maruz kalmıştır. Hıristiyan inancına göre İsa Mesih'in ölümünün ardından tekrar dirilmesi de Kudüs'te gerçekleşmiştir. Hıristiyan tarihinin ilk dönemlerinde yaşanan bu olayların yanında sonraki yıllarda inşa edilen Kıyamet Kilisesi'nin de bu şehirde yer alması Hıristiyanların, Kudüs'ü kutsal bir şehir olarak algılamalarına neden

Kudüs, Hıristiyanlıkta Yahudilikteki gibi çok önemli ziyaret mekânlarından birisidir.³³⁶ Luka'da anlatıldığına göre Hz. İsa on iki yaşında iken ebeveyniyle beraber³³⁷ Kudüs'e mabede ziyaret amacıyla gelmişler, Yuhanna'da ise Hz. İsa'nın hac törenlerine devamlı iştirak ettiği anlatılmaktadır.³³⁸

2.1. Hıristiyanlık İçin Kutsal Kabul Edilen Yer ve Kiliseler

2.1.1. Kutsal Mezar Kilisesi

Kudüs şehrindeki ilk temel Hıristiyan kuruluşu olan³³⁹ Kutsal Mezar Kilisesi, İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığı kucakladıktan sonra, Annesi Helena'yı Kudüs'e göndererek burada Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği alan üzerinde kurduğunu kilisedir. İmparatoriçe Helena, Kudüs'e gelerek burada Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yeri mucizevi bir şekilde keşfedip oğlu Konstantin'in desteğiyle burada büyük bir kilise inşa ettirdi. Kutsal Mezar Kilisesi, Kudüs şehrinin kuzeybatı yönünde uzanan bir tepe üzerinde kurulmuştur. Bu tepe batıya doğru tedricen yükselen eğimli bir yapıya sahipti. Deniz seviyesinden 2500 fit yüksek olan bu tepe,³⁴⁰ hem şehrin merkez kısmını oluşturuyordu hem de saygı uyandıran

³³⁵NEUSNER, Jacob, *The Halakhah*, An Encyclopaedia of the Law of Judaism, Lelden 2000, V, 15-16.

³³⁶SARIKÇIOĞLU, Ekrem, , *Din Fenomenolojisi*, Fakülte Kitabevi, II. Baskı, Isparta, 2011, s. 96-97,

³³⁷Konu hakkında geniş bilgi için bkz: YILDIZ, Muharrem, *Erken Dönem Hıristiyanlık*, 2012, İstanbul.

³³⁸Matta, 21/1-11, 15-17.

³³⁹ARMSTRONG, a.g.e., s. 16.

³⁴⁰WATSON, C. M., *The Story of Jerusalem*, Z. M. Dent&Sons Ltd, New York, 1912, s. 6.

doğasıyla Hristiyanlığa stratejik olarak güçlü imajını yansıtacaktır. Daha önce burada bulunan Venüs Tapınağı ve Roma Forumu Konstantin'in yeni kilise kurulması yönündeki emriyle yıkıldı ve yerlerine Kutsal Mezar Kilisesi inşa edildi.³⁴¹ M.S. 326-335 yılları arasında inşa edildiği tahmin edilen Kutsal Mezar Kilisesi, Kudüs'ün ilk³⁴² kilisesi olmakla beraber 5. yüzyılın ortalarında dünyanın en eski kilisesi olarak görülmüştü.³⁴³

2.1.2. Eleona³⁴⁴ Kilisesi

Eleona Kilisesi, Helena tarafından Hz. İsa'nın Zeytin Dağı'nda havarilerini eğittiği yer olarak tahmin edilen alana inşa edilen kilisedir.³⁴⁵ Helena'nın bu yeri seçmesinin nedeni, Hz. İsa'nın havarilerine pek çok mucizesini gösterdiği mağaranın burada bulunuyor olmasıdır.³⁴⁶ M.S. 326 'da inşa edildiği tahmin edilen bu kilise,³⁴⁷ VII. yüzyılda Pers saldırısı esnasında yıkılmıştır.³⁴⁸ Haçlıdöneminden bu yana üç kez inşa edilen Eleona Kilisesi'ne³⁴⁹ ait kalıntılar yakın tarihte bulunmuştur.³⁵⁰

2.1.3. Doğu Kilisesi

Hz. İsa'nın doğduğu yer olan Behtlehem'de İmparatoriçe Helena tarafından 326 yılında inşa edilen bu kilise, 530 yılında İmprator Justinyan tarafından yeniden inşa edilmiştir.³⁵¹ Tarih boyunca birçok kez tahrip olup yeniden restore edilmesine rağmen, orijinal yapısında herhangi bir değişiklik olmamıştır.³⁵² Doğu Kilisesi, Hz. İsa'nın doğduğu yerde inşa edilmesi bakımından Hristiyan hacıların ilgisini çekerek Bethlehem'e çok sayıda Hristiyan nüfusun akışını sağladı.³⁵³

2.1.4. St. Anne Kilisesi

Kudüs'ün kuzeydoğu bölümünde, Tapınağın ise güney kısmında inşa edilen St. Anne Kilisesi,³⁵⁴ Justinyan döneminde Roma mimari anlayışıyla inşa edilmiş en estetik kiliselerden biridir.³⁵⁵ 5. yüzyılın sonlarında inşa edilen St. Anne Kilisesi, Hz. Meryem'in doğduğu yerin geleneksel anısına inşa edilmiş bir kilisedir. Kilisenin önünde duran yaşlı bir

³⁴¹ ARMSTRONG, 2007, a.g.e.,s. 15.

³⁴² KİNDERSLEY, D., 2000, a.g.e.,s. 92.

³⁴³ CONDER, C. R., *The City of Jerusalem*, Printed By Hazel, Watson And Winey, L.D., London, 1909 s. 14.

³⁴⁴ Eleona, Grekçe'de zeytin anlamına gelmektedir.

³⁴⁵ WATSON, C. M., 1912, a.g.e.,s. 124.

³⁴⁶ BASİT Musa İsmail - KİK Said Süleyman vd., a.g.e.,s. 41.

³⁴⁷ KİNDERSLEY, D., 2000, a.g.e.,s. 112.

³⁴⁸ WATSON, C. M., 1912, a.g.e.,s. 124.

³⁴⁹ KİNDERSLEY, D., 2000, a.g.e.,s. 112.

³⁵⁰ WATSON, C. M., 1912, a.g.e.,s. 124.

³⁵¹ KİNDERSLEY, D., 2000, a.g.e.,s. 192.

³⁵² WATSON, C. M., 1912, a.g.e.,s. 124.

³⁵³ KİNDERSLEY, D., 2000, a.g.e.,s. 192.

³⁵⁴ CONDER, C.R., 1909, a.g.e., s. 221.

³⁵⁵ GOLDHİLL, Simon, Jerusalem: *City of Longing*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge- Massachusetts, 2008, s. 180.

ağacın Hz. Meryem'in çocukluğunda yeşerdiğine inanılmaktadır. Daha önce St. Mary olarak adlandırılan bu kilise,³⁵⁶ biri büyük olmak üzere iki kubbeden oluşmaktadır. Büyük kubbe ve kilisenin koridoru sütunlarla desteklenmiştir.³⁵⁷ Bu kilise tarihi süreç içerisinde yıkılmış ancak Haçlılar tarafından tekrar inşa edilmiştir. İslam fethinden sonra ise, Sultan Abdülmelik tarafından camiye dönüştürülmüştür.³⁵⁸

2.1.5. Acılar Yolu

Via Dolorosa olarak bilinen ve Hz. İsa'nın sırtında çarmıhla gittiği güzergâh olan ve bu yolda on dört kez durakladığı bu yer, aynı zamanda *Acılar Yolu* ismiyle anılan bu yer kutsal olarak görülen değerler arasında yer almaktadır.³⁵⁹

2.1.6. Son Akşam Yemeğini Gerçekleştiği Mekân

Hz. İsa'nın Romalılar tarafından tutuklanmadan bir gün evvel havarileriyle son akşam yemeği olarak adlandırılan mekânda Hıristiyanlık için kutsal mekânlar arasındadır. Hz. Davut mezarıyla aynı yerde olan bu yer XII yy'dan itibaren ile kilise olarak kullanılmış, XV yy itibari ile camiye çevrilmiştir.³⁶⁰

2.1.7. Hz. Meryem Kilisesi veya Meryem Ana Kilisesi ve Getsemani Bahçesi

Hıristiyanlığın Kudüs'teki kutsal mirasları arasında Hz. Meryem Kilisesi veya Meryem Ana Kilisesi ve Getsemani bahçesi önemli yere sahiptir.³⁶¹

2.1.8. Kamame Kilisesi

Kamame Kilisesi, bu kutsal mekânların en önemlilerinden kabul edilmektedir. Hıristiyanlara göre Hz. İsa'nın kabri bu kilisede yer almaktadır. Bu kilise ayrıca Kutsal Mezarın yanı sıra birçok mezar ve kiliseyi de içinde barındırmaktadır. Fakat Kutsal Mezar kilisenin içindeki bölümlerin en önemlisidir. Burası her mezhebin kutsal kabul edip içinde kendi ayinlerini düzenlediği önemli mekânlardan biridir. Önem açısından Beytü'l-Lahm köyündeki Mehd Kilisesi ikinci sıradadır. Hz. İsa'nın içinde doğduğuna inanılan mağara bu kilisede yer almaktadır. Bundan dolayı buraya Doğum Kilisesi adı verilmiştir. Kudüs yakınlarındaki Zeytun Dağının üzerinde ise içinde Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'in defnedildiği yer olarak kabul edilen Azra Mezar Kilisesi bulunmaktadır.³⁶²

³⁵⁶ WATSON, C. M.,1912, a.g.e.,s. 126-197.

³⁵⁷ CONDER, C.R., 1909, a.g.e., s. 224.

³⁵⁸ WATSON, C. M.,1912, a.g.e.,s. 126-217.

³⁵⁹CEBE A., 2017, a.g.m., s.377.

³⁶⁰ ÇEKEN, Muhittin; Roma-Bizans Döneminde Kudüs (IV.-VII. Yüzyıl), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2015, s.109.

³⁶¹ CEBE, A., 2017, a.g.m., s.378.

³⁶²EL-LUKAYMÎ, Mustafa Esad, *Mevanih El-uns birhleti livadi el-kuds*, s.94.

3. Müslümanlıkta Kudüs ve Önemi

Kudüs ile içindeki yerlerin kutsallığı Allah tarafından belirlendiğine göre, bu yeri hakiki olarak düşünmek ancak vahyi iyi anlamakla olabilir. Kutsal şehir Kudüs imar edildiğinden bu yana Şam şehrinin hem merkezi hemde başkenti olarak kalmıştır. Hz. İbrahim ve Hz. Lut (a.s.)'un Filistin bölgesinde kaldıklarından bu yana bura tamamen kutsal olarak görülmüştür: “Biz, onu ve Lut’u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık.”³⁶³Yine Kur’an-ı Kerim’de bu kutsal mabet için “etrafı bereketli kılınmış mescit” diye adlandırılarak el-Mescidü’l-Aksa ismi konulmuştur. Bölgenin bereketi hem güzel ikliminden hem de burada yatan peygamberlerden olduğu söylenmektedir.³⁶⁴

İslamın ilk kıblesi olan Mescidi Aksa ile Hz. Peygamber'in İsra ve Mirac mucizesinin yine burada gerçekleşmesi kutsiyetinin nedenlerinin en önemli olanlarıdır.³⁶⁵Mescid-i Aksâ Hz. Âdem döneminde yapılmaya başlanmıştır.³⁶⁶ Hz. Süleyman zamanında ise bitmiştir.³⁶⁷

Kudüs, adı Kur’an-ı Kerim’de geçen birçok peygamberinde yaşadığı mekândır.³⁶⁸ İslamiyette Hz. Muhammed'in Kudüs’e gittiği ve ziyaret ettiği kesindir. Hz. Muhammed 620’li senelerin ilk başında, Allah tarafından bir gece Mekke’den Kudüs’e gönderilmiştir. Hz. Muhammed, Burak olarak bilinen binekle Cebrail (a.s.) ile birlikte yolculuk ederek Harem-i Şerif’e gitmiş, orada peygamberler tarafından karşılanmıştır. Hz. Cebrail ve Hz. Muhammed (s.a.v.), semaları geçmiş ve son kat semada Allah (c.c.) Hz. Muhammed’e vahiy de bulunmuştur.³⁶⁹

Hz. İbrahim’in göç ettiği, Hz. İsmail, Hz. İshak ve Hz. Yakup’un doğduğu ve kabirlerinin bulunduğu yine kuyuya atılan Hz. Yusuf’un Mısır’da doğduğu ve vefat ettiği ancak Mısır’dan getirilerek defnedildiği, Hz. Musa’nın ile Hz. Harun’un ömrü boylarınca uğrunda mücadele ettiği, Hz. Yuşa’nın bu mübarek beldenin çok yakınına kadar geldiği,

³⁶³Enbiya, 21/71.

³⁶⁴ AĞIRAKÇA, Ahmet, “Müslümanların İlk Kıblesi Mescid-İ Aksa ve Mübarek Şehir Kudüs,” *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2018, Sayı 325, s.7.

³⁶⁵ ÖRENÇ, Aşır, “Kudüs Ve Mescid-İ Aksa’nın Faziletine Dair Hadisler Ve Yorumu,” *Türk- İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: II Sayı: 22, Konya-2016-Yaz, s.135.

³⁶⁶ ZERKEŞİ, Muhammed b. Abdilllah, İ’lâmu’s-Sâcid bi Ahkâmi’l-Mesâcid, thk. Ebu’l-Vefa Mustafa el-Merâğî, Kahire, 1999, s. 30; Mucîruddîn el-HANBELÎ, *el-Ünsü’l-Celîl bi Târîhi’l-Kuds ve’l-Halîl*, Amman, 1999, I, 8; HAŞİM, Ahmed Ömer, *el-Mescidü’l-Aksâ ve Mekânetuhu fi’l-İslâm*, Mecelletü’l-Ezher, 53/7, Kahire, 1981, 1304; Muhammed ABDU’L-KERİM, *Kitâbu’l-Mescidi’l-Aksâ*, byy, tsz, s. 14, 17.

³⁶⁷KURTUBÎ, Ebu Abdilllah Muhammed, *el-Câmiu’l-Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdu’l-Muhsin et-Türkî, Beyrut, 2006. V, 207; Ebû Adirrahman es-SELEFÎ, *İs’âdu’l-Ahissâ bi Zikri Sahihi Fedâili’ş-Şâm ve’l-Mescidi’l-Aksâ*, byy, tsz, II, 22; ZERKEŞİ, a.g.e., s. 29-30; Mucîruddîn el-HANBELÎ, a.g.e., I, 9; Ahmed Ömer HAŞİM, a.g.e., s. 1304-05; ÖNKAL, Ahmet – BOZKURT, Nebi, “Cami”, DİA, İstanbul, 1993, VII, 47.

³⁶⁸ ARI, T., 2004, a.g.e., s. 37-38.

³⁶⁹ARMSTONG, Karen; *Jerusalem One City, Three Faiths*, New York, USA Ballentine Books, May 1997, s.221-224.

Talut'un bu yer için birçok uğraştığı, Hz. Davut'un ele geçirdiği, Hz. Süleyman'ın tahtının ve saltanatının kurulduğu, Hz. Meryem'in adandığı mescit ve büyüdüğü mihrap, Hz. Zekeriya'nın ilahî ikrama kavuştuğu yer ve mihrap, Hz. Yahya'nın müjdelendiği yer ve mihrap, Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya'nın şehit düştükleri yer, Hz. İsa'nın yaşadığı ve inancıyla ilgili tebliğde bulunduğu, Hz. Rasulüallah'ın İsra ve Miraç hadisesinin gerçekleştiği, müslümanların ilk kiblesi Kudüs... Hz. Ömer'in fethettiği ve mescit yaptırdığı, Selahaddin-i Eyyubi'nin haçlılar olan savaşın neticesinde aldığı, Yavuz Sultan Selim'in fethettiği ve Sultan Abdülhamit'in himaye ettiği Kudüs... Kudüste, Hz. Musa'ya Tevrat gönderilmiş, Hz. Davud'a Zebur, Hz. İsa'ya İncil yine Kudüs'te gönderilmiştir. Bahsettiğimiz diğer peygamberlere vahiy ve suhuf yine burada gönderilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ismi bulunan birçok peygamberlerin birçoğunun yaşadığı ve vahye nail oldukları yerdir. Kur'an kıssalarının büyük bir bölümü yine burada olmuştur. Yani hayat kitabımız Kur'an-ı Kerim'de de Kudüs ve civarı konu edilmektedir.³⁷⁰

Ayette bahsedilen Mescid-i Aksa'nın ve civarının mübarek kılınan bölgenin bir kısmının Mescid-i Aksa ve Kubbetü' s-Sahrayı da kapsayan Harem-i Şerif bölgesi olduğu, bu bölgenin kuzeyden 321, güneyden 283, doğudan 474 ve batıdan 490 metrelik bir alanı içine aldığı ifade edilmektedir.³⁷¹

Cenab-ı Allah Mescid-i Aksa'dan anlatırken civarının mübarek kılındığını zikretmiş olması son derece düşündürücüdür. "Bir gece kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir."³⁷²

İsra ve Miraç³⁷³ hadisesinin burada olmasından ötürü Kudüs'ün kutsiyetini ifade eden Hz. Muhammed (s.a.v.), Mekke ile Medine den sonra üçüncü mübarek yer olarak kudüsten bahsetmiştir: "Ziyaretler ancak üç mekâna yapılır: Mekke'deki Mescidü'l- Haram'a, Medine'deki benim bu mescidime ve Kudüs'teki Mescid- i Aksa'ya."³⁷⁴

Günde beş vakit farz kılınan ve İslam'ın beş şartından biri olan namaz ile Kudüs arasında özel bir ilişki vardır. Müslümanlar tarafından günde beş kez kılınan namaz, Hz.

³⁷⁰ BİÇKİOĞLU, M., a.g.m., s.18-20.

³⁷¹ BEDİR, A., Tevhidin Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.102.

³⁷² İsra, 17/1; AĞIRAKÇA, A., a.g.m., s.7.

³⁷³ Kur'an I 7/1; Kur'an ve hadis literatüründe mi'racı işaret eden referanslar konusunda daha fazla bilgi için bkz.; Kur'an I 7/1; I 7/60; 53/7- I 8; Ahmed b. Ali b. el-Hacer el-ASKALANİ, *Fethü'l Bari bi Şerh i Sahih el-Buhari*, Tahkik:Seyyid b. Abbas el-Culaymi-Ayman b. Arif el-Dimaşki, Kahire: Dar Abi Hayyan, 1996 c. 2, s. 164-165, c. 4, s. 104, c.9, s. 65-90, c. 10, s. 363- 364.

³⁷⁴ AĞIRAKÇA, A., a.g.m., s.7.

Muhammed (s.a.v.) ile Hz. Musa arasındaki bir konuşmadan sonra, Mi'raç sırasında farz olmuştur.³⁷⁵

İçerisinde Kubbetü's-Sahra da bulunan Mescid-i Aksa Kudüste bulunmaktadır. Mescid-i Aksa, Kâbeve Mescid-i Nebevi'den sonra üçüncü mübarek yerdir.³⁷⁶ Bu sebepten, İmadüddin el-İsfahani, Mescid-i Aksa'yı şu sözleriyle ifade etmektedir: 'Bu mescit, İslam'da ilk kible, yeryüzünde yapılan ikinci ibadethane ve İslam'da en mübarek üçüncü Harem mekânıdır.'³⁷⁷

Tefsirlerde Kur'an'daki "Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir."³⁷⁸ Ayetinin Kudüs'ü işaret ettiği ifade edilmektedir.³⁷⁹ Bahsedilen ayet Mekke yanında Kudüs'ün de kutsal mekân olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. Bununla beraber çevresinin kutsal bir yer olarak anılması insanların Kudüs şehrini önemli kabul etmesinin sebebini oluşturmaktadır. Kur'an anlatılarındaki her olayın yeri belirtilmez; ancak bu mekân kutsal olarak anılmakta ve ismi belirtilmektedir. Mesela Ashab-ı Kehf kıssası mekân ön plana çıkarılmadan anlatılmakta³⁸⁰ ve mekânla kutsallık bağlantısının kurulmadığı görülmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Kudüs'ü işaret ettiği kabul edilen ayet şehrin özel bir mekân olduğu şeklindeki algıyı kuvvetlendirdiği kabul edilmektedir.³⁸¹

İlk peygamberden son peygambere birçok peygamberin irasına sahip, üç büyük dinin kutsal yeri olan Kudüs, yüzyıllardır paylaşılabilen bir yer mesabesinde. Kudüsün mübarekliğinden Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde şöyle konu eder:

"124 bin peygamberin yuvalarıdır. Tufan'dan önce ve sonra insanoğlunun kıblesi idi. Sonra Hz. Peygamber Mekke'den Medine-i Münevvere'ye Hak emri ile hicretleri 51 yaşında ve 9 aylık iken gerçekleşmiştir. 10 sene Medine-i Münevvere'de sakin olup ikinci senede Cenâb-ı Bâri'den Cibril-i Emin vasıtasıyla Bakara Sûresi'nde; Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir"³⁸² âyeti nazil olduğunda kible Kudüs'ten Mekke'ye dönderildi. Bu esnada

³⁷⁵EL-KHATIP, A., a.g.m., s.111, 13. Dipnot. (Khalidi, 'İslam', s. 3)

³⁷⁶INSOLL, Timothy, *The Archaeology of İslam*, (Oxford: Blackwell, 1999), s. 49.

³⁷⁷BASBÜS, Ahmed, *el-Kuds Tünadiküm* (Amman: Darü'l-Beşir, 1995), s. I 8.

³⁷⁸İsra 17/1.

³⁷⁹İmâdu'd-din Ebü'l-Fidâ İsmâil ed-Dimeşki İbn KESİR, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Bekir Karlığa ve Bedreddin Çetiner (çev.), İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005, c. 9, s. 4602; Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahru'd-Din er-RÂZÎ, *Tefsîru'l-Fahru'r-Râzî: et-Tefsîru'l-kebîr, Mefâtihu'lğayb*, Beyrut: Daru'l Fikr, 2005, c. 7, s. 4193.

³⁸⁰Kehf 18/9-19.

³⁸¹MERT, Rabia. *Tarihsel, mitolojik ve dini bağlamda kutsal bir mekân olarak Kudüs*. 2017. PhD Thesis. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. s.34.

³⁸²Bakara, 144.

oruç da farz oldu. Ancak eskikıble Kudüs-i şerif idi. Sözün kısası bütün milletlerin hasret çektiği bu Kudüs-i şeriftir. Özellikle Hristiyanların Hz. İsa bu Kudüs-i şerifte anadan doğalı bütün savaşları, cenkleri ve çarpışmaları bu Kudüs-i şerif içindir”.³⁸³ Kudüs’ün avlusunda bulunan Kubbetü’s-Sahra ve Mescid-i Aksa Müslümanlar için büyük öneme sahiptir. Bu mescit, Mekke’deki Kâbe ve Medine’deki Mescid-i Nebevî’den sonra üçüncü kutsal mescittir. İslâm’ın direği olan beş vakit namaz Miraç sırasında farz kılınmıştır. Hz. Peygamber, Miraç’ta bütün peygamberlere namaz kıldırarak kendisinin önceki peygamberlerin kutsal mirasını devraldığını ve kendinden önceki dinlerin tamamlayıcısı olduğunu bir nevi ilan etmiştir.”³⁸⁴

Hadis otoritesi Ebu Zer el-Gıfarî’den şöyle rivayet edilmiştir:

“Yeryüzünde inşa edilen ilk mescidin hangi mescit olduğunu Peygambere sordum? Peygamber cevap verdi: Yeryüzünde inşa edilen ilk mescit, Mekke’deki Mescid-i Haramdır. Ondan sonra hangisi inşa edildi diye sordum? Peygamber, Mescid-i Aksa diye cevap verdi. Sonra bu ikisi arasında kaç yıl vardır diye sordum? Peygamber 40 yıl diye cevap verdi. yine konuyla ilgili Ebu ed-Derda’nın Peygamber’den aktardığı bir hadiste ise şöyle rivayet edilmiştir:

“Mekke’deki Mescid-i Haramda kılınan her namaz, başka yerde kılınan yüz bin rekât namaza eşittir. Medine’deki benim mescidimde kılınan her namaz, başka yerde kılınan bin rekât namaza eşittir. Kudüs’teki Mescid-i Aksa’da kılınan her namaz, başka yerde kılınan beş yüz rekât namaza eşittir”.³⁸⁵İslamın ilk kıblesi ve en mübarek üç ibadethanesinden biri olan Mescid-iAksa ve civarının Allah tarafından mübarek olduğu İsrâ Sûresi’nde, “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir” diye ifade edilmiştir. Yüce kitabımız Kur’an da, Mescid-i Aksa ve Kudüs ile ilgili birçok ayet yer almaktadır.³⁸⁶

Netice itibari ile kudüsün Müslümanlar için önemini genel hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz,³⁸⁷

³⁸³ ÇELEBİ, Evliya, Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz: Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap, 2. Cilt, İstanbul: YKY, 2011: 491

³⁸⁴ ÖRENÇ, 2016: 139

³⁸⁵ El-KHATİP, 2004, a.g.e., s.114.

³⁸⁶ Mâide 5-21, Enbiyâ 69-71, A’raf 137, Meryem 11 vs.). (ÖZTÜRK, Mustafa, (2017), “*Türk Edebiyatında Kudüs Teması*”Journal of Islamic Jerusalem Studies, 2017, 17(2): 39-57)

³⁸⁷ Maddeler için bkz. ALTUN, İsmail, “Sahabe Gözünde Kudüs ve Mescid-i Aksâ”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Erzurum 2017, sayı: 47, ss. 153-169

1- Kur'an- Kerim'de Kudüs ile ilgili bir takım ayetlerin olması nedeniyle, bu yerler sahabenin dikkatini celbetmiştir. Kur'an-ı Kerim'de kudüsün faziletiyle ilgili geçen ayatlerden beşi burların bereketinden bahsederken,³⁸⁸ birinde de bu yerleri el-Ardü'l-Mukaddese diye geçmektedir.³⁸⁹ Bunlar haricinde Kudüs'ü gösteren başkaca ayetlerde bulunmaktadır.³⁹⁰

2- Peygamberler diyarı olmasında en önemli etkenlerden biridir.³⁹¹ Birçok peygamberin doğduğu, yaşadığı ve metfun bulunduğu yer olması yine peygamberlerden miraskalan Beytü'l-Makdis'i içerisinde bulundurması nedeniyle Kudüs,³⁹² sahabe tarafından güzide yerlerden olmuştur.

3- Mescid-i Aksâ'nın civarının mübarek olması ve bu yerin, Allah'ın yeryüzündeki ilâhi âyetlerinden bir kısmını bünyesinde veya çevresinde barındırmasıdır."³⁹³ Yusuf el-Kradâvî'nin de belirttiği gibi:

“Kur'ân, Mescid-i Aksâ'nın önem ve bereketini Mescid-i Nebevî inşa edilmeden ve hatta hicretten birkaç sene önce ilan etmiştir. Hadis-i şeriflerle Kur'ân'ın ilan ettiği bu husus teyid edilmiştir.”³⁹⁴

4- Mescid-i Harâm'dan sonra yeryüzünde yapılan ikinci mescid olan Mescid-i Aksâ, yine sahabenin bu coğrafyaya değer vermesinin nedenlerinden biri olarak ifade edilebilir.³⁹⁵

5- Kudüs, İslam'ın ilk kıblesidir. Kible Kâbe'ye çevrilmeden önce Müslümanlar, namazlarını belli bir süre Beytü'l-Makdis'e tarafına doğru eda etmişlerdir.³⁹⁶ Bu husus sahabenin dikkatini bir zaman buraya döndermiş ve İslam'a inananların Kudüs'ü dinî bir merkez olarak kabul etmelerinin nedenlerinden birini oluşturmuştur.³⁹⁷

6- İsrâ ve Mi'râc olayı Kudüs'ün değerini sahabe nazarında dahada artırmıştır. Hz. Muhammed (as) hicretten önce İsrâ suresinin birinci ayetinde de ifade edildiği üzere: “bir gece Mescid-i Harâm'dan çevresi mübarek kılınan Mescidi Aksâ'ya yürütülmüştür. Allah

³⁸⁸ Bkz. 7. A'râf, 137; 17. İsrâ, 1; 21. Enbiyâ, 71, 81; 34. Sebe', 18.

³⁸⁹ Mâide, 21.

³⁹⁰ Bakara, 58, 259; Âl-i İmran, 37-39; Yunus, 93; Meryem, 16-17; Muminun, 50. Kudüs ve Mescid-i Aksâ ile ilgili ayetler hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. CABARİN, Raid Fethi Halid, “*Tarihî Süreçte Mescid-i Aksâ*”, Çağdaş Araştırmalar Merkezi (Merkez Dirasat al-Muasarah) Arapçadan çev. Suna Demir, Mescid-i Aksâ Sempozyumu, İstanbul Barış Platformu, İstanbul, 2009, s. 40-47.

³⁹¹ Yusuf el-KARADAVİ, *Her Müslümanın Ortak Davası Kudüs*, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 18.

³⁹² HARMAN, 2002, a.g.m., s. 327.

³⁹³ İsrâ, 1.

³⁹⁴ el-KARADAVİ, 2010, a.g.e., s. 17.

³⁹⁵ es-SAN'ÂNÎ, Abdu'r-Rezzâk, Ebû Bekir, *el-Musanef*, thk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, Beyrut, 1983, I, 403 (no:1578), III, 348 (no: 5925); İbn Ebî ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musanef*, thk. Muammed Avvâme, Beyrut, 2006, XIX, 572 (no: 37082); BUHÂRÎ, 1315, Ehâdisü'l-Enbiyâ', 10.

³⁹⁶ NESÂÎ, Ahmed b. Şu'ayb, Sünen, thk. Abdu'l-Fettah Ebû Ğudde, Halep, 1986, Tefsir, 13.

³⁹⁷ HARMAN, 2002, a.g.m., s.327; Bakara, 144; Bakara, 150. Ayrıca bkz.: EL-KARADAVİ, Y., 2010, a.g.e., s. 14.

Resûlü (as) Cibril ile birlikte Beytü'l-Makdis'egirmiş ve orada iki rek'at namaz kılmıştır.”³⁹⁸Cenabı Allah, yeryüzünde vuku bulan İsrâ ve Miraç hadisesinin başlangıç ve bitiş yolculuğunda mekân olarak Kudüs'ü seçmiştir.³⁹⁹

7- Hz. Muhammedin (a.s.) Şam/Filistin topraklarının biran evvel alınmasını istemesi, buamaçla Üsâme ordusunu kurdurması ve Beytü'l-Makdis'in yakında alınacağını ashabına müjdelemesi de Müslümanların Kudüs'e olan alakasını bayağı artırmıştır.⁴⁰⁰

8- Kudüsle ilgili Sahabenin ilgi ve alakasının başka bir sebebide, Mescid-i Aksâ'da eda edilen namazların, Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevi hariç diğer mescitlerde eda edilen namazlardan daha faziletli olduğu hususunda aktarılanhadislerdir. Nitekim mescitlerin en faziletli Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksâ'dır. Hadislerde söylendiğine göre bu mescitlerde eda edilennamazlar, diğer mescitlerde eda edilen namazlardan çok daha faziletlidir.⁴⁰¹Mezkûr hadislerden birinde şöyle buyrulmaktadır: “Beytü'l-Makdis'te/Mescid-i Aksâ'da kılınannamaz, Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevi haricindeki mescitlerde kılınan beşyüz namaza denktir.”⁴⁰²

9- Bu sepeplerle ilgili olarak başka bir hususta; Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Müslümanları Mescid-i Aksâ'ya gidip namaz kılmaya teşviketmesi ve orada namaz kılmanın

³⁹⁸MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn b. Haccâc, Sahîhu Müslim, Riyad, 1998, İman, 259, 278. Yakın ifadeler için ayrıca bkz. İBN EBÎ ŞEYBE, el-Musannef, XIX, 244 (no: 37725). Bir araştırmacı İbn Kesir'i referans göstererek sahabe'den Hz. Huzeyfe'nin Hz. Peygamber'in Kudüs'e gittiğini kabuletmediğini ileri sürmektedir. AZİMLİ, Mehmet, Siyeri Farklı Okumak, Mekke Yılları, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s. 166 (dipnot). Oysa İbn Kesir'de böyle bir bilgi yeralmamaktadır. Hz. Huzeyfe Hz. Peygamber'in Kudüs'e gitmediğini değil, Beytü'l-Makdis'e vardığını ancak orada namaz kılmadığını ifade etmiştir. Bkz. İbn Ebi ŞEYBE, *el-Musannef*, XX, 248 (no: 37728); Ahmed b. Ahmed B. HANBEL, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut-Adil Mürşid, Beyrut, 1995, *Müsned*, V, 387, 392, 394; TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, Sünen (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), “*Tefsîru'l-Kur'ân*”, 18; İbn KESİR, Ebu'l-Fida İsmail, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Cize, 1998, IV, 276; Ancak onun bu sözü de kabul edilmemiştir. Nitekim İbn Kesir'e göre Huzeyfe'nin bu sözü kabule şayan değildir. Zira Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'te namaz kıldığı sabittir. Ayrıca ispatlayıcı nass, reddedici nassa tercih edilir. Bkz. İbn KESİR, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed ve Arkadaşları, Kahire, 2000, VIII, 400; İbn KESİR, *El-Bidaye Ve'n-Nihâye*, IV, 276.

³⁹⁹EL-KARADAVÎ, 2010, a.g.e., s. 15.

⁴⁰⁰BELÂZÜRÎ, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya, Fütûhu'l- Büldân, thk. Abdullah Enis et-Tübbâ'-Ömer Enis et-Tübbâ', Beyrut, 1987, s. 189; TABERÎ, Ebû Cafer Mummed b. Cerîr, Târihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, 1119, IV, 68 (I, 2528).“Âgâh olun! İnşâallah Şam yakında fetholunacaktır. Âgâh olun! İnşâallah Beytü'l-Makdis de yakında fetholunacaktır. Sen ve sendensonra da çocuğun orada inşâallah imamlar olacaksınız.” MAKDÎSÎ, Ziyauddin Muhammed, Fedâilu Beyti'l-Makdis, thk. Muhammed Mutî' el-Hâfiz, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1405, s. 69.

⁴⁰¹İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, İstanbul, 1981, *İkâmetu's-Salâh*, 198; Ayrıca bkz. İbnu'l-CEVZÎ, Cemalüddin Ebu'l-Ferec, *Târihu Beyti'l-Makdis*, byy, tsz. s. 3; A. Mif., *Fedâilü'l-Kuds*, Cebrail Süleyman, Beyrut, 1980, s. 88-90.

⁴⁰²HEYSEMÎ, Nureddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut, 1967, III, 675, (IV, 7), (No: 5873).Ayrıca bknz.: İbn Ebî ŞEYBE, *el-Musannef*, VIII, 720 (no: 15785); Ahmed b. HANBEL,*Müsned*, III, 7; BUHÂRÎ, Fadlu's-Salât, 1, 6.

mağfirete vesile olacağını müjdelemesidir. İsnadı sahih olan bir hadis-i şerifte⁴⁰³ Resûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Süleymanb. Dâvûd (a.s.) Beytül-Makdis’i bina ettiğinde Allah Teâlâ’dan üç dilekte bulunmuştur. Bunlar, Allah’ın hükmüne uygun hüküm verme gücü ve kabiliyeti, kendisinden sonra kimselere nasib olmayacak bir mülk ve saltanat ve yalnızca namaz kılmak niyetiyle Mescid-i Aksâ’ya gelenlerin bağışlanmasıdır. Hadisin devamında Hz. Peygamber’in şu açıklaması yer almaktadır: “Cenab-ı Hak, Süleyman’a bunlardan ilk ikisini vermiştir. Üçüncü dileğinin de kabul edilmiş olmasını umarım.”⁴⁰⁴

İslamiyet’in temel ibadet ve inançlarından biri olan namazın belli bir zaman Mescid-i Aksâ’ya yönelerek eda edilmesiyle, İslam’ın ilk kıblesi durumuna gelen bu kadim beldenin önemi gayet nettir. Müslümanlar bu ilk kiblenin kutsiyetini anlayarak, tarih boyunca Kudüs’e sahip çıkılması zorunluluğunun bilinciyle davranarak, bu mübarek mekânı hep korumanın ve İslam inancının bayrağı altında olması gerektiği inancı içinde bulunmuşlardır. Kudüs, sonsuza değin İslam’ın ilk kıblesi olma özelliğini taşıyacak ve Müslümanlar bu beldeye sahip çıkmak zorunda olduklarını hep farkında olacak ve bu yerin haçlı veya Yahudiler tarafından işgal edilmesi durumunda yine öncedende olduğu gibi yeniden kurtarılması gereğine inanarak çalışacaklardır.⁴⁰⁵

G- İncelenen Filmler

1- Vaat Edilen Cennet⁴⁰⁶

Orijinal adı : Paradise Now

Vizyon tarihi : 14 Ekim 2005 (1s 27dk)

Yönetmen : Hany Abu-Assad

Oyuncular : Lubna Azabal, Hiam Abbass, Kais Nashef, Ali Suliman vd.

Tür : Dram

Ülke : Fransa, Filistin, Almanya, Hollanda⁴⁰⁷

⁴⁰³KURTUBÎ, *el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, V, 207; ZERKEŞÎ, *İ'lâmu's-Sâcid bi Ahkâmi'l-Mesâcid*, s. 29.

⁴⁰⁴Nesâî, *Mesâcid*, 6 (no: 1408). Benzer ifadeler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 176; İbn Mâce, *İkametü's-Salâh*, 196. İlk iki dilek ayetlerde de zikredilir. Bkz. Sâd 38/35; Enbiya 21/78-79. Ayrıca bkz.: Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünen, Kahire, 1988., *Kitâbu's-Salât*, 14.

⁴⁰⁵ AĞIRAKÇA, A., a.g.m., s.7-8.

⁴⁰⁶ Ek:1, Vaat edilen Cennet Film Afişi

⁴⁰⁷ <http://www.beyazperde.com/filmler/film-57572/> (Erişim Tarihi: 22/06/2019)

1.1.Hany Abu-Assad

1961 yılında İsrail’de bulunan Nasıra kasabasında doğan Hany Abu-Assad, Hollanda’ya 1980 yılında ailesiyle beraber taşınır. Hollanda da uçak mühendisliği eğitimi alır ve mühendis olarak bir dönem Amsterdam’da çalışır. Fakat Amsterdam’ da mühendis olarak yapamayacağını düşünen Abu-Assad bir süre sonra televizyon ve sinema alanına yönelir ve içlerinde BBC, WDR ve ARTE’nin de bulunduğu pek çok kuruluş için kısa ve uzun metraj film çekimlerinde bulunur.⁴⁰⁸

1.2.Konusu

Hany Abu-Assad tarafından 2005 yılında yapılan ve En İyi Yabancı Dilde Altın Küre Ödülüne sahip olan ve yine aynı dalda Oscar’a aday gösterilen film⁴⁰⁹ henüz çocuk yaşta olan Filistin’li Khaled (Halid)’in evine baskın yapan İsraili askerlerin Halid’in babasının ayağını sakat bırakmaları ile Halid’in çaresiz ve ezilmiş bir psikoloji ile büyüdüğü görülmüştür. Aynı şekilde büyüyen çocukluk arkadaşı Said’in de babası İsraili’lerle işbirlikçi olduğunu düşünerek yetişmişlerdir. Babalarının ezilmişliklerinden dolayı bu iki genç İsrail’e karşı yapılacak bir operasyonda aşırı istekli davranmaktadırlar ve bu durumun farkına bir örgüt girmiştir. Tel Aviv’de planlanan bir saldırıda intihar bombacısı olarak bu iki genç görev alır fakat planlanan saldırı istenildiği gibi gitmez. Bu iki genç ayrı ayrı kaçarlar. Birbirlerini kaybettikleri günün akşamında Halid, Said’in babasının mezarını ziyarete gittiğini tahmin ederek mezarlığa gider ve orada buluşurlar. Halid Süha isminde bir kızında etkisiyle canlı bomba eyleminden vazgeçer ve Said’i de vazgeçirmeye çalışır.

1.3. Olayın Geçtiği Yer

1.3.1. Nablus

Nablus şehri, Miladi Yedinci yüzyılın ilk yarısında Arap Emevileri tarafından fethedilmiştir. Bu gelişmiş şehir, Miladi 750-661 yılları arasında Şam Emevi Hilafeti’nin merkezi olduğunda Şam eyaletine bağlanmıştır. 10. Asrın başından beri Nablus, küçük Şam olarak tanınır. Nablus eski şehir Emevi hâkimiyeti ve sonrasında büyük yıkıma sebep veren bir dizi depremle yüzleşti. Nablus eski şehrinin yedi mahallesi, Filistin’in mamur bölgelerinin geleneksel mimari tarzını yansıtan seçkin örnekler sergiler. Şehir merkezi, canlı pazarı, güzel camileri, Türk hamamları ve geleneksel sabun fabrikaları görülmeye değerdir.

⁴⁰⁸<https://www.sabahulkesi.com/2014/07/01/hany-abu-assad-ile-filistin-golgesinde-sinemayi-konustuk/> (Erişim Tarihi: 22/06/2019)

⁴⁰⁹ https://www.wikizero.com/tr/Vaat_Edilen_Cennet (Erişim Tarihi: 21/06/2019)

18 asrın sonunda şehir genişleyerek asıl surlarının dışına çıkmaya başladı. Günümüzde Nablus, Filistin'in kuzey bölgesinde ticari, sanayi ve tarımsal bir merkez sayılır.⁴¹⁰

1.4. Filmin Özeti

Said ile Halid Nablusta, araba tamir ederek geçimlerini (yaşamlarını) sürdürmeye çalışan fakir iki ailenin çocuklarıdır. Filmin ilerleyen bölümlerinde de anlaşılacağı üzere iki arkadaş babalarından dolayı başları öne eğik, gururları ve onurları incinmiş mutsuz bir hayat sürerler. Bu nedenle yine ilerleyen sahnelerden de anlaşılacağı üzere kafalarının hep bir kenarlarında bu durumdan kurtulmak için İsrail'e yapılacak olan bir savaşta görev almak istemektedirler.

Aslen Filistinli olan Süha Nablusa geri dönmektedir. Nablusa girişte İsrail askerlerince gerekli kimlik kontrollerinden geçerek şehre girmektedir. Bu sırada Said ile Halid araba tamirhanesinde bir aracı tamir ettikten sonra araç sahibi ile yaşadıkları sorun nedeni ile Halid'in asabi davranması neticesinde Halid işinden kovulur.

Süha araba tamirhanesine uğrayarak daha önceki bıraktığı aracının tamir edilip edilmediğini sorar. İş yeri sahibi Said'e yardımcı olmasını söyler. Said, Süha'nın arabasını teslim etmek için gittiğinde aralarında duygusal bir iletişim olur.

Süha'nın aslen Filistinli olmasına rağmen Filistin dışında doğup büyümüştür. Bir konuşmasında;

“ Aksanımla dalga geçme. Fransa'da doğdum ve Fas'ta büyüdüm. Ve şimdi ülkeme geri döndüm.”

Süha takside geçen bir yolculuğunda; Filistinde işlerin ve yaşamın çok kötü olduğunu ve dahada kötüye gittiğini taksicinin konuşmasından anlar ve bunun üzerine. “Her şey düzelecek.”der.

Halid iş çıkışı yemek için girdiği bir lokantada yemek yediği sırada yan masasında oturan ve yemek yiyen iki kişinin konuşmalarına kulak misafiri olmuştur. Konuşmalarında; İsveçte insanların trafik kurallarına riayet ettiğini ancak intihar olayının çok olduğunu dinler. Bu sırada iş birlikçiler ve bunlarla alakası olan ve yardım eden herkesle ilgili onların

⁴¹⁰TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı),*Filistin Rehberi*, editör: Dr. Hamdan TAHA Dr. Wael HAMAMRA, Tercüme: Tika Filistin Ofisi, , s.50-51.

öldürülmesi yönünde ki sözleride duyunca Halid onların suçu ne? Der. Bunun üzerine o kişiler işbirlikçi veya İsveçli'misin? Diyerek Halid'e çıkışlırlar.

Nablus'ta bulunan örgüt üyesi olan ve Said'in çok güvendiği Cemal Said'in eve gideceği güzergâhta bekleyip Said geldikten sonra O'nun duygularını ve içinde bulunduğu ruh halinide etkileyecek bir konuşma yapar. Said'in de örnek aldığı ve hayranlık duyduğu aynı zamanda da Süha'nın ağabeyi olan Ebu Assam'ı da örnek göstererek bir şehitlik ve kahramanlık portresi çizen Cemal, en son olarak kendisiyle birlikte Halid'in de bu kahramanlığa canlı bomba olarak katılacağını ve hemen bu işi gerçekleştireceklerini söyleyerek canlı bomba olma yoluna sokmuştur.

Hem Halid'in evinde hem de Said'in evinde bir örgüt elamanı gece bir bahane ile kalmışlar ve sabah erkenden eylem için beraber örgüt yerine doğru çıkmışlardır.

Bu sırada Said Süha'nın aracının anahtarını vermek için gece evine gider. Süha, Said'i evine alır. Aralarında uzun bir konuşmanın arkasından Süha, Said'e sinemaya gidip gitmediğini sorması üzerine 10 yıl önce İsrail'e karşı bir direnişte Rivoli'de sinemayı yaktıklarını söyler. Süha, neden sinema? Deyince, Said neden biz? Der. Süha, Said'e hangi tür sinemayı sevdiğini aksiyon, bilim kurgu, belgeseller mi yoksa seni anlatan filmler mi? Diye sorması üzerine, Said'de Süha'ya hangisi seni sıkar? -Nasılyani? Hayat gibi? der.

Said, Süha'ya Ebu Assam'ın kız kardeşi olduğunun doğru olup olmadığını onun bir kahraman olduğunu ve gurur duyduğunu söylemesi üzerine Süha:“Yaşıyor olmasını ölmüş olmasına tercih ederdim.” der ve devamında Süha direnişin bu şekilde değil farklı şekillerde de yapılabileceğini söyler. Ancak Said'in direnişi işgalin şekillendirdiğini söylemesine rağmen Süha yine farklı şekillerde yapılabileceğini söyler.

Said, Süha'nın yanından ayrılıp eve giderken ezan okunmaya başlar ve eve geldiğinde Cemal'in namaz kıldığını görür bir yandan hala ezan okunmaktadır.

Halid'de aynı sabah yanındaki örgüt üyesi ile birlikte buluşma noktalarına giderken, örgüt üyesi Halid'e babasının ayağına ne olduğunu soruyor. Halid'de; “İsrail askerlerinin ilk direniş sırasında zorla eve girdiklerini, babasına hangi ayağının kalmasını tercih ettiğini sorduklarını, babasının sağ ayağını seçtiğini söyler. Ancak kendisine sorsalardı böyle aşığılanıncaya kadar ikisinide kırmalarını isterdim.”

Said, örgüt evine daha gitmeden önce annesiyle son kez sabah kahve içmektedir. Annesine babasını anlatmasını ister. Babasının insanların anlattıkları gibi miydi? diye sorar. Kahve bitimi annesinin kahve falına bakması sonucunda senin bir geleceğin görünmüyor diyerek korkuyor ancak Said elini göstererek fincanın içini sildiğini gösteriyor.

Eylem hazırlığı için yürürlerken Cemal Said'e; " adalet ve özgürlüğün olmadığı yerde ne yapabilirsiniz? Adalet ve özgürlüğün olmadığı yerde savaştan başka çare yok. Eğer kuvvetli olanın zayıf olanı ezdiği bir düzeni kabul edersek o zaman hayvandan farkımız olmaz. Bu kabul edilemez. Ölmek onursuzca yaşamaktan iyidir. Özgürlüğü için savaşan biri özgürlüğü için ölür. Bu şerefli bir ölüm olur. Sen bazı şeyleri değiştirebilirsin." der.

Buluşma noktasına gelince Halid ve Said'in gözleri ıslık ıslık, bir heyecanla kucaklaşırlar. Halid son mesajını heyecanla, coşku ile ve kendine güvenerek okur. Ancak kamera arıza yapıp kayıt alınmadığını duyunca çok kızar. Bu sırada kamera mesajı kaydederken kamera arkasındakiler Halid'in annesinin kendisine hazırladığı yiyecekleri yiyerek donuk bir vaziyette Halid'i seyretmektedirler. Halid'in bunu görmesi üzerine bir an duraksayıp annesine mesaj veriyor. Su filtreleri ile ilgili.

Eyleme hazırlanırken ikisine gasl aldırırlar. Dua edilirken şehitlik üzerinde bastırılır ve düşmanların birbirine düşmesini ve birbirine kırdırılmasını, hesap gününde de af olmayı ve kendilerine yardım talepleri ile ilgili çeşitli dua ve hazırlık yapılır.

Ve son yemeklerini yerler. Hazırlıklarının son aşamasında örgütün önde gidene Ebu Kerim'in gelip kendileri ile tanışmanın büyük bir şeref olduğu, bu şerefi Âlemlerin Rabbi'nin herkese nasip etmeyeceği ve şehit olduktan sonra geride bıraktıklarına kendilerinin bakacağını söyleyerek onları motive eder. Halid ise son olarak fotoğraflarının meydana asılmasını ister.

Eylem için yola çıkarlar ve yolda Cemal neler yapacaklarını anlatır. Said yapacaklarını dinledikten sonra Cemal'e;

- Sonra ne olacak?
- İki melek gelip sizi alacak.
- Halit - Emin misin?
- Elbette. Bunu kendiniz göreceksiniz.

Tel Aviv sınırına gelirler ve Cemal iş birlikçinin gelip gelmediğini kontrol için sınıra gittiğinde baş başa kalan Said Halit'e;

Biz doğrumu yapıyoruz?

-Ne demek bu? Tabiki doğru yapıyoruz. Tam bir saat sonra ikimiz de kahraman olacağız. Allah'ın vaadi cennete kavuşacağız. Bunu zaten seninle konuşmuştuk. Bir daha mı tekrar edeyim yani. İşgal altında yaşarken zaten birer ölüyüz.

Biliyorum, biliyorum. Fakat başka bir yolu olamaz mı?

- Yoksa korkuyor musun?

Hayır, korkmuyorum. Bilemiyorum.

- Çok Yakında öğrenirsin. Bekleyip göreceğiz...

İşler planlandığı gibi gitmez ve Tel Aviv sınır devriyeleri durumu fark eder ve ateř açarlar. Bu karışıklıkta iki arkadaş bir birinden ayrı dūřer. Halid geriye döner ve örgüt üyeleriyle buluşur ancak Said sınırı geöerek eylemini geröekleştirmek ister. Bu arada örgüt Said'in hain olabileceğini bile dūřünerek toplantı yerlerini değiştirir. Said Tel Aviv'de otobüs durağında beklerken otobüsteki küçük kıızı görür ve bir an duraksar. Geri döner.

Halid operasyonun devam etmesi ve arkadaşının hain olmadığını ıspat etmek için Said'i aramaya başlar. Said bu arada kendi kendini motive ederek "sen gönüllüsün" diyerek eyleme devam kararı alır.

Said, Halid'i arar oto tamirhanesine gelir. Bu sırada Süha tamirhaneye gelir. Süha arabasında kırılan Said'in saatini tamir ettirmek için Said'le birlikte tamirciye gider. Tamircide Süha videoda gördüğü şey üzerine bu ne diye sorar. şehidin vedası mı? der. Tamirci evet aynı zamanda bir iş birlikçinin son görüntüleri der. Ve kaseti almak ister. Tamirci kiralık veya satılık olabileceğini söylemesi üzerine Süha şehit ile işbirlikçinin fiyatının aynı olduğunu öğrenmesi üzerine şaşırır. Tamirci işbirlikçinin fiyatının daha fazla olması gerektiğini talebin çok olduğunu söyler.

Süha Said'e bunların bu şekilde satılması normalmi? der. Sait bura ne normalki der.

Said Süha'ya babasının işbirlikçi olduğunu ve idam edildiğini ve kendisinin o sıralarda on yaşında olduğunu söyler.

Süha daha sonra Halid'le karşılaşır ve giydikleri tatakım elbiseden eylem yapacaklarını anlar ve Halid'e;

Bunu neden yapıyorsunuz? Söyle bana!

-Eğer hayatta eşitliği sağlayamıyorsak, ölümde sağlarız.

Tamam, öldürerek eşitliği sağlayabilirsin. Ancak, bunu hayatta kalarak yapabileceğin başka yollar da var.

-Tabi, senin İnsan Hakların gibi mi?

Niçin olmasın? En azından İsraililer bizi öldürmeleri için tanığa bile ihtiyaçları olmazdı.

-O kadar saf olma, savaşmadan özgürlük olmaz. Eğer ortada bir adaletsizlik varsa, birileri kendilerini kurban etmeli.

Bu kurban olmak değil, bu intikam. Eğer sen birilerini öldürürsen zalim ile mazlum arasındaki fark ortadan kalkar.

-Eğer uçaklarımız olsaydı şehitlere ihtiyacımız olmaz, aramızda fark olurdu. Onlara karşı üstünlüğümüz olurdu.

İşte senin anlayamadığın fark bu, İsrail daha büyük bir askerî güç olmaya devam ediyor.

-Ölümde ikimiz de eşitiz. Cennet bizi bekliyor.

Cennet falan yok! Cennet sadece senin kafanda var.

-Allah seni affetsin! inşaallah Allah seni affeder. Eğer Ebu Assam'ın kızkardeşi olmasaydın... Cennete inanmayı, cehennemde yaşamaya tercih ederim. Bu yaşadığımız hayatla, zaten birer ölüyüz. Izdırab içinde yaşamaktansa ölmeyi seçerim, böylesi çok daha iyi.

Peki, Ya biz geride kalanlar? Sen bu şekilde kazanabileceğimize mi inanıyorsun? Yoksa sen bu davranışların aslında kendimizi yok etmek olduğunu görmüyor musun? İsrail'e, zulmünü devam ettirmek için mükemmel bir bahane veriyorsun.

-Nedensiz yere duracaklarını mı sanıyorsun?

Olabilir. Savaşı değiştirmek zorundayız. Ahlâk savaşı yapabiliriz.

-Ahlâk sorunlu İsrail ile mi?

Halid ve Süha, Said'i babasının mezarında bulur ve geri götürmek isterler ancak Said eyleminde ısrarlıdır. Said'i Cemale getirirler ve hain olmadığı anlaşılır. Ancak Ebu Kerim eyleme devam edemeyeceklerini söyleyince Said, "babasının işbirlikçi olduğunu ve idam edildiğini bunun sebebinde işgal olduğunu, işgalcilerinde bir bedel ödemek zorunda kaldığını, işbirlikçi olanların ailelerinde zor durumda kaldığını ve buranın hapisneden farksız olduğunu, onursuz bir yaşamın boş olduğunu ve bunun herseferinde hatırlatıldığı ancak kimseninde buna müdahale etmediğini seyirci olduğunu söyler. Ancak bu adaletsizliğin durması için başka yolu olması gerektiğini bunun bulunması gerektiğini söylüyor. "Hepsinden önce insanın onuruyla yaşamasından daha de önemli bir şey bulunmamaktadır. Eğer biz, günden güne utançlarımızı güçsüzlüklerimizi bütün dünya izlerken korkaklık ve kayıtsızlığımızı unutmazsak eğer ki insan zalim olmadan önce günün

birinde kendini yalnız hissettiğinde adaletsizliğe dur demekten başka bir çaresi kalmıyor. Şunu anlamalılar eğer biz güvende değilsek, onlar da olmamalı. Güçleri yetersiz kalmalı. Onların gücü iyi bir amaca hizmet etmiyor. Amacım, bu mesajı onlara iletmek ancak bu yöntem dışında bir yol bulunmuyor. Daha da kötüsü, kurban olduklarına hem kendilerini hem de dünyayı inandırmışlar.” Aynı anda hem zalim, hem de mazlum olmak mümkün mü? Ama onlar zaten kimin zalim, kimin mazlum olduğunun kararını vermişlerse bana bir kurban ve aynı zamanda bir katil olmaktan başka seçenek kalmıyor.

Tekrar eylem yapmak üzere yola çıkıyorlar. Gidecekleri yere varduktan sonra Halid Said’e durması için yalvarıyor Süha’nın haklı olabileceğini savunuyor. Ancak Said durmak istemiyor.

Said, Halid’i göndermek için yalan söyleyerek Halid’i arabaya bindiriyor ve kendisi eylemine devam etmek için içinde asker ve sivillerin bulunduğu otobüse biniyor.

1.5. Değerlendirme

Film Nablus halkının kendi yurtlarına giriş ve çıkışlarında İsrail tarafından oluşturulan kontrol noktalarından geçmek suretiyle giriş veya çıkış yapabildiklerini göstermektedir. Öz vatanlarında yabancı gibi bir muamele görülmektedir.

Süha aslen Filistinli olmakla beraber Fransa’da doğan, Fas’ta büyüyen biridir. Yine Süha Nablus’ta önemli bir konumu ve yeri olan Ebu Assam’ın kız kardeşidir. Süha inanç yönünden zayıf bir karakterdir. Bir konuşmasında;

“Cennet falan yok. Cennet Senin kafanda.” Sözünden de anlaşılacağı üzerine ahiret inancı olmayan biri olarak görülmektedir. Müslüman bir yerde inancı zayıf bir kadının Müslümanlar için mücadelesi görülmekle birlikte Halid ile yaptığı konuşmada;

“Bu kurban olmak değil, bu intikam. Eğer sen birilerini öldürürsen zalim ile mazlum arasındaki fark ortadan kalkar.” Sözüyle sanki birilerini boş bir yere katil gibi öldürmek şeklinde anlaşılmaktadır. İslam’da cihat kavramının yerini burada intikam ve öldürme ile kapatılırken, savaşlarında İslamdaki cihat ve savaş anlayışından tamamen uzak, şehitlik anlayışına aykırı, İslamda olmayan bir yöntem ve anlayış ile (canlı bomba şeklinde) mücadelesi görülmektedir.

Yine Süha ile Halid arasındaki bir konuşmada Halid’in;

“O kadar saf olma, savaşmadan özgürlük olmaz. Eğer ortada bir adaletsizlik varsa, birileri kendilerini kurban etmeli.” Müslümanlar, adaletsizliği sanki sadece savaş ve terör

(canlı bomba) ile ortadan kaldırılabileceği, başka bir yöntemin olmadığı şeklinde bir görüntü anlaşılmaktadır.

İki arkadaş araba tamirhanesinde çalıştıkları esnada gelen bir müşterinin aracında yapılan işin istediği gibi olmadığını bunun düzeltilmesi gerektiğini söylemesi üzerine karşılıklı birbirlerine hakarete varan söylemlerine olması ayrıca Halid eline bir demir olarak müşterinin aracına zarar verdiğini “Şimdi dediğin gibi yamuk.” diyerek sanki Müslümanların davranış biçimi gösteriliyor şeklinde anlaşılmaktadır.

Halid’in yemek yemek için bir lokantaya girdiğinde yan masada bulunan bir kişinin “sadece iş birlikçileri değil, akrabalarını, komşularını, para veren, yardım eden herkesin öldürülmesi” gerektiğini lokantacımında bunu tasdik ettiği konuşmayı duyar ve Halid buna karşı gelmesi durumunda ise “sen işbirlikçi misin?” diye çıkışıldığı yerde insanların işbirlikçilerle bir şekilde alakası olan insanların da öldürülmesinin istenmesi yine Müslümanların katil ve cani olarak gösterildiği anlaşılmaktadır.

Örgüt üyesi Cemal’in Sait’e yaptığı konuşmada Ebu Assamı örnek göstererek yapacakları işin neticesinde şehit olacaklarını söyleyip ikna etmesi canlı bomba olayını İslam’la bağdaştırılmış olarak görülmektedir. İslamda şehitliğin belli ölçüleri olmakla birlikte Peygamberlikten sonraki en yüce makamlardan biri olarak geçmiş ancak hiçbir şekilde canlı bomba olarak şehitlik söylenmemiş ve kabul edilmemiştir.

Ezanların okunması ve devamında örgüt üyelerinin namaz kılmaları, eylem için hazırlık aşamasında güsl aldırılmaları yapılan dualarda şehitlik söylemleri, son mesajlarına besmele ile başlaması canlı bomba eyleminin İslama ait sembollerle bütünleştirildiği görülmektedir.

Yine cennete gideceklerine inanmasına rağmen verdikleri mesaj sırasında annesine su filitreleri ile ilgili mesaj vermeye çalışmasında aslında tam bir cennet inancının olup olmadığı hususunda bir tereddüt olarak anlaşılmaktadır. Geride kalanları düşünen bir insan kendisini neden bu dünyadan tamamen yok edecek bir intihar bombacısı olma yoluna girer?

Yine son aşamada örgüt liderinin sizlerin posterleri her yere asılacak demesi, daha önceki bölümlerde geçen cennet söylemlerinin yerini dünya şöhretinin aldığı ve İslamda insanların Allah için değil şan, şeref ve şöhreti için canlarını verebileceği gösterilmektedir.

Eylemin son hazırlık safhasında son yemeklerini yerken oturma düzeninin Leonardo Vincinin I'ultima Cena⁴¹¹ tablosuna benzemesi Hz İsa'nın çarmıha gerilmeden önceki son akşam yemeğine benzetildiği görülmektedir.

Said'in kırılan saatinin tamir ettirmek için gittikleri tamircide, gördükleri videoda, dükkân sahibinin iş birlikçilerin şehitlerden daha üstün tutulduğunu ve buna talebin çok olduğunu söylemeside yine orada bulunan Müslümanların çoğunun iş birlikçi olarak gösterildiği anlaşılmaktadır.

Yine filmde İsrail zülmünden bahsedilmesine rağmen film boyunca İsrail askerlerinin Nablus'a ve orada bulunan insanlara karşı herhangi bir saldırısı görülmemesine karşılık, İsraililere yönelik iki Müslüman kişinin canlı bomba olama yolundaki serüvenleri görülmektedir.

Filmin genelinde yapılan tüm eylemlerde İslam'i sembollerin kullanılarak yapılması tüm bu eylemleri İslam özdeşleştirildiği görülmektedir.

Netice itibariyle film İslami anlayıştan uzak bir şekilde Filistin mücadelesi anlatılmakla beraber, İslami semboller kullanılarak İslamda olmayan bir takım unsurların İslam'ın uygulamasında varmış gibi görüldüğü bir senaryo görülmektedir.

2. Filistine Veda

Orijinal Adı	: بازمانده
Vizyon Tarihi	: 1995
Yönetmen	: Seyfullah Dad
Oyuncular	: Salma al-Masri, Giana Eid, Cemal Süleyman, Bassam Kousa.
Tür	: Dram
Ülke	: İran İslam Cumhuriyeti, Suriye.
Süre	: 120 dk. ⁴¹²

2.1. Film Yönetmeni Seyfullah Dad

İranlı senarist, yapımcı ve yönetmen Seyfullah DAD, Hürremşehr'de doğdu. Sina Filmin kurucusudur. İran Sinema Evine başkanlık yaptı. 1997 ile 2000 yılları arasında ise

⁴¹¹Son Akşam Yemeği ya da Son Yemek. Hıristiyan inancına göre Hz. İsa'nın çarmıha gerilmeden önceki akşam havarileri ile yediği son yemek. bkz. http://www.wikizero.com/tr/Son_Akşam_Yemeği (Erişim Tarihi: 21/05/2019)

⁴¹² <http://handenuraltin.blogspot.com/2017/11/filistine-veda-film-tahlili.html> (Erişim Tarihi: 23/06/2019)

İran'ın Kültür ve İslami İrşad Bakanlığında Başvekillik yaptı. Birçok başarılı esere imza atan Seyfullah Dad 2009 yılında vefat etti.⁴¹³

2.2. Konusu

"Yahudilerin 1948'den bugüne kadarki geçen süreçte, Filistinlilerin kendi topraklarında Yahudilerin zulmünün başlangıç hikâyesini anlatmaktadır.1948 yılında, Filistin'in önemli kenti hayfa da ele alınmıştır. Burada yaşayan ve kendini yurduna ve milletine adanmış bir doktor, eşi ve küçük çocuğu Ferhan. Dr. Said ve eşi, bürgün tren istasyonundayken bir bombalama eylemine şahit olurlar. Eylemi gerçekleştiren, Said'in çocukluk arkadaşı ve İsrail devletinin kuruluşunda etkin rol oynayacak olan Şimon'dur. Artık Filistinlilerin, öz vatanlarında parya muamelesine uğrayacakları dönem başlamıştır..."⁴¹⁴

Film ağır bir dram ve savaş, çaresizlikler ve zulmü tümüyle gözler önüne serilmektedir.

2.2.1. Filistin'de İngiliz Manda Dönemi Ve İsrail Devletinin Kuruluşu

Filistin'de 1917 yılında fiilen başlamış olan İngiliz yönetimi, 19–26 Nisan 1920 tarihlerinde yapılan San Remo Konferansı ile Filistin üzerinde İngiliz manda yönetiminin kabul edilmesiyle garanti altına alınmış, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 24 Temmuz 1922 tarihinde aldığı 28 maddelik bir kararla Filistin'deki İngiliz manda yönetiminin esasları belirlenmiştir. Bu kararlarda 1917 Balfour Bildirgesi ve İngiltere'nin mandater devlet olarak 3 Haziran 1922 tarihinde Dünya Siyonist Teşkilatına yaptığı açıklamalardaki⁴¹⁵ politika esasları hemen hemen aynen benimsenerek Filistin toprakları resmen İngiliz manda yönetimine bırakılmıştır. Filistin mandası İngiltere'ye verildiği sırada 1918'lerde nüfusun % 93'ünü (708.000) Araplar, % 7'sini (57.000) yabancılar oluşturuyordu. İngiltere Filistin mandasını aldığı andan itibaren Filistin'e Yahudi göçüne göz yummaya başlamıştı. Bu durum da Arapların sert tepkilerine neden oluyordu. Milletler Cemiyeti Konseyi 16 Eylül 1922 tarihinde İngiliz manda yönetimindeki Filistin'in sınırlarını⁴¹⁶ onaylamış, aynı zamanda Siyonist olduğu açıklanan Sir Herbert Samuel, İngiltere tarafından Filistin'e ilk İngiliz yüksek komiseri olarak gönderilmiştir.⁴¹⁷

⁴¹³ <http://handenuraltin.blogspot.com/2017/11/filistine-veda-film-tahlili.html> (Erişim Tarihi: 23/06/2019)

⁴¹⁴ <https://www.sinemalar.com/film/17246/filistine-veda> (Erişim Tarihi: 20/05/2019)

⁴¹⁵ ARMAOĞLU, (1994), a.g.e., s.36

⁴¹⁶ ARMAOĞLU, (1994), a.g.e., s.37.

⁴¹⁷ KIZILOĞLU, Sedat, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi," *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2012), C: 2, S:1, s. 53.

Siyonizmin en kuvvetli dayanağı olan ABD, 21 Eylül 1922 tarihinde Amerikan Kongresi'nin aldığı ortak bir kararla Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını kabul etmiştir. Beraberinde 3 Aralık 1924 tarihinde İngiltere'nin Filistin üzerindeki mandasını tanıyan Amerika, İngiltere ile bununla ilgili bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmanın en önemli maddesi, hatta ABD için çok çok önemli olan tarafı 7. maddedir. Çünkü bu madde, İngiltere'nin manda rejimindeki uyguladığı tüm kararları ABD'nin onayına sunması; dolayısıyla ABD'nin bundan sonra Filistin'de yaşanacak her türlü gelişmede söz sahibi olmasını içeriyordu.⁴¹⁸

İngiliz hâkimiyeti dönemi, İsrail Devleti'nin ilanına giden süreçte Yahudilerin bir devlet olarak ihtiyaç duyduğu birçok hususun elde edildiği bir dönem olmuştur. Yukarıda özetlendiği gibi bölgedeki nüfus dengeleri Yahudiler lehine çevrilmiş, 1922 yılında Yahudi Ajansı kurularak, Yahudilerin İngiliz manda yönetimi ve hatta uluslararası arenada diğer devletler ile bir aktör olarak temas kurması sağlanmıştır.⁴¹⁹

Özellikle manda dönemi, İngilizlerin Filistin'de Yahudi yerleşimini ve devletleşmeye gidişlerini kolaylaştırmak, Siyonist hareketi Filistin'e kesin ve hâkim bir şekilde yerleştirmek, Arapların ise Yahudilerin Filistin'de çoğalmalarına karşı durmak için uğraştıkları bir dönemdir. Yine de bu döneme damgasını vuran İngiliz siyaseti temelde Yahudilerden taraf olacaktır.⁴²⁰

Yahudiler kendilerinin Avrupa da esaret altındayken tüm umutlarını yitirdikleri bir zamanda kurtarıcı ve kendilerini Mev'ud topraklara götürececek bir Mesih arayışına başladılar. Bu kurtarıcı, bugünkü Siyasal Siyonizm⁴²¹'in lideri olan, 21 Mayıs 1860'ta Budapeşte'de dünyaya gelen ve aslen Macar Yahudisi olan Avusturyalı Theodor Herzl'dir.⁴²²

1843 senesinde Yehuda Alkalay kendisi Boşnak bir Hahamdır, Yahudi Devletinin oluşturulması düşüncesinin ilk çekirdeklerini ortaya koymuştur.⁴²³

İngilizler manda yönetimi sayasende her ne kadar Filistin hakkında hukuki denetime sahip olsada Filistin, 1920 ile 1948 senelerinde İngiltere için büyük bir mesele oluşturacaktı.

⁴¹⁸ ARMAOĞLU, (1994), a.g.e., s.37.

⁴¹⁹ KIZILOĞLU, (2012), a.g.m., s. 53.

⁴²⁰ KARAMAÖN, M.L. (1992). Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu, İstanbul: İz Yayıncılık,s.23.

⁴²¹ *Siyonizm*, en geniş anlamı ile Arz-ı Mev'ud, yani Filistin dışındaki bütün Yahudileri yine orada toplamak ve sonra da Süleyman Mabedi'ni Siyon Dağı üzerinde yeniden inşa etmek idealidir şeklinde tanımlanabilir. Bknz. ÖKE, Mim Kemal, *Siyonizmden Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002, s.22.

⁴²² TURAN, Ö. (2003), a.g.e., s.155.

⁴²³ SOY, H. B, "Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Irak Savaşına Orta Doğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi?", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (2007), Sayı 41, s.127.

Bu sorunun sebebi Filistin topraklarını Yahudilerin gelmelerine müsaade etmekle bu topraklar Araplardan koparılıyor, başka bir milletin yurdu durumuna getiriliyordu. Filistin Arapları, Balfour Beyannamesini İngiliz manda yönetimi oluşur oluşmaz anlamış ve daha ilk zamandan itibaren karşı koymaya başlamışlar ki, bu durum bu güne kadar kadar devam eden Arap- Yahudi çatışmasının da başlangıcı olmuştur.⁴²⁴

“Deir Yasin Katliamı” olarak bilinen ve Yahudi Irgun isimli bir örgütün lideri Menahem Beğın önderliğinde Yahudi militanları tarafından Nisan ve Mayıs aylarında daha da artarak katliam derecesine çıkan Arap-Yahudi çatışmalarında ki en önemli olay 9 Nisan 1948’de gerçekleşmiştir. Bu örgüt 254 kişinin öldürülmesiyle sonuçlanan ve Filistin yakınlarında bulunan arap köylerinden bir olan Deir Yasin’e baskın yaparak gerçekleştirmişlerdir. Bu katliamın öncüsü Beğın, “*Eğer Deir Yasin zaferi olmasaydı, İsrail Devleti de olmazdı*”⁴²⁵ ifadeleriyle katliamın bir devlet yöntemi olduğunu açıkça anlatmıştır. Bu olay neticesinde tekrar katliam olması korkusuyla yüz binlerce Filistinli Lübnan, Mısır ve Ürdün’e gitmiş, bunun sonucunda Necev, Celile ve Batı Kudüs Yahudilerin eline geçmiştir.⁴²⁶

14 Mayıs 1948 yılında 30 senelik İngiliz manda yönetimi bitmiş, 15 Mayıs 1948’e kadar ise Filistin’de bulunan tüm güçlerini çekeceğini bildirmiş, 14 Mayıs 1948’de David Ben Gurion başkanlığında bir araya gelen Musevi Ulusal Konseyi, daha İngiliz manda yönetiminin bitmesine birkaç saat kala İsrail Devleti’nin bağımsızlığını duyurmuştur.⁴²⁷ İsrail Devleti’nin ilanı sonrasında Yahudi denetimi altındaki yerlerin İsrail Devleti’ne ait olduğu açıklanmış, bağımsız İsrail’in bütün Yahudilerin vatanı olduğu bildirilmiştir.⁴²⁸

2.3. Filmin Özeti

Film geniş bir aile tablosu ile başlayıp tek tek tabloda eksilmeler oluyor ve en sonunda küçük çekirdek bir aile fotoğrafı kalıyor. Ve oda bitiyor.

1948 yılı. Olayın geçtiği yer Hayfa.

Latife Hanım, Safiye annesine mektup yazıyor. Neden iki hafta içerisinde ikinci kez yazdığını şunlarla açıklıyor: Korku ve endişe. Hayfa’nın güvenliğini kaybetmeye başladığını

⁴²⁴KIZILOĞLU, Sedat, (Sedat Kızıloğlu, “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, Sayı 1, Kırıkkale, Ocak 2012, s. 35.

⁴²⁵ARMAOĞLU, 1994: 92.

⁴²⁶ ARMAOĞLU, 1994: 91-92.

⁴²⁷ TURAN, Ö. (2003), a.g.e., s.179.

⁴²⁸ ARMAOĞLU, 1994: 93.

daha da kötüye gittiğini, öyle bir duruma geldi ki orda yaşamaya tahammülünün kalmadığını söyler. Geçen hafta gönderdiği koli ile fotoğraf çektirip kendisine göndermek üzere Said’le tren istasyonuna gider. İstasyonda ömründe ilk kez şahit olduğu bir kaza ya denk gelir. Said trende Şimon’u görür. Şimon trenin içinde iken pencereden oradaki görevliye seslenerek bavulunu ister. Said Şimona birde bayrağa bakar. O sırada bir anons gelir trende bomba olduğu ve insanların inerek aranacaklarına dair. Bu sırada Şimon trenden iner ve Said’in önünden geçer gider. Arkadan biri Şimon’a seslenip bavulunu unuttuğunu söyler ancak Şimon durmaz gider. Said bu olayların hepsini görmüştür ve eşinin yanına gelerek hadi buradan gidelim der tam o sırada bomba patlar. Aradan biraz zaman geçince Said olayla ilgili bombayı kimin patlattığını bildirmek üzere karakola gittiğini ve böylelikle acı olaylarının başladığını yazar.

Said eve geldiğinde eşine polise gitmemeliydim müfettişten anladım ki büyük bir hata yapmışım.

“Karakolda müfettiş “ Araplarla Yahudiler birbirlerini öldürüp duruyorlar. Kedi ile köpek gibi olmuşlar. Bunların hepsi İngiliz polisinin başına dert açıp duruyor. Sen doktor tehlikeden neden uzak durmuyorsun, ailen var, hastaların var. Doktor bir şeyler söyler. Müfettiş bak Doktor Filistin sorununu zamana bırak gözlerine ve aklına sahip ol. Hastalarla ailenle ilgilen. Doktorluğunu yap. Bu sorunları zamana bırak. Doktor; ben şuan Filistin’den bahsetmiyorum. Müfettiş; Herhâlde Araplar ve Yahudiler aynı yerde yaşayamayacaklar öyle değil mi? Yani Filistin ya senin yâda Şimon’un. Doktor giderken babandan ne haber hala Gazze’de zorunlu ikamette mi?

Evde, Said hanımına babasının Yahudilerin Filistin’e devamlı göçü Filistin’in işgaline bir başlangıç olacağını söylüyordu. O yüzden bir avukat veya kendi gibi gazeteci olmamı istedi. Ancak ben Tıp’bı seviyorum ve Beyrut’taki Amerikan Üniversitesi’ne hayrandım. Konuşması esnasında evinin camını kırarlar ve arabalarını ateşe verirler.

Yine mektubunun devamında, Said’in polise gitmesinin hata olduğunu, iki ateş arasında kaldıklarını, bir taraftan Siyonistler diğer tarafta Şimon’un hedefi olmaları. Çünkü ihbar edenin Said olduğunu öğrenmiştir.

Sabah müfettiş arabanın yanına gelir. Kontrol eder. Orada bulunan insanlara, ertesi gün bir caminin yakıldığını, sonra Kahire Hayfa Demir Yolu’nun bombalandığını, yine evvelki gün İngilizlerin kampına silahlı saldırı düzenlendiğini söyler. Dünde senin arabanı

yakmışlar. Ne dersin doktor tüm bunların sorumlusu Şimon mu? Dikkat edin Filistin yanan bir orman gibi. Bir tarafı söndürdükçe öbür tarafı tutuşuyor. Bu yangından kim kurtulabilir? Tabiki ormanın dışında olanlar. Oradan biri tıpkı Siyonistler gibi konuşuyorsun. Toprağımızı ve evlerimizi Yahudilere mi vermemizi istiyorsunuz? Müfettiş sen kim oluyorsun?- Ben Doktor Sait'in komşusuyum. Sonra Sait, müfettişe bu konuyu unut der. Şikâyetçi olmaz.

Mektubun devamında Sait değişti anne. Sonraki gün hayatımızın değişeceğini anlamıştım.

Sait eve hırpalanmış bir şekilde gelir. Eşine kendilerinin Hayfa'yı terk etmeleri için bir hafta mühlet verildiğini söyler.

Sait muayenehanesinde hasta tedavi ederken bir kız çıkar ve babasının ölmek üzere olduğunu kendisiyle gelmesini ağlayarak ister. Sait kızla arabasına doğru giderken ki bu bir tuzaktır. Said arabaya biner yanına silahlı iki kişi biner. Şimon'un bulunduğu eve götürürler. Şimon hoş geldin en son nerede görüşmüştük? Tren istasyonunun dışında. Sait 6 yıl önce Beyrut'ta. O zaman doktor değildin. Evet, ama seni tedavi etmişim. – doğru. Araplardan yediğim dayaktan dolayı beni tedavi etmiştin. Umarım beni neden dövdüklerini hatırlıyorsundur. Çünkü bir Yahudi'nin Müslüman bir kızı sevmesi yasakmış. Doktor; ama sen ne Yahudiliğe, nede başka bir şeye inanırdın. Evet, halada öyleyim. Buna rağmen kutsal kitabı çok iyi biliyorum ve çok şeyine de inanıyorum. “ Onları affetme öldür. Erkek, kadın, çocuk, bebek, inek, kuzu, deve, merkep ne olursa olsun.” Doktor, ne demek istiyorsun? Şimon, arabayı sen, çocuğun ve eşin içindeyken de yakabilirdim. Ve böylece beni ihbar etmek aklından bile geçmezdi. Ama sen bir kere hayatımı kurtardın. Böylece ödemiş olduk doktor. Bu birincisi. İkincisi, seni bir daha Hayfa'da görmek istemiyorum deyince doktor seni benim ihbar ettiğimi kim söyledi? Biz burada Filistin'de milli bir Yahudi vatani kuruyoruz. Biz sistemli ve planlı bir devrim yapıyoruz. Böyle bir şeyden haberimiz olmaz olur mu? Doktor, istasyon bombalamasından kaç kişiyi öldürdün biliyor musun? Şimon, Bu toprak bizim. Bedeli ne olursa olsun onu kurtaracağız. Sen Hayfa'yı terk et eşin ve çocuğun ile birlikte. Doktor, Siz otuz yıldır hep tehdit ediyorsunuz. Ancak sizi biz dinlemiyoruz. Şimon, Bu bir tehdit değil, DerYasin'i duymuşsundur. Yaklaşık 300 kadın, erkek, çocuk. Doktor, Birleşmiş Milletlerin doktoru ile katliamdan sonra hemen oraya gittim ben. Şimon, katliam sırasında ben ordaydım. Halktan düşmanlarımızla iş birliği yapmamalarını istedik ama dinlemediler. O yüzden hepsini öldürdük. Köyün bütün halkını topladık ve üstlerine

ateş attık. Doktor, bu kadar basit mi? Şimon, evet der. Şimon giderken haftaya çarşambaya kadar git yoksa cesedini denize atarım. -Bu Hitlerden öğrendiğiniz tek şey.

Mektubun devamında, anne oğlunun Hayfa' dan çıkmadan başka çaremiz olduğunu kabul etmiyor. Burada kalmamız tek bir şey ifade ediyor. Oda ölmek. Senden tek istediğim oğlunu ikna etmen. Kızın latife.

Bu sırada Safiye Gazze'de bir kız lisesinin müdiresidir. Okul işleri ile ilgilenirken mektup gelmiştir.

Safiye bu konuyla ilgili eşyle konuşurken Şimon'un daha önce içtiğimiz su bile ayrı gitmezken şimdi bize düşmanlık ediyor. Annesi Said'in gelmesini ister ancak babası da gerekirse orda ölsün ancak orda kalsın der. Çünkü Filistinli kendi evini terketmemeli der. Ancak annesi diğer çocuklarının öldüğünü bir tek Said'in kaldığını söyler. Kocası ben Filistin için mücadele ederken sen benden bunun tersini istiyorsun. Şimon, Siyonistler ve sen tek bir şey istiyorsunuz. Evlerimizi terk edip göç etmemizi. Hepimiz kendi menfaatini düşünür, onu ülke menfaati üzerinde düşünürse ne olacak. Koyun sürüsüne dönüşeceğiz. Sessizce ve sakince yemlenirken, çevremizde olanları hissetmezken birden uyanıp bıçak boğazımıza dayanmış olacak. Ancak Safiye oğlumuzun başına geleceklerden endişelenmiyor musun? Dediğinde kocası, bilakis ben mutluyum. Oğlum Filistin'den kaçmanın öldürücü hastalıklardan çok daha tehlikeli olduğunu anlamış. Kanserden çok daha tehlikeli.

Safiye ertesi gün bir mektup bırakarak oğlunun yanına gider. Hayfa'ya ulaştığında İngiliz askerlerinin üç ay erken gittiğini görür. Orada bulunan iki kişi konuşurken biri bu iyi olmadı çünkü Yahudiler savaşa hazırlandı biz ise yeni öğrendik bu hiç iyi olmadı der.

Safiye Said'in evine gelir. Latife O'nun Said'i ikna etmesini ister. Annesi Said'i ikna için uğraşır hatta babasının hasta olduğu yalanının bile söyler. Said annesinin ısrarı neticesi yarından sonra bilet alacağını söyler.

Bu sırada işgal başlamış, askerler insanları bir yerde toplarlar ve üzerlerine ateş ederek öldürürler. Said muayenehanesine gidip biletleri alacağını ve öğleden sonra hazır olmalarını söyler. Ancak yolda başlayan işgal ile bombalar patlar yaralılar vardır. Hemen muayenehanesine yaralıları taşırlar. Ancak ekipmanı kalmamıştır. Bu sırada Latife çocuğunu uyutmuş Said'i merak ettiği için ona bakmaya gider. Ancak ağır ateş altında olduğu için geri evine de dönemez. Bu sırada Sait evine dönmeye çalışır ancak yolda Şimon

ile karşılaşır. Şimon yanındaki askere Said'e ateş ettirerek onu yaraladır. Sait kaçarken Latife ile karşılaşır ve çocuklarını sorar oda evde olduğunu söyler. Said evinin yakınlarına kadar gelir ancak orada askerler vardır gizlice evine girmek isterken fark edilerek vurulur. Arkasından Latife hanımda koşar oda vurulur. Bu sırada askerler sokak sokak dolaşırlar ve gördükleri insanları vurur, yaralı olanları ise öldürürler. İşgal bittikten sonra Filistinlileri evlerinden boşaltırlar. Bu sırada çocuk evde saatlerce ağlamış sesini duyan komşuları onu almıştır. Filistinlileri evden çıkartırlar ve öldürdükleri Filistinlilerin evlerine kendi vatandaşlarını yerleştirirler. Saidin evinde eşi ile birlikte gelen sinemacı (fotoğrafçı) birini yerleştirirler. Saidin çocuğunu onlara verirler ve bu çocuğun Yahova iradesi ile kurtulduğunu adınında bundan sonra Ferhan değil Moşe olduğunu söyler.

Yaralı kurtulan Safiye Hanım, torununu almak için gelir ancak komşuları kendilerinin ne kadar konuşsada ikna edemediklerini çocuğu aldıklarını söyler. Komşuları kurtuluşun dışarıdan gelmesi Filistinliler için tek umuttu. Bilhassa Arap radyoları Yahudilerin Filistin'de yaptıklarına göz yummayacaklarını söylüyorlar der. Safiye hanım ise ya onlar başaramazsa. Neden der. Çünkü büyük devletler Araplardan yana değil unutmama der.

Safiye torunundan başka kimsesi kalmadığı için onu almak istediğini yoksa yaşamın bir anlamı olmadığını söyler. Bu sırada çocuğun verildiği Yahudi kadın Hana bağırarak çocuğun boğulduğunu söyler. Safiye hemen koşarak çocuğu kurtarır. Hana sen kimsin akrabasıydın der. O'da hayır ben onun bakıcısıyım der.

Hristiyan komşularının da iknası ve kefilliği ile Hana Safiye'yi bakıcı olarak alır. Çocuğun üvey anne-babası Şimon'un yanına giderek çocuk hakkında film çevirmek istediklerini söyleyince ben o çocuğun babasını tanırdım. Çocukluktan beri.

Safiye bu olanları konuşmalardan öğrenir ve çocuklarının elbiselerini giymelerine engel olmak için elinden gelini yapar. Bu sırada fotoğrafçı Yörem Safiye'yi takip eder. Safiye onu görür. Yolda kocası Reşit ile karşılaşır. Reşit durma git der.

Safiye evine gider Reşit'e niçin geldiğini sorar çocuğu kurtarmak için planları olduğunu söyler ve ertesi gün uygulamaya koyarlar ancak işler istedikleri gibi gitmez artık Hana çocuk için daha sıkı tedbir almıştır. Safiye'ye bile neredeyse güvenmez.

Ertesi gün komşularının evini boşaltarak bu mahallenini aynı olması gerektiğini ve sadece Yahudilere ait olması gerektiğini söylerler.

Bu sırada Safiye doktorun eşinin kardeşinin çocuğu istediği yalanının uydurur. Ancak Hana ve eşi hemen Şimon'a konuyu açarlar. O'da gereğinden fazla Arap olduğu için böyle oluyor der. Bir haftaya film için gerekenleri hazırlarım ancak bunun için önce Tel Aviv'e gitmeniz gerekir. Çocuk bakıcısına çok alıştı o ne olacak deyince oda gelsin der Şimon.

Reşit Safiye'ye o terene binmemesini ve çocuğu almasını söyler ancak Safiye bunu başaramaz.

Reşit bombayı koyacakları adamlarının yaralandığını bombayı kendisinin koymasını ister. Eğer bu tren hedefine ulaşırsa yeni bir katliam olacak. Bir değil bin Ferhanlar ölecek. Yahudilerin Filistin'i işgal etmeleri demek olacak. Tabi Reşit'te yaralanmıştır. Bunu fark eden Safiye reşitin son sözlerinden etkilenerek kabul eder. Bombayı tarif ederler.

Trene özel kimselerin ve izinli kimselerin bindiğinden Safiye çantayı alır ve terene biner. Bombayı alacak olan iki kişi yakalanır. Artık iş Safiye'de dir. Trende Şimon'la karşılaşır ancak ilk etapta Şimon Safiye'yi tanıyamaz.

Şimon onların sırf çocuk için gelmediklerini amaçlarının farklı olduğunu düşünür. Ve Safiye'ye onlarla uzun uzun ne konuştuğunu sorar kimlik ve belgelerimi istediler der sonra çocuğun altını ısladığımı bahane ederek oradan ayrılır.

Daha önce tirenin ön tarafına koyduğu bavulun yanına gider ve Ayet-el Kürsi-yi okur. Bu sırada Şimon Safiye'denşüpheliner ve onu tanır. Hemen ararlar. Onu bulduklarında Safiye bombanın düğmesine basarak trenden aşağıya atlar.

Çocuk ölmemiştir ve ağlar Safiye ağır yaralanmıştır. Çocuğu tutarken trenin gidiş istikametinden bomba patlar ve Safiye çocuğun yanına düşer.

2.4. Değerlendirme

Film tren istasyonunda bir bomba patlaması ile başlar. Yahudi Şimon'un tren istasyonuna koyduğu bir bombanın patlaması ile başlamaktadır. Said bu olayın faili olarak Şimon'u polise ihbar etmek ister ancak Polislerin Saide bu konuyla ilgilenmemesini söyler. Araplar ile Yahudiler'in bir arada yaşayamayacaklarını söyleyerek her ne kadar İngiliz mandası altında olsada daha o dönönemde bile Filistin'in İngilizler tarafından Yahudilerin kontrolüne bırakıldığı ve İngilizlerin Yahudilerden taraf olduğu görülmektedir.

Filmde Yahudilerin Filistin'e nasıl geldiklerini ve ne şekilde sahip olduklarını görülmektedir. İngilizlerin hâkim olduğu bir dönemde daha İngilizler oradayken Filistinli Müslümanları masum ya da suçlu ayırımı yapmadan, kadın veya çocuk ayırımı yapmadan öldürebileceklerini göstermektedir. Yahudilerin Filistin işgalinin zalim bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

Film Filistin'in daha İngiliz mandası altındayken Filistinlilerin vatanları için vermiş olduğu mücadele ve Yahudilerin bu mücadele karşısında İngilizler ile iş birliği içerisinde olduğunu göstermektedir.

Film yahudilerin Filistin'e nasıl geldikleri ve iddia ettikleri gibi Filistin'in kendilerine ait bir yurt olmadığını, İngilizlerin kontrolü atındayken Yahudilerin göç ederek nüfuslarının arttığını ve Filistinli Arapları işgalle ve zorla evlerinden çıkartarak, onları kurşuna dizerek veya öldürerek Yahudileri yerleştirdiği görülmektedir.

Film Yahudi zihniyetini göstermektedir. Kendilerine karşı en ufak bir dirençte hiç kimseye acımadan onları öldürebileceklerini göstermektedir.

Yahudiler önceleri kendilerine yardımcı olan İngilizleri bile belli bir güç elde ettikten sonra onları da aynı yerden çıkararak sadece Yahudi yerleşim yeri kurmaya çalıştıkları görülmektedir.

Şimon, olayların merkezindeki Doktor Said'i kaçırtıp, yaptıkları eylemi ve yukarıda kısaca bahsedilen Deir Yasin katliamını Tevrat'tan okuduğu bölümle temellendirmeye çalıştığı ve yapacağı eylemlerin neler olabileceğini göstermekte ve daha sonra benzer bir katliamın gerçekleştiği görülmektedir.

Filmin ilerleyen bölümlerinde öldürdükleri ve evlerinden çıkartılan Filistinlilerin evlerine gelen Yahudileri hemen yerleştirmeleri, Ferhan'ın adının Moşe olması, duvardaki Müslümanlara ve Araplara ait tüm eşya ve tabloların kaldırılıp yerine kendilerine (yahudilere) ait simgelerin yerleştirilmesi, Yahudilere ait Yedi Kollu Şamdan⁴²⁹ konulması, eskiden var olan kültürlerin izlerini yok ettikleri görülmektedir.

⁴²⁹Yahudilerin en eski sembollerinden biridir. Birçok anlamı vardır. İlk anlamı daimi ışık. Tanrı yeri ve göğü yarattıktan sonra ilk olarak "Yei Or- Işık Olsun demiştir. Bu ışık bir bakıma evrenin ve ruhlarımızın aydınlığını simgelerken, ışığın bilimin aydınlığını ifade etmesi noktasından hareketle, Menora aynı zamanda bilimin devamlılığını ve sonsuzluğunu sembolize eder. Kısaca Menora ya da Menorah, Kudüs Tapınağında ve Çadır Tapınakta zeytinyağı ile yakılan yedi kollu şamdan. Bknz.; http://www.dunyadinleri.com/dunyadinleri/yahudi-dini-objeleri/oku_yedi-kollu-samdan-menora-nedir-neyi-simgeler(Erişim Tarihi: 19/05/2019)

Ferhan'ın Polonyalı aileye verilmesinin ardından bu ailenin Ferhan (Moşe) hakkında film çekmek istemeleri, Filistin'de yaptıkları zulümleri ve buraya geliş amaçlarının sebebini haklı olarak göstermeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Filmin sonunda trende sadece Yahudi birliklerinin veya milislerinin olmayıp sivil vatandaşlarında yer alması ve bombanın patlatılmadan önce Safiye'nin Ayet' el Kürsi'yi okuyarak Allah'tan yardım dilemeside patlatılan bombanın İslamla bütünleştirildiği görülmektedir.

Hristiyan olan İngilizlerin Filistin'de Yahudilerin devlet kurmasına müsaade ettikleri görülmektedir.

Genel olarak film tarihi seyre her ne kadar uygun bir sunum yapmış olsada filmin sonunda masum sivil vatandaşların bulunduğu bir trende patlatılan bombanın Ayet-el Kürsi'yle desteklenerek sanki güç alarak verilmesi İslami mücadelede yeri olmayan bir anlayışın ortaya konulduğu görülmektedir.

3. Cennetin Krallığı⁴³⁰

Vizyon tarihi : 6 Mayıs 2005 (2s 25dk)

Yönetmen : Ridley Scott

Oyuncular : Orlando Bloom, Liam Neeson, David Thewlis devamı

Tür : Tarihi, Aksiyon

Ülke : ABD, İngiltere, İspanya, Almanya⁴³¹

3.1. Film Yönetmeni Ridley Scott

30 Kasım 1937'de İngilterenin Durham bölgesinde doğmuş olan Ridley Scott, sör ünvanına sahip bir yönetmendir. 1977 yılında yönetmiş olduğu The Duellist ile birlikte sinema sektörüne yönetmen olarak giriş yapmış oldu. Daha sonrasında ise Alien ile birlikte 2 Oscar adayı olup bunlardan birini de kazandı. Bunun ardından ise Blade Runner, Legend, Someone to Watch Over Me, Black Rain, Thelma & Louise gibi beğenilen filmleri yönetti.⁴³²

⁴³⁰ Ek:3 Film Afişi

⁴³¹ <http://www.beyazperde.com/filmler/film-54205/> (Erişim Tarihi: 23/06/2019)

⁴³² <http://aktuelsinema.com/filmler-yonetmen/ridley-scott/> (Erişim Tarihi: 23/06/2019)

3.2. Konusu

Cennetin Krallığı filmi Ridley Scott isminde bir yönetmen tarafından çekilmiş olup, aynı yönetmen oldukça fazla seyir seviyeleri yakalamış Gladiator, Blade Runner ve Black Hawk gibi çeşitli yüksek seyirli filmlerde de görev yapmıştır. Cennetin Krallığı (Kingdom of Heaven) filminde 1095-1272 seneleri arasında özellikle Müslüman coğrafyası üzerinde askeri ve siyasi üstünlük kurmak üzere 200 sene devam eden Haçlı Seferlerinden bahsedilmektedir. Temelde film bünyesinde geçen hikayede taşrada bulunan bir Fransızın şövalye olması süreci ve bu süreçte de diğer figürlerle olan etkileşimler yer edinmektedir. Film içerisinde özellikle yüksek dram içeren, duygusal olarak acı çekmekte olan ve ailesini kaybetmesinin ardından giderek inanç kaybı da yaşamaya başlayan bir rolde Orlando Bloom yer almaktadır. Orlando Bloom, senaryoda Balian isminde bir işçi olup, temelde metal ustalığı ve sanatını icra etmektedir. Film içerisinde Balian babasını tanımazken, bir gün Godfrey isminde bir şövalye Kudüs'ten Balian'ın yanına gelir ve babası olduğunu belirtir. Goldfray, oğlunu şövalye olarak yetiştirmeye çalışır. Balian'ı Haçlı seferlerine katılmaya ikna etmeye çalışır fakat Balian ilk başta bunu kabul etmez fakat bir rahibin ölen eşi işe ilgili söylediklerinden etkilenecek Kudüs'e gitmeye ve eşi için af dilemeye karar verir. Kudüs'e çeşitli zorlukların ardından şövalye olarak varan Balian, burada savaş yetenekleri sayesinde ünlü birisi olur ve bu yetenekleri farkedenden biriside dönemin kralının kız kardeşi Sybilla (Eva Green)'dır. Fakat Sybilla evli ve kocası ise ilerde yeni kral olacak olan Guy de Lusignan'dır. Lusignan Balian'ı, çok şöhretli olması ve eşinin de ona karşı ilgisinden ötürü düşman edinir. Kral olduğunda Balian'ı öldürtmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Kötü bir lider olan ve savaş yanlısı Lusignan, Eyyubi hanedanı kurucusu Selahattin Eyyubi ile savaşa girmek için önce Selahattin Eyyubinın kız kardeşini öldürmüştü ve Selahattin Eyyubi ile savaşa girmiştir. Büyük bir mağlubiyetin ardından Lusignan esir alınmış, sahipsiz kalan Kudüs ise Balian'ın komutanlığında savunmada durmuştur.

3.3. Filmin Özeti

Kudüs Hristiyanların egemenliğindeyken bir şövalye (Godfrey) oğlunu aramak için Fransa'ya gelir. Fransa'da (1184) demircilik yapan Balian'ı bulur. Balian'ın karısı çocuklarının ölümüne dayanamayarak intihar etmiş ve rahip tarafından başı kesilerek gömülmüştür. Babası Balian'ın demirci dükkânına gelerek, Kudüs'ün af dilemek için

dünyanın merkezi olduğunu ancak kendisine göre o yerin burası olduğunu söyleyerek oğlundan özür diler ve kendisinin babası olduğunu söyleyerek af diler.

Lord Godfrey, Balian'a, Kudüs'ü savunmak üzere kendisiyle gelmesini teklif eder. Ancak gelmek istemese de Rahib'in telkinleri, Rahib'in eşinin başını kesik bir şekilde cehennemde olduğunu söylemesi ve eşinin haçının Rahip'te olduğunu görmesi üzerine Rahib'i elindeki henüz tamamlanmayan kılıç ile öldürerek babasına yetişir. Amacının Kudüs'te kendisi ve karısı için günahlardan arınma olduğunu söyler.

Bir ormanda mola verdiklerinde Lord Godfrey, Balian'ın kılıcı nasıl kullandığını öğrenmek ister ve alıştırma yaparlar. Bu sırada piskopos tarafından görevlendirilen askerler Balian'ı almak için gelirler. Kendisinin cinayet işlediğini ve götürmek istediklerini söylemesi üzerine şövalye olan babası vermez ve savaşmak ister. Kendilerine pusula kurulmuştur. Lord Godfrey, pusuda kendisini ileriki zamanlarda öldürecek olan okla yaralanmıştır.

Kudüs'e Mesina üzerinden gideceklerdir. Mesina'ya geldiklerinde Kilise'nin adamlarından biri orda bağırarak “ Bir kâfiri öldürmek cinayet değildir. Cennete giden yoldur” der.

Mesinada Godfrey Balian'a Kudüs için; kutsal topraklarda yeni bir dünya olduğunu, Fransa'da evi olmayan biri kutsal topraklarda şehrin efendisi olabileceğini, şehrin efendisinin de lağım çukurlarında dilencilik yapabileceğini, orada dünyanın sonunda doğduğu kişi olamayacağını, içinde olduğu kişi olabileceğini söyler. Balian kendisinin tövbe için gittiğini söylemesi üzerine Godfrey Baliana, kendi kanından olduğundan dolayı krala hizmet edeceğini, söyler. Sebebini sorunca “kimsenin görmediği kadar iyi bir dünya, bir vicdan krallığı, bir cennet krallığı, orada Hıristiyanlarla ve Müslümanlar arasında barış var birlikte yaşar ya da Selahaddin'le Kral arasında yaşamaya çalışırız.” Diyerek seferin sonunun bu olduğunu bildirir.

Balian orda Müslümanları namaz kılarken görür ve bunun serbest olup olmadığını sorunca; Vergilerini ödediklerini, tanrıya şükür ettiklerini ve bunun için hakları olduklarını söyler. Balian ibadetleri bizimkine benziyor der.

Babası ölmeden önce Balian'ı çağırır ve “Düşmanlarının karşısında korkusuz ol, cesur ve başın dik olursa Tanrı seni sever, her zaman gerçekleri söyle her zaman! Canın Pahasına! Yardıma ihtiyacı olanları koru, kötülük yapma, yeminin bu olsun ve her zaman bu tokat⁴³³ gibi hatırla! diyerek parmağındaki yüzüğü ve kılıcını verir.

Balian Kudüs'e giderken deniz yolculuğunda gemi batar ve Balian ile bir at kurtulur. Çölde giderken gemide kurtulan atı su içerken yakalar. Bu arada iki atlı gelerek atı kendilerine vermeleri gerektiğini çünkü bu toprakların kendilerine ait olduğunu söyler. Balian vermez ve savaşır. Gelen komutan ölür. Yanındaki ise Balian'a Müslümanlar için önemli birini öldürdüğünü söyler. Diğerini ile Kudüs'e giderler. Adam kendisinin köle olduğunu ve ona ait olduğunu söyler. Balian ise herkesin özgür olduğunu söyleyerek onu serbest bırakır.

İlk olarak Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yere gider. Eşinin haçını oraya gömer ve benden ne istiyorsun diye tanrıya seslenir.

Şehirde bir gurup asker kendisindeki kılıcın kime ait olduğunu, onu nasıl aldığını sorması üzerine oda İbel'in Baronu'na ait olduğunu ve kendisinin de yeni Baron olduğunu kılıcıda onun verdiğini söylemesi üzerine askerler ona itaat ederler.

Kudüs Valisi'ne (Kudüs Polis Müdürünün Ofisine) giderken bir kısım insanların asıldığını görür. Onların tapınakçılar olduğunu ve bir kısım Arapları öldürdükleri için asıldıklarını öğrenir. Balian papanın emrine yerine getirdikleri için mi öldürüldüler der. Evet, bu Kralın ve İsa'nın emri değilmiş, içerde de anlaşılacağı üzere Reynald'ın emri ile yapmışlar.

Bu sırada Vali Tiberias, Reynaldı sorgulamaktadır. İdam edilenlere emri kendisinin verdiğini serazen olan biri, yüce tanrı, Kudüs'ün tamamı ve kendisinin tanıklık yaptığını söyleyince Reynald, o kişinin serazen olduğu için yalan söyler der. Tiberias Reynald'a bir gün seni ünvanın bile koruyamayacak deyince. Reynald bu ne zaman olacak peki, insanlar eşit ve cennetin krallığı geldiğinde bana haber ver der. Vali şövalyelerin asılmasının sebebinin Reynaldın kendisi olduğunu söyleyince Reynald ispatlamasını ister ve o zamana kadar Kerak'ta bekleyeceğini söyler.

⁴³³ Baron orda Balian'ın yüzüne bir tokat atar.

Balian Tiberias ile konuşur. Selahattin hakkında ne bildiğini sorar. Sarazenlerin kralı olduğunu ve etrafı sardığını. Tiberias, sadece Şam'da 200 binden fazla askeri var. Gelecek olsa bu savaşı kazanır. Avrupa'dan gelen fanatiklerin savaş bahanesi verdiğini, özellikle Reynald'ın tapınak şövalyeleri gibi, bense barışı korumaya çalışıyorum. Elbette korumak mümkün olursa. Ama Selahattin ve kral ikisi daha iyi bir dünya kurabilirler.

Kralın yemek masasına oturduklarında Kudüs prensesi Sibela'nın eşi Guy de Lusignan Balian'ı masada görünce kalkar ve kendi dostları konusunda seçici olduğunu Balia'nın Fransa'da hiçbir şey alamayacağını burada uygar hiçbir kuralın olmadığını söyleyerek ayrılır.

Balian daha öncede Mesina'da Guy de Lusignan ile karşılaşmış aralarında iyi olmayan bir konuşma geçmiştir.

Balian Sibela ile kralı görmeye gider. Kral cüzzamlıdır. Kudüs Kralı IV Baldwin bu halinin Sarazenlerin krallığın kibrine karşı tanrının bir cezası olduğunu, cehennemdeki cezanın bundan daha kötü ve acı verice olduğuna inanırlar. Bu doğruysa hiç adil değil. Bir kral bir insanı yönetebilir. Bir baba oğul dünyaya getirebilir. Ama unutmama, seni yönetenler kral dahi olsalar ya da güce sahip olsalar, ruhun her zaman sana ait olur. Tanrı'nın önüne çıktığında: "Bana bunu başkaları emretmişti." ya da "Erdemli olmak beklenen şey değildi." diyemezsin bu yeterli olmaz. Sakın unutmama! Diye nasihat ettikten sonra babasının İbele'deki evine gitmesini ve orda muhtaçlara yardım etmesini, kendisinin ihtiyacı olduğu zaman gelip kendisini koruyacağını söyler.

İbel'e gider orda 4000 dönüm toprak, 100 ailesi vardır. Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar. 50 çift öküzü var denilince ancak tek sahip olmadığınız su der Balian. Sonra Balian su kuyuları kazdırarak suyu bulurlar.

Bu sırada Sibela gelir Hz. İsa'nın suyu şaraba çevirdiği Kenya'ya gideceğini söyler ve misafirperliğini görmek ister.

Sabah ezanlar okunur ve Müslümanlar namaz kılarlar. Sibela onların peygamberleri itaat edin der, İsa ise karar verin der. Brian, Guy de Lusignan'ın kendisinin kararı olup olmadığını sorar. 15 yaşındayken annesinin kararı olduğunu söyler.

Guy de Lusignan ile Reynold bir Sarazen kervanı görürler. Reynald'ın kışkırtması ile bunu da dine bağlayarak kervana saldırırlar.

Tiberias, kralın huzurunda Reynald ile Lusignan'ın kervana saldırdıklarını söyleyince, Lusignan onların bir kervan olmadığını İsa'nın doğum yeri olan Bedlehem'e saldırmaya giden bir ordu olduğunu söyler. Ancak Tiberias, tapınakçılarla birlikte kralın barış sözüne karşı geldiklerini ve Selahattin'in buraya geleceğini söylemesi üzerine, Lusignan, Tiberias bir Hristiyan'ın bildiğinden fazlasını biliyor deyince, Tiberias; ben insanları öldürmek yerine yaşatmayı seçtim zaten bu yüzden hala hayattasın. Selahattin ile savaşa girilmemeli yoksa kaybedileceğini söylemesi üzerine askerlerden biri İsa'nın haçını taşıyan bir ordu yenilmez, Tiberias yenileceğini mi düşünüyor. Savaş olmalı bunu tanrı istiyor der ve Lusignan 'ın da desteklemesi ile kral orduyu hazırlatıp kendisinin yöneteceğini, Selahattin'in Kerak'a varmadan durdurmanın gerekli olduğunu, Balian'a haber yollayarak köylüyü korumasını söylemesini ister Tiberias'tan.

Kerak Lordu Reynald, Balian'a haber yollar süvarilerini Kerak'a getirmesini ister ancak Balian kral gelene kadar sarazenleri uzak tutacaklarını aksi takdirde oradaki insanların ölebileceklerini söyler.

Balian, Selahattin'in ordusuna küçük bir birlik ile saldırır. Kaybedip esir alındığında daha önce çölde karşılaştığı Nasir'i görür ve onun köle olmadığını aslında ölen kişinin efendisi olduğunu öğrenir. Nasir'e bize ne olacak deyince, Sen ne istersen, ne ekersen onu biçersin! Bunu duymuş olmalısın, değil mi? Kalk!

Selahattin ve Kral IV. Baldwin Kerak önünde karşılaşır ve Kral IV. Baldwin sorumluların cezalandıracağını savaşmaya gerek olmadığını söyler. Selahattin kabul eder ve kendi doktorlarını krala gönderir. Kral kerak'a girer ve Reynaldı tutuklatır.

Selahattin çadırındayken bir komutan gelerek neden geri çekildiklerini sorar. Selahattin ise hazır olmadıklarını söyleyince komutan sen böyle düşünüyorsan fazla kral kalamazsın der. Ben kral değilken bile İslam için titrerim.

Kral Balian'a Sibela'yı alırsa Kudüs'ün komutanlığını kendisine vereceğini söyler. Tiberias, Sibela'nın kocasını tapınakçılar ile birlikte idam edeceklerini söylemesi üzerine, bağlılığını bildirir ancak kabul etmez. Burası ya vicdan krallığı ya da hiç der.

Kral ölür ve yeni kral Guy de Lusignan olur. Tutuklu olan Reynalda giderek savaş çıkartmasını ister. O'da Selahattin'in kız kardeşinin olduğu köyü basarak kız kardeşini öldürür. Bu sırada yeni kral İbel'e Balian'ı öldürmek için süvariler yollar ancak başarılı olamazlar.

Selahattin bir elçi yollayarak kız kardeşinin cesedini, sorumlularını ve Kudüs'ü istediğini söyler. Kral gelen elçiyi öldürerek orduyu toplar.

Toplanan konseyden savaş için onay alınır bu arada Balian gelir ve savaş için suyun bulunduğu yeri terk etmemeleri gerektiğini söyler ancak kral Guy de Lusignan bunu kabul etmez. Savaşa giderken askerlerin çoğu susuz kalır ve birçoğu ölür.

Selahattin kral Guy de Lusignan ve Reynaldı esir alır. Selahattin Krala su verir ve kral suyu Reynalda verir. Alıp içtikten sonra Selahattin suyu kendisine vermediğini söyleyerek onu öldürür.

Bu arada Balian Kerak'ta savaş hazırlığı yapar. Ancak piskopos kaçmalarının daha iyi olacağını söyler. İnsanlara ne olacak deyince onlara olan talihsizlik. Ancak bu Tanrı'nın isteği der.

Balian halkına söyle bir konuşma yapar: "Kudüs'ü savunmak bize düştü. Ve olabileceği kadarı ile hazırlıklarımızı tamamladık. Aramızdan hiç kimse, bu şehri Müslümanlardan alanların arasında değildi. Üzerimize gelen bu büyük ordudaki hiçbir Müslüman da şehri kaybettiklerinde henüz doğmamıştı. Gururlarının kırılabilmesi için henüz doğmamış olanlarla küçük düşüren biz olmadığımız halde, biz savaşıyoruz. Kudüs nedir? Sizin kutsal yerleriniz, Romalıların yıktığı Yahudi Tapınağı'nın üzerinde yer alıyor. Müslümanların ibadethaneleri ise sizinkilerin üzerinde. Hangisi daha kutsal? Ağlama duvarı mı? Cami mi? İsa'nın mezarı mı? Kimin hakkı var? Kimsenin! Herkesin hakkı var! Bu şehri savunuyoruz, ama bu taşları korumak için değil, bu surlar içerisinde yaşayan insanları korumak için!"

Piskopos şövalye olmadan savaşı kazanamayacaklarını söylemesi üzerine, Balian silah kullanan ve taşıyan herkesi oturtarak babasının kendisine verdiği yemini onlara yaparak hepsini şövalye yapar. Piskopos sen kim olduğunu sanıyorsun dünyayı mı değiştireceksin bir insanı şövalye yapmak onu daha iyi bir savaşçı yapabilir mi? deyince, Balian Evet.

Gece bir atlı kaleye doğru gelir. Tanrının yolu dışında bir savaş yoktur. Tanrı yanımızda olsun der ve gider. Savaş başlar birinci günden sonra Balian'ın yanındaki asker Selahattin'in kimseye acımayacağını söyler. Balian da şartlarımız kabul edilene kadar dayanmak zorundayız der. Biz insanların güvenliği ve özgürlüğü için savaşıyoruz.

Sabah ezanı okunur. Selahattin'in tüm askerleri namaz kırlarlar. Savaşın ilerleyen taraflarında Selahattin karşısındakinin kim olduğunu sorar. İbel'in baronu Balian'dır, Kerak'ta karşımıza çıkan der.

Sibela gece saçını keser ve ertesini, gün savaş başlar. Selahattin'in askerlerinden biri bayrağı kaleye diker bunu gören Balian kendisi de yaralanarak bayrağı indirerek atar. Bu sırada Selahattin savaşta şehit olanları toplu bir mezar yaptırarak gömer. Balian da kendi cesetlerini yakar. Piskopos cesetler yanarsa mahşer gününe kadar yeniden canlandırılmayacağını söyler. Balian eğer yakılmazsa hepimiz hastalanacağız tanrı bunu anlar. Anlamazsa tanrı değildir. Savaş biter. Balian 'ın askerlerinden biri şartlarımızı sormalılar der. Piskopos ta Balian'a önce Müslüman olun sonra af dileyin der. Balian'da bana din hakkında çok şey öğrettiniz sayın piskopos der.

Selahattin ile Balian şartları konuşmak için buluşur. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Selahaddin: Şehri teslim edecek misin?

Balian: Teslim etmeden önce önüme gelen her şeyi yakacağım. Kutsal tapınaklarımızı, bizimkileri... Kudüs'te insanoğlunu deliye çeviren her şeyi yok edeceğim.

Selahaddin: Belki de en iyisi bunu yapman olacaktır. Yok, edecek misin?

Balian: Her taşını... Ve öldürdüğünüz her Hıristiyan şövalyesi yanında 10 Sarazen (Arap) götüreceğim. Ordunu yok edeceksin ve yenisini bir daha kuramayacaksın. Sana yemin ediyorum: Bu şehri alışın, senin sonun olacak.

Selahaddin: Şehrin, kadınlarla ve çocuklarla dolu! Ben ordumu kaybedersem, senin şehrin de kaybedecek!

Balian: Şartın var mı? Ben istemiyorum.

Selahaddin: İçerideki herkesin Hıristiyan topraklarına güvenli geçişine izin vereceğim. Herkesin! Kadınlar, çocuklar, yaşlılar... Bütün askerlerin, şövalyelerin ve Kraliçen kimseye zarar verilmeyecek sana yemin ediyorum.

Balian: Bu şehri aldıklarında Hıristiyanlar, bu şehirdeki her Müslümanı katletti.

Selahaddin: Ben o adamlar değilim. Ben Selahaddin'im. SELAH-AD-DİN!!!

Balian: Bu şartlar altında Kudüs'ü teslim ediyorum!

Selahaddin: Selamün aleyküm

Balian: Esenlik içinde kalın.

Kudüs'ün değeri nedir?

Selahaddin: Hiçbir şey,

Selahaddin: Her şey!...

Selahattin Kudüs'e girer yerde gördüğü haçı alır kaldırır ve yere döşenmiş haçı görür üzerine basmadan yanından geçer.

Balian Sibela ile tekrar Fransa'ya köyüne döner. Orada bıraktığı demirci dükkânına gider. İngiltere kralı Aslan Yürekli Richard Kudüs'ü almak üzere Balian'ın yanına gelir ancak Balian kabul etmez.

Kral Aslan Yürekli Richard üç yıl süren savaş sonunda Selahattin ile barış anlaşması imzalar.

Kudüs te bu zamana kadar tam anlamıyla huzur ve barış ortamı sağlanamamıştır.

3.4. Değerlendirme

Film başlangıçta ekranı kaplayan büyük bir Haç simgesi ile başlamaktadır. Haç, Hıristiyan inancının ayrılmaz bir bütünü olmuştur. Bu düşünce, “*İstavroz/Haç; bütün evrenin koruyucusu, kilisenin güzelliği, kralların gücü, inananların dayanağı, meleklerin şanı ve şeytanların yarası... Dindar Hıristiyanlar çok sık bir şekilde istavrozlarını çıkarıyorlar: Sabahleyin uykudan kalktıklarında, bütün dualar esnasında, evlerden ayrılırlarken, kutsal mabetler önünden geçerlerken, bir işe başlarlarken, işi bitirdiklerinde, su veya herhangi bir içeceği içmeden evvel...*” şeklinde de açıkça söylenmektedir. Çünkü Hıristiyanlara göre Hz. İsa, “*...Ardımdan gelmek isteyen, kendini inkâr etsin, her gün haçını yüklenip beni izlesin...*”⁴³⁴ Demesiyle haçı kendileri için önemli etmiştir. Bu noktada Hıristiyanlıkta haç taşımak da, “*insanın nefsinin inkâr etmesi ve İsa'nın peşinden gitmesi*”

⁴³⁴ Matta 16:24.

manasına gelmektedir. Hıristiyanların, Anadolu'ya fethetme sebebiyle yaptıkları savaflara “Haçlı Seferleri” ismini vermesi de “Haç”a verilen önemin diğeri bir örneğidir.⁴³⁵ Başka bir kaynaktan ise; Hıristiyanlar için haçın temel manası, “İsa benim yerimi aldı” demektir ve İncil bu hususu şu şekilde anlatmaktadır: “Bizler günah karşısında ölelim ve doğruluk uğruna yaşayalım diye, günahlarımızı çarşımtakendi bedeninde yükledi. O'nun yaralarıyla şifa buldunuz”.⁴³⁶ Büyük bir Haç'ın gösterilerek başlatılması o dönemde egemen gücün Hıristiyan din adamları olduğu görülmektedir.

Filmde Haç'tan sonra din adamlarının gösterilmesi ile birlikte haçlı komutanın gelerek din adamlarının bulunduğu yerden geçtiği esnada defin işlemi yapan din adamlarının bu işlemi durdurup onlara yol vererek saygıyla durması yine gücün ve sözün o dönemde soylular ile din adamlarında olduğu görülmektedir.

Hıristiyanlıkta hayatı veren ve insanlara tüm şeyleri veren Tanrı'dır. O bütün milletleri tek bir insandan çoğaltmış ve yürüyüşünün dört bir yanına dağıtmıştır.⁴³⁷ Yine Hıristiyanlıkta Tanrı'nın verdiği hayatı önemsemeyip bu hayata gözlerini kapatanlar sonsuz yaşama kavuşamayacaktır.⁴³⁸ Kitab-ı Mukaddeste geçen “öldürmeyeceksin” emri çerçevesinde intiharı bir suç olarak görüp yasaklamışlardır.⁴³⁹ 452 yılında Arles Konsili, 563 yılında Prag Konsilinde intiharın bir cinayet olduğunu ve ancak şeytanca bir öfkeden olduğu, hiçbir ayinde onurlandırılmayacağı, cesetleri mezara konulurken ilahi okunamayacağı karara bağlanmıştır⁴⁴⁰. Filmde gömülen kadının yanında kocası dahil kimsenin olmaması, tören bile yapılmaması ve Rahibin ise, kadın intihar ettiğinden dolayı büyük günah işlediğini bu nedenle kocası dahil hiç kimsenin cenaze törenine katılmasına müsaade etmemesi yine Din'in etkisi olduğu görülmektedir.

Balian'ın kılıç yapmaya devam ettiği sırada rahibin gelerek “ *“Seni Kudüs'e götürebilirlerdi. Tüm bunlardan çok uzaklara. Ben seninrahibinim beni dinle. Yemin ediyorum burada kaldığın sürece hiçbir zaman huzur bulamayacaksın. Hiç kimsenin yeni bir dünyaya daha fazla ihtiyacı olmamıştı. Köylüler seni istemiyor. Eğer sefere çıkarsan karının*

⁴³⁵KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, “İkonografiden İnanca “İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya” Süreci,” *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, 3.8: 230-274, s.247,248.),(41. Dipnotdan alınmıştır.)

⁴³⁶Petnisun İkinci Mektubu, 2/ 24.

⁴³⁷SÜMER, Necati, *Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara,2015, s.64.

⁴³⁸Selanikliler, 4/15.

⁴³⁹Sümer,2015, a.g.e., s.68.

⁴⁴⁰DURKHEİM, Emile, *İntihar*, Çev. Zühre İlkelen, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013, s.341; MİNİOS, Georges, *İntiharın Tarihi*, Çev. Nermin Acar, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s.48.

cehennemdeki yerini rahatlatabilirsin. Böyle dediğimiçin affet. O intihar etti bu yüzden cehennemde. Orada başsız kim bilir ne yapıyordur. Der ve balian yapmakta olduğu kılıcı rahibin karnına saplayarak onu öldürür. Balian eşinin başının kesildiği ve Cehennem’de başsız olacağını duymuştur. Bu sırada Rahib’in boynundaki eşine ait Haç’ı görmüş elindeki daha bitmemiş kılıç ile Rahib’i öldürmesi o dönemki Hristiyan dünyasının bir düşünce karmaşası yaşadığını, düzenin getirdiklerinin insanları rahatsız seviyeye getirdiğini ve yeni bir düzen için atılımların yapıldığı, din adamlarının etkisinin zayıfladığını görülmektedir.

Hristiyanlığın kendileri için kutsal kabul edilen Kudüs’te yeni bir dünya düzeni oluşturmak istemeleri ancak gerek kendi içinde ki mücadele gerekse Sultan Selahattin’in ordusu bunun için büyük bir risk oluşturmaktadır. Bu seferleri meşrulaştırmak için din adamlarından birinin; “*Bir kâfiri öldürmek cinayet değildir. Cennete gidiş yoludur*” diyerek insanları cennetle müjdeleyerek bu savaşa katılmalarını sağlamak ve akın akın insanların gitmesiyle amaçlarını gerçekleştirmede büyük bir adım attıkları görülmektedir. O dönem din adamlarının insanların dini duygu ve düşünceleri üzerindeki etkisini göstermektedir.

Balian’ın Kudüs yolculuğu için bindiği geminin batması neticesinde sadece kendisinin kurtulması, sıradan insanın ölümüne karşın seçkin şövalyenin doğumu⁴⁴¹(Sudan Doğu) gerçekleştiği, Balian Hristiyan itikadına göre şekillendirilerek kutsal topraklara günahkâr olarak girmemesi sağlandığı görülmektedir.

Yeni kral Guy De Lusignan’ın, Reynald’ı yeni savaş çıkartmak için görevlendirip Selahattin’in kız kardeşini öldürmesi Müslümanlara karşı olan nefreti göstermektedir.

Selahaddin ile yapılan savaşın neticesinde haçlı seferlerinin artık kutsallıktan ziyade servet, toprak ve makam için yapıldığını görülmektedir.

Savaşın sonunda Selahattin ile Balian’ın konuşma sahnesinde Balian, geri dönüp giderken Selahaddin’e, “*Kudüs’ün anlamı nedir?*” diye sorar. Selahaddin, “*Hiç*” der. Daha sonra tekrar Balian’a dönüp “*Her şey*” der. Kudüsün normalde taş ve tuğlalardan yapılan bir şehir olması ancak İslam için önemli olan hadiselerin olması, Peygamberlerin yaşaması ve önemli Mekânların bulunması ile bir çok şeyi ifade ettiği anlaşılmaktadır.

⁴⁴¹Konuyla ilgili bkz; “Sudan doğuş” ayrıntılı bilgi için bkz: AKALIN, Kürşat Haldun, “Hristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültündeki Vaftiz ve Günah Çıkartma Ayinleri,” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42: 41-76, 2. Dipnot, s.43. (Tarsuslu aziz Pavlus’a göre, suyun tamamen içine girme şeklindeki vaftizde üç sembolik harekette bulunulur. Suya girmek ölüm anlamına gelir, suyun altına dalma gömülme ve sudan çıkma ölümden diriliş anlamındadır. Vaftizin bu alegorik açıklaması, mistik ölümü ve ölümden dirilişi temsil eden gizem ritüelleriyle tamamen aynı fikri paylaşır.” Bkz. FREKE, T.; GANDY, P. *İsa’nın Gizemleri*, Ayna Yayınları, İstanbul, 2005, s. 51.); ayrıca, “İsa ona şu cevabı verdi: “Sana doğrusunu söyleyeyim, bir kimse yeniden doğmadıkça Tanrı’nın Egemenliğini göremez.” İsa şöyle yanıt verdi: “Sana doğrusunu söyleyeyim, bir kimse sudan ve Ruh’tan doğmadıkça Tanrı’nın Egemenliği ’ne giremez.” Yuhanna 3:3,5 (bkz: <https://incil.info/arama/Yuhanna+3:3,5>, Erişim Tarihi: 14.03.2019)

Film Müslümanların Kudüs zaferini basitleştirdiği, Balian'ın ise Fransa'nın küçük bir köyünde demircilik yapan, nalbantlıktan bir gün sonra az bir kılıç eğitimiyle, Lord (şövalye) olan, insanlara erdem, cesaret, bilgelik dersi veren, yıllarca İbel de kalan Araplara rağmen kendisinin bir anda su çıkartması, kendisine komutanlık teklif edilmesi, kraliçenin ilgi ve dikkatini çekecek kadar yüceltilmesi, Kudüs'ü savunacak bir komutan olarak gösterilmesi Balian'ı kahramanlaştırma olarak görülmektedir.

Asil ve vakur bir kişiliği olan Sultan Selahaddin filmde yüzünde garip bir gülümseme olan Sultan şeklinde görülmektedir.

Ancak korkusuz ve cesur savaşan, büyük bir komutan olan Sultan Selahaddin'i, Balian'ın Kudüs'ü savunmasında, yüzündeki endişe ve kaygı gösterilerek karşındakinin kimin olduğunu sorduğunda, İberin Baronu Goldfreyin oğlu olduğu Kerakta kendilerince esir alınıp serbest bırakılan kişi olduğunu öğrenmesi üzerine serbest bırakılmaması daha mı iyi olurdu?" diye söylemde bulunması savaşta kaygı ve endişe duyan bir bir komutan olarak gösterildiği anlaşılmaktadır.⁴⁴²

⁴⁴² Konuyla ilgili bkz; İslâm ordusu karargâhında surun yıkılmasıyla birlikte heyecan en üst seviyeye çıkmıştı. Çünkü yaklaşık doksan yıldır Haçlı işgali altında olan Kudüs'ün özgürlüğüne kavuşması an meselesiydi. Bu esnada Haçlıların görüşme teklifi karargâha ulaştı. Fakat Selâhaddin o kadar çok kızmıştı ki gelen ilk heyetin yaptığı bütün teklifleri reddetmişti. Hatta "1099 yılında şehri ele geçirdiğinizde yaptığınız gibi yapacağım (İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-târîh, X, 155; BÜNDARÎ, *Sene'l-Berkı's-Şâmî*, Thk. Ramazan Şeşen, IRCICA, İstanbul 2004, 395; Ebû Şâme, Kitâbü'r-Ravzateyn, III, 340. Haçlılar 1099'da Kudüs'ü ele geçirdiklerinde şehirde ne kadar insan varsa kadın, çocuk, ihtiyar; Müslüman, Hıristiyan, Yahudi demeden tümünü kılıçtan geçirmişlerdi.) ve "kötülüğün karşılığı misliyledir (İbn Vâsıl, Cemaleddin Muhammed İbn Sâlim, Müferricü'l-kürûb, fi ahbâri Benî Eyyûb, Thk. Cemaleddin Şeyyâl, Dâru'l-fikri'l-Arabi, Kahire 1953-1960,II, 231) diyerek oldukça sert bir cevap vermişti. Ama ihtiyatı elden bırakmadan kayıtsız şartsız bir teslimiyetin yeminini bozabileceğini de ima etmişti. (RUNCİMAN, Steven, Haçlı Seferleri Tarihi, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2008,II, s.390.) Sultanın direncinden dolayı ikinci bir heyetin gelmesine rağmen bütün teklifler reddedilmişti. Bunun üzerine Balian Sultanın huzuruna çıkmış, talebi reddedilince de Selâhaddin'e karşı hem çaresiz bir cesaret sergilemiş hem de bütün isteklerinin kabul edileceğini söylemişti. (İbnü'l-Esir, Selâhaddin'in eman teklifini kabul etmemesi karşılığında Balian'ın şöyle konuştuğunu aktarır: "Ey Sultan! İyi bil ki, biz bu şehirde Allah'tan başkasının bilmeyeceği kadar büyük bir kalabalığa sahibiz. Bu topluluk, eman almak umuduyla savaşa ara verdi. Sen diğer şehirlerin halkına eman verdiğin gibi onlara da eman verirsin zannettiler. Onlar yaşamak istiyor, ölmek istemiyorlar, fakat eğer ölümden başka çare olmadığını görürsek, Allah'a yeminederiz ki, çocuklarımızı ve karılarımızı öldürür, mallarımızı, eşyalarımızı ateşe veririz. Size bu mallardan bir dinar veya bir dirhem olsun istifade ettirmeyiz. Ne bir erkek ve ne de bir kadın esir alabilirsiniz. Bu işi bitirdikten sonra da Kubbetu's-Sahrâ'yı, Mescid-i Aksa'yı ve diğer yerleri tahrip eder, sonra da elimizdeki esir Müslümanları öldürürüz. Bunların sayısı beş bindir. Kendimize bir tek hayvan dahi ayırmadan hepsini öldürür, sonra da hepimiz size karşı saldırıya geçer, canını ve kanını müdafaa etmek isteyen İnsanlar gibi savaşırız. O zaman da öldürülenlerin sayısınca adam öldürmedikçe ölmeyiz. Ya şerefimizle ölür, ya da şerefli birşekilde muzaffer oluruz." (el-Kâmil fi't-târîh, X, 156; el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi, XI,433; Ebû Şâme, Kitâbü'r-Ravzateyn, III, 340-341). Böyle bir konuşmanın geçtiğini Haçlı kaynakları ifade etmezler. Mesela Continuation yazarı Selâhaddin'in Balian'a şehri kılıçla almaya yemin ettiğini fakat kabul edilmediğini eğer savunmacılar kılıç hükümünde teslim olmayı kabul ederlerse kendisi de bir bedel karşılığında içerdekilerin mallarıyla gitmelerine izin verebileceğini böylece yeminini de bozmuş olacağını söylemiştir (Edbury, TheConquest of Jerusalem, 59.) Selâhaddin onun cesur tavrı ve bütün isteklerinin kabul edileceği teklifi karşısında olumlu cevap vermiş ve antlaşma yapacağını söylemişti (De Expugnatione Terrae Sanctae Per

Filmde "Selahaddin'in 200 bin askerinin olduğu" belirtilmiş ancak bu sayının abartıldığı görülmektedir.

Filmde az bir Haçlı'nın kendilerinden sayıca fazla olarak gösterilen Müslümanlara karşı verdiği mücadeleler kahramanlaştırılarak sunulduğu görülmektedir.

Film barış anlaşması olmasına rağmen Müslümanların kervanlarını köylerini bastıklarını ve savunmasız olan Müslümanları kılıçtan geçirdikleri görülmektedir.

Filmde Müslümanların barış yanlısı olmayı tercih ettiğini ancak haçlılar tarafından savaşa sürüklendiği görülmektedir.

Kudüs haçlılar tarafından alındıktan sonra kalede bulunan tüm Müslüman ve Yahudilere karşı büyük bir katliamda bulunmuşlar, mabetlere sığınan kadın ve çocukları dahi kılıçtan geçirmişler, şehrin sokaklarını kan ve cesetle bulamışlardır.⁴⁴³ Film Balian'ın ağzından Hristiyanların Kudüsü aldıktan sonra tüm Müslümanları kılıçtan geçirdiğini söyletiyor. Tarihi gerçeklere uygun bir söylem olarak görülmektedir.

Balian'ın da "biz ölürseniz sizin ordudan da çok kişi öldürürüz" demesine karşılık Selahaddin: Şehrin, kadınlarla ve çocuklarla dolu! Ben ordumu kaybedersem, sizin şehrin de kaybedecek! Söylemleri ile Sultan Selahattin'i zalim bir Sultan olarak gösterildiği anlaşılmaktadır.

Kalenin bir duvarının yıkıldığında az bir haçlı o kadar Müslüman ordusunu durdurduğu, ölümlere bakıldığında Müslümanların'kinin daha fazla olduğu gösterilerek Balian'ın kahramanlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Sultan Selahaddin'in savaş sahneleri veya buna benzer sahneler varken Sybilla ile Balian'ın ikili sohbetleri esnasında arka fonda İslam'ı bir müziğin eşlik ettiği görülmektedir.

Saladinum Libellus, Ed. by. Josephus Stevenson, Radulphi de Coggeshall Chronicon Anglicanum: Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland During The Middle Ages, London 1875, s.246.), Bu tavrıyla Sultan, Haçlıların yaptıklarına telmihte bulunarak ciddi bir blöfte bulunmuş ve istediklerini almıştı. Nitekim ordunun ileri gelenleri ve danışmanlarıyla yaptıkları görüşme notlarında bu taktik açık bir şekilde görülmektedir. (İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Safiyyiddin Muhammed İbn Hâmid, el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî, Dârü'l-menâr, Kahire 2004, 71. Emirler şimdiye kadarki mücadelenin amacı Kudüs'ü fethetmek idiyse şimdi onu bize sunuyorlar. Eğer kabul etmezsek sonra bu fırsatı da kaçırabiliriz diyerek teklifin kabul edilmesi yönünde fikir bildirdiler.)

⁴⁴³ www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/hacli-seferleri-76 (Erişim Tarihi: 27/06/2019)

O dönemki adetlerde esir alınanlara yiyecek ve içecek ikramı yapılması ona karşı bin eman göstergesi kabul ediliyordu. Ancak filmde bu olay esir alınan Krala su ikram eden Sultan Selahaddin Kralın suyu içmeden direk Reynald'a verdiği ve neticesinde kendine ikram edilmeyen suyu içti diye Reynald'ın kellesi Sultan Selahaddin tarafından vurulduğu görülmektedir. Kral'ın esir bile olsa Selahaddin'in ikramına ihtiyacının olmadığı, Reynald'ında basit bir su içme nedeni ile Sultan Selahaddin tarafından sanki acımasızca kellesinin vurulduğu görülmektedir.⁴⁴⁴

Balian: “Kudüs’ü savunmak bize düştü. Ve olabileceği kadarı ile hazırlıklarımızı tamamladık. Aramızdan hiç kimse, bu şehri Müslümanlardan alanların arasında değildi. Üzerimize gelen bu büyük ordudaki hiçbir Müslüman da şehri kaybettiklerinde henüz doğmamıştı. Gururlarının kırılabilmesi için henüz doğmamış olanlarla küçük düşüren biz olmadığımız halde, biz savaşıyoruz. Kudüs nedir? Sizin kutsal yerleriniz, Romalıların yıktığı Yahudi Tapınağı'nın üzerinde yer alıyor. Müslümanların ibadethaneleri ise sizinkilerin üzerinde. Hangisi daha kutsal? Ağlama duvarı mı? Cami mi? İsa'nın mezarı mı? Kimin hakkı var? Kimsenin! Herkesin hakkı var! Bu şehri savunuyoruz, ama bu taşları korumak için değil, bu surlar içerisinde yaşayan insanları korumak için!” filmde bu sahnede Sultan Selahaddin'i yine zalim bir hükümdar olarak gösterirken Balian'ı kahramanlaştırdığı görülmektedir.

Filmde Sultan Selahaddin'in“İçerideki herkesin Hıristiyan topraklarına güvenli geçişine izin vereceğim. Herkesin! Kadınlar, çocuklar, yaşlılar... Bütün askerlerin, şövalyelerin ve Kraliçen kimseye zarar verilmeyecek sana yemin ediyorum demesi üzerine Balian, bu şehri aldıklarında Hıristiyanlar, bu şehirdeki her Müslümanı katletti, Selahaddin: Ben o adamlar değilim. Ben Selahaddin'im. SELAH-AD-DİN. Bunun üzerine

⁴⁴⁴ Konuyla ilgili olarak bkz; Sultan Selâhaddin susuzluktan kıvrılan Kırıl'ıyanına oturtup ona su ikram etti. Kral içtikten sonra kalan suyu Renaud (Reynald'a) deChâtillon'a uzattı. Tercüman geldikten sonra Selâhaddin suyu kendisinin ikrametmediğini dolayısıyla Renaud'a eman vermediğini krala söyledi.(BÜNDÂRÎ, *Sene'l-Berki 'ş-Şâmî*, Thk. Ramazan Şeşen, IRCICA, İstanbul 2004, 377; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, Thk. M. Yusuf Dukak, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003, X, 148; Ebû Şâme Şihâbüddîn Abdurrahmân İbn İsmâîl İbn. İbrâhîm el-Makdisî ed-Dımaşkî, *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn*, Thk. İbrahim ez-Zeybek, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1997., III, 287; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, III, 288.).Arap geleneklerinde esir edilen şahsa yiyecek veya içecek ikramı yapıldığında bu ona eman verildiği anlamına gelmekteydi. (Bahâeddin İbn Şeddâd, en-Nevâdirü's-sultâniyye ve'l-mehâsinü'l-Yûsufiyye: Sîretü Salâhuddin, Thk. Cemaleddin Şeyyâl, Mektebetü'l-hancı, Kahire 1994, s. 130.). Sonra yaptığı ihanetleri sayarak bizzat kendi elleriyle öldürmeye iki kez yemin ettiğini söyledi ve kendi kılıcıyla öldürdü. Kral korkunca da ona bir şey yapmayacağını söyleyerek teskinetti. (Ebü'l-Ferec, *Tarih*, II (Ebü'l-Ferec, Abû'l-Farac Tarihi, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999, I, s. 9-34; Ebü'l-Ferec, *Târîhu muhtasari'd-düvel*, Çev. Şerafeddin Yalatkaya, TTK, Ankara 2011, s. 1-3), 443; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, X, 148. İbn Şeddâd, Salâhaddin'in ona Müslüman olmayı teklif ettiğini fakat Renaud de Châtillon bunu reddedince elleriyle öldürdüğünü ifade eder (Sîretü Salâhuddin, 131).)

Balian, Bu şartlar altında Kudüs'ü teslim ettiği gösterilerek Sultan Selahattin'in herkesi Kudüs'ten çıkartan, insanları sürgün eden bir kral olarak gösterilmekte iken Balian da insanları koruyan bir kahraman olarak gösterildiği anlaşılmaktadır.⁴⁴⁵

Kudüs'ün kuşatılması sırasında Selahaddin Eyyubi'yle birden fazla diyalogları bulunan Balian filmde savaşın neticesinde bir kez konuştuğu görülmektedir.⁴⁴⁶

Filmin sonunda Haçlı Richard ile Selahattin arasında yıllar süren savaştan bahsedilmiş ancak Sultan Selahattin'in Richard'ı bozguna uğrattığından hiç bahsedilmediği görülmektedir.

Filmlerdeki diyaloglar genel olarak İngilizce olduğu, Arapça'nın çok az kullanıldığı, Haçlılar'ın kimliklerinin ön planda tutulduğu, ancak Müslümanlar'ın ise genel olarak geri planda tutulduğu görülmektedir.

Film kısmen tarihi olaylara ışık tutsada genel itibari ile kurgunun çok olduğu ve çoğu tarihsel olayların gerçek dışında aktarıldığı, diğer taraftan Müslümanları ve başarılarını basitleştirerek anlatıldığı, gerek konuşmalar gerekse gösterim itibari ile Hristiyan kimliğinin ön plana çıktığı bir senaryo olarak görülmektedir.

4. Yargısız İnfaz

Vizyon Tarihi : 4 Ocak 2008 (2s 2dk)

Yönetmen : Gavin Hood

Oyuncular : Jake Gyllenhaal, Reese Witherspoon, Meryl Streep vd.

Tür : Gerilim, Dram

Orijinal adı : Rendition

⁴⁴⁵ Konuyla ilgili bkz; Savaş neticesinde yapılan anlaşmaya göre Haçlılar at ve askerî teçhizatlarını bırakacaktı. Fakir ve zengin ayırımı olmaksızın erkekler için on, kadınlar için beş, erkek ve kız çocukları için de iki dinar fide ödemeleri kararlaştırıldı. Kararlaştırılan fideyi 40 gün içinde ödeyenler kurtulacak, 40 gün geçtiği halde belirlenen meblağı ödemeyenler de köle kabul edilecekti. Ayrıca Haçlılar şehirde bulunan 7000 kişi karşılığında 30 bin dinar ödeyecek ve esir Müslümanları serbest bırakılacaktı. (POLAT, Ziya, "Selahattin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi," *Derin Tarih Dergisi*, Özel Sayı 10, Kasım 2017, s.67.)

⁴⁴⁶ Konuyla ilgili bkz; Balian gerçekte karısı ve 4 çocuğu ile Kudüs'te yaşayan birdir. Yine Balian Sultan Selahattin'den eşi ve çocuklarını Tyre (Sur) vilayetine götürmek için mücadele istiyor, Selahaddin buna izin veriyor. Yine Balian Selahaddin den Kudüs'e girip ordusunun başına geçmek için de izin istiyor Selahaddin o mücadeleyi de veriyor. (www.beyazperde.com) (Erişim Tarihi.28.03.2019)

Ülke : ABD⁴⁴⁷

4.1. Film Yönetmeni Gavin Hood

12 Mayıs 1963'te Johannesburg, Güney Afrika'da doğdu. Eski bir avukat, California Üniversitesi'nde sinema okudu ve sinema kariyerine aktör olarak başladı.⁴⁴⁸

4.2. Konusu

Kimya mühendisi olan ve aslen Mısırlı olan Anwar El- İbrahimi, katılmış olduğu Güney Afrika'da ki bir toplantı dönüşünde kendisine gelen bir cevapsız çağrı neticesinde Amerikalı yetkililer tarafından gayri resmi bir şekilde tutuklanarak bir depoya götürülür. Orada türlü türlü işkenceler yapılır. Bu sırada yapılan işkenceden rahatsız olan Amerikalı yetkili Douglas vicdani rahatsızlık hissederek yaptığı araştırma neticesinde suçsuz olduğunu öğrenir.

4.3. Filmin Özeti

Güney Afrika'dan Washington'a gitmek üzereyken tutuklanan Mısırlı Anwar El-İbrahimi, yasadışı bir şekilde bir depoda tutulur. Kimya mühendisi olan El- İbrahimi'ye burada işkencenin birçok çeşidi yapılır. Karısı İsabelle El İbrahimi ise birden kaybolan kocasının acısına dayanamayıp eşinin izini sürmeye başlamıştır. CIA'de analist olarak görev alan Douglas ise, bu olayı soruşturacaktır. Gireceği ilk soruşturmanın El- İbrahim dosyası olması Douglas'ı çok zorlayacaktır. Zira El- İbrahimi'ye yapılan orantısız şiddet arttıkça, Douglas vicdanının sesinden rahatsız olacak ve yaptığı işi sorgulamaya başlayacaktır.⁴⁴⁹

Anwar El-İbrahimi Güney Afrika'nın başkenti olan Cape Town'da güzel bir sunum yapar. Oradan ayrılacağı zaman telefonunda cevapsız bir çağrı görmüştür. Geri arar ancak kapsama dışında olduğu için ulaşamaz. Eşinin aradığını düşünerek onu arar ve sorar. Eşide kendisinin aramadığını ve nerede olduğunu sorar. Cape Town'da olduğunu havalimanına gittiğini, Washington'dan aktarma yaparak akşam 17.45 te Chicago'da olacağını söyler.

Halit ve Fatma birbirini seven iki gençtir. Fatma Halit'e buralardan gidelim kaçalım der. Ancak Halit bir bahane ile olumsuz cevap verir. Fatma'nın babası ile arası iyi değildir o yüzden evine gitmez teyzesinde kalmaktadır. Ara ara Halit'le buluşmaktadır.

⁴⁴⁷ <http://www.beyazperde.com/filmler/film-120659/> (Erişim Tarihi: 25/06/2019)

⁴⁴⁸ https://www.imdb.com/name/nm0004303/bio?ref_=nm_ov_bio_sm (Erişim Tarihi: 5/06/2019)

⁴⁴⁹ <http://www.beyazperde.com/filmler/film-120659/> (Erişim Tarihi:28.03.2019)

Bir meydanda eşek arabası kazası nedeni ile trafik tıkanmıştır. Abasi Fawal'a bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Ancak başarılı olamamışlardır. Bu sefer ikinci plan olarak canlı bombayı hayata geçirirler ve bomba ABD vatandaşı ve üst düzey görevlilerinde bulunduğu aracın yakınlarında patlar. Amerikalı görevli ölmüş diğeri ise kurtulmuştur.

Konuyla ilgili Amerika'da görevli Whitman'ı ararlar. Olayı anlatırlar ve eylemi üstlenenin olup olmadığını sorar. Ancak yeşil kartı olan Mısırlı İbrahimi'den şüphelenmişlerdir. Whitman onun alınması talimatını vermiştir.

İbrahimi Washington'a uçaktan indiğinde alınır. İbrahimi'ye ait tüm resmi kayıtlar silinmiştir.

CIA' da analist olan Douglas ölen Amerikalı yetkilinin yerine geçmiştir. Patlamada çok sayıda ölü ve yaralıları vardır. İbrahimi gizli bir yere götürürler ve ona Rashid Salimi'yi sorarlar. Tanımadığını muhtemelen bir yanlışlık olduğunu söyler. Kendisinin 18 saatte uçakta olduğunu inen inmez alındığını söyler. Saldırdan falan haberi yoktur. Ancak Rashid Mısır vatandaşı olduğu için İbrahimi'den şüphelidir.

Cape Town'da ne işi olup olmadığını sorarlar. Kendisinin kimya mühendisi olduğunu ve orada bir konferansa katıldığını söyler. Bomba yapımı ile ilgili bilgin var mı denildiğinde daha önce ATF de çalıştığını bomba tespiti yapan detektörler için orda olduğunu söyler. Bu bile İbrahimi'yi şüpheli duruma düşürmüştür.

Bu sırada havalimanında bekleyen eşi İbrahimi'nin gelmediğini görünce ilgili Havalimanlarını arar. Uçağa bindiğini ancak inmediği yönünde bilgiler alır ve durumdan şüphelenir. Konuyu eski bir arkadaşı olan ve aynı zamanda önemli bir senatör yanında çalışan bir arkadaşına anlatır ve yardım alır.

Fatma, Abasi'nin kızıdır. Babası ile araları iyi olmadığı için halasında kalmaktadır. Ancak orada durmaz Hali'te gider. Halit'te Fatma'yı büyükannesinin evine götürür.

Bu sırada İbrahimi'yi uçak ile ABD den Mısır'a götürürler.

Eşinin arkadaşı Alan İbrahimi'yaraştırmış ancak İbrahimi'nin ABD'ye hiç inmediğini göçmen bürosundan öğrenmiştir. Eşi İbrahimi'nin uçakta kredi kartı ile birşeyler aldığına dair belgeleri verince Alan konuya biraz daha eğilir.

Bu sırada İbrahimi bir hücreye kapatmışlardır. Douglas Abasi ile görüşmeye gider. Abasi ona içki sunar.

Halit'te bir örgüt üyesidir. Örgüt lideri kendisinden olmayanları, Müslüman olmayanları öldür, bedenine patlat gibi bir takım motivasyon konuşması yapmaktadır.

Abasi İbrahimi çıplak bir vaziyette Douglasında gözlemlemesiyle sorguya çeker. Yine Raşhidi sorar ancak tanımadığını söyler. Bu sırada ABD yetkilisi Douglası görünce yardımcı olabileceği ümidi ile kendisinde uzun zamandır ABD de olduğunu ve ABD vatandaşı ile evli olduğunu söyler ancak cevap alamaz.

Abasi İbrahimi'ye raşhidin iki yıldır bomba eylemi yaptığını ancak yakalanmadığını kendisinde ona ait bir numaradan arandığını söyler. Ancak İbrahimi kabul etmez bunun üzerine Abasi onu döver ve hücreye attırır. Abasi Douglas'a bombanın nasıl çalıştığını anlatır. Eğer patlatmaktan vazgeçerse, onu vururlar ve eline bağlı pim boşa çıkarak patladığını anlatır.

Bu arada araştırma yapa Alan konuyu anlar. CIA'nın 11 Eylül saldırısından sonra yargı kararı almadan gizlice terörist olduklarından şüphelendikleri kişileri gözaltına alarak sorguluyorlardır. Bu yalnızca olağanüstü durumlarda olurken 11 Eylül saldırısından sonra artmıştır.

Bu sırada İbrahimi'ye sürekli işkence ederler. Corine, Douglası arayarak bilgi ister. Douglas İbrahimi'nin bir şey bilmediğini söyler. Vicdanı el vermemektedir. Ancak Corine, Abasi ile aynı fikirde olup olmadıklarını sorar oda yok der. Douglas efendim bu benim ilk işgencem diyince. Corine, Birleşik Devletler işkence yapmaz. Sen bilgi almaya çalışırsın. Bende bu bilginin işe yarayıp yaramadığına bakarım. İşler böyle gider, odumu der.

Alan, Senatöre İbrahimi'nin FBI ve Interpolde kaydının olmadığını, defalarca ABD dışına çıkıp girdiğini, konferanslar, eğitim turları yaptığını ve göçmen bürosunda hiçbir sorun yaşamadığını yasal bir gözaltı sürecinin yaşanmadığını söyler. Senatör basınamı duyurmak istiyorsun diyince kesinlikle der. Bu duyulduğunda kesinlikle doğru tarafta olacaksınız der.

Senatör Alan'a, Whitman burada der. Alan yanına gider ve İbrahimi'yi sorar. Tanımıyorum der. Basın duyarsa ne olacak? Kendisini ailesine adamış, New York

Üniversitesi mezunu bir adam hakkında hiçbir suçlama olmadan gözaltına alındı diyebilirler. Bir avukatla görüşmesine izin verilmeden. Tanrı bilir nerede tutuluyor.

Whitman, tam olarak karşı çıktığınız ne? Bir adamın kaybolması mı? Yoksa ulusal güvenlik politikası mı? Alan, İbrahimi'yi buraya getirin. Suçluysa yargılayın cezasını çeksin. Yoksa salın. Whitman, biz bu şekilde Londra'daki 7000 kişinin yaşamını kurtarmış oluyoruz.

Halit'in bulunduğu örgüt eylem için hazırlık yapmaktadırlar. Fatma da ordadır. Konuşmacı yarın için eylemlerini nasıl yapacağını anlatırken polis basar ve Halit ile Fatma kaçar, Ömer yakalanır.

Bu sırada Abasi kızının Halit'in yanında olduğunu ve bir haftadır kardeşinin yanından da kaçtığını öğrenmiştir. Halit'in kardeşinin kendileri tarafından alındığını ancak hücrede öldüğünü öğrenir.

Bu sırada Senatör İbrahimi konusunda Alan'a yardımcı olamayacağını söyler.

İbrahimi elektrik ile işkence edilirken bir yandanda sen burada ölürsen karın bir başkası ile evlenir, çocukların başkasına baba der diyerek duygusal işkencede yapmaktadırlar. İbrahimi artık dayanamaz ve yalan söylemek zorunda kalır itirafçı olur. Bir senaryo üretir. Kendisi daha önce bir takım çalıştırmıştır. Ordaki futbolcuların isimlerini vermiştir. Douglas ilgili kurumuna bu isimleri sordurduğunda bir şey çıkmaz. Ve araştırma neticesinde doğru bilgilere ulaşıp İbrahimi'nin işkenceden kurtulmak için yalan söylediğini ve suçlu olmadığını anlar. Bakanlıktan onun tahliyesi için izin alır ve ailesine gönderir.

Bu sırada Ömer'de aynı şekilde işkence görmektedir. Ömer'den kızının yerini öğrenir. Onu almaya gider. Bu sırada Fatma'da Halid'in eski defterlerini karıştırmış ve kardeşinin, babasının sorumlu olduğu yerde öldüğünü ve Halid'in intikam alacağını öğrenir. Halid'i aramaya gittiğinde onu meydanda görür ve yalvarmaya başlar. Halit vazgeçse de onu vururlar ve Fatma ile birlikte meydanda bomba patlar. Filmin başında gösterilen Abasi'ye suikast ve ABD yetkilisinin patlama sonucu nasıl öldüğünü Abasi anlar.

Artık İbrahimi'nin konusu basına yansımış ve insanlar gerekli sorgulamayı yapmak için Senatör ve Whitman'ı arayıp hesap sormaktadırlar.

4.3.1. Eylül Terör Saldırıları

11 Eylül 2001 tarihinde, teröristlerin yolcu uçaklarını kullanarak Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi'ne saldırılar yapması ve böyle bir saldırı karşısında ABD'nin bunu bertaraf edememesi, dünyanın süper gücünün bile biçare olabileceğini göstermiştir. Yapılan eylemler sonrasında uluslararası terör artık ABD için bir numaralı tehdit ve düşman olmuştur. 11 Eylül olaylarını yapanların adlarının Müslüman adı olması, Müslüman ifadeler taşımaları ve El Kaide örgütü ile bağlarının olması gibi etkenlerden dolayı "radikal İslam" da bir tehdit olarak görülmüştür.⁴⁵⁰

Bu saldırıların sonunda İslam dinini terörle bağdaştırma üzerine çalışılmıştır. Nitekim bu saldırılardan sonra yapılan bu tip çalışmaların neticesinde Amerika Birleşik Devletleri ile özellikle Avrupa'nın Batı kısmındaki ülkelerde önemli ölçüde İslamafobi oluşmuş ve İslam dinine karşıt bir guruplaşma meydana gelmiştir. Hatta bu guruplaşma bir süre sonra Amerika'da ve Avrupa'da hoşgörü ve barış dini olan İslam dininin terör, saldırı, savaş eylemleri gibi fiillerin sayıca arttığını öngören birçok makale de basılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık altı milyon kadar Müslümanın olduğu tahmin edilmektedir. Avrupa kıtasında ise özellikle yakın Müslüman ülkelere göç etmiş ve İslam dinine mensup milyonlarca insan yaşamaktadır. Yine Rusya'da eski tarihlerden bugüne kadar inanışlarını sürdüren yirmi milyon civarında Müslüman yaşamlarını sürdürdüğü tahmin edilmektedir. Bahsedilen İslam dininin terör eylemleri ile algılanması ve bu şekilde yerleşmesi burada yaşamlarını sürdüren Müslüman popülasyonuna ayrımcılığın (segregasyon), ya da discrimination'in başlamasına sebebiyet vermiştir.⁴⁵¹

ABD'nin 11 Eylül saldırısının neticesinde ilan ettiği "teröre karşı savaş"ın, aslında "İslam'a karşı savaş" olduğunu devam eden yıllarda göstermiştir. ABD'nin resmî devlet sitesinde terör örgütü olarak gösterilen unsurlara bakıldığında hemen hemen hepsinin adında İslam ifadesinin geçmesi söz konusu unsurlar İslam'ı temsil etsin ya da etmesin, ABD'nin terör açıklamasını İslam üzerinden şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.⁴⁵²

İslama inananlara karşı düşmanlık 11 Eylül sonrası çıkmış bir şey değildir. Edward Said, "Medyada İslam: Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?" (Covering Islam: How The Media And The Experts Determine How We See The Rest Of

⁴⁵⁰ OZTURK, Shahabuddin, *11 Eylül Saldırıları Ve Afganistan Müdahalesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya-2015, s.43.

⁴⁵¹ ŞAHİN, Şule, *11 Eylül 2001 Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikası*, Ankara 2006, s.35,36.

⁴⁵² <https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> (Erişim Tarihi: 29/03/2019)

The World) kitabında, İslam manipölasyonunun ilk başladığı zaman ile ilgili olarak şunları anlatmaktadır: “1974’ün başında aniden ortaya çıkan OPEC krizinden önce ABD kültüründe ya da medyasında İslam’dan söz edildiğine rastlamak güçtü desek abartmış olmayız. Araplar, İranlılar, Pakistanlılar veya Türklerin görüldüğü veya duyulduğu olurdu ama Müslüman sözcüğü pek ender görülür veya işitilirdi. Fakat ithal petrolün hızla yükselen fiyatı, halkın zihninde sevimsiz çağrışımlar yaratmaya başladı: Amerikalıların ithal petrole bağımlı olduğundan söz ediliyordu...”⁴⁵³

“Jack Shaheen’in yaptığı bir incelemeye istinaden, Hollywood filmlerinde oynayan 900 Müslüman aktörlerden sadece on ikisi olumlu tiplere içermekte, ellisi de kötü karakterler olarak gösterilmektedir. Özellikle 11 Eylül’den sonra “Müslüman terörist” imajında çoğalma görülmüş, böylece insanların İslam dininden uzaklaşmaları hedeflenmiştir.”⁴⁵⁴

4.4. Değerlendirme

Filmde, 11 Eylül saldırısı sonrası Müslüman Araplar’ın doğal bir terörist olarak görüldüğü anlatılmaktadır. Mısır doğumlu Anwar El-İbrahimi (Omar Metwally), hamile eşi Amerikalı Isabella (Reese Witherspoon) ve küçük oğluyla birlikte Chicago’da yaşayan bir kimya mühendisidir. Anwar’ın hiçbirşey bilmediğini iddia ettiği bir terör örgütü ile bağlantısı olduğu şüphesi ile acımasız işkenceye maruz kaldığı, sorgulanmak üzere açıklanmayan bir yere götürülmüştür. Bunun sebebi yukarıda da anlatıldığı üzere 11 Eylül saldırısı sonrası Müslüman olanlar doğal terör şüphelisi olarak görülmesinden anlaşılmaktadır.

Filmde terörle mücadele kapsamında gayri resmi bir sorgulamayı meşrulaştırma yoluna gidildiği görülmektedir.

Amerika gibi süper güç ve teknolojilere sahip bir ülkenin sadece masum bir vatandaşa gelen bir cevapsız çağrı nedeniyle, onu terörist şüphelisi olarak alıp konuşurmak için işkenceye tabi tutması ve sonucunda masum olduğunun anlaşılması anti-Müslüman/anti İslam görüşünün hâkim olduğunun göstergesidir. İbrahimi’nin Amerika’da uzun yıllar kalması hatta Amerika üniversitelerinden mezun olması ve Amerikalı biri ile evlenmesi, birde hiçbir suç kaydının olmaması bile sadece Mısırlı olmasından kaynaklanan önyargı nedeniyle doğal suçlu konumunda olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁵³ EDWARD, Said, *Medyada İslam: Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s.110.

⁴⁵⁴ YORULMAZ, Bilal, “Sinema ve Din”, *Diyanet Aylık Dergi*, nu.296, p.21.

Filmde, işkenceye tabi tutulmadan herhangi bir araştırma yapılmadığı, işkence neticesinde kurtulmak için yalan söylemek zorunda bırakılan İbrahimi'yi görülmektedir.

Filmde Amerika bir terör şüphelisini yakalamış, ancak sorgulamak üzere Müslüman olduğu anlaşılan Abasi'nin yanına göndermiştir. Abasi burada çeşitli işkenceler ile İbrahimi'yi konuşturmaya çalışıyor. Ancak Douglas bu işkencelerden rahatsız oluyor ve İbrahimi'nin suçsuz olduğunu anlayarak onu oradan kurtarıyor. Konuya baktığımızda Müslümanlar birbirine işkence ederken, yine Amerikalı bir yetkili tarafından kurtarılan mağdur bir kişiyi görmekteyiz.

Alan, İsabella'ya İbrahimi'nin Cami'ye gidip gitmediğini soruyor. Burada Cami terör organizesi için toplanılan yer veya mekân olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.⁴⁵⁵

Filmde yine Allah-u Ekber, Tekbir sesleri ve söylemleri gibi İslami semboller kullanılmaktadır. Filmde bu sembolleri kullananlar terör gurupları olarak görülmektedir.⁴⁵⁶

Film her ne kadar bir kurgudan ibaret olsada tarihte yaşanan 11 Eylül saldırıları neticesinde başta ABD olmak üzere tüm dünyada Müslümanlar üzerinde bir anti islam düşüncesinin oluştuğu, bunun sebebinde saldırıyı yapanların Müslüman ismi taşıması ve kendilerini Müslüman olarak göstermesinden kaynaklandığı, özellikle 11 Eylül tarihinden sonra Hollywood sinemalarında önceki bölümlerde de anlatıldığı üzere Müslüman karakterlerin terör veya terör yanlısı olarak gösteriminin arttığı görülmektedir. Filmede bu anti islam olayını El-İbrahimi üzerinden anlatılarak görülmektedir.

⁴⁵⁵ Konuyla ilgili bkz; New York Polis Departmanı'nın ABD'deki tüm camileri "terör organizasyonu" olarak gördüğü anlaşıldı. NYPD, camilerdeki vaazları dinlemek ve imamaları takip etmek amacıyla ihbarcı kullanma hakkı oluşturmak için büyük çaba göstermiş, Uluslararası haber ajansı AP'nin haberine göre, gizli polis soruşturmalarına ve ilgili kişilerle yapılan müzakereler neticesinde 11 Eylül'den bu yana New York polisi, camilere yönelik ondan fazla "terör girişimi soruşturması" açtı. "Terör organizasyonu" olarak göstermesiyle camilere giden herkes potansiyel suçlu olarak görüldü ve onların kontrol edilmesi gerektiği söylendi. Cami'ye ibadet amacıyla giden herkes New York polisi tarafından potansiyel suçlu olarak soruşturma açılması gereken kişi olarak görülmüş.<https://www.sabah.com.tr/dunya/2013/08/29/new-yorkta-camiler-icin-sok-uygulama> (Erişim Tarihi: 29/03/2019)

⁴⁵⁶ Terör olaylarına dar çerçeveden bakılarak İslam dininin terörizmle ilişkilendirilmesi ve Müslümanların terörist olarak yaftalanması çağımızın en yaygın anlayışlarından. 'İslam korkusu' manasına gelen 'İslamofobi' kelimesi, özellikle Batı dünyasında geniş bir şekilde kullanılan ve Müslümanlara karşı ayrımcılığı meşru görme durumunu anlatan bir yapıya sahip. Söz konusu Müslümanlar olduğunda 'korku'nun öne çıkarılması, Batı'nın insan hakları, demokrasi, çok kültürlülük vb. söylemleri ve eylemleri arasında ne kadar derin mesafeler olduğunun açık bir delili. İslamofobik ideoloji tarafından oluşturulup legal hale getirilen, ayrımcı söylemlerin göstergesi olarak; Allah-u Ekber! (<https://www.gzt.com/hayat/gunumuzde-allah-u-ekber-tekbirini-duyan-insanlarin-aklina-gelen-10-olumsuz-dusunce-2547975>) (Erişim Tarihi: 29/03/2019))

5. Ölümcül Tuzak

Vizyon tarihi : 2 Ekim 2009 (2s 4dk)

Yönetmen : Kathryn Bigelow

Oyuncular : Jeremy Renner, Anthony Mackie, Brian Geraghty vd.

Tür : Savaş, Aksiyon, dram

Ülke : ABD⁴⁵⁷

Kathryn Bigelow: 27 Kasım 1951 ABD doğumlu. Bilim Kurgu, aksiyon ve korku türlerinde çalışan film yönetmenidir.

5.1. Konusu

Amerika askerlerinin Irak'ta bomba imha etmek üzere görev aldıklarını anlatmaktadır. Bölgede yaşayan çocuk, kadın, erkek hemen hemen herkesin şüpheli durumunda olduğu bir ortamda William James, askerlerin psikolojisini düzeltme ve yerinde tutmaya, bölgenin de güvenliği için çabalamaktadır.

5.2. Filmin Özeti

Film siyah ekran üzerinde "Savaşma arzusu güçlü ve ölümcül bir bağımlılıktır. Savaş bir uyuşturucudur." Sözüyle başlar ve bir yandan ezan diğer yandan arapça konuşmalar birlikte bombanın olduğu yeri tespit etmişler ve bomba imha robotu ile bombanın bulunduğu yeri ve türünü öğrenmişler imha etmek için gerekli patlayıcıları robotun vagonuna koymuşlardır. Ancak vagon bombaya doğru giderken ekran bir sallanır robotun sesi gelir ve sonunda robotun tekeri çıktığından bombayı imha etmek üzere bomba imha uzmanı gerekli kıyafetlerini giyerek bombanın yanına gitmiştir. İnsanlar etraftan uzaklaştırılmıştır. Bomba uzmanı bombanın yanına gelmiş ve patlayıcıları yerleştirdiği sırada bir Irak vatandaşı askerlerin yanlarına gelerek siz kimsiniz vs gibi sorular sorarak bir endişeye neden olur. Bomba imha uzmanı oradan uzaklaşacağı zaman askerlerden biri kasap dükkânında elinde kumanda olan birini görür ve onu durdurmak için koşarlar ancak bombayı patlatır. Bomba imha uzmanı kaçsa da yeterince uzaklaşamaz.

Askerler kendi aralarında konuşmasında Iraklılar için biri sana yaklaşırsa öldük demektir, biri tuhaf tuhaf baksa yine öldük demektir, işin özeti kısacası Irak'ta isen öldük

⁴⁵⁷ <https://www.beyazperde.com/filmler/film-123021/> (Erişim Tarihi: 27/06/2019)

demektir der. Araçla ilerlerken bir yazı görürler “ Dikkat 100 metre uzakta kalın yoksa vurulursunuz.” askerler diğer dost birliklerinin yanlarına gelirler ve birlikler muhbirlerinin Cami'nin yakınlarında bir çift kablo olduğunu kabloların enkaza gittiğini bomba olduğundan şüphelendiklerini söyler. Yeni gelen bomba uzmanı James robotla bakmaz direk koruyucu elbiselerini giyerek bombanın olduğu yere gider. Giderken sis bombası atar ve amacı dikkat dağıtmaktır. Bu sırada bir taksi askerlerin olduğu yerde geçerek James'in yanına kadar hızlıca gelir ve James başında takke bulunan adamı gerekli uyarıları yaparak geri gönderir. Bombanın bulunduğu enkaza geldiğinde bombanın uzaktan kumanda pimini imha eder ancak başka bir kabloyu gördüğünde ona bağlı birçok bomba daha vardır. Onu da imha etmek için uğraşırken hemen yan binada tetikçi onu seyretmektedir. Bombayı etkisiz hale getirmeden binadan uzaklaşarak patlatmak ister (bu sırada arka planda Kuran-ı Kerim okunmaktadır) ancak James pimi etkisiz hale getirmiş ve adamla göz göze geldiğinde pimi göstermiştir. Şahıs elindeki kumandayı atarak oradan uzaklaşmıştır.

Başka bir yerde sirenler çalmakta ve yanlış şekilde park eden bir araçtan şüphelenmişlerdir. Aracın bagajı yere çöküktür. James oraya geldiğinde yine hazırlanarak araca doğru gider. Bu sırada çatıdan araca doğru bir ateş edilir. Araç alev alır ve hemen James aracı söndürmeye çalışır. Bu sırada askerler ateş edeni kovalar ve ölü olarak ele geçirmişlerdir. James aracı söndürdüğünde bagajında bir sürü bomba olduğunu görür. İmha için uğraşırken birileri elinde kamera ile çekmektedir. Bir sürü insan olanı biteni izlemektedir. Bu sırada çavuş Sanborn minarede birilerini görür ve kamera çeken kişi ile iletişim halinde olduğunu ve James'e hemen uzaklaşmasını ister. Ancak James gitmez ve pimi çıkartmayı başarır.

James Amerika askerlerinin ve dost birliklerinin yakınlarında cd satan ve ismini sonradan öğrendiği Beckham'dan cd almış ve cd'nin bozuk olduğunu söyler ve çocuk cd'nin +18 olarak içeriklere sahip olduğunu söyler.

Yine bir görev esnasında arazide bir dost birliği ile karşılaşmışlardır. Birliğin aracının tekeri patlak ve ellerinde iki tutuklu mevcuttur. Aracı tamir ederken saldırıya uğrarlar ve yakaladıkları kişiler kaçarken onları vururlar. Amerikan askerleri kendilerine ateş edenleri tek tek vurmuşlar ve dost birlikten bir kaç kişi saldırıda ölmüştür.

Yine bir görev için depo olan bir yere giderler. Depoyu kontrol ederken içeride teröristlere ait eşyalar görürler ve onların daha yeni oradan ayrıldıklarını Amerika askerlerine ait silahları görürler onları alır ve oradan ayrılırken Bachham'ın cesedini

görmüştür. Çocuğun karnı yarılmış ve içine bomba yerleştirildiğini tespit etmiştir. Bu sırada dışarıda askerlerin yanına eşek arabalı birkaç kişi gelmiş ve kendilerini taş taşıyanlar olarak tanıtmışlardır. Askerler nazikçe buranın tehlikeli olduğunu ve uzaklaşması gerektiğini anlatmaya çalışmışlar ancak onlar orada kalmaya ısrar etmişlerdir. Bu sırada James çocuğu alarak dışarı çıkmış araca bindiklerinde arabalı şahıslar oradan uzaklaşmışlar ve askerlerin olduğu yere bomba koyarak patlatmışlardır. Askerler orada ölmüştür.

James çocuğun yanında çalıştığı cd cinin yanına giderek ona çocuğu sorar, adam dilinizi bilmiyorum diyerek cevap vermekten kaçınır. James akşam adamı takip ederek aracına biner ve silahını doğrulttuğunda adam konuşmaya başlar. Çocuğa bombayı koyan kişinin evine götürür. Gittiği ev bir profesöre aittir.

Yeşil bölge diye adlandırılan yerde bir bomba patlamış birçok yaralı ve ölen insanlar olmuştur. Oraya geldiklerinde “Biz Amerikan dostlarız diyerek bombanın bir petrol tankerine ait olduğunu tespit ederler ve tankerin geldiği yöne doğru araştırma yapılırken bir saldırıya uğrarlar askerlerden biri yaralanır. Ve onu kurtarırlar.

James ertesi gün yine elinde cd satan çocuk ve elinde top olan (aynı Beckham gibi) bir çocuk daha görür.

Irakta görev bitimine iki gün kala petrol bölgesine yakın bir yerde üzerinde bomba olduğunu söyleyen biri bombadan kurtulmak için yardım talebinde bulunmuştur. Askerler tereddüt eder ve aralarında onu vuralım yoksa daha büyük tehlikelere maruz kalabileceklerini, askerleri yanına çektiğini söylese de James yine elbisesini giyerek adamın yanına gider bomba saatlidir ve çelik demirlerle adamın vücuduna kilitlenmiştir. Makas ile çok zor olduğunu kaynak makinası gerektiğini söylerler ancak makine olmadığından James zaman azaldı herkesi uzaklaştırın sizde gidin der çavuş Sanborne. Millet oradan uzaklaştığında elindeki makasıyla birkaç anahtarı kırsada yetiştiremez ve adama üzgün olduğunu söyleyerek oradan uzaklaşmaya çalışır. Adam şehadet getirir ve bomba patlar James ufak yaralarla kurtulmuştur.

James ailesinin yanına döndüğünde Irak pazarında bir canlı bombanın çocuklara şeker dağıtarak yanına çektiği sırada bombayı patlattığını ve birçok insanın öldüğünü anlatır. Bomba imha uzmanlarının çok olması gerektiğini söyler ve tekrar Irak’ a döner. Yine bomba imha etmeye devam eder.

5.3. Değerlendirme

Irak'ta görev alan bir birliğin bomba imha hikâyesini anlatıyor. "Savaşma arzusu güçlü ve ölümcül bir bağımlılıktır. Savaş bir uyuşturucudur" Chris Hedges'in sözü ile başlayan filme ezan sesi ve hayecanlave Arapça konuşan birinin sesi eşlik eder. Bu sırada ileriye giden robot gösterilir. Sağa sola kaçan insanlar ve olayın olduğu yer "BAĞDAT" yazısı çıkar. Ezan sesi, arapça konuşmalarla birlikte insanların kaçışmaları, kameranın hareketleri ve gel gitleri İslama karşı eylemler korkunç bir gerilimle verilmektedir. Sahneden de anlaşılacağı üzere bomba nedeniyle insanlar kaçmaktadır. Giden imha robotunun tekeri arzalanınca bomba imha uzmanı Amerika askeri koruyucu kıyafetlerini giyer ve bombayı imha etmek için yanına gider. Bu sırada henüz bomba patlamadan tetikçisi tespit edilmiş ancak etkisiz hale getirilmeden yakalanmak istenmiştir. Ve nihayetinde bomba patlayarak bir uzman ölmüştür. Filmin bu sahnesinde ilk olarak bombayı koyan kendi vatandaşı dolayısıyla Müslüman olması nedeniyle ve arka planda ezan ve arapça konuşmalarında verilmesiyle İslami bir terör olarak gösterilmektedir. İkinci olarak ta Amerika askerleri tetikçiyi gördüğü halde vurmaması insanları öldürmek için değil kurtarmak için burda oldukları görüntüsü verilmektedir. Burada bulunuşlarını meşrulaştırma yöntemlerinden biri olarak görülmektedir.

Bir başka bomba imhası sırasında bir Iraklı bir vatandaş askerler ile konuşmak ister ancak askerler konuşmadan onu oradan uzaklaştırırlar, yine başka bir bomba imhası sırasında aracıyla gelen bir iraklı vardır. Uzaklaştırmak isterler ancak uzaklaşmaz. Yine bir bomba imhası esnasında Cami'nin minaresinde onları seyreden insanlar vardır. Kimiside kameraya çekiyordur. Neredeyse gidilen her bir bomba imhasında Irak'lı vatandaşlar etrafta vardır. Bu durumda Iraklı vatandaşlar askerlerin hal ve hareketlerinden de anlaşılacağı üzere bombayı hazırlayan ve patlatma ihtimali olan şüpheli konumunda görülmektedir.

Genel olarak filmde bomba imhaları sıralarında ya Kuran sesi, ya ezan sesi, bir Cami veya arapça konuşmalar gösterilir. Buda yapılan bu olayları İslam'a bağdaştırıldığı görülmektedir.

ABD askerlerinin Iraklı halkın iyiliği için verdiği çabalar öylesine abartılarak gösterilmişki, Iraklı vatandaşlara zarar vermeye çalışan yine kendi halkı, kurtarıcı olanda Amerika askerleri olarak gösterilmektedir.

Filmde Iraklılarla olan diyaloglar gayet nazik olmasına karşı Iraklı halk onları anlamamış veya tüm uyarılara rağmen uzaklaşmayan ve tüm bomba imha zamanlarında askerler tarafından gözetlenen ve şüpheli olarak görülen insanları bir sinema seyrederek edasıyla gösterilmeside halkı cahil ve basitleştiren bir görüntü anlaşılmalıdır.

Askerlerden birinin “Her gün ölümlerle yaşam üzerine zar atıyoruz.” demesi canları pahasına bu görevi yerine getirdiklerini, buna rağmen Irak’tan gitmek istemedikleri yine insan hayatına ne kadar değer verdiklerini göstermeye çalışılmaktadır.

Yine Irak Polisi’nin bombanın yerini göstermesi ve askerin hadi gidelim demesine rağmen Polisin gitmek istememesi, bunun üzerine askerin bombayı imha etmesi güvenlik görevlilerinin kendini ve halkını koruyamayacağı anlaşılmaktadır.

Askerlerden biri Iraklı bir çocuk için tek başına bir ev basmaya gider. Yine askerlerden üçü tankerin geldiği yerdeki tetikçiyi bulmak için çıkarlar ve ayrılarak tek başlarına sokak aralarında ilerlemeleri hem güç hemde şirin görünme olarak anlaşılmaktadır.

Amerikalı Albay Owen bomba imha için göreve gider. Çevre güvenliği aldığı sırada yanlarına gelen Iraklı vatandaşları nazikçe uyararak oradan uzaklaştırmaya çalışır. Ancak insanlar gitmez ve operasyon sonuna doğru oradan ayrılırken bomba bırakılır ve patlaması neticesinde albay ölür. Burada Irak’lı vatandaşları korumaya çalışan Albay’ın yine onlar tarafından bomba konarak öldürülmesiyle yine Müslüman halk terörist olarak gösterilmektedir.

Bu olay öncesinde askerler tarafından sevilen bir çocuğun operasyon sırasında depoda karnı yarılmış ve içine bomba konulmuş olarak bulurlar. Normal şartlarda bombayı patlatarak imha eden askerler bu olayda çocuğun karnındaki bombayı patlatmak istemez onu etkisiz hale getirerek Irak halkına teslim eder. Burada insanların çocuk bile demeden canlı bomba olarak kullanıldığı gösterilmektedir.

Yine filmin devamında askerlerin daha önce elinde topuyla gördüğü ve sevdiği çocuğun yerinde aynı şekilde başka bir çocuğuda görmüşlerdir.

Yine filmin sonlarına doğru üzerinde bomba olan birininin bu bombadan kurtulmak istediğini söylemektedir. Askerlerin bir kısmı onu varalım der ancak yine bomba imha uzmanı James adamı kurtarmak ister. Her ne kadar çabaladıysada üzerindeki bombayı çıkaramaz ve adamdan özür dileyerek oradan uzaklaşmak isterken bomba patlar.

Yine filmde muhbir kullanılmakta ve bu muhbirler yine Iraklılar’dan olduğu gösterilmekte ve söylenmektedir.

Yine Iraklı direnişçilerin uzak bir yerden ateş ettiklerini buna karşılıklı Amerika askerlerinin toz toprak ve susuz bir şekilde onlara karşılık verdiğini ve bu sürenin uzatıldığını görmekteyiz. Filmi seyreden bir kişi bu gereksiz uzatma neticesinde ve başarısız gibi görünen atışların uzaması neticesinde “yeter artık şunu vursun” dedirtmeyi ve endişe düşüncelerine taraftar toplamaya çalışıldığı söylenebilir.

Tüm bunlara bakıldığında Amerika askerlerinin Irakt'a bulunmalarının haklılık gerekçesini gösterirken, tüm bomba eylemlerinde İslami sembollerin gösterilmesi de bu terör olaylarının İslam'la bağdaştırıldığı görülmektedir.

6. Exodus: Tanrılar ve Kralları

Vizyon Tarihi : 12 Aralık 2014 (2s 31dk)

Yönetmen : Ridley Scott

Oyuncular : Christian Bale, Joel Edgerton, John Turturro devamı

Tür : Epik, Aksiyon

Ülke : ABD, İngiltere, İspanya⁴⁵⁸

Film yönetmeni hakkında daha önceki bölümde bilgi verildiği için tekrar burada ayrıntıya girilmemiştir.

6.1. Konusu:

Film Hz. Musa'nın Firavunun bir rüyası neticesinde İbrani çocukların öldürülmesini istediği bir dönemde yine firavunun sarayında farkında olmadan yetişen, daha sonra tanrıyla karşılaşarak onları firavunun köleliğinden kurtararak kendileri için vaad edilmiş olan Kenan'a gitmeleri için uğraşan Hz. Musa'nın hayatını, firavuna verilen musibetler ve Hz. Musa'nın öncülüğünde İbraniler'in Mısır'dan çıkışını anlatmaktadır.

6.2. Filmin Özeti

M.Ö 1300. İbraniler 400 yıl boyunca Mısır'a kölelik yaptı. Heykeller, şehirleri, şanları onların eseri. Onca zaman boyunca ana vatanlarını unutmadılar. Tanrılarını da. Tanrı'da onları unutmadı.

Firavun sarayı (Memphis). Hitit orduları Krallığın sınırlarında 16. 000 asker ile beklediklerini ancak amaçlarının belli olmadığı kendilerine saldırı beklentisi içinde olduklarını ancak saldırmayacaklarını söyler kralın oğlu. Ancak kral sarayında oturup Hitit ordularıyla savaşmayı beklemeyeceğini söyler. Kral falcıya savaş ile ilgili ne olacak diye

⁴⁵⁸ <http://www.beyazperde.com/filmler/film-208430/> (Erişim Tarihi: 24/06/2019)

sorar oda belirsiz ancak bir konu net. İçlerinden biri bir liderin hayatını kurtaracak ve o kurtaranda bir gün büyük bir lider olacağını söyler.

Savaştan önce kral Seti oğlu gibi yetiştirdiği Musa ile oğlu Ramses'in kılıçlarını değiştirerek onlara birbirlerini koruyacağına dair söz alır.

Savaş sırasında Ramses bir tehlike atlatır. Ancak Musa onu ölmekten kurtarmıştır. Savaş bitiminde kral Musa'ya savaşta ne olduğunu sorar ve oğlunun hayatını kurtardığını öğrenir. Ancak Musa kehanetlere inanmadığı için bunu çok önemsemmez. Kral kendi kan bağından olmadığı için kral olamayacağını ama iyi bir komutan olabileceğini söyler Musa'ya. Bu sırada Pithom'da köleler ile sorun olduğunu öğrenen kral oğlu Ramses'i oraya göndererek durumu öğrenmesini ister. Ancak Musa Ramses'in oraya gitmesinin uygun olmayacağını düşündüğü için kendisi gider.

Musa Pithom'da Vali'nin yanına gelir ve durumu öğrenir. Vali insanların burada çok olduğunu, düzeni sağlamak için daha çok birliğe ihtiyaç olduğunu veya sürüyü seyreleceğim der. Musa bu nedenle insanları öldüremezsiniz der. Yoksa daha çok isyan çıkar. Beraberce gidip insanlarla konuşalım korktuğun şey doğrumu değilmi öğrenelim der. Ancak Vali gitmez. Çünkü Vali'ye göre İbraniler, işbirlikçi, kavgacı insanlardır. Kendi dillerinde İsrailoğulları "Tanrıyla Savaşan" demektir. Ancak Musa aslında "Tanrıyla Güreşen" demektir. Bu ikisi farklıdır der.

Musa yaşlıları toplar ve onlara ne için dua ediyorsunuz deyince onlarda Kenan'ı görmek için derler. Orayı hiç görmediniz ancak ben gördüm. Orada Mısır ordusundan daha acımasız kabileler var oraya dönemezsiniz dönseniz bile çıkamazsınız. Yaşlı adam Tanrı tersini söylüyor deyince Musa İbraniler'in Tanrısı mı? Sizin özel ve seçilmiş olduğunuzu söyleyen tanrı mı? Musa, yaşlı adama o yanılıyor. Bu yüzden aşırılık oluyor. Bu nedenle deisyan çıkartırsınız. Yaşlı adama senin adın ne deyince adam senin adın ne der ve ayrılırken adının NUN olduğunu söyler. Yaşlı adam Musa'ya bir haberci ile görüşmek istediğini söyler. Ve ibadethaneye çağırır. Musa oraya geldiğinde yaşlı babasının kim olduğunu sorar. Adını bilmediğinden eminim. Firavun'un ordusunda bir generaldi sadece. Annen adını anmazdı. Ancak bu doğru değil. Senin annem dediğin kadının çocuğu yok. Sen köle olarak doğdun. Musa gitmek istese de ihtiyar durdurur. İki kişide bu sırada kapıda onları dinlemektedir. İhtiyar Musa'ya, doğduğun sene ortaya çıkan kehanete göre bizi esaretten kurtaracak olan bir lider dünyaya gelecekti. Böylece Memphis ten bir emir geldi ve tüm yeni doğan erkek çocukların öldürülmesi üzerine. Ailen bunun olmaması için seni ablana verdi oda Firavun'un

kız kardeşi Bithiah'ın banyo yaptığı yere doğru nehre bıraktı. Bithiah seni ve ablanı aldı. Kendi çocuğu gibi yetiştirdi. Sen İbrani'sinder ve Musa bu söylenenlere inanmak istemez ve oradan ayrılır.

Kapıda iki kişi bu konuşulanları hemen Vali'ye anlatır. Musa Pithom'dan ayrılmış ve saraya gelmiştir. Bu sırada kral hastalanmış ve ölmüştür. Ramses kral olur. Ramses'le konuşmak için Pithom Genel Valisi gelir ve Ramses'le yalnız konuştuğunda olayı anlatır.

Ramses bunun üzerine Musa'nın annesini çağırılmış ve olayın doğru olup olmadığını sormuştur. Ancak kabul etmediği için Musa'nın ablası Meryem'i çağırır oda kabul etmeyince kolunu kesmek istemesi üzerine Musa tamam der ve ablasını korumak için kabul eder. Hapse atılır. Ve sürgüne gönderilir. Sürgünde öldürülmesi için iki adam gönderir Ramses ama başaramaz.

Musa, Kızıl Deniz Tiran Boğazını geçtiğinde bir köye gelir. Su kuyusundan su çeken kızları görür ve onlara dağdan gelen çobanların haksızlık ettiğini görünce yardımcı olur. Kızlardan biri teşekkür için evine yemeğe çağırır ve Musa bu kızla evlenir. Bir çocuğu olmuştur. Musa çocuğu ile taş oyunu oynarken Tanrı Dağı'nı görür ve oğlu babasına oraya hiç çıktın mı? der. Hayır. Sen ister miydin? deyince oğlu oranın yasak olduğunu söyler. Tanrı yasaklamıştır. Musa sizin tanrınız dağa çıkmanıza engel mi oluyor deyince, çocuk hayır sadece o dağa, orası Tanrı Dağı'dır der.

Musa koyunları otlatırken yağmur yağar ve koyunlar Tanrı Dağı'na doğru gitmiştir. Musa'da arkasından gider ve bir heyelan olur. Musa'nın ayağı kırılmıştır. Elçi ona gözükür. Ve yardım istese de elçi ona yardım etmez. Ne iş yaptığını sorar Musa ben çobanım der. Elçi senin general olduğunu sanıyordum. Savaşmak için. Artık halkının ne durumda olduğunu gör. Sen gidene kadar huzur bulamayacaklar. Yoksa onlar senin halkın değil mi? der.

Musa bir gece çocuğu ve karısı ile vedalaşır kendisi için endişelenmemesini geri döneceğini söyler. Musa çocuğa elindekini nedir diye sorduğunda birden elçi gözükür ve neye benziyor der. Musa sabah oradan ayrılır.

Musa Pithom'agelir ve oradaki yaşlı kişiyi bulur. Yaşlı adam Musa'ya kardeşi Harun'u tanıştırır. Bu sırada Pithom'da yakılan İbrani köle cesetleri görür.

Ramses uyuyan çocuğunun yanına gider ve neden huzurlu yattığını çünkü sevildiği için olduğunu ancak kendisinin hiç huzurlu olmadığını kendi kendine konuşur. Bu sırada

MusaRamses'in yanına gelir ve iki kişinin kendisini öldürmeye yetmediğini söyleyince Ramses onları annem gönderdi der. Ramses burada herşey çok güzel gidiyor deyince Musa yanan insanları gördüm. Onlar köle. Hayır, onlar Mısır'lı çalıştıkları kadar kazanacak deyince Ramses onlar köle onları bıraksaydık ne yapacaklarını bilemezlerdi. Onlar hayvanlar gibi deyinceMusaRamses'e bağırarak sakın onlara hayvan deme der. Kendisinin tanrı ile konuştuğunu söyler.

Ramses Musa ve ailesinin ölmesini ister. Pithom'da askerler Musa ve ailesini sorarlar ancak cevap vermeyeni öldürürler. Ramses meydanda bir aileyi idam etmek üzere getirir ve insanlara bunların suçu Musa'nın nerde olduğunu sorduğumuzda bilmiyoruz demeleridir der ve aileyi idam ettirir. Bunları görün ve sizin de başınıza geleceğini iyi bilin.

Musa'nın davasına birçok kişi katılmıştır. Musa taraftarı artmıştı. Bu sırada Ramses başka bir aileyi idam ettiriyor Musa'da kendine katılanlara savaş eğitimi veriyordur. Musa bir gece Ramses'e ait tüm gemileri yaktırır. Bunun üzerine Ramses İbranilere ait tüm evleri ateşe veririr.

Musa haberci ile görüşür haberci ona daha hızlı olmasını söyler. Musa ona sabırsız olduğunu tam 400 yıl kaldıktan sonra! Elçiye ne yapacağız der. Elçi şimdilik izle der. Nehir kan gölüne dönmüş, timsahlar insanları ve balıkları yemiş kan gölüne dönmüştür. Bir sürü balık ölümleri vardır. İnsanlar bu durum karşısında dehşete düşerler. Falcı kutsal tanrıları Kebesir'den nehri temizlemesini ister. Nehirden akan kanlar ekinlerde zarar vermiştir. Kaplumbağa istilası, sinek istilası, kurtlar istila eder. Ramses'e ve halkı hep hastalanmıştır. Bu arada saraya bir at gelir ve atın üzerinde "Bu felaketler tanrının eseri ve daha bitmediler daha da kötüleşecektir. Anlaşmaya varmalıyız hepimizin iyiliği için.

Ramses bunun üzerine insanların çalışma saatini iki kat arttırır. Ve tuğla için onlara samanda vermez. Artık onuda size tanrınız versin der.

Bunun üzerine bir afet daha olur ve tüm hayvanlar hastalanarak ölmeye başlarlar. Dolu yağar, gökyüzünde şimşek ve yıldırımlar çakar. İnsanlar yine bir dehşet içerisinde. Arkasından bir çekirge istilası olur.

Danışmanı Ramses'e 10 milyon arşın kareden fazla mahsulün yok olduğunu, levazım subayının elimizdeki olanlardan bir kısmını halka merhamet göstergesi olarak dağıtılmasını söylediğini iletir. Ancak Ramses onların elinde yeteri kadar su var onunla idare etsinler der.

Bu sırada aç kalan halk ambarlara girer ve tahıl almak ister ancak Ramses dışarıda ordusuyla ambardan çıkan insanları öldürtür.

Ramses bir gece elinde meşalesi ile Musa'nın orda olduğunu ve kendisini duyduğunu düşünerek, anlaşmaya hazır olduğunu, eğer bir şey daha olursa kendisinin bir felaket yaratacağını, daha yürümeye bile başlamayan tüm İbrani çocukları Nil'e atacağını söyler. Sende boğulmalıydın bunların sebebi sen değil miydinyoksatırımı? yaptı. Ben tanrırım, Tanrı benim. Bakalım kim öldürme konusunda daha iyi seni yoksa şu tanrı mı?

Musa tekrar elçi ile görüştüğünde elçi Musa'ya Ramses sana istediğini verdimi der. Vermedi ama kendi halkı ona sırtını dönüyor, ya ordusu? Elçi katılmıyorum daha kötü bir şey olmalı der. Musa birlikte büyüdüğüm insanların acı çekmesini istemiyorum. Elçi, ya birlikte büyümediklerin? Onları hiç düşündün mü? Onları hala kendinden saymıyorsun değil mi? Ramses'in arkasında bir ordu oldukça hiçbir şey değişmez. Musa, dahası intikam olur der. Elçi, intikam mı 400 yıl zalimliğe boyun eğdikten sonra kendilerini tanrı zanneden bu Firavunlar'da senin benim gibi etten. Onların diz çöktüğünü ve yalvardığını görmek istiyorum.

Musa bir haberci ile konuşmaktan bıktım. Der giderken haberci, Ramses'in son tehdidini duydum general. Sana bundan sonra neler olacağını söyleyeyim der. Musa, bunu yapamazsın hayır der. Buysa uğraşmak istemiyorum der ve gider. Hava birden geceyken gündüz olur.

Musa Ramses'in yanına gider ve kendi kontrolü dışında bir şeyler olacağını binlerce insanla birlikte kendisinin de zarar göreceğini ancak istediğini güneş batmadan insanlara ilan etmediğin sürece der. Ayrılırken Ramses'e bu gece çocuğunu koru der. Ramses, bu bir tehdit mi? Musa, boyun eğ ve böylece büyük Ramses ol der ve gider.

Musa yaşlı adama bir koyun kesip kanını ve İbrani olanların evlerine sürmesini ister. Gece söylenen yapılar. Sonra tüm alevler ve meşaleler söner. Ramsesin çocuğu ve tüm Mısırlılar'ın çocukları ölmüştür.

Ramses elinde çocuğu ile musanın yanına gelir ve dün gece çocuklar öldü. Senin tanrın bu mu, bir çocuk katili. Böyle bir tanrıya hangi bağnaz tapar. Musa dün gece hiç İbrani çocuk ölmedi. Ramses İbranilere Kenan'a gidin istediğiniz buysa rüyalarındaki vatana gidin. Ama buradan gidin der. Musa baş üstüne der ve tüm İbraniler ile yola çıkarlar.

Ramses daha önce babasını mumyaladığı gibi oğlunu da mumyalar. Ramses'in eşi boş beşiği sallar. Ramses tüm 400000 ibraniyi öldürmek üzere askerleriyle yola çıkar. Musa 4000 asker ve 100 savaş arabası ile gelen Ramses'in haberini almış ve daha önce de gördüğü dağların arasından insanları geçirir. Ancak nerede olduğunu bilmez ve tanrısına dua eder. Denizin dibine kadar gelmiş ve ne yapacağını bilemez tanrısından yardım ister ve kılıcını denize doğru fırlatır. Sabah olunca attığı kılıcı görür. İnsanlara denize doğru yürümesini söyler.

İbranileri takip eden Ramses ve askerleri dağ yolunda gelirken kayalar nedeni ile birçok araba ve askerler uçurumdan düşerek ölmüştür. Ramses buna rağmen dönmez ve devam eder. Ramses Musa'ya yetişmiş ve denizin ortasına geldiğinde gökyüzünde hortumlarla birlikte bir deniz dalgası oluşur. Askerlerin üzerine doğru gelir ve askerler geri döner ancak Ramses Musa'ya doğru atını sürer yaklaştığı sırada dalga onları içine alır. Musa o dalgadan kurtulmuş ve yüzerek sahile çıkmıştır. Musa sayılarının çokluğu nedeniyle endişelidir. Kenanlılar bizi kabul etmezmi hepimizin amacı aynı deyince Musa şimdilik aynı der. Ramses'te denizden kurtulmuş ancak hiçbir askeri kalmamıştır.

Musa ailesinin yanına gitmiş oğluna sarılmış ve eşini kendi inancına davet ederek ona sarılmış ve öpmüştür.

Musa tanrı dağına çıkar ve haberci ona kendisine halkın hayatını düzenleyecek taşa yazılı bir takım kurallar getirmiştir. Musa onu bir sandığa koyarak Kenan'a doğru gider.

6.2.1. Firavun

“Firavun” sözcüğü Mısır dilinde “büyük ev” anlamına gelmektedir. Vaktiyle merkezi idare krallık sarayı, “büyük ev” manasına gelen “pera-a” ya da “pero” ismiyle anılırdı. Firavun lakabı da buradan alınmıştır.⁴⁵⁹ Bu sözcüğün “kral” anlamında kullanılması da Yeni İmparatorluk döneminden itibaren kabul görmüştür.⁴⁶⁰

Firavunlar güneş ilahının oğlu olarak henüz hayatta iken bir tanrı sayılmış, fakat ölümlerinden sonra arkalarından resmi ibadet yapılmaya başlanmıştır. Firavunlar, yaşayan güneş ya da dünyada güneşin yüzüşeklinde adlandırılmış ve tanrısal özelliklerini koruyabilmek için kendi kız kardeşleriyle evlenmiştir. Heliopolis ilahiyatına göre ise Tanrı

⁴⁵⁹ İNAN, Afet, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti* (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, (1987), s.168

⁴⁶⁰ DESPLANCQUES, Sophie, *Antik Mısır*, (Çeviren: İsmail Yerguz). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, (2006), s.26

Amon-Ra, saltanat sürmekte olan her bir firavunun suretini almıştır.⁴⁶¹ Hatta XII. hanedan öğretilerinde firavunun Tanrı Ra, Tanrı Knum gibi yaratıcı tanrılarla Tanrıça Bastet ve Tanrıça Sekhmet'in eşiti olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶² Ayrıca ölen firavunların konumu da ayrıntılı olarak belirlenmiş, Osiris'in dünyada iken Mısır'ı idare etmesi ve öldükten sonra da aynı şekilde alt dünyayı idare etmesinden esinlenerek firavunun da ölünce kendini Osiris'te bulacağı, onunla özdeşleşip isminin başına Osiris'i alacağı kabul edilmiştir. Bu şekilde aslında ölen firavunun hayatının sona ermediği, aksine öteki dünyada yeni bir hayata başladığı⁴⁶³ ve ölen firavun Osiris ise, dünyada kalan diğer firavunun da onun oğlu Horus olacağı anlatılmak istenmiştir.⁴⁶⁴ Böylece kral daha hayattayken Horus, öldükten sonra da Osiris olarak görülmüştür. Firavun sonsuza kadar yaşayacağı içindir ki, ona ait olan mezar tapınağının içine kralın arınmış, kutsanmış, giydirilmiş ve boyanmış beş heykeli konmuş, yakındaki bir sunağa her gün onun için yiyecek bırakılmış ve onun diriler dünyasına gelip beslenebilmesi için bir sahte kapı yapılmıştır.⁴⁶⁵ Firavunların ruhunun ise bir kuş ya da bir gübre böceği şeklinde ya bir merdiven ya da bir güneş ışını sayesinde göğe yükseldiğine inanılmıştır.⁴⁶⁶

Mabetlerde ise firavun, tanrılarının karşısındaki yegâne tanrısal varlık olmuş, çeşitli ayin ve kurban merasimlerini yürütmekle mükellef sayılmıştır. Mabet sayısındaki fazlalık nedeniyle de Mısırlı din adamları firavunların vekili olarak görülmüştür.⁴⁶⁷

Firavunların güneş ile yakınlığı IV. sülale döneminde başlamış, V. sülaleden itibaren firavunlar kendilerini Ra'nın oğulları ilan etmiştir. Bu yüzden kral, evrensel uyum ilkesi olan Maat'ın da güvencesi olmuştur.⁴⁶⁸

Firavun asaleten Horus'u simgeler, hem de güneş tanrısı Ra'nın erkek çocuğudurama daha çok tanrılarını bu dünyada simgeler.⁴⁶⁹ Yaklaşık MÖ.2500'lü yıllarda yazılmış bir metinde "Ra onu (yani firavunu) doğurmuştur" diye geçmektedir. İlahi iradesiyle o hanımına

⁴⁶¹KURHAN, Mürüvvet, *Eski Mısır Dini*, (Editör: Ekrem Sarıkçıoğlu) Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi. Isparta: Fakülte Kitabevi, (2002), 33- 43, s.40.

⁴⁶²KURHAN, Mürüvvet, *Eski Mısır Orta İmparatorluk Devrinde Siyasi ve Dini Durum*. Belleten, LVII (220), 699-729, s. 709

⁴⁶³ Ölümsüzlük, Eski İmparatorluk devrinde sadece firavun için geçerlidir, zira, bu dünyada tanrının bir görüntüsü olarak idarede bulunan firavun, öteki dünyada da aynı kadere sahip olmalıdır. Bkz. KURHAN, Mürüvvet. *Eski İmparatorluk Devrinde Tanrı Re*, Belleten, LVII (218), 1-25, s.12.

⁴⁶⁴KURHAN, "Eski İmparatorluk Devrinde Tanrı Re", Belleten LVII: 12

⁴⁶⁵Valbelle, Dominique. *Eski Mısır'da Yaşam*. (Çeviren: Cem Muhtaroglu). İstanbul: İletişim Yayınları, (1992), s. 23

⁴⁶⁶ KURHAN, "Eski İmparatorluk Devrinde Tanrı Re", Belleten LVII: 14

⁴⁶⁷Kurhan, "Eski Mısır Dini", Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi: 40

⁴⁶⁸Desplancques, *Antik Mısır*: 27

⁴⁶⁹Desplancques, *Antik Mısır*: 26

girmiştir ve oğlu da yine onun gibi tanrıyı simgelemektedir.⁴⁷⁰ Yeryüzündeki bu tanrı temsilcisinin, ölümsüz olduğu için diğer insanlarında ölümsüz olabileceğine inanılmıştır. Bu inancın temelinde firavunun emirlerine itaat etmeyi gerektirecek sıkı bir güdüleme de yatmaktadır. Tüm nedenlerden tanrı-kral kendisine güzel hizmet edanları kendi ölümsüzlüğü ile birlikte kendisine sadık hizmetçilerinde yanında kalmalarına izin verecektir. Ancak bunun zıddına firavuna iyi hizmet etmeyen ve asi olanlar için diğer dünya hayatıyla ilgili bütün umutların kaybedilmesi anlamına gelecektir.⁴⁷¹ Firavunların tanrılaştırılması, onların tanrıların temsilcisi olduklarına olan saf inancın yanı sıra, biraz da firavunların, ellerindeki yönetimi daha da sağlamlaştırması amacıyla siyasi içeriklidir.⁴⁷²

6.3. Değerlendirme

Filmde Hz. Musa'nın İsrailoğulları'nı 400 senelik sürgünün ardından Firavun' un zulmünden kurtarıp Kenan⁴⁷³ illerine götürmesi konu ediliyor. Bugün İsrail'in kendilerine Vaad Edilmiş Topraklar olarak kabul ettikleri Filistin için yüzyıllardır bir hak arayışı içerisinde olduklarını destekler bir senaryo konulduğu görülmektedir. Yine filmde belirtilen 400 yıllık sürenin kutsal kitapta 430 yıl olarak belirtildiği görülmektedir.⁴⁷⁴

Hz Musa'nın İslam ve Yahudilik'te Firavun'un bir rüyasının neticesinde Mısır'da doğan çocukların öldürülmesini emretmesi üzerine Nil nehrine bırakıldığı anlatılması tarihi bilgiler ile uygun olduğu görülmektedir.

Hz. Musa'nın Nil nehrinden kurtarılması Kuran-ı Kerim'de Firavun'un karısı, Tivratta ise Firavun'un kızı ile kurtarıldığı anlatılmaktadır. Filmde Firavun'un kız kardeşi tarafından kurtarıldığı görülmektedir.⁴⁷⁵

İslam da hiçbir Peygamber'in suretlerinin görüntüsü yapılmamış çizilmemiş ancak mübarek şemailleri anlatılmıştır. Filmde Hz. Musa'nın İslam'da ki tasvirinin dışında suret ve şekliyle gösterildiği, filmdeki oyuncunun Peygamberlik şanına yakışmayan tüm eksikleri,

⁴⁷⁰SCHİMMELE, Annamari; *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999, s.42

⁴⁷¹<http://www.fdk.yildiz.edu.tr/Yazilar/MisirTarihi.pdf> (Erişim Tarihi: 05/04/2019)

⁴⁷²HUCA, Seyfettin, *Dini Sosyoloji Açısından İsrailoğulları'nın Mısır Dönemi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, (1995), s.33.

⁴⁷³Şeria (Ürdün) Nehri'nin batısındaki Antik Filistin topraklarına İbrahim'i dini metinlerde verilen isim. Bu bölge günümüzde İsrail, Filistin ve Lübnan toprakları ile Ürdün, Mısır ve Suriye'nin kıyı kesimlerini kapsamaktadır. İsrailoğulları'na Vaad Edilmiş topraklar olduğuna inanılır. Detaylı bilgi için bkz. <https://wikizero.com/tr/Kenan05> (Erişim Tarihi: 4/04/2016)

⁴⁷⁴ Mısırdan Çıkış, 12.

⁴⁷⁵ Bknz., Mısırdan Çıkış, 2; Kasas, 9.

halleri, bazen peşmurde görünüşleri, gülmesi, kızması vs. bir takım insani halleri yapması İslamda peygamberlik anlayışının dışında bir görüntü olarak görülmektedir.

Kitab-ı Mukaddes'te belirtildiğine göre Musa kırk yaşında iken⁴⁷⁶ Delta'nın doğusuna gönderilmiş ve bu vesile ile kardeşleri olan İsrailoğulları'nı ziyaret etmiştir. Bu arada bir Mısırlı ile kavga eden İbrani asıllı bir kişiye yardım ederken kaza ile Mısırlı'yı öldürmüş, ertesi gün yine bir kavgaya şahit olmuş ve aynı İbrani. Musa'nın bir Mısırlı'yı öldürdüğünü açıklayınca Firavun Musa'nın öldürülmesini emretmiş, o da Medyen'e (Midyan) kaçmıştır.⁴⁷⁷ Kuran'ı Kerim'de Hz. Musa'nın kaza ile bir Mısırlı'yı öldürmesi olayı Kur'an-ı Kerim'de ve diğer islami kaynaklarda da geçer. Bir Mısırlı ile kavga eden İbrani'ye yardım ederken Mısırlı'nın ölümüne sebep olur. Pişman olarak affedilmesini diler ve Allah da onu affeder. Bir gün sonra başka bir Mısırlı ile kavga eden İbrani'nin tekrar kendisinden yardım istemesi üzerine Musa ona haksız olduğunu söyleyince bu defa Musa'nın bir adam öldürdüğünü ifşa eder. Mısır'ın ileri gelenleri Musa'yı öldürmek için plan yapar. Bunu haber alan Musa oradan kaçır ve Medyen'e gider. Medyen suyunda iki kıza hayvanlarını sulamada yardımcı olur. Kızların babası Hz. Musa'yı çağırıp başından geçenleri dinler, ona emniyette olduğunu ve sekiz yıl çalışması karşılığın da kızlarından biriyle evlenebileceğini söyler. Musa bu teklifi kabul eder ve orada kalır.⁴⁷⁸ Gerek kitabı mukaddeste gerekse Kur'an-ı Kerim'de görüldüğü mısırdan çıkışı bir mısırlıyı öldürmesinden kaynaklandığı görülmekte ise de filmde sanki kendisinin İbrani olmasının anlaşılmasından ve öğrenmesinden dolayı gibi görülmektedir. Her ne kadar filmde yine birini öldürmüş olsada asıl sebep ibrani olduğu anlaşılmasından gibi görülmektedir.

“İslami kaynaklarda Mısır'dan sekiz günlük mesafedeki Medyen'e varan Musa peygamber Şuayb'ın kızlarından Safura ile evlenmiş ve Medyen'de on yıl kalmıştır.⁴⁷⁹ Kitab-ı Mukaddes'te Medyen'de bir kuyu başına varan Musa, Medyen kâhininin kızlarına yardım ederek hayvanlarını sulamış, bunun üzerine Medyen kâhini Musa'yı çağırmış ve yanında çalışmasını istemiştir. Musa kırk yıl orada kalmış⁴⁸⁰ onun kızlarından Tsippora ile (Sefora = Zipporah) evlenmiş ve Gerşom ile Eliezer adında iki oğlu olmuştur.”⁴⁸¹ bildirilen Hz. Musa (a.s.) filmde bir köye gelir. Su kuyusundan su çeken kızları görür ve onlara dağdan gelen çobanların haksızlık ettiğini görünce yardımcı olur. Kızların babası teşekkür için evine

⁴⁷⁶ Resullerin İşleri, 7/23.

⁴⁷⁷ Çıkış, 2/1 1 -15; Resullerin İşleri, 7/23-28.

⁴⁷⁸ Taha 20/40; el-Kasas 28/15-28.

⁴⁷⁹ Sa'lebi, 'Ara'isü'l Mecalis, s.132-134.

⁴⁸⁰ Resullerin İşleri, 7/30.

⁴⁸¹ Çıkış, 2/16-22, 18/3-4; I. Tarihler, 23/15-17.

yemeğe çağırır ve Hz. Musa brada kurtardığı kızla evlenir. Kızların babasıda herhangi bir köylü gibi gösterilmektedir.

Kitabı Mukaddeste Musa, Medyen'deki ikametinin kırkıncı yılında⁴⁸² Horeb dağı çevresinde kayınpederinin sürüsünü otlatırken dağda gördüğü ateşten Tanrı veya O'nun meleği tarafından kendisine seslenilerek peygamber seçildiği bildirilmiş ve İsrailoğulları'nı kurtarmak için Firavun'a gitmekle görevlendirilmiştir. Musa'nın kendini bu işe ehil görmemesi üzerine başarılı olacağı bildirilmiştir.⁴⁸³Tanrı Musa'ya ilk defa Yahve olan adını açıklar.⁴⁸⁴ Kur'an- Kerim'de Hz. Musa, süresini tamamlayınca ailesiyle birlikte Medyen'den ayrılır. Tür civarına geldiğinde dağda ateş görür. Yolu soracak birini bulmak veya bir ateş parçası almak için yaklaştığında vadinin sağ yamacından gelen bir sesle kendisine ayakkabılarını çıkarması emredilir ve peygamber olarak seçildiği bildirilir; asa ve beyaz el (yed-i beyza) mucizeleri verilir. Bu iki mucize, Firavun ve adamlarına karşı Musa'nın haklı ve yetkili olduğunu göstermek üzere Allah tarafından verilmiş iki delildir. Musa da Harun ile beraber İsrailoğulları' nı kurtarmak üzere Firavun'a gitmekle görevlendirilir.⁴⁸⁵ Ancak filmde kitabı mukaddeste yakın bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Koyun sürüsünü otlatırken çıktığı dağda ki ateş tarafından bir ses gelir daha sonra tanrı veya elçisini görür.

Hz. Musa'nın Kuran-ı Kerim'de Tur Dağın'da; “*vadinin sağ yanındaki ağaç cihetinden...*”⁴⁸⁶ Allah'la konuşması, Kitabı Mukaddestede çalının içinden konuştuğu, ancak Hz. Musa'nın yüzünü kapattığı bildirilmektedir.⁴⁸⁷ Filmde de yaramaz, huysuz, katı, gülmeyen, acı ve işkence veren, katı, merhametsiz, insanlara adil davranmayan, Mısırlılara verilen tüm musibetlere sevinen ve acımayan küçük bir çocuk aracılığı (veya bizzat kendisi) ile gösterilmiştir.

İslami kaynaklar ve kutsal kitapta tur dağı hadisesinden sonra ailesiyle birlikte ayrılması ve konunun gizliliği bildirilmiştir.⁴⁸⁸ Filmde Hz. Musa, Tur Dağında (tanrı dağı) çocuk ile konuştuktan sonra evine geldiğinde olan biteni karısına anlatır. Karısı inançlı

⁴⁸² Resullerin işleri, 7/30.

⁴⁸³ Çıkış, 3/1-12; Resullerin işleri, 7/30-3 5.

⁴⁸⁴ Çıkış, 3/13- 1 5.

⁴⁸⁵ Taha 20/ 12-23; Neml, 10-12; el-Kasas 28/29-32; el-A'raf 7/ 103; Yunus 10/75; Taha 20/2 5-35, 42-46; Furkan 25/36; eş-Şuara 26/10- 15; el-Kasas 28/32-35; el-Mü'min 40/23-24; ez-Zuhuf 43/46; en-Naziat 79/16-17.

⁴⁸⁶ Kasas, 30.

⁴⁸⁷ Mısır'dan Çıkış, 3/5

⁴⁸⁸ Sa'lebi, 'Ara'isü'l Mecalis, s.136-139; (Çıkış, 4/1 8-27)

olmasına rağmen Hz.Musa'nın Peygamber olabileceğine önce inanmıyor ve Hz.Musa'ya “ taşa başını çarptın. Halüsilasyon gördün, haydi yat da biraz istirahat et.” diyor.

Filmde mısır halkına gelen musubitler genel olarak hep bir sebebe bağlanarak izah edilmeye çalışılmıştır. Anacak bunu anlamayan firavuna gönderilen bir beyaz atla birlikte bu olayların sebebinin tanrı olduğu söylenmesine rağmen firavun dahada hiddetlenerek İbranilere zulmünü arttırdığı görülmektedir.

Kutsal Kitapta Firavunun halka kötü davranmasına karşılık Hz. Musa'nın Rab'be halka neden kötü davrandığını kendisini bunun içinmi gönderdiğini ve firavununda kötü davrandığını ancak Rabbin hiçbir şey yapmadığını bildirmiştir.⁴⁸⁹ Filmede aynı şekilde yapılan bu musibetlerden sora tekrar tanrı/ulağı ile konuşan Hz. Musa bunların bitmesini ve daha fazlasının intikam olaücağını yüksek sesle anlattığı görülmektedir.

Kitab-ı Mukaddes'te “Nihayet her evde ilk doğanların ölümüne Mısırlılar' ın baskısı da eklenince Firavun gitmelerine izin verir.⁴⁹⁰ İsrailoğulları 430 yıl kaldıkları Mısır'dan çıkmak üzere gece vakti aceleyle yola koyulurlar, Ramses'ten Sukkot'a, oradan da Etam'a giderler. Musa, Hz. Yusuf'un kemiklerini taşımaktadır. İsrailoğulları ilahi talimatta sahil yolu yerine Kızıldeniz çölü yolunu seçerler. Öte yandan pişman olan Firavun ordusuyla yola çıkarak deniz kıyısında konaklayan İsrailoğulları'na yetişir. İsrailoğulları bu durum karşısında Musa'ya sitem ederler. Musa asasını uzatınca Kızıldeniz'in içinde sular ayrılarak yol oluşur, İsrailoğulları geçer ve Firavun ile ordusu boğulur.⁴⁹¹ Kur'an-ı Kerim'de Bir gece vakti Musa'ya yola çıkması emredilir, Firavun ve adamları da onların peşine düşer. Musa asası ile denize vurur ve deniz yarıılır. İsrailoğulları denizi geçer, ancak Firavun ile askerleri boğulur.⁴⁹²” kaynaklarda da belirtildiği üzere Hz. Musa'nın elindeki asası ile denizi yardığı Firavun ile ordusunun boğulduğunu, Hz. Musa ve beraberindekilerin ise sağ salim geçtiğini kızıldenizin yarılması mucizesi, filmde elindeki kılıcı denize atması ve suyun yarılması doğa olayı olarak gösterildiği ve su tekrar yine doğa olayı nedeniyle kapandığı ve neredeyse Hz. Musa'nın bile boğulabileceği ancak yüzerek çıktığı, Firavun'un da aynı şekilde yüzerek kurtulduğu bir sahne olarak gösterilmektedir. İslam'daki mucizeyi doğa olayı olarak

⁴⁸⁹ Mısır'dan Çıkış,5/22.

⁴⁹⁰ Çıkış, 12/ 12, 29-36.

⁴⁹¹ Çıkış, 12/1-14/1-31.

⁴⁹² el-Bakara 2/50; el-A'raf 7/ 136; el-Enfal 8/54; Yunus 10/90, 92 ; el-İsra 17/ 103; Taha 20/77- 78; eş-Ş uara 26/52, 53, 60-66; el-Kasas 28/40; ed-Duhan 44/ 23; ez-Zariyat 51/40.

gösterildiği, Firavun'un da yüzerek kurtulduğu ilahi gücün üstünde bir gücü varmış gibi görülmektedir.

Kutsal kitapta denizin yarılma olayını doğu rüzgârlarıyla geriye çektiği söylenmektedir. Filmede buna benzer bir görüntü olup, suların tekrar birleşmeside hortumlar sayesinde gibi bir doğa olayına bağlandığı görülmektedir.

Filmde İbranilerin kızıldenizi geçme olayını sıradan olan bir olay gibi görüp hiç şaşırılmamasında öyle geçiştirmeleride mucizenin onlar üzerinde herhangi bir tesirinin olmadığı şeklinde görülmektedir.

Ayrıca filmde genel olarak çocuk tanrı şeklinde anlaşılmış ancak Hz. Musa'nın filmin sonuna doğru bir elçi ile görüşmekten bıktım dediği sahnede elçi olduğu anlaşılmıştır. Çocuk tanrı ve erkek olması, Hz. Musa'nın tavrının çocuk tanrıdan daha üstün olması ve çocuk tanrısında çocuksu egolarının olması gibi bir takım durumlar görülmektedir. İslamda Allah'ın suretinin kesinlikle gösterilmesi, çizilmesi vs. tamamen yasaklanmıştır.

Filmde elçi intikam sahibi, hırslı, katı biri olarak gösterilmiştir. Filmde Mısırlıları çeşitli şekilde azaplandırıran Tanrıya ve elçiye öfkelenen bir Hz. Musa görülmektedir. Filmde Hz. Musa'nın Elçi ile tartıştığı, Hz. Musa'nın yavaş hareket etmesinden şikâyetçi olan Elçi'ye "Dört yüz senedir görünmedin yoktun, şimdi mi aklın başına geldi, biraz daha bekle," demesi ve "Ben bir komutanım, eğer söylediklerimi yapmayacaksan beni neden ailemden ayırdın?" diyerek karşı çıktığı görülmektedir.

Yine tanrının "O (firavun için) sadece etten kemikten bir varlık, onun karşımda diz çöküp yalvarmasını istiyorum!" demesi kin ve nefret dolu bir tanrı imajı çizmektedir.

Yine Hz. Musa'nın "Bir ulakla konuşmaktan bıktım," diyerek karşı çıkması, sonrasında tanrı tüm bu konularla kendisi ilgilendiğinde ve tanrı tarafından Mısırlılara verilen musibetlerden dolayı vicdanen rahatsızlık hissedilen Hz. Musa tanrının yaptıklarına karşı gelerek yaptığı şeylerin çok zalimce olduğunu söylemesi, tanrıya karşı isyankâr olan ve kendi vicdani doğruluğu ön planda tutan bir peygamber olarak gösterilmiştir.

Filmde Hz. Musa'nın kendi ırkı olan İbranileri kabullenememiş gibi bir tavır içinde olduğu görülmektedir. Sanki yetiştiği sarayın tkisini üzerinden atamayan hala o ihtişamlı günlerin etkisi altında gibi davranıp İbranilere üstten bakan bir Hz. Musa olduğu görülmektedir.

Yine filmde Hz. Musa tam inanan bir İbranileri görememekteyiz. Eşlerinden giden ancak ona inanıp inanmadığı belli olmayan bir İbrani topluluğu görülmektedir.

Hz. Musa'nın firavuna karşı mücadelisini sanki zorla, gönülsüz yapıyormuş gibi anlaşılmaktadır.

Filmde Firavun ve ahalsinin başına gelen musibetlerin hep bir sebebi varmış gibi anlatılmakta ancak mucize olarak görülmemektedir.

İslam'da Peygamberler Allah'tan aldıkları vahiyleri hemen tatbik eden mübarek kişilerdir. Ancak film'de Hz. Musa'nın Tanrı tarafından kendisine bildirilen "bir gece Mısırlı çocuklarının öleceği" mucizesini dayanamayıp Firavun'a söylediği ve onu kendi çocuğu için uyardığı görülmektedir.

Mucize gerçekleşikten sonra Firavun'un kendi çocuğu ölümü arkasına Hz. Musa'ya hitaben "senin tanrının gücü çocuklara mı yetiyor?" deyince Hz. Musa'nın sesiz olarak gösterilmesi, Firavun'u haklı çıkartmış gibi gösterildiği anlaşılmaktadır.

Hatta bununla yetinmeyip Ramses'in daha şefkatli olduğu ön plana çıkmıştır. "Gidin buradan yoksan ben bir felaket yaratacağım diyerek, tüm her şeye sabırlı olarak gösterilmesi, aksine Hz. Musa ve tanrının daha sinirli olarak gösterilmesi.

Kardeşi Hz. Harun fazla bir yer verilmediği gibi zayıf bir karakter olarak gösterilmektedir.

Filmin son kısımlarında Hz. Musa Joshua'ya; "Bundan sonra gittiğimiz yerde hem bu kadar kalabalık hem de tek bir ulus olarak yerleşip artık tamamen kaçmayı bıraktığımızda ne olacak?" "Amacımız aynı" deyince şimdilik diye cevap vermesi kendi halkına güvenemeyen biri olarak gösterilmektedir.

Hz. Musa'nın kendini ve kavmini kabul ettirmesi için Mısır halkına yönelik bir zulüm teklifi yapmaktadır. Bir yerde konuşmasında "İki türlü savaş vardır. Asker sayın üstünse düşmanla birebir savaşır ve kalbinden vurursun. Ancak az ise yanlardan savaşırın. Kalbe kan pompalayan damarları kesersin. Askerlerin ikmalini mi, der biri ancak Hz. Musa, hayır halkın ikmalleri yiyecekleri, malları ve refahları. Bu neye yarayacak diye sorulunca, her şeye der. Sadece Mısır halkı onu bizim özgürlük talebimizi ikna etmeye zorlar. Bizde onları ona evet dedirtmeye zorlamalıyız." Gibi bir konuşma yapar. Ardından Mısır halkının gemilerini,

tarlalarını vs. yakar yıkar. Burada Hz. Musa'yı kendi halkı için başka halka zarar veren onlara zulmeden bir lider olarak gösterilmektedir.

Hz. Musa'ya emirler yazılı gelmesine karşılık filmde kendi eliyle yazmış gibi gösterilmesi ve ulak ile genelde fikir ayrılığı olduğu ancak bu sefer aynı fikirde olduğu gösterilmektedir.

Hz. Musa'nın annesine verilmesinden bahsedilmemesi, Hz. Musa'nın asasının olmaması, Asanın yılanı çevrilmesi, kâhinlerin Müslüman oluşu, Halkın kurtulduktan sonra tekrar sapıtması, Kardeşi Harun (a.s) yerine vekil tayin etmesi ve Harun as.'a kızması, Firavunun Kızıldeniz'de iman etmeye kalkışması ve boğulması, akabinde ibretlik olarak çürümemesi, evlendiği kişi bir peygamber kızı ancak burada ondan hiç bahsedilmemektedir.

Firavunun tüm bu mucizeler karşısında ve en sonunda çocuğununda ölmesiyle Hz. Musa gidin artık diyerek intikam yerine Tanrıdan daha merhametli olabileceği anlaşılmaktadır.

Yine firavunu kızıldenizde boğulmasını göstermeyip kurtararak tanrının gücünün üstünde bir gücü olduğu anlaşılabilir şekilde sunulmuş ve izleyicilere hakikatte Kuran-ı Kerim'de geçtiği şekliyle boğulan ve ondan önce iman etmeye çalışan ancak kabul edilmediği için cesedinde insanlara örnek olsun diye saklandığını göstermekten kaçmışlardır.

Netice olarak kısmen tarihi bilgilere dayandırılarak anlatılmaya çalışılan ancak olayları mantık ve akıl ilkesince işlediği görülen film genel anlamıyla kurgudan ibaret olduğu gerçekleri tam anlamıyla yansıtamadığını, İslami gerçekliğin çok dışında kalan bir senaryo olarak görülmektedir.

7- Özgürlüğün Sesi Bilal

Yönetmen : Khurram H. Alavi, Ayman Jamal

Senaryo : Khurram H. Alavi, Ayman Jamal

Yapım Yılı : 2005 (105 dk)

Yapım Yeri : Birleşik Arap Emirlikleri

Vizyon Tarihi :2017

Khurram H. Alavi: Yönetmen, Senarist, hikâye danışmanı, heykeltıraş ve sanat direktörüdür. 15 yıldan fazla süredir edindiği deneyimle ilk kez bu animasyonla sahneye çıktı.⁴⁹³ Pakistanlı'dır.⁴⁹⁴

7.1. Filmin Konusu

Hz. Bilali Habeşi'nin çocukluk döneminde annesinin insanlar tarafından hunharca katledildiğini ve çocukluktan beri esir alınarak kız kardeşiyle birlikte köle olmalarını anlatır. Daha sonra Mekke'nin ileri gelenlerinden Ebu Ümeyye'nin kölesi olarak Mekke putlarından yüz çeviren Bilal'in Müslüman olduğunu duyması üzerine yaptığı işkenceleri anlatmaktadır. Son olarak Hz. Bilal'in Müslüman olduktan sonra medineye yaptıkları hicrette, Mekke'de zulüm gören ihtiyar birinin gelerek kız kardeşinin saçını getirmesiyle Mekke'ye giden Bilal'in mahzun olarak dönmesi ve yapılan savaşlar neticesinde Bilal'in eskiden kölelik yaptığı Ümeyye ile birlikte karşı karşıya gelerek onu öldürmesi ve diğer bir savaşta Hz. Hamza'nın şehit olmasıyla birlikte Mekke'nin fethedilmesi ve Bilal'in insanları çağırmak için ezan okumak üzere Kâbe'nin damına çıkmasını anlatmıştır.

7.2. Filmin Özeti

Film karanlık bir yerde açan bir filiz ile başlar ve birden vahşi üç atlı çıkararak filizi ezer ve Bilal'in bulunduğu eve gelirler. Annesi Bilal ve kız kardeşini bir dolapta saklar ve Bilal'e son sözü kardeşine sahip çıkmasıdır. Orada gelen kişiler annesini öldürmüşler Bilal'i ve kız kardeşini almışlardır.

Bilal bu olan bitenleri sürekli rüyasında görmekte ve bir sabah yine bu rüya ile kalkar. Kız kardeşi gelerek onu teskin eder ve Bilal'e ucu kırık bir dirhem verir. Bununla tanrıların lütfunu alabilirsin der ancak Bilal annemin ihtiyaç duyduğunda nerelerdeydi der. Bu sırada köle olduğu efendisi kızdan su ister ancak Bilal ben getireyim der. Çarşıdan geçerken etrafta put ticareti yapan insanları görür. Şöhret, kuvvet, doğurganlık vs. vs. ve putlarla alay eden satıcılar ve put alan insanları görür. Kâbe'nin yanına geldiğinde büyük putları ve bu puta tapan insanları, putları öven ve bu şekilde insanlardan para ve mal alan kişileri görür.

⁴⁹³ https://m.imdb.com/name/nm6735778/bio?ref_=m_mn_ov_bio (Erişim Tarihi: 24/06/2019)

⁴⁹⁴ <https://m.intersinema.com/khurram-h-alavi-filmleri/> (Erişim Tarihi: 25/06/2019)

Bilal'in efendisi Ümeyye'nin oğlu ok atışı yapar ancak bir hedef arar. Bu sırada Bilal'in kız kardeşi geçerken ona seslenerek köle dur der. Onu hedef yapmak ister. Safvan oku tam atacağı sırada Bilal yetişerek Safvan'a vurur ve ok askerlerden birine gider. Aralarında kavga olur ve Bilal Safvan'ı yere yatırarak oku ona tutar. Kız kardeşi gelerek Bilal'e oku bıraktırır ve efendisi Safvan'dan Bilal'in affı için yalvarır. Bu olayı put satıcısı görür.

Diğer taraftan köle satıcıları vardır ve Ümeyye oradan bir köle alıp çıkacağı zaman olayı gören put satıcısı Ümeyye'ye olayı anlatır. Oradan ayrılırken Ümeyye put satıcısı Ukbe'ye bir gün senin o dilini bir kase kuma batıracağım der.

Ümeyye Bilal'in yanına gider ve onu kırbaçlatma cezası verir. Bu sırada oğlu Safvan'a bir tokat atarak bu köle gibi ol ağlama der.

Bilal işkence edilirken ve eli bir direğe asılıyken annesinin ona çocuklukta konuştuklarını düşünür ve annesinin büyüyünce ne olacaksın? Bir çiftçimi yoksa zengin bir tüccar mı deyince Bilal savaşçı olacağını söyler. Seni ve kardeşimi korumak için der. Annesi unutmak kılıç ve at seni büyük bir adam yapmaz ancak zincirlerinden kurtulduğunda büyük bir adam olursun diyerek kalbini gösterir. Öfke, intikam, hurafe, korku ve birçok şey daha bu zincirdir.

Bu sırada kız kardeşi gelir ve yine bir dirhemi vermek ister ancak artık Bilal o kadar ümitsizdir ki artık her şeyden umudunu yitirmiş ve bir köle gibi yaşamaya karar vermiştir. Sabah Ümeyye'nin atının bulunduğu yerden geçerken o ata biner ve at onu alır götürür. Bilal büyümüştür ve o attan düşer arkadaşları Saad ona bu attan düşme şeklin benim hoşuma gidiyor der. Ama ben hiç ıskalamam der ve elma satıcısının elindeki elmayı okla vurur. Adama parasını verirler ve oradan ayrılırlar.

Putların olduğu yerde bir çocuk para ve ekmek istemektedir ancak kimse ona yardımcı olmaz. Ancak herkes putun önündeki kâseye para atar, çocuğu itelerler. Açlığa dayanamayan çocuk o puttan para almak ister. Bunu gören Bilal çocuğun dayak yemesini engeller ve ona ekmeğini verir. Tam oradan ayrılırken es- Sıddık ona tanrının servetinin azalmasındansa kendi yiyeceğini paylaştın. Bu çocuğu puttan daha çok mu önemsiyorsun der. Bilal ben bir köleyim çocuğun kırbaçlanmasını önlemek için yaptım daha ötesini bilmem diyerek yere eğilir. Es Sıddık Bilal'i kaldırır ve insanların bir takım umutlarla kandırılarak putlara para verdiklerini ancak hiçbir işe yaramadığını ancak Kâbe'nin bunun

için yapılmadığını tek Allah'a itaat için yapıldığını anlatır. Bilal köleler hariç der. Es Sıddık sende bir zamanlar özgürdün. Unutma kaderini seçme iradesi olan insanlar büyüktür sadece der ve Bilal müsaade ister ayrılır.

Safvan kılıç eğitimi yapmaktadır. Tam adamlarından birinin boğazına kılıç dayadığında Bilal kendisini babasının çağırdığını söyler ve Safvan ona diz çok der. Diz çöktüğünde ona Bazıları yönetmek için diğerleri hizmet etmek için doğarlar der ve Saffan gider.

Ziyafet saatinde Bilal Ümeyye ve arkadaşlarının es-Sıddık için insanları dolaşıp tanrıların aleyhine kışkırttığını ve el-Hakem'inonlara bir ders vermek için birilerini cezalandırmaları gerektiğini söyler ancak Ümeyye bunu pek dikkate almaz. Bilal'den kendileri için bir şarkı söylemesini ister Bilal güzel sesi ile bir şarkı şiir söyler.

Su kuyusundan su çeken köleleri gören el-Hakem onları kırbaçlamaya başlar. Bu sırada Hamza (Aslan) yetişerek askerin birini duvara çarpar ve el-Hakem'e bir tokat atar. Ne zamandan beri su bedava değil der. Sizin yaptıklarınızdan tanrılarınızı anlıyorum. Siz utanç kaynağınız der el -Hakem'e ve es- Sıddık ile birlikte oradan ayrılırlar.

Bilal kız kardeşine es-Sıddık'ı görmeye gittiğini ve esas kölenin efendilerinin olduğunu, sebebide açgözlülük olduğunu ve özgürlük için neler yapabileceğini anlattığını söyler.

Yine bir ziyafette Ümeyye oğlunun şerefine kadeh kaldırır ve onun ticari zekâsını över. El-Hakem Hamza olayını anlatır. Yine hareket ve özgürlük çağrısının çok yayıldığını anlatır. Ümeyye yine inanmak istemez ve tüccarların buna müsaade etmeyeceğini söyler ve çuvallarla put satıcısı ile tüccarların efendisini sorar ikisinin de yeni harekete katıldığını öğrenir. Bunun üzerine oradakilere başka hain var mı diye bağırınca oğlu Safvan kölene sor baba deyince "Bilal hepimiz eşit doğduk. Aynı havayı soluduk. Kanımız aynı ve aynı toprağa gömüleceğiz. Benimde sizin gibi özgür bir insan olduğumu düşünüyorum der ve Bilal'e işkence ederler ve aç susuz bırakırlar. Bu durum günlerce devam eder. Bilal'den inancından vazgeçmesi istensede Bilal vazgeçmez. En son Ümeyye gelerek Bilal'e bende tanrılara inanmıyorum ancak ikimizin farkı ben beni güçlendirecek olana, sende seni yok edecek olanainanıyorsun. Sen gerçekten özgürlük istiyorsan efendinin düşmanlarına casusluk yaparsın der. Ancak ne olursa olsun Bilal inancından vazgeçmez ve en sonunda kız kardeşi ile tehdit eder. Yinede vazgeçmez. Bilal'i kumun üstünde ellerine çivi ile yere çakarlar ve

bir kayayı üstüne koyarlar. Es-Sıddık bunun için para vererek Bilal'i alır. Ancak kız kardeşini almak istesede Safvan vermek istemez.

Bilal ve beraberindekiler Ümeyye'nin ve beraberindekilerin peşine düşeceklerinden kendilerine kollarını açan büyük bir şehre hicret ederler. Bilal orada Hamza'dan kılıç kullanmayı öğrenmek ister ve Hamza ona öğretir.

Hicret ettikleri yere bir toplanma yeri yaparlar. İnsanları çağırmak için Bilal yapılan yerin üstüne çıkar.

Mekke'den yaşlı bir adam gelerek insanların birçoğunun öldüklerini ve kendilerinde anca kaçabildiklerini söyler ve Bilal'e Safvan'dan bir mektup getirir. Mektupta kız kardeşinin saçını çıkar ve hemen atına atlayıp gider. Bunu gören Hamza'da gider. Safvan'ın evine gelen Bilal askerler tarafından yakalanır. Safvan kardeşindeki olan bir dirhemi kanlı olarak Bilal'e atar ve Bilal'in öldürün der. Hamza yetişir ve onu kurtarır. Bilal kardeşinin öldüğünü düşünür ve acısını çeker.

Ümeyye ile Hamza'nın ordusu savaş için karşı karşıya gelirler. Ümeyye üç kişi gönderir der amaçları daha da rezil etmektir. Hz. Hamza, Hz. Ali ve bir kişi daha çıkar. Sümeyye taraftarları öldürülür ve diğer bir kişi yaralanır.

Savaş başlar ve Hamza'nın taktiği ile Ümeyye taraftarları büyük bir asker birliğini kaybeder. Bu sırada beyaz elbiseli askerler gelerek orduya katılırlar. Savaş esnasında Bilal ile Ümeyye karşı karşıya gelirler ve Bilal üstünlüğü ele aldığında Ümeyye'ye doğru bir insan olmasını ister ancak Ümeyye buna kılıçla cevap vererek Bilal tarafından öldürülür.

Safvan babasının ölümü üzerine Uhut'da tekrar bir savaş yaparlar ve Hamza orada ölmüştür. Kılıcını Bilal alır. Bu olayı Müslümanların yenilgisi olarak bahsedilir.

Bilal filmin sonunda Safvan'ın evine gelir ve onun arkasından kılıcını kaldırır ve neden kardeşini öldürdüğünü sorar. Safvan pencereden dışarı bak der ve kardeşini görür. Safvan Bilal'e inancına göre insan yaptıklarına göre yargılanır. Bir insanı ölçmek için verdiklerinden daha doğru yol nedir? O işte orada... tek doğru hareketim der. Bilal oradan çıkarken ona sonuncusu olmasını diyerek kardeşine kavuşur.

Mekke'de insanları toplamak için Bilal yine yukarı çıkar.

7.2.1. Hz. Bilal-i Habeşi (r.a.)'in Müslüman Olması

Hz. Bilâl'in bedene bir köle ancak ruhen ve düşünceleriyle özgür olan bir kişiyde. Her ne kadar ticaretteki gibi parayla alınıp satıldığı söylense de bu sadece bedenen bir alış verişten öteye gitmeyen ruhen özgür olan bir insandı.⁴⁹⁵

Gerek kabilesi tarafından gerekse insanlar tarafından sevilen, huyu ve aklakı güzel olan ve kruyş kabilesini çok iyi bilen insanların kendisinden akıl aldığı Hz. Ebubekir Mekke'de İslamın yayıldığı dönemde Müslüman olmuştu.⁴⁹⁶ Onun çabaları ile güvendiği ve dost olarak gördüğü Osman b. Affân, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi hür kişiler Müslüman olmuş, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî de Hz. Peygamber ve getirdiği yeni din hakkında konuşulanları duyuyor ve İslâm'a karşı kalbi ısınıyordu. İslâm nuru kalbini kaplamıştı.⁴⁹⁷

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Ümeyye b. Halef'in mallarının başında Şam'a ticaret için gittiğinde Hz. Ebû Bekir de kervanda idi ve bu yolculukta dostlukları ilerledi. Şam'dan döndüğünde Hz. Ebû Bekir'in teklifi ile müslüman oldu ve Allah Rasûlü'ne bey'at etti. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, müslüman olan ilk köledir. Böylece o ilklerden olma şerefine ulaşmıştır.⁴⁹⁸

7.2.2. Hz. Bilal'e Yapılan İşkence ve Hz. Ebubekir'in Kurtarması

İslam hakkında konuşmak, girenlere önlem almak maksadıyla Kureyş kabilesinin önde gidenlerinden ve içlerinde Ebû Cehîl, Ebû Leheb ve Kureyş'te bulunduğu bir grup Dâr'ün-Nedve'de toplanmışlar konuşmaları esnasında Ümeyye'in yanına biri geldi ve: kölesi olan Bilal'in Müslüman olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Ümeyye öfke ve intikamla çok sinirlenerek evine gitti. Durumu gören Hz. Bilâl: Kendisinin Müslüman olduğunu söyledi. Gece karanlığında veya gündüz öğle sıcağında Hz. Muhammed'in yanına gittiğini"⁴⁹⁹ dedi.

Hz. Bilâl'in müslüman olduğunu kendisinin de itiraf etmesi üzerine efendisi Ümeyye b. Halef, Ebû Cehîl' in⁵⁰⁰ de kışkırtmalarıyla her gün öğle vaktinde Hz. Bilâl'i

⁴⁹⁵YÜKSEL, Bünyamin, İslâm Tarihi Açısından Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Hayatı Ve Şahsiyeti, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s.7.

⁴⁹⁶ Kandehlevî, Hayâtü's-Sahâbe, Çev: Ahmet Mevlânî, İstanbul, 1980, I/172.

⁴⁹⁷YÜKSEL, B., a.g.e., s.9.

⁴⁹⁸YÜKSEL, B., a.g.e., s.9.

⁴⁹⁹ EL-MEVLÂ, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim-Muhammed Ahmed Câr, *Kıyasu'l-Kur'an*, Kahire, 1984, s.306- 307.

⁵⁰⁰ Ebû'l-Hakem Amr b. Hişâm b. Muğîre el- Kureşî el-Mahzûmî. M.570 yılında Mekke'de doğmuştur. Ebû'l-Hakem olan künyesi İslâmiyet'e düşmanlığı ve Müslümanlara yaptığı işkenceler sebebiyle Hz. Peygamber tarafından Ebû Cehîl olarak değiştirilmiştir. 624 yılında vuku bulan Bedir savaşında Müslümanlar tarafından öldürülmüştür. (Bkz. KAPAR, Mehmet Ali, "Ebû Cehil" Maddesi, DİA, İstanbul, 1994, X/117- 118).

kızgın güneşin altında sırtüstü uzatıp vücuduna büyük bir taş parçası koyarak İslam'dan uzaklaştırmak ve putlara tapması için baskı yapardı. Fakat her türlü işkenceye tabi tutulmasına rağmen O, hiçbir zaman İslâm'dan taviz vermemiş ve her seferinde “Rabbim Allah'tır, O birdir” diyerek işkencelere inancıyla direnmiştir.⁵⁰¹ Hz. Bilâl'e sadece Ümeyye b. Halef işkence yapmıyordu. Ebû Cehîl ve Mekke'nin ileri gelen müşrikleri de bu işkenceye katılıyordu. İnsan gücünün üzerinde bir işkenceye tabi tutuyorlardı. Müşrikler işkenceyi artırdıkça, Hz. Bilâl, “Ehad, Ehad, Allah bir, Allah bir” diye yüzlerine haykırıyordu. Müşrikler bizim söylediklerimizi söyle dediklerinde “dilim onları söylemeyi beceremiyor”⁵⁰² diyordu.

Hz. Bilâl, dayanılmaz çöl sıcağında, kumlar üzerinde kaldığı müddetçe vücudu yanıyor, hareket edemeyecek kadar halsiz kalıyordu. Müşrikler, Hz. Bilâl'in bu işkenceler karşısında putlara tapacağına inanıyorlar ama O, hep “Allah bir, Allah bir” diyordu. Bu durum karşısında müşrikler hayrete düşüyorlardı. Bu, nasıl bir iman, nasıl bir inançtı? Nasıl bir dindi bu? Böyle bir sabır karşısında etkilenmemek mümkün müydü? Allah Rasûlü'ne iman eden bir köle, bu işkencelere ne diye katlanıyordu? Vazgeçip putlarına neden tapmıyordu? Hz. Bilâl'e bu şekilde bir samimiyet, kararlılık ve dayanma gücü veren Allah'tı. Fakat müşrikler bunu anlayamadılar, göremediler. Allah Rasûlü'nün sesine kulak vermemekle kalmayıp O'na ve ashâbına her türlü işkenceyi uyguladılar. Müslümanları yurtlarından çıkardılar.⁵⁰³

Hz. Peygamber onun bu şekilde işkence görmesine çok üzülmüş ve Hz. Ebû Bekir'den, Bilâl'in müşriklerin elinden kurtarılmasını istemiştir. Hz. Ebû Bekir, karşılığında müşrik olan güçlü, zenci bir köleyi vererek Hz. Bilâl'i Ümeyye b. Halef'in elinden kurtardı ve onu azad etti. Bilâl b. Rebâh el- Habeşî, Mekke'de Müslüman olduğunu açık bir şekilde söyleyen ilk kişilerden biridir.⁵⁰⁴

⁵⁰¹ İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretu'n- Nebeviyye*, thk: Mecdî Fethî es-Seyyid, Dâru's-Sahabe li't-Turâs, Tanta 1995, es-Sîra, III/180; et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, Târihu't-Taberî, Kahire, 1969, II/452- 453; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh, Zâdü'l-Meâd, Çev: Şükrü Özen -H. Ahmed Özdemir- Mustafa Erkekli, İstanbul, 1990, III/41- 42; Hasan, İbrahim Hasan, Târihu'l-İslâm, Kahire, 1964, I/83;

⁵⁰² İBN SA'D, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire, (2001).III/232; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, I/243.

⁵⁰³ YÜKSEL, B., a.g.e., s.13.

⁵⁰⁴ İbn Hişâm, es-Sîra, III/180; İbn Sa'd, et-Tabakât, III/232; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Muhammed Hamidullah, Beyrut, 1996, I/184- 185; VI/128; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, I/243.

Allah Rasûlü, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin kölelikten azad edilip hürriyete kavuşmasına çok mutlu oldu. Bundan sonra artık Hz. Peygamber'in müezzini olacaktır. İslâm'da ilk ezanı o okuyacaktır.⁵⁰⁵

7.2.3. Medine'ye Hicreti

Mekke'de müşriklerin müslümanlara karşı işkenceleri artınca, Allah Rasûlü ashâbının Medine'ye hicret etmelerini istedi. Bundan sonra müslümanlar, ellerinde dünya malı olarak ne varsa hepsini arkalarında bırakarak gruplar halinde Medine'ye göç ettiler. Bilâl b. Rebâh el- Habeşî, Mus'âb b. Umeyr, Abdullah İbn Ümmi Mektûm ve Ammâr b. Yâsir gibi Medine'ye ilk hicret eden sahâbe arasında bulunmaktadır.⁵⁰⁶ Hz. Bilâl, Medine'ye geldiğinde Sa'd b. Hayseme'nin evine misafir oldu.⁵⁰⁷

Bilal-i Habeşî hicretin ilk senesinde Hz. Peygamber'in öğrettiği ezanı onun emriyle ilk defa okumakla anıldı. Sabah ezanını çok erken okuyan Bilal'in bu ezana "es-Salatü hayrûn mine'n-nevm" (Namaz uykudan hayırlıdır.) ibaresini katması Hz. Peygamber'i sevindirdi ve bunu her sabah ezanında okumasına müsaade etti.⁵⁰⁸

7.3. Değerlendirme

İslamda özgürlük için değil Allah için savaş ve cihad vardır. Ancak filmin ismi özgürlük savaşçısı olarak verildiği görülmektedir.

Yeni hareket olarak gösterilen İslam'da asıl İslam kahramanlarından bahsedilmeyerek İslam'ı sanki Hz. Bilal ile geliştirmiş ve Hz. Bilal'in mücadelesi ile genişlemiş gibi gösterildiği bir nevi köle dini olarak gösterilmektedir.

Hz. Bilal denince akla ilk olarak ezan⁵⁰⁹ gelir. Çünkü Hz. Bilal ezan okuması ve peygamberimizin müezzini⁵¹⁰ olmasıyla meşhurdur. Ancak filmde şarkı söyleyen ancak hiç ezan okumayan Hz. Bilal görülmektedir.

⁵⁰⁵ Ahmed Halil Cum'a, Ricâlun Mübeşşerûne bi'l-Cenne, s.289.

⁵⁰⁶ İbn Hanbel, IV/284; Kandehevî, Hayâtü's-Sahâbe, I/510.

⁵⁰⁷ İbn Sa'd, et-Tabakât, III/233; Nedvî, Şah Muînüddin Ahmed-Ansârî, Saîd Sahib, Asr-ı Saâdet, I-V, Haz: Eşref Edib, İstanbul, 1969, II/124.

⁵⁰⁸ FAYDA, Mustafa, "BİLÂL-i HABEŞÎ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bilal-i-habesi> Erişim T.: 12.04.2019

⁵⁰⁹ Sözlükte "bildirmek, duyurmak, çağrıda bulunmak, ilân etmek" anlamında bir masdar olan ezan kavramı terim olarak farz namazların vaktinin geldiğini, nasla belirlenen sözlerle ve özel şekilde müminlere duyurmayı ifade eder. (ÇETİN, Abdurrahman, "EZAN", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezan#1> (13.04.2019)

⁵¹⁰ Sözlükte "çağrıda bulunan, ezan okuyan, kâmet getiren kimse" mânasındaki müezzin kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de "münâdî" anlamında iki âyette geçmektedir (el-A'râf 7/44; Yûsuf 12/70). Hadislerde "ezan okuyan, kâmet getiren" mânasında kullanılır, bazan bu anlamda münâdî kelimesi de yer alır (Buhârî, "Vuğû", 5; "Ezân", 7). KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, "MÜEZZİN", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muezzin> (13.04.2019).

Film neredeyse İslam'sız bir Hz. Bilal anlatmış gibi gözükmekte. Sadece özgürlük savaşı veren ve kız kardeşini korumaya çalışan bir şahsiyet olarak görülmektedir.

Yine Hz. Bilal'in işkence gördüğü sahneler çok kısa gösterilmiş. Hâlbuki Hz. Bilal'i Bilal yapan en büyük şeylerden biride işkence sırasında dininden vazgeçmeye zorlansa da o vazgeçmeyip "Ehad" demesidir. Bu günlerce sürmüştür. Ancak filmde çok kısa bir zaman gibi görülmektedir.

Yine İslam'ın ilk yayıldığı dönemlerde İslam adı yerine yeni hareket kullanılmıştır. İslam'ın en önemli sembol isimlerinden birini filmin başrolü yapıp İslam isminin geçmediği görülmektedir.

Hz. Bilal peygamber aşığı bir insandı. Hatta Hz. Peygamber'in vefatında ezanı zor okumuş ve vefat ettikten sonrada da üzüntüsünden bir daha okumama kararı almıştır.⁵¹¹ Ancak filmde köleliğin Hz. Peygamber'le son bulduğu halde ve Hz. Bilal'i Bilal yapan Hz. Muhammed (sav)'den de hiç bahsedilmediği görülmektedir.

Yine Umeyye'nin oğlu Saffan'ın⁵¹² ilerleyen dönemlerde Müslüman olmuştur. Ancak bu konu da burada hiç gösterilmemiştir.

Filmde bol bol putlardan⁵¹³ bahsedildiği ancak islami sembollere fazla rastlanılmadığı görülmektedir.

Savaşlarda Müslümanlar Allah'ü Ekber nidalarıyla savaşırken burada hiç gösterilmemiştir.

Yine filmde İslam, Müslüman, Kuran, Peygamber gibi İslami kavramları duyulmamaktadır.

Filmin başından sonuna bir para gösterimi var. En büyük değer sanki para gibi gösterilmiş. Hz. Bilal'in parası, putlar için para vs. Hz. Bilal'in annesinin zengin bir tüccarmı olacaksın demesi ve zenginlikten bahsedilmesi sanki ideolojinin para üzerine yoğunlaştığı bir film olarak görülmektedir.

Müslüman olmak için Kelimeyi Şehadet getirmek gerekiyor. Ancak burada hiçbir sahnede kelimeyi şehadet gösterilmemektedir.

⁵¹¹ Konuyla ilgili bkz.; ES-SAHHAR, A.Cûde, Peygamberimizin Müezzini Hz. Bilâl-i Habeşî, Çev: Mustafa Runyun, İstanbul, 1967, s.90; Ahmed Halil Cum'a, Ricâlun Mübeşşerûne bi'l-Cenne, s.309-310.

⁵¹² Ayrıntılı bilgi için bkz; Mehmet Ali KAPAR, "Safvân b. Umeyye" Maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/safvan-b-umeyye> Erişim Tarihi: 13.04.2019.

⁵¹³ Bazı ilkel toplumlarda olağan üstü güç ve etkisi olduğu kabul edilen canlı veya cansız nesne, tapınak, sanem, fetiş. (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cdb39b47a6159.78011769) (Erişim Tarihi: 15/05/2019)

Çölde kurumuş ağaçlar... Ardından yerde filizlenip çiçek açan bir bitki görüyoruz. ölleşen dünyayı manevi olarak yeşertecek olan İslam'ın gelişinin müjdesi bu⁵¹⁴. Ancak bu müjde burada çok kapalı kalmış, bu müjde için canını veren sahabelerden, birçok olay ve konulardan bahsedilmediği görülmektedir.

⁵¹⁴<https://www.dunyabizim.com/sinema/sadece-cocuklara-degil-herkese-ozgurlugun-sesi-h28288.html> Erişim Tarihi: 19/05/2019

SONUÇ

Sinema, tarihi çok eski olmamasına rağmen bugün toplumsal ve bireysel hayatın bir parçası haline gelen, izleyicileri görsel ve işitsel olarak etkileyen, uzun zaman (gün, ay, sene vs.) alarak yapılmasına rağmen kısa bir sürede ele aldığı konuyu izleyicilere ulaştıran yine kitleler arasında da bir mesajı veya bir konuyu en derinden ileten bir araç olması yönüyle çok etkili bir iletişim ve etkileşim aracı olarak bilinmektedir.

Sinema/ filmler, televizyon aracılığı ile izlenme oranında biraz daha fazla kitleye ulaşmasını sağlayarak, ele aldığı bir konuyu öyle bir boyutlara getirerek ve insanların zihinlerinde öyle bir etki bırakır ki, insanlar bazen bu olayın/konunun içerisinde sanki bir kahraman, bir figüran, bir oyuncu, olayı bizzat yaşayan veya film bitiminde zihninde o olayı yaşatmaya devam eden, hatta sinemada aldığı rol modeli de yaşamaya çalışan, filmdeki verilen mesajla birlikte yeni hayatlara atılan veya hayatını sonlandıran, yeni bir kültür ve inanca yelken açan, kendi öz kültüründen ve inancından uzaklaşan, özellikle taze beyinlere büyük etki göstererek hayatı filmdeki gibi algılayan (bunları çoğaltmamız mümkündür) bir kişilik haline getirdiği söylenebilir. Nitekim bu hususta elem bir örnek olarak ülkemiz de yaşanan, kendini örümcek adam olarak görüp etkilendiği düşünülen çeşiti çocuk haberleri gündem olmuştur.⁵¹⁵

Sinema öyle bir etkiye sahip ki gündemi değiştirebildiği gibi yeni bir gündem oluşturabilir, iyi bir propaganda aracı olarak kullanılabilir, kendine has fikirleri izleyiciye çeşitli şekillerle kabul ettirebildiği söylenebilir. Filmin yapımcısının duygu ve düşüncelerini, inançlarını, kültürlerini, dini yaşayışını, bakış açısını, ideolojisini kısaca ne yapmak istiyorsa onu seyirciye iletebilir ve onların bunu kabullenmesini bile sağladığı söylenebilir. Yeni bir düşünce, yeni bir din, yeni bir oluşum yapabilir, var olan anlayışı ve düzeni bozabildiği gibi, daha iyi bir halede getirebildiği gibi iyiyi kötü, kötüyü de iyi olarak gösterebilir. Tüm bu hususlarla ilgili örnekler çoğaltmak mümkündür. Tarihe baktığımızda bunların birer örneklerin olduğu gözlenmiştir.

Sinema ta başlangıcından itibaren neredeyse hep din olgusuna değinmiştir. Çünkü dinin genel olarak insanların hayatında vazgeçilmez bir yeri olduğu söylenebilir. Din ilk insandan günümüze kadar herkesin üzerinde durduğu, en çok önem verdiği hususlardan biri olduğu hatta varlığın gayesi varoluşun amaç olarakta görüldüğü söylenebilir. Din, toplumda

⁵¹⁵<http://www.haber7.com/3sayfa/haber/908761-orumcek-adamdan-etkilendi-kendini-asti>
Tarihi:05/05/2019)

(Erişim

insanlara yön veren yaşayışlarını, alışkanlıklarını, yeme, içme, duygu, düşünce kısaca her şeyini etkilediği söylenebilir. Dinin sadece bireysel değil toplumsal olarak ta birçok etkiye sahip olduğu ve uğrunda birçok savaşlar yapıldığı, birçok ülkeler fethedildiği görülmektedir.

Medya, dini duygu ve düşünceleri aktarma noktasında önemli bir iletişim aracı olabilmektedir. Yine sinema, toplumun dini duygu ve düşüncelerine en hızlı bir şekilde ulaşılabilir bir araç olduğu, dini farklı amaçlarla kullandığı söylenebilir. Mesela dindar olan insanların sinemaya ilgilerinin artmasını sağlayarak onları da bu alana çekebilme veya dini motiflerin, düşüncelerin insanlara ulaştırılmasını sağlama gibi amaçlardan dolayı dini kullandığı olmuştur. Bunu bazen ana konu olarak yapabilmekte, bazen alt yazılarda bazen arka planda bir dini motif olarakta kendini göstermekte, bazen de ana kahraman olarak yaptığı söylenebilir. Dinle hiç ilgisi olmadığı düşünülen fillimler de dahi dini motiflerin arka planda yer aldığı gözlenmiştir. Örneğin bir cami, bir haç veya başka bir dini unsurlara rastlamak aksiyon filmleri dahil bütün film kategorilerinde görülebilmektedir.

Günümüz sinemasında dini kullanımın yaygın olduğu görülmektedir. Örneğin, film senaryosu içerisinde Hristiyanlıkla ilgili bir bölüm eklendiği takdirde, başroller ya da alt rollerdeki kahramanlara İncil'den bölüm okuma veya rehber olarak İncil'i gösterme gibi ya da önemli bazı olaylarda kiliseye giderek dua edildiği ve kostümlerinde ve boyunlarında bir haç bulundurma gibi dini motiflerin sıkça kullanıldığı gözlenmiştir.

Yine sinemada Yahudilik ile ilgili filmler incelendiğinde ise günümüz İsrail yaşantısının hiçbir göstergesi olmaksızın, çoğunlukla soykırım konularının işlendiği gözlenmiştir. Hatta bazı veri kaynakları incelendiğinde ise bazı filmlerde günümüz Yahudilerinin bir kısmının yapmış olduğu çeşitli savaş ve insanlık suçlarının normalleştirme çabaları üzerine odaklanıldığı da gözlenmiştir.

Ancak izleyici sayısı yüksek filmlerde İslam'ın veya Müslümanlığın ele alınış biçimi incelendiğinde, film sahnelerinde çoğunlukla Arap Müslümanları'nın gösterildiği, hatta Müslümanlığın yalnızca Ortadoğu coğrafyasında yaşayan Arap toplumuna ait bir inanç gibi gösterilmeye çalışıldığı gözlenmiştir. Birçok filmde Müslümanlar hep olumsuz karakter olarak ve genellikle terörist, katil, şehvetine düşkün, canlı bomba, hain, vahşi, cahil gibi birçok şekilde İslam ve Müslümanların inanç ve itikadına yakışmayan şekillerde gösterildiğini görmekteyiz. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası Müslümanlar neredeyse tamamen terörist, teröre yardım eden, katil, gaspçı gibi birçok kötü unsur ile işlendiği

görülmektedir. Yine Müslümanların peygamberleri ve birçok mübarek şahsiyetleri ile ilgili İslam'ın hoş görmediği şekilde bazı filmlerin olduğu da görülmektedir.

Mekke- Medine, Mısır, Irak ve İran gibi dinler tarihi açısından oldukça önemli kabul edilen bölgelerle birlikte özellikle Kudüs ilahi dinlerin kutsal kabul ettiği önemli beldelerden birisidir. Kudüs'ün ilahi dinlerce kutsal kabul edilmesi, aynı zaman da bu bölgede çok uzun süren (tarihi, siyasi, kültürel, dini vs. nedenlerle) savaşların ve çatışmaların sürekli devam ettiği bir bölge olmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Kudüs, Yahudilerin haç yaptığı, kible olarak yöneldiği bir yerdir. Yahudilerce kutsal kabul edilen ve Moriah olarakta tanınan yerde burada yer almaktadır. Yine Kudüs Yahudi inancında seçilmiş bir yerdir. Yine Yahudilerce kutsal olarak görülen ve Tanrı'nın evi olarak addedilen Süleyman Mabedi 'de burada yer almaktadır. Bu şehir Hristiyanlık içinde, Hz. İsa'nın nasihat ettiği, çarmıha gerildiği, inançlarına göre ölümden sonra tekrar döneceği yer olması ve yine Hristiyanlar için önemli kabul edilen “Kutsal Mezar, Eleona, Doğuş, St. Anne, Kamame ve Hz. Meryem kiliseleri ile Hz. İsa'nın çarmığa gerilmesine doğru yürüdüğü yol, çarmıhtan önceki günün akşamı yemek yediği mekân” gibi yerlerin bulunması sebebiyle önemli ve kutsal olarak görülmektedir.

Kudüs Müslümanlar için taşıyla toprağıyla İslam eserleri taşıdığı, ilk peygamberden son peygambere oradan da tüm İslam âlemine miras bırakılan bir geçmişi olması ve İslami tebliğ yolunda yine ilk peygamberden son peygambere kadar birçok peygamberlerin doğduğu, yaşadığı ve metfun bulunduğu özel ve mübarek kabul edilen bir beldedir. Bütün peygamberlerin ortak olarak bulunduğu tek yer olarak Kudüs bölgesinin olduğu da çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir. Nitekim İslam'ın ilk kiblesi, İsrâ ve Miraç mucizelerinin yaşandığı, Mescid-i Haram'dan sonra yapılan ikinci mescit olarak kabul edilen Mescid-i Aksa bu kadar önemli şahsiyetlerin ve olayların, hatıraların yaşandığı yer olması nedeniyle İslam'ın çok önem verdiği yer konumundadır.

Allah'ın Kur'an-ı Kerim de “iyi ve güzel bir yer”⁵¹⁶ olarak anlattığı Kudüs, yine Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir zamanlar kible olarak yöneldiği Müslümanların ilk kiblesi olarak geçtiği, tevhit mücadelelerinin en çok konu olduğu, geçmişten bugüne Müslümanların sahip çıktığı bir beldedir.

⁵¹⁶ Yunus, 10/ 93.

Kudüsle ilgili olarak uzun süre araştırmalar yapan Prof Dr. Ali ERBAŞ'ın bir makalesinde bu bölgeyi Şu Şekilde tasvir etmiştir: “Kudüs'ü İsrail'in başkenti yapmaya yönelik çalışmalar, fitne, kavga ve kaosu büyötmekten öteye geçmeyen beyhude bir çabadır. Zira Kudüs, ilelebet Filistin'in baŐkentidir ve öyle kalacaktır. Bu vesileyle, her türlü işgal ve zulme raŐmen yıllardır Mescid-i Aksa'nın muhafızlıŐını yapan Filistinli mazlum Müslömanların yanında olduğumuzu ve onlara her türlü desteği sunmaya devam edeceğimizi ifade ediyorum. Mescid-i Aksa, Kudüs ve çevresinde yaşayan Müslömanlar başta olmak üzere bütün dünyada zulüm ve işkence gören kardeŐlerimizin bir an önce huzur ve felaha ermelerini diliyor; Yüce Rabbimden, inayetini bizlerden esirgememesini niyaz ediyorum.”⁵¹⁷

Yukarıda yedi ana başlıkta incelenen filmlere bakıldığında genel olarak İslam'ın değerlerinden uzak, Müslömanların terör sevici veya terörist olarak gösterildiği, insanları öldüren, canlı bomba olarak görünen, yapılan tüm yanlış eylemlerin İslam adına yapıldığı gösterilen, İslam'da önemli ve mübarek olarak kabul gören isim ve küçük düşürölmeye çalışıldığı, Müslömanların basite indirildiği, yine Müslömanların başkalarının topraklarını gasp eden bir kitle olarak gösterilmeye çalışıldığı, İslam peygamberlerinin yanlış, eksik ya da taraflı olarak anlatıldığı, İslamın ruhundan uzak olarak konu edildiği ve daha birçok İslam ve Müslömanlıkla ilgisi olmayan sahnelerin yer aldığı gözlenmiştir.

Günümüzde her türlü teknolojik faktörün kullanımı ile oluŐturılmaya çalışılan islamofobik yaklaŐımların insanların zihinlerinde yanlış olarak yer alabileceğinin unutulmaması gerekmektedir. Nitekim, bu yaklaşım gayrimüslimler için doğrudan etkili olmakla beraber, bu sinema izleyicilerinin arasında yine Müslöman olan yüzlerce belkide binlerce insanın olduğu göz önüne alınırsa ne derece bir yıkım olabileceği ortaya çıkabilmektedir.

Yine Müslömanların bu kadar geniş izleyici kitesine sahip olan bu sinema sektöründe kendi tarihini ve diniyle ilgili olarak tarihi gerçeklik ve inancına uygun multimedya çalışmaları yapmaları, insanların bu doğru bilgilere ulaŐmalarını sağlamaların önemli olduğu düşünölmektedir.

Bu çalışmada incelenen filmlerde görölen bir diğer olgu ise, özellikle din bilgisi zayıf kişilerin filmlerin etkisi altına girmesinin oldukça mümkün olduğu düşünölmektedir. Filmlerle ilgili çeşitli araştırmalar da halihazırda bilinçaltını etkilediği bilinirken, izleyicinin

⁵¹⁷ERBAŐ, Ali, “Kudüs,” *Dıyanet Aylık Dergisi*, Ocak 2018, s.5.

bilinci açık ve doğrudan verilen mesajlarda dahi eksik ilmi bilgi sebebiyle İslamiyet'i eksik, yanlış ya da empoze edilen duygu ve düşüncelere kapılabileceği mümkün görünmektedir.

Son olarak uzun süre yapılan literatür taramaları, veri tabanı sorgulamaları ve doğrudan araştırmalara istinaden, ülkemizde ve dünyada İslam ahlakına ve ruhuna uygun yapıtların çok az olduğu gözlenmiş olup, diğer birçok film ve türevlerinin özellikle 3-16 yaş aralığındaki genç neslin doğrudan etkilenebileceği gözlenmiştir. Bu hususta hem genç neslin hem de yeterli ilmi bilgiye sahip olmayan Müslümanların etkilenmesi mümkün olup, İslam'ı tercih etmek isteyen veya merak eden gayrimüslimler için de olumsuz intibaların oluşabileceği öngörülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

ABDU'L-KERİM, Muhammed, *Kitâbu'l-Mescidi'l-Aksâ*, byy, tsz,

ABDU'R-REZZÂK, Ebû Bekir es-San'ânî, “*el-Musannef*”, thk. Habîburrahman el-A'zamî, Beyrut, 1983.

ABİSEL, Nilgün; *Sessiz Sinema*, 3. Baskı, Ankara, De Ki Yayınları, 2014.

ADAM, Baki, “Kutsal Toprak, Mesih ve Terör”, *Dini Araştırmalar*, C.7, S. 20, 2000, ss. 61-72.

ADANIR, Oğuz, *Sinemada Anlam Ve Anlatım*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2003.

AĞIRAKÇA, Ahmet; “Müslümanların İlk Kiblesi Mescid-İ Aksa ve Mübarek Şehir Kudüs”, *Diyanet Aylık Dergi*, S. 325, Ocak 2018, ss. 6-10.

AHMED b. Ahmed B. HANBEL, “Müsned”, thk. *Şuayb Arnavut-Adil Mürşid*, Beyrut, 1995.

AKALIN, Kürşat Haldun, “Hıristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültündeki Vaftiz ve Günah Çıkartma Ayinleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 42, 2014, ss.41-76.

AKMAN, Halil; “*ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikalarına etkileri (1952-1964)*”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013.

AKTAŞ, Kubilay, “Bilinçaltımıza Öyle Mesajlar Geliyor ki”, *Yenişafak Gazetesi*, 18.01.2009.

ALMASRİ, Mutasem, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kudüs'e Gönderilen Surre-i Hümayun*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Temmuz/2015.

ALTUN, İsmail, “Sahabe Gözünde Kudüs ve Mescid-i Aksâ”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S. 47, Erzurum 2017, ss.153-169.

ANONİM, *Kudüs (Tarihî Belge)*, (Tercüme: Acar Tanlak), Yayınlayan: İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, Ankara, 1988.

_____, Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük. 2018.

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 4. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008.

ARİF, Arif Pasa, *Tarihü'l-Kuds*, Kahire 1994.

ARMAOĞLU, F., *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948- 1988)*, Ankara: İş Bankası Yayınları, 1994.

ARMSTONG, Karen; *Jerusalem One City, Three Faiths*, Newyork, USA Ballentine Books, May 1997.

ARMSTRONG, L.; *The spatialization of Jerusalem during the early Muslim period* (Doctoral dissertation, University of Colorado at Boulder), 2007.

ASKALANİ, Ahmed b. Ali b. el-Hacer, “Fethü'l Bari bi Şerh i Sahih el-Buhari”, *thk.: Seyyid b. Abbas el-Culaymi-Ayman b. Arif el-Dımaşki*, Kahire: Dar Abi Hayyan, 1996.

ASLAN, Seyit, *Ortadoğu Coğrafyasında Mezhep Politikaları: Türkiye, İran Ve Suudi Arabistan Örneği*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2017.

ATAN, U., *Animasyonun Kültür Aktarımındaki Yeri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.

ATAY, Hüseyin; “Kur' an-ı Kerim ve Kudsiyet”, *AÜİFD*, Ankara, XXVII, 1985.

AY, Rahim, “Kudüs Şehri Siyasi Tarihi (Başlangıcından M.S 135' kadar) ve Üç Kutsal Dindeki Önemi”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

AYDIN, Fuat, *Yahudilik*, İnsan Yay., İstanbul 2004.

AYDIN, Halil İbrahim, *Kur'an'da RAB Kavramı*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karaman-2017.

AYRANCI, İlhami; “Kudüs'te Paskalya Kutlamaları”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 39- S. 1- Ocak-Şubat-Mart 2003.

BALCI, İsrail, “Hz. Ömer Döneminde Diplomasi”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

BALCI, Kerim, Aykut İNCE; *Kudüs: Kutsallığın Başkenti*, Timas Yayınları, İstanbul 2012.

BASBÜS, Ahmed, *el-Kuds Tünadiküm* (Amman: Darü'l-Beşir, 1995), s. I 8.

BASİT, Musa İsmail, Hamza Zib MUSTAFA, Gassan Musa MUHİBİŞ, Said Süleyman KİK; *Kudüs Tarihi*, Nida Yayıncılık, İstanbul 2011.

BAŞ, Mustafa, *Yahudilik ve Hıristiyanlık*, Rüya Matbaa, Ankara, 2001.

BAYRAKTAROĞU, Ulaş; *Ortadoğu'da Yeniden Yapılanma Sürecinde Kültür-İktidar ilişkisi*, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırma Enstitüsü, İstanbul,2009.

BEDİR, A., *Tevhidin Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.

BELADA, Ahmet, “Tarihî Seyri İçinde Kudüs Ve Yahudi Devletine Giden Yol”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak, Sayı 325, 2018, ss.14-17.

BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya, “*Futuhu’l-Buldan*”, çev. Mustafa Fayda, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, 1987.

_____, *Ensâbu’l-Eşrâf*, thk. Muhammed Hamidullah, Beyrut, 1996.

BESALEL, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Gözlem Gazetecilik Basın Yay. Aş., İstanbul 2003.

BILGILI, F. M., “*Çocuğun Din Eğitimindeki Karşılaşılan Güçlükler*”, Beyan, İstanbul, 2005.

BİÇKİOĞLU, Musa, “Kudüs’ü Unutma”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak, S. 325, Ankara, 2018, s.18-21.

_____, “Kadim Şehir Kudüs”, *Diyanet İlmî Dergi*, Temmuz, S. 295, Ankara, 2015, ss.12-18.

BİLGİN, B., “Ahlak Bilgisinde Dini Hikâyeler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Sayı: 1, 1994.

BRANDON, S.G. F.; *Dictionary of Comparative Religion (DCR)*, London 1970

BROWN, Thomas, *The History: The Destruction of The City And Temple of Jerusalem And The Ruin And Dispersion of The Jewish Nation*, Albany, New York, 1825.

BUHÂRÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, “*el-Câmi’u’s-Sahîh*”, Beyrut: Dâru Tavgi’n-Necât, 1422.

_____, *Sahîhu’l-Buhârî*, İstanbul, 1315, Ehâdîsü’l-Enbiyâ’, 10.

BUHEİRİ, Marwan R.; “*The Formation and Perception of the Modern Arab World, New Jersey:*” *The Darwin Press*, 1989.

BUHL F., “Kudüs” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1977.

BUZPINAR, Tufan, “*II. Abdülhamid Döneminde Filistin’e Yahudi Göçü Meselesi (1878-1908)*”, *Türkler*,” ed. Hasan Celal Güzel, c. 13, Ankara 2002.

BÜKER, Seçil, *Sinemada Anlam Yaratma*, Hayalperest Yayınevi, 2. Baskı, 2012.

BÜKER, Seçil; Y. Gürhan **TOPÇU**; *Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri*, Gazi Ü. Yayınları, 2008.

BÜNDÂRÎ, *Sene’l-Berkî’s-Şâmî*, Thk. Ramazan Şeşen, IRCICA, İstanbul 2004.

CABARİN, Raid Fethi Halid, “Tarihî Süreçte Mescid-i Aksâ”, *Çağdaş Araştırmalar Merkezi (Merkez Dirasat al-Muasarah)* Arapçadan çev. Suna Demir, Mescid-i Aksâ Sempozyumu, İstanbul Barış Platformu, İstanbul, 2009.

CEBE, Arzu, “Semavi Dinlerin Oluşturduğu Kültürlerde Kudüs ve Kutsallık Kavramı”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 13, Eylül 2017, ss. 370-384.

CERAM, C. W., *Sinemanın Arkeolojisi*, İstanbul: Agora Yayınları, 2007.

CERECİ, S., *Büyülü Kutu, Büyülenmiş Toplum*, Şule yayınları, İstanbul 1992.

CEVAD, Ali, *el-Mufassal fi Tarihu'l-Arab Kable'l-İslam*, Matbûatu'l-Cemu'l-İlmiyyu'l-Irakî, Bağdat 1956.

COMSTOCK, Richard W.; *Religion and Man, The Study of Religion and Primitive Religions*, New York 1971.

CONDER, C. R., *The City of Jerusalem*, Printed By Hazel, Watson And Winey, L.D., London, 1909.

CÖHCE, Salim; “Büyük Ortadoğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Ortadoğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler”, *Gazi Akademik Bakış*, S.2, 2000, s.67.

CUM'A, Ahmed Halil, *Ricâulun Mübeşşerûne bi'l-Cenne*, s.289.

CÜRCANİ, Seyyid Ali b. Muhammed; *Kıtabu't-Ta'rifat*, (Beyrut: Mektebetu Lubnan) 1985.

ÇEKEN, Muhittin; *Roma-Bizans Döneminde Kudüs (IV.-VII. Yüzyıl)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2015.

ÇELEBİ, Evliya, “Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi”, Haz: Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap, C.2, İstanbul: YKY, 2011: 491

ÇELEN, Pınar, *Toplumsal Etkileşim Mekânı Olarak Sinemalar*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

ÇELİK, Metin, *Reklamda Tüketicinin Yönlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.

ÇELİK, Hamit; *Ortadoğu'da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

ÇELİK, Pınar, *Medyanın Reklam Ve Tüketim İşlevinin Din İle İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s. 34 (Sambur, 2015.)

ÇETİNSAYA, Gökhan; “Ortadoğu” Maddesi, *DİA*, C. 33, 2007.

ÇEVLİKLİ FANDAJ, Ezgi; *Uluslararası Alanda Kudüs'ün Siyasi Ve Hukuki Statüsü*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2017.

DAVUTOĞLU Ahmet, *Stratejik Derinlik*, 87. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

De Expugnatione Terrae Sanctae Per Saladinum Libellus, Ed. by. Josephus Stevenson, Radulphi de Coggeshall Chronicon Anglicanum: Chronicles and Memorials of Great Britainand Ireland During The Middle Ages, London 1875.

DEMİRCİ, Kürşat, “Kutsiyet” maddesi, *DİA*, XXVI, Ankara, 2002, ss.495-496.

DEMİRKENT, Işın, “Kudüs” maddesi, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, ss.329-332.

DEMİRKOL, Erdem, *"II. Abdulhamid Döneminde Kudüs'te Kilise İmar ve İnşa Faaliyetleri"* İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

DESPLANCQUES, Sophie, *“Antik Mısır,”* (çev: İsmail Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

DOĞAN, Mehmet; *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1994.

DOUGLAS, J. D., *The New Bible Dictionary* (NBD), London 1962.

DURKHEİM, Emile, *“İntihar”*, çev. Zühre İlkelen, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013.;

DURSUN, Davut; “Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi”, *Stradigma*, S. :10, 2003.

_____, *Ortadoğu Neresi*, İnsan Yayınları, Ocak 1995.

EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, thk. Muammed Avvâme, Beyrut, 2006.

EBÛ ŞÂME, Şihâbüddîn Abdurrahmân İbn İsmâîl İbn. İbrâhîm el-Makdisî ed-Dımaşkî, *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn*, Thk. İbrahim ez-Zeybek, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1997.

EBÛ'L-FEREC, *Tarih*, II (Ebü'l-Ferec, Abû'l-Farac Tarihi, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara, 1999.

_____, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, çev. Şerafeddin Yaltkaya, TTK, Ankara 2011.

EDBURY, Peter W. ed., *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation*, Aldershot: Ashgate, 1998.

ED-DİMAŞKÎ, Ebû Şâme Şihâbüddîn Abdurrahmân İbn İsmâîl İbn. İbrâhîm el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn Fi Ahbâri'd-Devleteyn*, Thk. İbrahim ez-Zeybek, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1997.,

EDWARD, Said, *Medyada İslam: Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.

- EFTEKHARINASR**, F., “Hangisi Afyon?”, *Cinemascope Dergisi*, Sayı.21, Ekim, 2008.
- EİSENBERG**, Josy-Kaufmann, Francine, “Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik (makale),” *çev. Mehmet Aydın, A.Ü.İ.F Dergisi*, 29, A.Ü. Basımevi, Ankara 1987.
- EL-ÂRİF**, Ârif, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Kudüs*. Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyyetü li'dirâsâti ve'n-neşr, (2005).
- _____, Arif; *Kudüs Tarihi*, Darul Maarif Yayınları, Mısır 1995.
- EL-CEVZİYYE**, Ebû Abdillâh İbn Kayyim, , *Zâdü'l-Meâd*, *çev: Şükrü Özen -H. Ahmed Özdemir- Mustafa Erkekli*, İstanbul, 1990.
- EL-HAMEVÎ**, Yakut, *Mu'cemu'l-Buldân*, thk. Ferid Abdulaziz el-Cüdi, Beyrut, 1990. C. I, 1410/1990, s. 402; C. III, s. 315.
- EL-HANBELÎ**, Mucîruddîn, *el-Ünsü'l-Celîl bi Târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*, Amman, 1999.
- ELIADE**, Mircea, *Dinler Tarihi, İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, trc. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005.
- _____, *Dinler Tarihine Giriş*, trc. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003.
- _____, *Hierophany*, Encyclopedia of Religion, VI/3970.
- _____, M., *Kutsal ve Dindışı*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları, s.VIII.1991.
- _____, *Patterns in Comparative Religion*, London, 1976.
- EL-İSFAHÂNÎ**, İmâdüddin el-Kâtib, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Safiyyiddîn Muhammed
- EL-KHATİP**, Abdullah, “Kur’an’da Kudüs”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *çev. Ramazan Işık*, IX/1, Elazığ 2004, ss.109-144.
- ELLIS**, John, *Visible fictions: Cinema: television: video*, New York: Routledge Publications, 1992.
- EL-LUKAYMÎ**, Mustafa Esad, *Mevanih El-uns birihleti livadi el-kuds*.
- EL-MEVLÂ**, Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim-Muhammed Ahmed Câr, *Kıyasu'l-Kur'ân*, Kahire, 1984.
- EL-TABİKÎ**, Cemaleldin, *El Nucûm el Zahire*, C. 7, Dâr'el-kütüp El-ilmîye yayınları, b.1, 1999.
- ENDERUN**, Mehmet Akif, *Beyaz Perdenin Din Algısı*, Işık Yayınları, İstanbul 2011.

ENSARİ KARA, Hatice Fahrünnisa; *Şehir ve Kutsallık ve Kutsal Belde Eyüp*, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüp Sultan Sempozyumu: Tebliğler, 13-15 Mayıs 2005.

ERBAŞ, Ali, “Kudüs”, *Diyanet Aylık Dergisi*, Ocak 2018, ss. 4-5.

ERDOĞAN, Yılmaz, “Batıcı Kafa Asıl Darbeyi Sanata Vurdu,” *Film Arası Aylık Sinema Dergisi*, Mayıs, 2012.

EREN, Halit (ed), (Khaled Zaghari, Najih Baqirat, Cengiz Tomar). *Fotoğraflarla Dünden Bugüne Kudüs*, İstanbul: İRCİCA, Karist Baskı Çözümleri, 2015.

ERİC, J. Sharpe, *50 Key Words (Comparative Religion)*, Great Britain, 1971.

ERKSAN, M., *Sinemanın 100. Yılı, Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, (Dr. S. M. Dinçer), Ankara, Doruk Yayıncılık, 1996.

Er-RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahru'd-Dîn, *Tefsîru'l-Fahru'r-Râzî: et-Tefsîru'l-Kebîr, Mefâtihu'l Ğayb*, Beyrut: Daru'l Fikr, 2005, c. 7.

ES-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali; *Kur'ân'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*, çev. Suat Cebeci-Bilal Delice, Dilek Mat., İstanbul t.y.

ES-SAHHAR, A.Cûde, “Peygamberimizin Müezzini Hz. Bilâl-i Habeşî,” çev: Mustafa Runyun, İstanbul, 1967, s.90;

Es-SELEFÎ, Ebû Adirrahman, *İs'âdu'l- Ahissâ bi Zikri Sahihi Fedâili's-Şâm ve'l-Mescidi'l-Aksâ*, byy, tsz, II, 22.

ES-SİCİSTANÎ, Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, Kahire, 1988.

EŞ-ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, Litera Yay., İstanbul 2008.

EŞ-ŞEYBE, Abdülkadir, *Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri*, çev. Osman Cilacı, Umut Mat., İstanbul 1995.

ET-TABERÎ, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, *Târihu't-Taberî*, Kahire, 1969, II/452- 453.

_____, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. I, (çev. Zakir K. Ugan- A. Temir), Maarif Basımevi, Ankara -1954.

FERHAN, Adnun, *el-Kuds fi 'l-vathaik el-Vatikaniyye* (Beirut: Dar al-Nahar, 199.

FERSAHOĞLU, Yaşar, “Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikâye”, *EKEV Akademi Dergisi*, yıl 7, S. 16, Yaz 2003.

FREKE, T.; **GANDY**, P. *İsa'nın Gizemleri*, Ayna Yayınları, İstanbul, 2005.

GAZZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *Kimyâ-i Saâdet*, Tercüme. Faruk Meyan, İstanbul: Bedir, 1994.

- GIBSON**, Shimon -Michael Avi-Yonah, “*Jerusalem*”, *EJd2*, XI.
- GIOTEİN**, Shelomo Dov, ‘*Al-Kuds*’, EI, Leiden, E. J. Brill, C. V, 1978.
- GOLDHİLL**, Simon, *Jerusalem: City of Longing*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge- Massachusetts, 2008.
- GÖVSA**, İ. A., *Çocuk Psikolojisi*, Hayat Yayıncılık, İstanbul 1998.
- GROLIER İNTERNATİONAL AMERİCANA**, “*Kudüs*”, C. 9, Sabah Yayınları, İstanbul 1993.
- GULER**, Handan, *Algıların Ötesi: Bilinçaltı Reklamcılık Bilinçaltı Reklamcılığın Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkileri*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2008.
- GÜÇ**, A., “*Dinlerde Kutsal Ve Kutsallık Anlayışı*”, *Dinler Tarihi Araştırmaları Dergisi* C.1, (Sempozyum: 08-09 Kasım 1996, Ankara), *Dinler Tarihi Derneği Yayınları/1*, Ankara 1998, ss.337-353.
- GÜÇHAN**, G., *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*, İmge Yayınları, Ankara, 1992.
- GÜL**, Muammer, “*Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler*,” *Fırat Üniversitesi Bobyal Bilimler Dergisi*, Cilt.11, Sayı. 2, Elazığ-2001, ss. 305-312.
- GÜNDÜZ**, Şinasi, “*Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mito*”, *Milel Ve Nihal: İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1, 2009, ss.9-26.
- GÜVEN**, Ali Murat, “*Türk Sineması’nın Din ve Dindarlıkla 95 Yıllık İmtihanı*”, *Din ve Hayat Dergisi*, 2009, Sayı.3.
- HAKLI**, Şaban; “*İslam Felsefesinde Mekân ve Boşluk Tasavvurunun Kozmolojiye Tatbiki*”, *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çorum, C. 6, S.12, 2007.
- HALDUN**, İbn; *Mukaddime*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yay., 5. Baskı, İstanbul 2007
- HALLOUM**, R. (Abu Fıras); *Palestine Through Documents*, Yazır Matbaacılık, İstanbul 1988.
- HAMİDULLAH**, Muhammed, *Vesâiku’s-Siyasiyye li’l-Adi’n-Nebeviyye ve’l-Hilafetu’r-Râşide*, Beyrut: 1985, 474, no: 353-ş.
- HARMAN**, Ö. Faruk, “*Kudüs*” maddesi, *DİA*, XXVI, Ankara, 2002.
- _____ , “*Hac*” maddesi, *DİA*, XIV, İstanbul, 1996.
- HASAN**, İbrahim Hasan, *Târihu’l-İslâm*, Kahire, 1964, I/83;
- HAŞİM**, Ahmed Ömer, *el-Mescidü’l-Aksâ ve Mekânetuhu fi’l-İslâm*, Mecelletü’l-Ezher, 53/7, Kahire, 1981, 1304

- HEYSEMÎ**, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut, 1967.
- HİNNELS**, John R., *A New Dictionary of Religions*, Penguin Books Ltd, Great Britain, 1988.
- HLILIG**, Matthras R.; *The Story of Jerusalem*, F. A. Owen Publishing Company, 1919.
- HOURANI**, Albert; *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, İletişim Yay., 1997.
- HUCA**, Seyfettin, *Dini Sosyoloji Açısından İsrailoğulları'nın Mısır Dönemi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, (1995).
- ILDIZ**, Muharrem, *Erken Dönem Hristiyanlık*, İstanbul, 2012.
- INSOLL**, Timothy, *The Archaeology of İslam*, Oxford: Blackwell, 1999.
- İBN ESÎR**, *el-Kâmil fi't-târîh*, Thk. M. Yusuf Dukak, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003.
- _____, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Kahire, 1970.
- İBN HÂMİD**, *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*, Dârü'l-menâr, Kahire 2004.
- İBN HİŞÂM**, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk: Mecdî Fethî es-Seyyid, Dâru's-Sahabe li't-Turâs, Tanta 1995.
- İBN KESÎR**, Ebu'l-Fida İsmail, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Cîze, 1998.
- _____, *Tefsîru'l-Kur'âni'l- Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed ve Arkadaşları, Kahire, 2000.
- _____, İmâdu'd-din Ebü'l-Fidâ İsmâil ed-Dimeşkî, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Bekir Karlığa ve Bedreddin Çetiner (çev.), İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.
- İBN MÂCE**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, İstanbul, 1981.
- İBN SA'D**, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire, (2001).
- İBN ŞEDDÂD**, Bahâeddin, en-Nevâdirü's-sultâniyye ve'l-mehâsinü'l-Yûsufiyye: *Sîretü Salâhuddin*, Thk. Cemaleddin Şeyyâl, Mektebetü'l-hancı, Kahire 1994.
- İBN VÂSİL**, Cemaleddîn Muhammed İbn Sâlim, *Müferricü'l-kürûb, fi ahbâri Benî Eyyûb*, Thk. Cemaleddin Şeyyâl, Dâru'l-fikri'l-Arabi, Kahire 1953-1960.
- İbnu'l-CEVZÎ**, Cemalüddin Ebu'l-Ferec, *Târîhu Beyti'l-Makdis*, byy, tsz. s. 3;

_____, *Fedâilü'l-Kuds*, Cebrail Süleyman, Beyrut, 1980, s. 88-90.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh*, Thk. M. Yusuf Dukak, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2003.

_____, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özeydın vd., İstanbul 1987.

İDRİSOĞLU, Railya Elif; *Rusya'nın ve ABD' nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2010.

İNAN, Afet, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

JASTROW, Marcus; *Dictionary of the Targumim*, The Talmud Babli and Yerushalmi, and The Midrashic Literature, Pardes Publishing House, New York, I, 1950.

JOHNS, Jeremy, "Archaeology and The History of Early Islam: The First Seventy Years," *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 46/ 4 (2003).

KABİL, İhsan, "*Sinema Derinliğinde Dini imgeler*", VI. Dini Yayınlar Kongresi, -İslam, Sanat ve Estetik-, (29-30 Kasım-01 Aralık, İstanbul), 2013.

KAÇAN, Lütüfi, *Kitab-ı Mukaddes ve İslam Geleneğinde Ahid Sandığı*, Ataç Yayınları, İstanbul 2004.

KANDEHLEVÎ, *Hayâtü's-Sahâbe*, çev: Ahmet Meylânî, İstanbul, 1980.

KAPAR, Mehmet Ali, "Ebû Cehil" maddesi, *DİA*, İstanbul, 1994.

KARACOŞKUN, Mustafa Doğan; "Televizyon Yayınlarının Çocuk Ve Gençler Üzerindeki Olumsuz Etkileri", *Somuncubaba Dergisi*, Mayıs 2006.

KARADAVİ, Yusuf, *Her Müslümanın Ortak Davası Kudüs*, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2010.

KARAKAYA, H., *Türk Sinemasında Din Adamı Tiplemesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2008.

KARAMAN, M.L., *Uluslararası İlişkiler Çıkamazında Filistin Sorunu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1992.

KEDDİE, N. R.; "*Is There A Middle East ?*"(*Ortadoğu Var mı?*), International Journal Middle East Studies, 1973.

KESLER, M. Fatih, *Kur'an'da Yahudilik ve Hıristiyanlık*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.

KHALİDİ, Walid, "*İslam, the West and Jerusalem*" in Judith Tucker (ed), Arab Jerusalem, Symposium Georgetown: Centre for Contemporary Arab Studies, Georgetown University, 1996

KIRAÇ, R, *Sinemanın Abc'si: Teknolojik Buluştan Sanata*, Say Yayınları, 2012.

KIRAÇ, Ziya Kıvanç; *Büyük Ortadoğu Projesi ve Bu Bağlamda Su Olgusu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008.

KIREL, Serpil; *Yeşilçam Öykü Sineması*. Babil Kitap, İstanbul, 2005.

KIZILOĞLU, Sedat, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi," *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 2, S:1, Ocak, 2012.

KİNDERSLEY, Dorling, *Eyewitness Travel Jerusalem & Holy Land*, A Penguin Company, London, 2000.

KRÄMER, Gudrun, *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel*, İng. trc. Graham Harman - Gudrun Krämer, Princeton: Princeton University Press, 2008.

KURHAN, Mürüvvet, "Eski İmparatorluk Devrinde Tanrı Re", *Bellekten*, LVII (218), 1-25.

_____, "Eski Mısır Orta İmparatorluk Devrinde Siyasi ve Dini Durum," *Bellekten*, LVII (220), 699-729.

_____, *Eski Mısır Dini*, (Editör: Ekrem Sarıkçıoğlu) Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.

KURTUBİ, Ebu Abdillan Muhammed, *el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Beyrut, 2006.

KURUMU, T. D. (1988). *Türkçe Sözlük*.(8. Basım). Ankara, TDK. II/939;

KÜÇÜK, A., "Arz-1 Mev'ud" ., *DİA* İstanbul, 1991.

KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, "İkonografiden İnanca "İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya Süreci," *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016.

LAROUSSE, Büyük; "*Kudüs*", C. 14, Milliyet Yay., İstanbul 1986.

LARTÉGUY, Jean; *Mourir Pour Jerusalem*, Paris, Editions de Fallois, 1995.

LEPPAKARI Maria, *Apocalyptic Representations of Jerusalem*, Leiden: Brill, 2006.

LEWIS, Bernard, *İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, (çev. Selen Y. Kölay), 10.B., Ankara, Arkadaş Yayıncılık, 2014.

LOEWENBERG, F.M., "*A Synagogue on Har Habayit in the 7th Century: Dream or Historical Fact?*", Hakirah, the Flatbush Journal of Jewish Law and Thought, 21, (Summer 2016)

- M. A. M. , “*Jerusalem*,” The Jewish Encyclopedia, New York, Vol. VII.
- MADDEN, Thomas F., *Crusades: The Illustrated History*, The University of Michigan Press, 2004.
- MAKDÎSÎ, Ziyaüddin Muhammed, *Fedâilu Beyti'l-Makdis*, thk. Muhammed Mutî' el-Hâfiz, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1405.
- MANN, J., *The Jews in Egypt and in Palestine under the Fatimid Caliphate*. C. 2, Ithaca NY: Cornell University Library, 1920.
- MARGOLİOUTH, D. S., *Caira Jerusalem Damascus*, London-1969.
- MATHEWS, Shailer-Smith, Gerald Birney, *A Dictionary of Religion and Ethics* (DRE), London 1921.
- MENEKŞE, Ö., *Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı*, II. Uluslar Arası Dinî Yayınlar Kongresi. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005.
- MERT, Rabia, *Tarihsel, mitolojik ve dini bağlamda kutsal bir mekân olarak Kudüs*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun,2017.
- MEYDAN LAROUSSE, “*Kudüs*”, C. 12, Meydan Yay. İstanbul 1969.
- MEYERS, Eric M. (ed.). *Galilee through the centuries: confluence of cultures*. Eisenbrauns Press, United States of America, 1999.
- MİNİOS, Georges, *İntiharın Tarihi*, çev. Nermin Acar, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- MONACO, J, *Bir Film Nasıl Okunur* (çev. E. Yılmaz). *İstanbul: Oğlak*, 2001.
- MONTEFİORE, S.S.(2012). *Kudüs, Bir Şehrin Biyografisi* (C. Demirkan, çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları, s.186.
- MÜLENBURG, J., “*Holiness*”,*The Interpreters Dictionary of The Bible*, Abingdon Press, New York 1962, II/617-619.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Riyad, 1998, İman, 259, 278.
- NASR, Seyyid Hüseyin, *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*, çev. Şehabeddin Yalçın, İst. İnsan Yay, 1995.
- NATHANİEL, Crouch, R. B; *Two Journeys To Jerusalem The Manner of Travelling Upon Dromedaries*, Library of The Michigan of University, London, 1759.
- NEDVÎ, Şah Muînüddîn Ahmed-Ansârî, Saîd Sahib, *Asr-ı Saâdet*, I-V, Haz: Eşref Edib, İstanbul, 1969, II/124.
- NESÂÎ, Ahmed b. Şu'ayb, *Sünen*, thk. Abdu'l-Fettah Ebû Ğudde, Haleb, 1986.

NEUSNER, Jacob, *The Halakhah*, V, 15-16, An Encyclopaedia of the Law of Judaism, Lelden 2000.

NİCOLLE, David Nicolle, *Yarmuk 636 A.D.: The Muslim Conquest of Syria*, Oxford: Osprey Publishing, 1994.

OTTO, Rudolf; *The Idea of Holy*, Oxford University Press, New York, 1958.

OXTOBY, Willard G.; *“Holy, The Idea of”, Encyclopedia of Religions (ER)*, Macmillans Co., New York, 1986. c.6.

OZTURK, Shahabuddin, *11 Eylül Saldırıları Ve Afganistan Müdahalesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya-2015

ÖKE, Mim Kemal, *Siyonizmden Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002,

ÖNKAL, Ahmet – BOZKURT, Nebi, “Cami” maddesi, *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 47.

ÖRENÇ, Aşır, “Kudüs Ve Mescid-İ Aksa'nın Faziletine Dair Hadisler Ve Yorumu,” *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: II Sayı: 22, Konya-2016-Yaz.

_____, *Hadislerde Kutsal Mekân Algısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

ÖZBİLGECİ, Ali; *Ortadoğu ve Şiilik: Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.

ÖZDEMİR, Çağatay, *Ortadoğu ve Arap Baharı (Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Ortadoğu'da Model Olabilir Mi?)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2012.

ÖZGÜÇ, A., *Türlerle Türk Sineması: Dönemler, Modalar, Tipler*, Dünya Kitapları, 2005.

ÖZÖN, Nijat, *Sinema Sanatına Giriş*, Agora Kitaplığı, 2008.

_____, *Sinema: Uygulayımı, Sanatı, Tarihi*, Hil Yayın, 1985.

ÖZTÜRK, Mustafa, “Türk Edebiyatında Kudüs Teması,” *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, 2017, 17(2): 39-57)

ÖZYÜREK, Şeyda, *Arap Baharı Bağlamında Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleriyle İlişkileri*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

PAŞA, Ahmet Cevdet, *Kısâs-ı Enbiya*, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul t.y.,

PERETZ, Don; *The Middle East Today*, Greenwood Publishing Group, 1994.

PETERS, Francis E.; *Greek Philosophical Terms: A Historical Lexicon*. NYU Press, 1967.

POLAT, Ziya, “Selahattin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi,” *Derin Tarih Dergisi*, Özel Sayı 10, Kasım 2017.

- REFİĞ, Halit. *Türk Sinemasının Yükselişi ve Çöküşü Üzerine Bazı Düşünceler, Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, Doruk Yayınları, 1996.
- RIES, Julien, *Blessing, The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade. New York: Macmillan, II-1987, II/250
- _____, *Dinler Tarihi, Fenomenoloji ve Hermenötik, Din ve Fenomenoloji* (Yayına Haz.: Constantin Tacou, Türkçeye çev. Havva Köser), İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- RUNCİMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2008.
- SA'LEBÎ, 'Arâ'isü'l-mecâlis, Kahire 1301.
- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Kur'ân'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*, çev. Suat Cebeci-Bilal Delice, Dilek Mat., İstanbul t.y.,
- SAMÎ, Şemseddin, *Kamusu'l Alam*, C.V, Mihrab Matbaası, İstanbul, 1314.
- _____, *Kamus-u Türki*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- SANDER, Oral; *Siyasi Tarih: 1918-1994*, 18. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2009.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, , *Din Fenomenolojisi*, Fakülte Kitabevi, II. Baskı, Isparta, 2011.
- _____, *Dinler Tarihi*, Fakülte Yay., 5. Baskı, Isparta 2004.
- SAYAR, Süleyman, "Yahudi Karakteri" (makale), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Furkan Mat., Bursa 2000, IX/315;
- SCHARBERT, Josef; "Blessing", *Encyclopedia of Biblical Theology(EBT)*, ed. Yohannes B. Bauer, Londra, 1970.
- SCHİMMELE, Annamarie; *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.
- SESEN, Ramazan, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*, İstanbul 1987.
- SHACHTER, Haim, *The New Universal Hebrew- English Dictionary*, Yahneh Publishing House, Tel Aviv, I/81, 1962. ;
- SHAHEEN, J. G., *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies A People*, Olive Branch Press, Canada 2001.
- SHOHAT, E., *Kutsal Söz, Dünyevi Görüntü: Uyarlamaların Teolojileri; Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler*, 8, Yay. Haz. Deniz Bayraktar, Bağlam Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2009.
- SHRUM, L.J.; (Ed.), *The Psychology Of Entertainment Media*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2004.
- SMİTH, J. M. Powis; "Sacredness", DRE, 394.

SOY, H. B., "Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Irak Savaşına Orta Doğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi?", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 41, 2007.

STRANGE, Guy Le; *Palestina Under The Moslems*, Beyrut, 1965.

SUTHERLAND, M.; SYLVESTER, A. K., *Reklam Ve Tüketici Zihni* (çev. İB Kalınyazgan). Mediakat Kitapları, İstanbul, 2000.

SÜMER, Necati, *Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2015.

SVENHEVİN, Von, *Jerusalem*, Leipzig, 1918.

ŞAHİN, Şule, 11 Eylül 2001 Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikası, Ankara 2006

ŞELEBÎ, Ahmed, *Mukârenetu'l-Edyân (el-Yahudiyye)*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, Mısır 1966.

ŞENTÜRK, Rıdvan, *Postmodern Kaos ve Sinema*, Avrupa Yakası Yayınları, 2011.

TABBÂRÂ, Afif Abdülfettah, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, çev. Ali Rıza Temel, Yahya Alkın, Gonca Yay., İstanbul 1982.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarih'ul-Ümem ve'l-Mülûk*, c. III, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut: Daru's Süveydân, tsz.

_____, *Camiu'l Beyan an Tevili Ayi'l Kur'an*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr, Kahire 2001.

_____, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, 1119, IV, 68 (I, 2528).

TAYLAN, Nermin, "Müminin Sınav Kâğıdı Kudüs," *Diyanet Aylık Dergisi*, Ocak, Sayı.385, 2018.

The Dictionary of Torah, Compiled from Torah Light Classes of Bet HaShem Midrash, Woodburn 2003.

TIMURTAŞ, Faruk Kadri, *Uydurma Olan Ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Umur Kitapçılık, 1979.

TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı), *Filistin Rehberi*, ed. Dr. Hamdan TAHA Dr. Wael HAMAMRA, Tercüme: Tika Filistin Ofisi, , s.50-51.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), İstanbul 1981.

TURAN, Ömer, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, Yeni Şafak Gazetesi Yayını, İstanbul, 2003.

TÜMER, Günay – Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2002.

UĞURLUEL, T., “Kudüs’ün Üç Anahtarı: Hz. Ömer, Selahaddin Eyyubi, II. Abdülhamid Han,” *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2015.

ULUTÜRK, Muammer, “*Modern İslam Algısının Göz Ardı Ettiği; Görsel Kültür Unsurları Olarak Fotoğraf ve Sinema*”, Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları Uluslararası Sempozyumu, Samsun, 26-28 Kasım 2010.

UZDU, H., *Türk Sineması'nda Din ve Modernleşme (1960-1975), (Din Sosyoloji Açısından Bir İnceleme)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta, 2016.

UZUNÇARŞILI, İ. H., *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

ÜNAL, A.; “*Uyumlu Bir Dünya İnşası Bağlamında Sinema ve Din İlişkisi: “Life of Pi” Örneği*”, *International Journal of Science Culture and Sport*, 2015,3.Special Issue 4: 567-583.

VALBELLE, Dominique, *Eski Mısır'da Yaşam*. (çev. Cem Muhtaroglu). İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

VASILIEV, Alexander A, *History of the Byzantine Empire, 324–1453*. Univ. of Wisconsin Press, 1964.

WARDI, Chaim, *The Question of the Holy Places in Ottoman Times'*, Studies on Palestine During the Ottoman Period (Jerusalem: The Magnes Press, 1975), 1975.

WATSON, C. M., *The Story of Jerusalem*, Z. M. Dent&Sons Ltd, New York, 1912.

WHITEHOUSE, Owen C., “*Holiness (Semitic)*”, ERE, VI.

YAŞAR, Şükran, “Kudüs’ ün Osmanlı Yönetimine Girişi ve Yavuz Sultan Selim’in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. I, sayı: II, Manisa, 105-115, 2003.

YAVUZ, Ömer Faruk, “Kur’an’da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri”, *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, Çorum, 2006, ss.385-403.

YENEN, İ., *Toplumsal Tezahürleri Bağlamında Türk Sinemasında Din Dindarlık Ve Din Adamı Olgusu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2011.

YETER, Kübra, *Uluslararası Politikada Kültürel Emperyalizm ve Propaganda Çerçevesinde ABD Merkezli Sinema Endüstrisinin Rolü*, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2017.

YILMAZ, Ömer Faruk; *Vesika ve Resimlerle Osmanlı Döneminde Kudüs*, Çamlıca Basım Yayın ve Tic. İstanbul, 2009.

YILMAZ, Saim, “*İslam Tarihinde Kudüs*”, Yedi İklim, S. 75/76,

YILMAZTÜRK, Fatma Büşra, *Mircea Eliade'nin Kutsal Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2003.

YİĞİTOĞLU, Mustafa, “Hz. Ömer’in Kudüs’ü Fethinden Sonra İzlediği Tapınak Dağı Politikası,” *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 2017, ss.135-142.

YORULMAZ, Bilal, “Sinema ve Din”, Diyanet Aylık Dergi, nu.296

YORULMAZ, Bilal, *Sinema ve Din Eğitimi*, Akademi Yayınları, İstanbul 2011.

_____, *Sinema ve Din Eğitimi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

_____, “Din Eğitimine Yardımcı Bir Araç Olarak “Tebliğ Filmleri”：“Horton Hears A Who” örneği”, *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 2013.

YURDAGÜR, Metin, *Allah'ın Sıfatları: Esmâü'l-Hüsna*, Marifet, İstanbul, 1984.

YÜKSEL, Bünyamin, *İslâm Tarihi Açısından Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Hayatı Ve Şahsiyeti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007,

ZERKEŞÎ, Muhammed b. Abdillâh, *İ'lâmu's-Sâcid bi Ahkâmi'l-Mesâcid*, thk. Ebu'l-Vefa Mustafa el-Merâğî, Kahire, 1999.

İNTERNET KAYNAKLARI

ANONİM, (2019), Türkçe Sözlük. www.tdk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 24.01.2019)

_____, (2019), Wild at Heart, <http://www.imdb.com/title/tt0100935/> (Erişim Tarihi: 22/01/2019)

BAĞLAMA, Mehmet Enes (2016). *Ortadoğu'nun Politik ve Stratejik Önemi*, <https://www.stratejikortak.com/2016/06/ortadogunun-onemi.html> (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

Bazı ilkel toplumlarda olağan üstü güç ve etkisi olduğu kabul edilen canlı veya cansız nesne, tapınacak, sanem, fetiş. (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cdb39b47a6159.78011769) (Erişim Tarihi: 15/05/2019)

ÇETİN, Abdurrahman, "EZAN", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezan#1> (13.04.2019)

EKREM, İ.; “Medya Kışkacında Dil, Din ve Aile”, <http://www.medeniyetvakfi.org/bulten/hayat/medya-kiskacinda-dil-din-ve-aile/> (Erişim Tarihi: 22.01.2019)

FAYDA, Mustafa, "BİLÂL-i HABEŞÎ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bilal-i-habesi> (Erişim T.: 12.04.2019)

GEMİCİ, İ. (2017); <https://www.dunyabizim.com/m/sinema/sinemanın-populer-kotusu-musulman-karakterler-h26896.html> (Erişim Tarihi:22/01/2019)

GÜNDÜZ, Ş., (2010), *Sinemada Dini Figürlerin Kullanımı*, <http://www.sonpeygamber.info/sinemada-dini-figurlerin-kullanımı> (Erişim Tarihi:22/01/2019)

<http://aktuelsinema.com/filmler-yonetmen/ridley-scott/> (Erişim Tarihi: 23/06/2019)

<http://handenuraltin.blogspot.com/2017/11/filistine-veda-film-tahlili.html> (Erişim Tarihi: 23/06/2019)

<http://handenuraltin.blogspot.com/2017/11/filistine-veda-film-tahlili.html> (Erişim Tarihi: 23/06/2019)

<http://www.beyazperde.com/filmler/film-120659/> (Erişim Tarihi.28.03.2019)

<http://www.beyazperde.com/filmler/film-120659/> (Erişim Tarihi: 25/06/2019)

<http://www.beyazperde.com/filmler/film-208430/> (Erişim Tarihi: 24/06/2019)

<http://www.beyazperde.com/filmler/film-54205/> (Erişim Tarihi: 23/06/2019)

<http://www.beyazperde.com/filmler/film-57572/> (Erişim Tarihi: 22/06/2019)

http://www.dunyadinleri.com/dunya-dinleri/yahudi-dini-objeleri/oku_yedi-kollu-samdan-menora-nedir-neyi-simgeler(Erişim Tarihi: 19/05/2019)

<http://www.fdk.yildiz.edu.tr/Yazilar/MisirTarihi.pdf> (Erişim Tarihi: 05/04/2019)

<http://www.haber7.com/3sayfa/haber/908761-orumcek-adamdan-etkilendi-kendini-asti> (Erişim Tarihi:05/05/2019)

http://www.wikizero.com/tr/Son_Akşam_Yemeği (Erişim Tarihi: 21/05/2019)

<https://incil.info/arama/Yuhanna+3:3,5>, Erişim Tarihi: 14.03.2019)

https://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D02364/2004_1/2004_1_ISIKR.pdf Erişim Tarihi: 22/05/2019)

https://m.imdb.com/name/nm6735778/bio?ref_=m_mn_ov_bio (Erişim Tarihi: 24/06/2019)

<https://m.intersinema.com/khurram-h-alavi-filmleri/> (Erişim Tarihi: 25/06/2019)

<https://wikizero.com/tr/Kenan05> (Erişim Tarihi: 4/04/2016)

<https://www.beyazperde.com/filmler/film-123021/> (Erişim Tarihi: 27/06/2019)

<https://www.dunyabizim.com/sinema/sadece-cocuklara-degil-herkese-ozgurlugun-sesi-h28288.html> Erişim Tarihi: 19/05/2019

<https://www.gzt.com/hayat/gunumuzde-allah-u-ekber-tekbirini-duyan-insanlarin-akliga-gelen-10-olumsuz-dusunce-2547975> (Erişim Tarihi: 29/03/2019)

https://www.imdb.com/name/nm0004303/bio?ref_=nm_ov_bio_sm (Erişim Tarihi: 5/06/2019)

<https://www.sabah.com.tr/dunya/2013/08/29/new-yorkta-camiler-icin-sok-uygulama> (Erişim Tarihi: 29/03/2019)

<https://www.sabahulkesi.com/2014/07/01/hany-abu-assad-ile-filistin-golgesinde-sinemayi-konusluk/> (Erişim Tarihi: 22/06/2019)

<https://www.sinemalar.com/film/17246/filistine-veda> (Erişim Tarihi: 20/05/2019)

<https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> (Erişim Tarihi: 29/03/2019)

https://www.wikizero.com/tr/Breketli_Hilal (Erişim Tarihi: 22/05/2019)

https://www.wikizero.com/tr/Vaat_Edilen_Cennet (Erişim Tarihi: 21/06/2019)

<https://www.beyazperde.com/> (Erişim Tarihi: 28.03.2019)

<https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/hacli-seferleri-76> (Erişim Tarihi: 27/06/2019)

JEDİZM DİNİ: Güç sizinle olsun,
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151215_jediizm_dini_gch (Erişim Tarihi: 05/05/2019)

KAPAR, Mehmet Ali, "Safvân b. Ümeyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/safvan-b-umeyye> Erişim Tarihi: 13.04.2019.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, "MÜEZZİN", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muezzin> (13.04.2019).

SİNEMATOGRAF, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sinematograf> , (Erişim T. 05.05.2019)

STAR WARS FİLMİ YENİ DİN YARATTI, Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/star-wars-filmi-yeni-din-yaratti-38408123> (Erişim T. 05/05/2019)

TAŞ, Gün, 2013. <http://politikakademi.org/2013/04/ortadogunun-temelini-olusturan-arguman/> (Erişim Tarihi: 12.11.2018)

TURAN, Sefer, 2005, "Mustafa Akad'ın İçinde Kalan İki Film Projesi", <http://www.haber7.com/kultur/haber/121034-mustafa-akadin-icinde-kalan-2-film-projesi;> (Erişim Tarihi: 22.01.2019)

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

ANONİM, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı

Arşivi Daire Başkanlığı, 2017), Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HH.) no: 772-36206; 3-88; 771-36188.

_____, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2017), (Yıldız Tasnifi (Y.)- Perakende Arzuhal ve Jurnaller Evrakı (PRK.AZJ.), no: 40-34.

_____, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2017), Yıldız Tasnifi (Y.)- Perakende Yâveran ve Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi Evrakı (PRK.MYD.), no: 11-92.

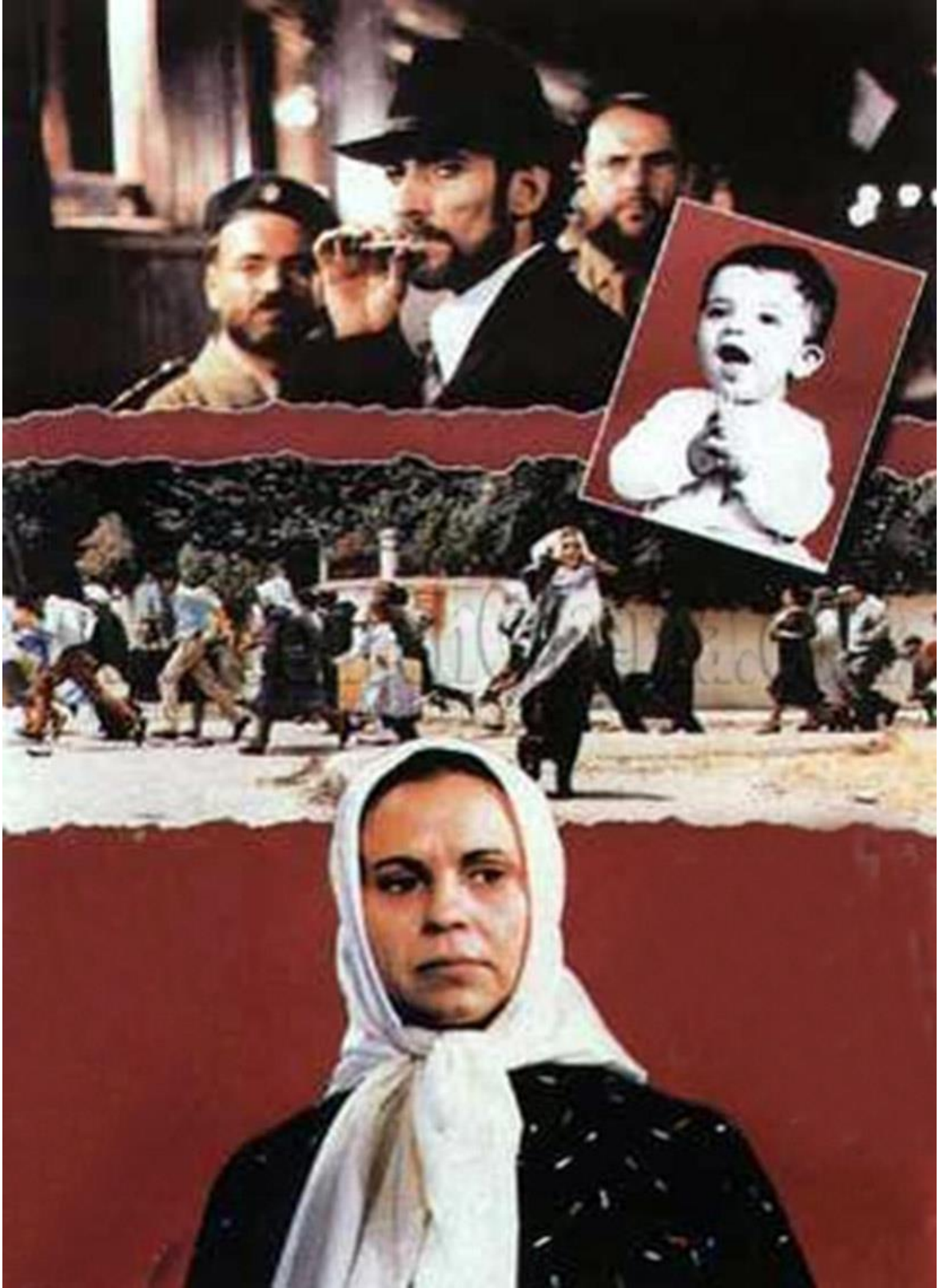
EKLER

EK 1: Vaat edilen Cennet Film Afifi

Kaynak: <https://www.amazon.com/paradise-now-Italian-kais-nashef/dp/B00DHM012U>

EK 2: Filistin'e Veda Film Afişi

Kaynak: <http://www.yenikaynak.com/filistine-veda.html>

EK 3: Cennetin Krallığı Film Afifi

Kaynak: <https://www.amazon.com/Kingdom-Heaven-Ultimate-Orlando-Bloom/dp/B00MHIKRXS>

EK 4: Yargısız İnfaz Film Afifi

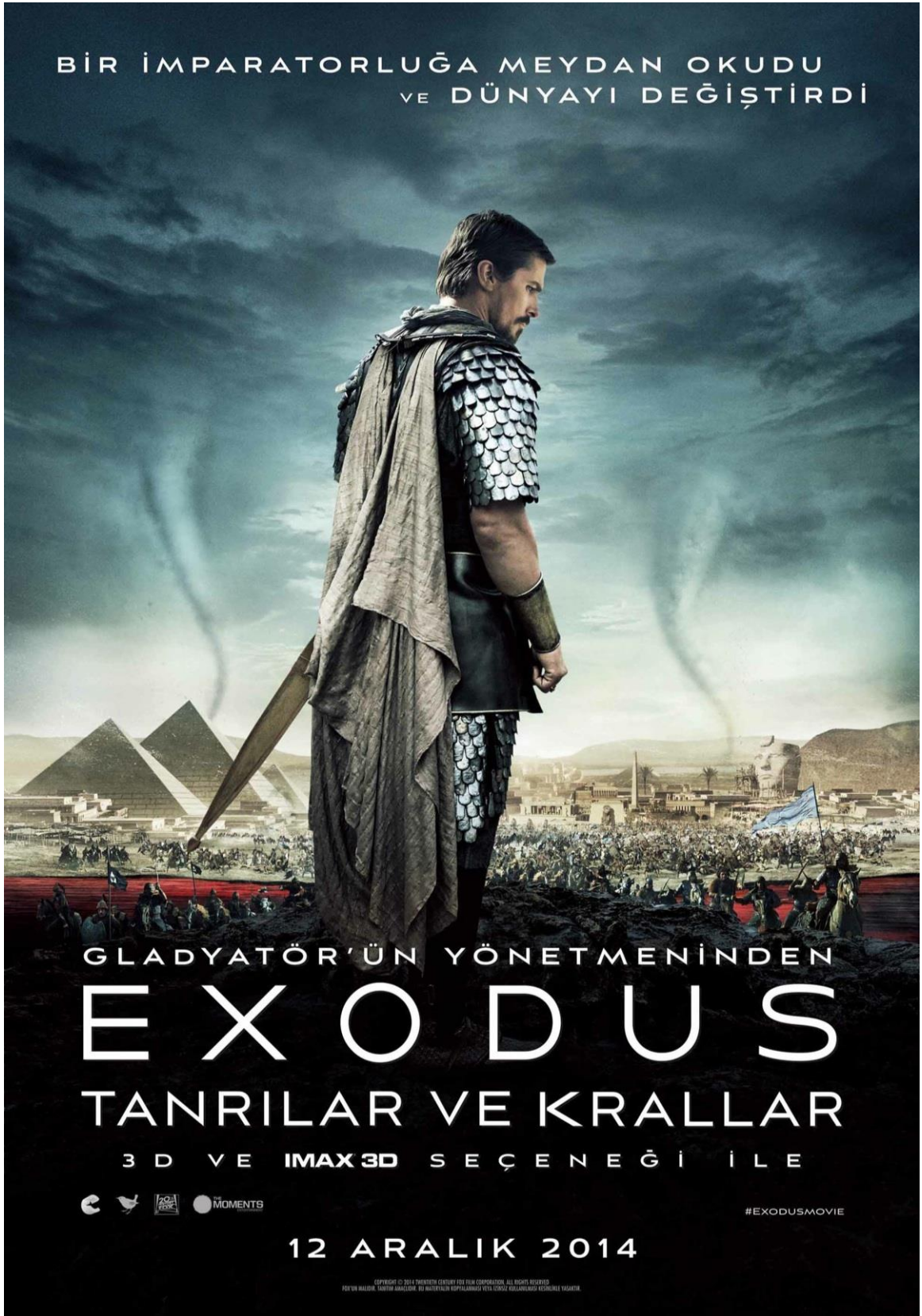
Kaynak: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Yargısız_İnfaz_\(film\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Yargısız_İnfaz_(film))

EK 5: Ölümcül Tuzak Film Afışı

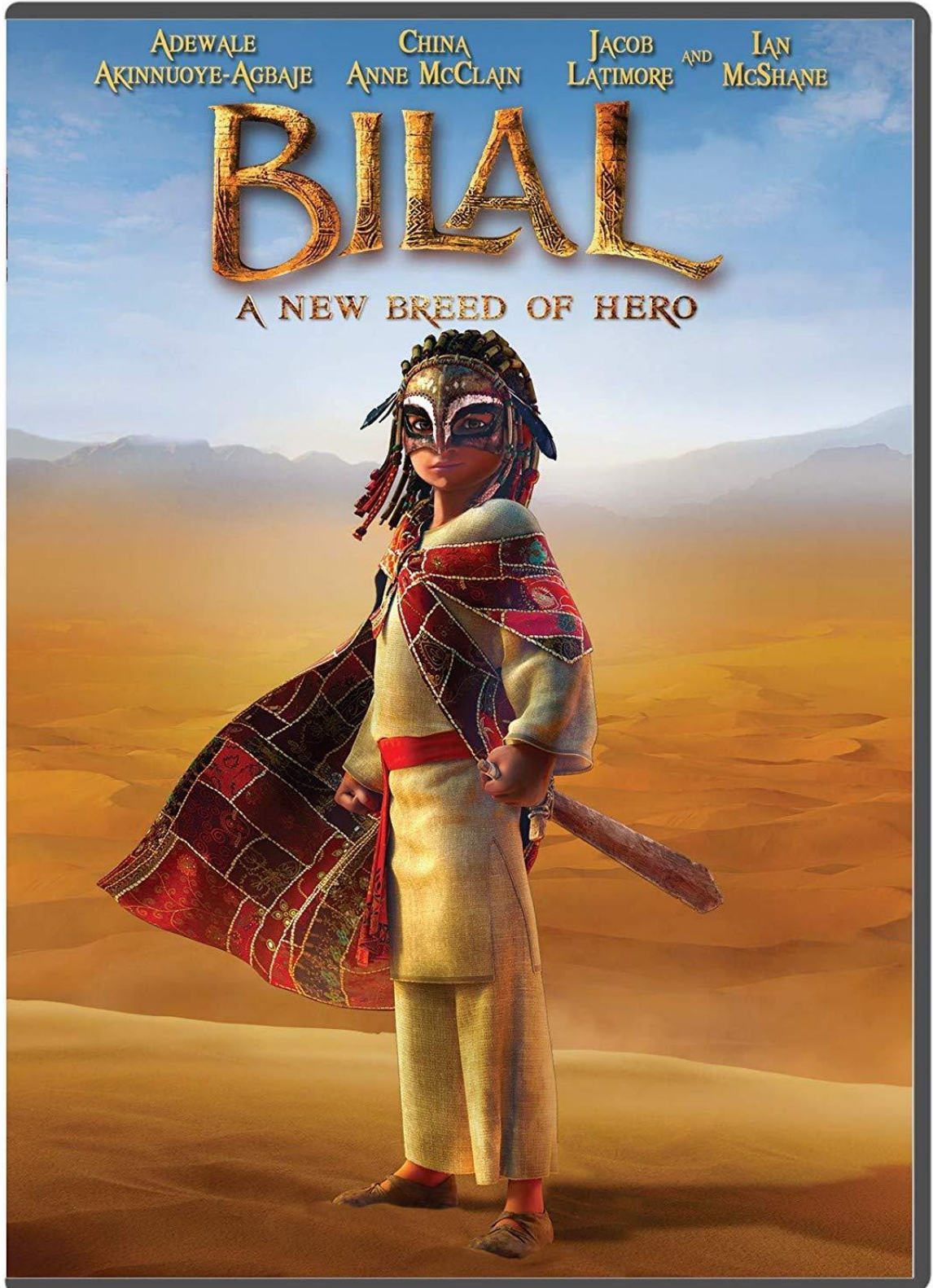
Kaynak: <https://www.amazon.com/Hurt-Locker-Jeremy-Renner/dp/B00275EGWY>

EK 6: Exodus: Tanrılar ve Kralları Film Afifi

Kaynak: <http://www.beyazperde.com/filmler/film-208430/>

EK 7: Özgürlüğün Sesi Bilal Film Afışı

Kaynak: <https://www.imdb.com/title/tt3576728/>

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

17/01/2019 Kayseri/Develi doğumlu Halit KOZAN İlkokulu Konya Vali Necati Çetinkaya İlköğretim okulunda, ortaokul ve lise öğrenimini İmam Hatip Lisesinde bitirmiştir. Üniversiteyi Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamlamıştır. 2007 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü uhdesinde İstanbul İl Emniyet Müdürlüğü'nde memur olarak göreve başlamıştır. Daha önce ara vermek zorunda kalınan yüksek lisansa tekrar Felsefe ve Din Bilimleri/ Dinler Tarihi bölümünde eğitimine devam etmiştir. Seminer çalışmasında “Fusul-i Mütenevvia, İslam İle Nasraniyet'in Münasebat-ı Asliyesi” Osmanlıca eserini, Tez çalışmasında ise “Ortadoğu Coğrafyasına Yönelik Yapılan Filmlerde Verilen Mesajların Din ve İnanç Yönünden Değerlendirilmesi” konusu üzerine çalışmıştır. Halen Konya İl Emniyet Müdürlüğü'nde görevine devam etmektedir. Evli ve 2 çocuk babasıdır.